

Keyifli Okumalar Dileriz

Binlerce kategoride milyonlarca PDF e-kitap, ders kitapları, dergiler ve romanlara platformumuz üzerinden ücretsiz ulaşabilirsiniz.

RESMİ WEB SİTEMİZ

<https://rantey.org>

Yedek ve Duyuru Kanallarımız

Sitemize erişim engeli gelmesi veya adres değişikliği durumunda aşağıdaki kanallardan güncel giriş adresine erişebilirsiniz:

- Telegram: <https://t.me/birkitapbir>
- WhatsApp Kanalımız : <https://whatsapp.com/channel/0029VbDHv8uE50Us4lvMoc0Y>

Öz Türkçe davası, uygarlaşma davasıdır

TÜRKÇE İLE BİLİM OLUR MU?

Prof. Dr. Cem Eroğul

Prof. Dr. Aydın Köksal

Prof. Dr. Bedia Akarsu

Prof. Dr. İclâl Ergenç

Prof. Dr. Ruşen Keleş

Prof. Dr. Oktay Sinanoğlu

Prof. Dr. İlhan Tomanbay

Yrd. Doç. Dr. Hüseyin İçen

Atatürk 1937'de Geometri kitabı yazmıştı
Türkçe matematik terimlerini Atatürk'e borçluyuz

Bilim ve Ütopya

ciltleri

12. cilt
çıktı!

1 cilt : 8.000.000 TL
Ciltlerin tamamını alana
%25 indirim!
Ayrıca kredi kartı ile de
ödeyebilirsiniz!

**Dünya bilimine 6 yıldır Türkiye'den katkı yapan bir dergi var:
Bilim ve Ütopya.**

**Bilimsel-teknolojik gelişmeleri sorgulayan,
sadece eleştirmeyen; aynı zamanda alternatifler de üreten ve
"Ütopyasız bilim olmaz" diyenlerin dergisi Bilim ve Ütopya...**

Sipariş ve bilgi için:
Tel: (0212) 292 96 45 / 244 17 90 / 292 83 76

Bilim ve Ütopya

Şubat 2001 Sayı: 80

Bilimsel Yayıncılık**Sahibi ve****Sorumlu Yazışmaları Müdürü**

Mustafa Ozan Yazıcıoğlu

Yayın Yönetmeni

Ender Helvacıoğlu

Yazışmaları

Kiraz Perinçek

Nafân Mahsereci

Ruken Kızılar

Tanıtım ve Halkla İlişkiler

Ruken Kızılar

Teknik Sorumlu

Erdem Fırat

Yönetim Yeri ve Yazışma adresi

İstiklâl Cad. Yeşilçam Sok.

No: 34 80070 Beyoğlu/İST

Tel-Faks

(0212) 292 96 45

(0212) 244 17 90

(0212) 292 83 76

e-posta

utopya@bilimutopya.com.tr

www.bilimutopya.com.tr

Ankara Büro

Selanik Cad. Hatay Sok.

No: 5/3 Kızılay

Tel: (0312) 425 23 99

Faks: (0312) 425 69 22

Yurtdışı temsilcisi

Murat İnce

Senefelder Str 19,

70178 Stuttgart - ALMANYA

Tel-Faks: 0711/4870736

ABONE KOŞULLARI

6 Aylık: 7.000.000 TL

Yıllık: 14.000.000 TL

Avrupa ve Ortadoğu yıllık: 100 DM

Amerika ve Uzakdoğu yıllık: 100 \$

Yurtdışı abone bedelleri için**Ozan Yazıcıoğlu**

Posta Çeki Hes. No: 1054195

İş Bankası Beyoğlu Şubesi

Hes. No: 1011 1452390

Yurtdışı abone bedelleri için**Mehtap İnce**

Stuttgarter Bank

Konto No: 335962009

BLZ: 60090100

YURTDIŞI SATIŞ FİYATLARI

Almanya: 7 DM Fransa: 24 FF

İngiltere: 3 £ İsviçre: 6 Fr.

Hollanda: 8 Fl.

Organizatör

Uluslararası Yayıncılık Ltd. Şti.

Basıldığı Yer: Serler Matbaası

Dağıtım: BIRYAY A.Ş.

ISSN 1301-6717

KAPAK**TÜRKÇE İLE BİLİM OLUR MU?**

Prof. Dr. Cem Eroğul

Öz Türkçe davası Türkiye'nin uygarlaşma davasıdır 7

Prof. Dr. İclâl Ergenç

Bilim dili ve anadili 12

Prof. Dr. Aydın Köksal

Türkçe bilim sözleri: bir deneyim 14

Prof. Dr. Bedia Akarsu

Dil-düşünme-dünya ilişkisi 22

Prof. Dr. Ruşen Keleş

Dil, bilim ve kentbilim 26

Prof. Dr. Oktay Sinanoğlu ile söyleşi

'İlle bir bilim dili olacaksa, Türkçe çok daha uygun' 30

Hazırlayan: Nazlı Demirel

Türkçe matematik terimlerini Atatürk'e borçluyuz 32

Prof. Dr. İlhan Tomanbay

Sosyal çalışma disiplini ve mesleğinde kavram sorunu 34

Yrd. Doç. Dr. Hüseyin İçen

Bilim ve Ütopya'daki yazılarda görülen**Türkçe savrukluğu** 38

Prof. Dr. Gencay Gürsoy

Tıpta bugünden geleceğe -II- 41

Doç. Dr. Kürşat Yıldız

Sağlıkta Sosyalleştirme Yasası 46

Kemal Sürekli

Tonguç'un yakılan bir kitabı ve köy enstitüleri 48

Gül Sılacı / Reyhan Tutumlu

Türkiye'de kitap okunuyor mu? 50

Dr. Hikmet Tan

Modern köle, sanal özgürlük 53**Tartışma / Prof. Dr. Yaman Örs****Bilim, etik, seçkincilik, "şarlatanlık" -I-** 56

Uzm. Dr. Aysel Yurtsever

Neden chat yapıyoruz? 62

Firdevs Gümüşoğlu

Frido Kahlo 68**Kazı Kazı Anadolu / Nilüfer İlkaya**

Doç. Dr. Numan Tuna ile söyleşi

Bereketli Hilal'in kültür mirası kurtarıyor 72**Merak Ettikleriniz / Ruken Kızılar** 80**Yayın Dünyası / Nafân Mahsereci** 82**Kim Bunlar / Ruken Kızılar** 88

Şafak Alpay

Yoksa matematiksiz tatil yapmayı mı düşünüyordunuz? 90**Matematik Sohbetleri / Ali Nesin** 91**Satranç / Metin Hatipoğlu** 92**Briç / Dr. Veysel Yıldız** 95**Ödüllü Sözcük Bulmacası / Hikmet Uğurlu** 96

Bilgisayar ve internet yazıları

Derginizin içeriği ve konularınız oldukça ilgi çekici. Acaba bilgisayarla ilgili konularda, gerek püf noktaları, gerek yazılımlar, yenilikler, gelişmeler ve de internetle ilgili, basitten daha detaylı bilgilere de zaman zaman yer verebilir misiniz? Bu güzel ama bir o kadar da meşakkatli çalışmalarınız da başarılar diler, saygılar sunarım.

Dr. M. Cengiz Tunağöl

Tarihsel kazılar

Geçen sene 100 m derinliğe kadar kazdıktan sonra, Rus bilim adamları bin yıllık bakır tel artıkları buldular ve bundan, atalarının bin yıl önce bir telefon ağına sahip oldukları sonucuna vardılar.

Onlardan aşağı kalmamak için, takip eden haftalarda Amerikalı bilim adamları 200 m derinliğinde kazdılar ve gazeteler şu manşetle çıktı: "Amerikan bilim adamları 2 bin yıllık optik kablo

artıkları buldular ve atalarının, Ruslar'inkinden bin yıl önce yüksek teknoloji ürünü dijital telefonları olduğu sonucuna vardılar".

Bir hafta sonra Türk ajansları şu sürmanşeti verdi: "500 metreye kadar yapılan çalışmalarda Türk bilim adamları kesinlikle hiçbir şey bulamadılar. Bunun üzerine atalarının 5 bin yıl önce cep telefonu kullandıkları sonucuna vardılar".

Aktaran: A. Ahmet Uhlr

Kapitalizm ve çocuk: Önce burger yedir, sonra uyuşturucu ver

İngiltere Sağlık Bakanlığı, Ekim 2000'de yayımladığı raporunda, 2007'de Britanya'daki her yedi çocukta birinin davranışlarının kontrol edilmesi için doktor reçeteli uyuşturucu alacağını açıkladı. Rapor, gittikçe yaygınlaşan hiperaktivite davranış bozukluğunun kontrol altına alınması için, daha fazla sayıda çocuğa Ritalin uyuşturucusunun verilmesini öneriyor. İngiltere Sağlık Bakanlığı'nın istatistiklerinde 1994'de 4 bin çocuğa Ritalin ilacının verildiği gözüküyor. Bu sayı 1999'da 157.900'e ulaşmış. Bakanlık bu sayıya derhal 48 bin çocuğun daha eklenmesini öngörüyor. Ötesi var. Ritalin okullarda hiperaktivite davranış bozukluğu olduğu tespit edilen çocuklara yaygın bir şekilde veriliyor.

Rapora ilk tepkiyi iki Britanyalı doktor verdi. Hammersmith Hastanesi'nden Dr. Basant Puri ve Oxford Üniversitesi'nden Dr. Alex Richardson yaptıkları açıklamada, hiperaktivite davranış bozukluğuna beyin yağ asitlerinin neden olduğunu ve bu yağ asitlerinin de vücuda yiyeceklerle girdiğini belirterek, belli yiyeceklerin, özellikle burger ve cipsin, beynindeki bu yağ asitlerine neden olduğunu açıkladılar.

Yani bu iki doktor kabaca dediler ki, diet alışkanlığımızı değiştirirsek, hiperaktivite davranış bozukluğu sorununun kaynağını önemli bir ölçüde kuruturuz. Fakat kimse Mc Donalds'ın kazanç kaynağına dokunmaya cesaret edemiyor. İki yıl önce İngiltere'de ve geçtiğimiz Kasım ayında da Fransa'da çıkan deli dana hastalığının arkasında birçok bilim insanının Mc Donalds'ı göstermesine ve "önümüzdeki birkaç yıl içerisinde kitlesel ölüm vakalarıyla yüzyüze kalacağız" uyarılarına rağmen, kimse katkıp da Mc Do-

nalds'a dokunamadı. Çocuklara önce 'burger yedir, sonra uyuşturucu ver. Kapitalizmin çözüm mantığı ne yazık ki böyle işliyor. Burger ABD patentli ve elbette uyuşturucusu da ABD patentli. Ritalin uyuşturucusunun üretici firması ABD'deki Novartis Pharmaceuticals. İlacın kullanım kılavuzunda yan etkileri şöyle sıralanıyor: Uykusuzluk, kilo kaybı ve depresyon. Bu ilaç ABD ve İngiltere'de yüzbinlerce çocuğa devlet desteğiyle veriliyor.

Eylül ve Ekim aylarında Britanya'da çocuklar ile ilgili iki sağlık raporu daha yayınlandı. Raporlarda, il-

kokul çağındaki her 5 çocuktan 1'inde akıl hastalığı tespit edildiği ve 20 çocuktan 1'inde de depresyon görüldüğü belirtilerek, depresyon geçiren yaş grubunun 2 yaşına kadar indiği de altı çizilerek açıklandı. Yayınlanan bir diğer rapor ise, Britanya'da okul çağındaki en az 250 bin çocuğun günde 1 öğün yemekle yaşadığı ve Britanya'daki çocukların diet sağlığının

Brezilya'daki sokak çocuklarından geride olduğu bilgisiydi.

Devam ediyoruz. Britanya'nın en büyük çocuk vakıflarından birisi olan, "Children's Society"nin Ekim ayı raporunda, Britanya hapishanelerindeki çocukların durumu ele alındı. Raporda Britanya'nın imza attığı Birleşmiş Milletler 1991-Çocuk Hakları Beyanamesi şartlarını yerine getirmediğini, Avrupa hapishanelerinde 12-17 yaş arası 2500 çocuğun sürekli tutulduğunu, bu çocuklar için rehabilitasyon çalışmalarının çok yetersiz olduğunu ve hapse giren çocukların üçte birinin intihar girişiminde bulunduğunu da istatistik bilgileri içerisinde verdi.

Kağan Güner/İngiltere

Binyılın en büyük bilimsel atılımları

Kostas Gavroğlu

(Atina Üniversitesi, Bilim Tarihi Bölümü)

Geçen ay farklı alanlardan bilimcilere yönelttiğimiz ve sona eren binyılın devrim niteliğindeki beş büyük bilimsel gelişmesini sorduğumuz küçük anketimize, bir yanlış anlaşılma sonucu geç bir yanı geldi. Sayın Kostas Gavroğlu'nun 10 önemli gelişmeyi değerlendirdiği yazıyı bu sayı koyuyoruz. İngilizce'den çeviriyi Kiraz Perinçek yapın.

Esas olarak, bilim tarihçileri tarafından modern bilimin başlangıç dönemi olarak kabul edilen, 16. yüzyıldan sonraki bilimsel gelişmelere yoğunlaşacağım. Ama ilk olarak, ateşleyici önemi olduğu için, daha önceki iki olayla başlayacağım.

1) 11. yüzyılda Toledo'nun düşüşünden sonra Eski Yunan eserlerinin Arapça'dan Latince'ye çevrilmesi, Batı Avrupa'nın tüm düşünsel dokusunu yavaş yavaş değiştirdi. Avrupalı bilginler bu eserlerde birçok felsefi ve kozmolojik soruya yanıtlar buldular ve bu konular etrafında dönen tartışmaların, Avrupa'da, bugün üniversite olarak bilinen yeni bir kurumun kurulmasında belirleyici bir etkisi oldu.

2) 15. yüzyılın sonunda matbaanın icadıyla beraber, fikirlerin aktarılma biçimi değişti. El yazısına dayanan kültüre karşılık, baskıya dayanan yeni kültür, yazının icadından beri yerleşmiş olan anlayışları değiştirdi.

3) 1543'de Nicholas Kopernikus, *Göksel Kürelerin Dolanımı* adlı eserinde, güneş merkezli evreni ileri sürdü. Bu görüşü ortaya atan ilk kişi o değildi, ama böyle bir varsayımı sınamak için matematiksel bir çerçeve sağlayan ilk kişi oydu. İnsanlar yıllarca evrenin merkezinde olduklarını düşündüler ve merkezin, sonsuz sayıdaki diğer noktalara göre eşsiz bir konumu olduğu için, evrende ayrıcalıklı bir yere sahip olduklarına inandılar. Güneş merkezli evren, sonsuz evren fikrine yol açtı ve insanları, önemsiz bir gezegenin sakinleri konumuna indirerek, ayrıcalıklı varlıklar oldukları görüşünü zayıflattı.

4) Galileo'nun 1533'de Roma Engizisyonu tarafından yargılanması, belki de bilim ve din arasındaki en

çarpıcı karşılaşmadır. Bu, düşünce tarihinde ilk değildir. Buna benzer bir olay 1277'de Paris'de, teologlar ve filozoflar arasında olmuştur. Galileo'nun yargılanmasının önemi, Galileo'nun yenilgisinde değil; ilk defa gündeme gelen iki olaydadır. Bunlardan ilki, bir bireyin araştırma özgürlüğü hakkıdır. İkincisi ise, bu kadar yoğun bir çatışmada olan iki grubun, bir tarafta kilise adamları diğer tarafta bilimcilerden değil; daha çok, bir tarafta statükoda değişiklik istemeyen ve bilimciler içinde de müttefikleri olan kilise adamları ve diğer tarafta statükoyu değiştirmek isteyen ve kilise

Max Planck

adamları içinde de müttefikleri olan bilimcilerden oluşmasıdır.

5) Isaac Newton, harekete ilişkin tüm olayları bir bütün içinde değerlendirerek, 1687'de yayınlanan *Doğa Felsefesinin Matematiksel İlkeleri* adlı kapsayıcı yapıtında açıklamayı başardı. Gökyüzündeki ve yeryüzündeki olaylar, artık aynı şekilde anlaşılabilirdi. Doğaya ilişkin önerdiği düşünme biçimi, olayların nedenleri üzerine soru sormak değil; onun yerine, bu olayların davranışlarını matematiksel yasalar ve yaptığımız deneylerle anlamaya çalışmaktı. Aristotelesçilik ile kopuş tamamlanmıştı.

6) Antoine Lavoisier'in, 18. yüzyılın sonunda, yanmanın yalnızca oksijen varlığında gerçekleşeceğini göstermesi, uzunca bir süre kabul görmüş olan, ısının ve yanmanın flogiston adı verilen görülmeeyen bir sıvının hareketi sonucu oluştuğu inancını yıktı. Lavoisier'in ve diğerlerinin formüle ettiği sistematik deneyler ve ampirik yasalar, 19. yüzyıl başlarında John Dalton tarafından önerilen maddenin atom kuramına yol açtı. Yine Lavoisier'in sonsuz çabaları sayesinde, bugün hâlâ kullandığımız kimya terminolojisinin ilkeleri şekillendi.

7) Charles Darwin, 19. yüzyılın ortalarında Evrim Kuramı'nı formüle etti. Bu, sadece yaratılışçı görüşe karşı sert bir darbe değildi. Aynı zamanda, adaptasyon ve doğal seçim fikirleri, yeryüzünde yaşayan canlıların gelişimi konusundaki yerleşik görüşleri kökten değiştirdi.

8) 20. yüzyılın ilk çeyreğinde Max Planck, Niels Bohr, Arnold Sommerfeld, Wolfgang Pauli, Werner Heisenberg, Edwin Schrödinger, Paul Dirac gibi fizikçiler tarafından oluşturulan Kuantum Kuramı, nedensellik ve ölçüm sürecinde gözlemcinin rolü konusundaki görüşlerimizi kökten değiştirdi. Yüzyıllarca, fiziksel nicelikleri ölçen kişinin, sonuçlarda ve sürecin kendisinde bir etkisi olmadığını düşündük. Kuantum mekaniği, mikrokozmos kuramı, bu inancı yıktı.

9) Albert Einstein tarafından 1905'de oluşturulan Özel Görelilik Kuramı, Newton'cu görüşlerin aksine, hiçbir şeyin ışık hızını geçemeyeceği ve en önemlisi, yüzyıllardır uyguladığımız uzunluk ve zaman ölçme yöntemlerimizin tamamen yanlış olduğu konusunda bizi kesin olarak ikna etti. Einstein, herhangi bir fiziksel sürece dahil olan bu iki temel öğenin, birbirlerine vardıkları sonuçları iletmek isteyen herhangi iki gözlemci arasındaki görelî hızla bağlı olduğunu gösterdi.

10) Albert Einstein 1916'da Genel Görelilik Kuramı'nı geliştirerek, fiziksel uzayın bir yapısı olduğunu ve kütsel cisimlerin varlığının uzayı eğilttiğini gösterdi. Bu, yerçekiminin geometrik olarak ifade edilebileceği anlamına geliyordu. Bu fikirle beraber, şaşırtıcı bir şekilde kara delikleri öngörmesi, evren üzerine 16. yüzyıldan beri süregelen görüşlerimizde en derin değişiklikleri getirdi.

Hekimler "Tıp dili ve Türkçe"yi tartıştı

Türkçe bilim dili olur mu?" konulu kapak dosyamızın hazırlıklarını yürütürken, İstanbul Çapa Tıp Fakültesi'nde, 16 Ocak 2000 tarihinde, "Tıp Dili ve Türkçe" başlıklı bir toplantı düzenlendi. Açılış konuşmalarına, İÜ Rektörü Prof. Dr. Kemal Alemdaroğlu ve Çapa Tıp Fakültesi Dekanı Prof. Dr. Faruk Erzengin yaptılar. Alemdaroğlu konuşmasında, tıp dilinin hem hasta-doktor ilişkisi bakımından, hem tıp öğrencileri açısından anlaşılır olmasının gerektiğini, ama Türkçe'yi özleştirmek adına da "aşırı" şeylerin yapılmasını doğru bulmadıklarını belirtti.

İlk oturumun birinci konuşmacısı, aynı zamanda toplantıyı düzenleyen Prof. Dr. Yener Aytekin'di. Aytekin konuşmasında, Türkçe'nin yabancı kökenli sözcüklerden arınması ve anlaşılır olması üzerinde durdu. Özellikle yazıyla-çizgiyle uğraşan meslekler, öğretimci, basın kuruluşları ve hükümet yöneticilerinin, işle ilgili olarak konuşur ya da yazarken bu yönde titizlik göstermesi gerektiğini söyledi. Tıp terimleriyle ilgili olarak, özleştirme çalışmalarının aşı-

rılaştırılmaması, aceleyle getirilmemesi gerektiğini, zaten benimsenemeyen terimlerin kullanılmadığını belirtti. Kendi seçimini göstermesi açısından verdiği örnek de, "akıl" ve "us" arasında, herkes anladığı için "akıl"ı benimsemek gerektiği idi. Yazar Feyza Hepçilingirler, "Türkçe'nin Yabancılaştırılması" başlıklı, canlı örneklerle renklendirdiği konuşmasında, Osmanlı'da kullandığı Arapça ve Farsça sözcüklerle halka uzak düşen aydının, şimdi "Yeni Osmanlıca" da denilebilecek Amerikanca'yı kullanarak, hem halkına hem diline yabancılaştığını söyledi. Rahatsızlığı nedeniyle toplantıya katılamayan Prof. Dr. Güngör Erdem'in yaklaşımını, Yener Aytekin yaptığı bir alıntıyla özetledi. Erdem, yabancı kökenli kelimelere Türkçe karşılık bulma çabasını desteklemekle birlikte, ille de her sözcüğe karşılık bulmak gerekmediğini düşünüyordu. Prof. Dr. Tahsin Yücel, "Türkçe Terim Çalış-

maları" başlıklı konuşmasına, Fransız bir dilbilimci-den yaptığı alıntıyla başladı: "İnsan doğa içine değil, bir kültür içine doğar ve kültür dildir". Yücel konuşmasında, dille-düşünce dili arasındaki sıkı bağa değindi, Türkçe'nin günümüzde gelişmiş bir kültür dili durumunda olduğunu vurguladı. Hukuk ve tıp alanlarında, yabancı terminolojinin yeğlenmesinin, belki de bu meslek üyelerinin "mesleki bilgilerindeki esrarı" koruma kaygısından olabileceğini ekledi. Söзlerini, zengin bir Türkçe Tıp Terimleri Sözlüğü'ne ulaşabilmek dileğiyle bitirdi.

İkinci oturumun ilk konuşmacısı, *Tıp Dili Özleştirme Kılavuzu* adlı bir yapıtı olan Doç. Dr. Şerefettin Canda idi. Canda, tıp dilini özleştirmeyle ilgili kim çalışmalara değindiği konuşmasında, tıbbın taze alanlarıyla ilgili olarak tartışılmasını istediği birkaç yeni terim de önerdi. Prof. Dr. Bedia Akarsu'nun toplantıda yaptığı konuşmayı, okurlarımız kapak dosyamız içinde, "Dil-düşünme-dünya ilişkisi" başlığıyla okuyacak.

Son konuşmacı ise, "Anadilinde Çocuk Olmak" röportajıyla, Yunus Nadi Mansiyon Ödülü'nü alan

yazar Ayşe Kilimci'ydi. Kilim-

ci'nin konuşması, anadilde eğitim-yabancı dilde eğitim sorunu üzerineydi.

Soruları ve yaptıkları tartışmalardan anlaşıldığı kadarıyla, toplantıyı izleyen hekimlerin geneli, hekimlik terimlerinin özleştirme çalışmalarına soğuk bakıyor, "yabancı kökenli terimli" tıp eğitiminin devamını savunuyorlardı. Toplantının hekim konuşmacıları da, genel olarak, Türkçe'nin anlaşılması, yabancı sözcük istilasından kurtarılmasına taraf olurken, hekimlik terimlerinin özleştirme çalışmalarını "aşırı" yorumlarıyla karşıladılar. Toplantının diğer alanlardan konuşmacıları, terimlerin özleştirilmesini savunurken; ne yazık ki, hekimlerin bu toplantıyla mesajı, "günlük konuşma dilini kurtaralım, hekimlik terimlerine dokunmayalım" oldu.

Nalân Mahsereci

Yabancı dil öğretimine EVET Yabancı dille eğitime HAYIR

Atatürkçü Düşünce Demeği ve İstanbul Eğitimciler Derneği'nin ortaklaşa düzenledikleri "Yabancı dil öğretimine evet, yabancı dille eğitime hayır" adlı panel 24 Şubat Cumartesi günü, saat 14:00'da Mecidiyeköy Kültür Merkezi'nde gerçekleştirilecektir.

Konuşmacılar: Prof. Dr. Aydın Koksak (Bilişim Uzmanı-Dilbilimci)

Prof. Dr. Oktay Sinanoğlu (YTÜ Öğretim Üyesi)

Cihan Tutluoğlu (Boğaziçi Üniversitesi Öğrencisi)

Yöneten: Dr. Ömer Karabulut (İst. Eğitimciler Derneği Başkanı)

İrtibat telefonları: (0212) 525 13 00,
(0212) 247 44 93

Bilkent'de "Kuramlar ve Araştırmalar Sempozyumu" düzenlendi

Bilkent Üniversitesi Türk Edebiyatı Bölümü'nün yüksek lisans öğrencileri, 19, 20 ve 21 Aralık 2000'de Bilkent'te yapılan "Kuramlar ve Araştırmalar Sempozyumu"nda gerçeklikten fütürizme, Lucas'dan Derrida'ya birçok kuramı ve kuramcıyı, Hayreti ve Sururi gibi Divan şairlerinden Ece Ayhan ve Cemil Kavukçu'ya birçok çağdaş edebiyatçıyı eleştirel anlayışlarla değerlendiren özgün bildiriler sundular.

Bilkent Üniversitesi'nde 1998 Eylülü'nde kurulan ve 2001 Eylülü'nde doktora programını başlatacak olan Türk Edebiyatı Bölümü, başlangıcından bugüne Türk Edebiyatı'nın yeni yöntemlerle incelenmesine yönelik çalışmalar yapmaktadır. Batı'da geliştirilen kuramlardan da yararlanarak, Türk kültürünün ve edebiyatının özelliklerini vurgulamakta ve mevcut yöntemleri yenilikçi bakış açısıyla aşmaya çalışmaktadır.

Bölümün, Türk Edebiyatı alanındaki akademik çalışmalarda ve edebiyat eleştirisinde bir çığır açmak isteyen öğrencileri, tek tek ve topluca, özgün araştırma

konularına yönelmekte, yeni yöntemler geliştirmektedirler. "Genç eleştirmenler" diye adlandırılan bu öğrenci topluluğunun birçok üyesi 2000 yılı içinde ülkemizin önde gelen edebiyat ve kültür dergilerinde deneme ve incelemelerini yayımladılar. 19-21 Aralık 2000'deki "Kuramlar ve Araştırmalar Sempozyumu"nda sunulan bildiriler, edebiyat kuramları ve Türk Edebiyatı alanında yapılan incelemelere dayanıyordu. Üç gün süren öğrenci sempozyumuna Bilkent dışından katılan dinleyiciler de, sempozyumun Türk Edebiyatı'yla ilgili akademik çalışmaların ve edebiyat eleştirisinin geleceği açısından umut verici olduğunu belirttiler. Sempozyumu baştan sona izleyen yazar-eleştirmen Dr. Mustafa Şerif Onaran, kapanışta yaptığı konuşmada, öğrencilerin yenilikçi yaklaşımlarının, disiplinlerinin, coşku ve yaratıcılıklarının edebiyatın geleceği açısından umutlandırıcı olduğunu belirtti.

Dr. Süha Oğuzertem (Bilkent Üniversitesi Türk Dil ve Edebiyatı Bölümü Başkan Vekili)

Astronomideki son gelişmeler

İstanbul Üniversitesi Gözlemevi Araştırma ve Uygulama Merkezi, 2 Şubat 2001 Cuma günü "Astronomi ve Uzay Bilimlerinde Yeni Gelişmeler" başlıklı bir günlük bir sempozyum düzenlemektedir. Sempozyum İÜ Fen Fakültesi Konferans Salonu'nda gerçekleştirilecektir.

09.30-10.00	Açılış
10.00-10.45	Prof. Dr. Zeki Aslan Türkiye'de Gözlemsel Astronomi ve TUG Çalışmaları
10.45-11.0	Ara
11.00-11.45	Prof. Dr. M. Emin Özel Yer Dışı Yaşam Araştırmaları
11.45-12.30	Prof. Dr. Ali Alpar Çökmüş Yıldızlar
12.30-13.30	Öğle Yemeği
13.30-14.15	Prof. Dr. Osman Demircan Manyetik Yıldızlar
14.15-15.00	Prof. Dr. Halil Kırbıyık Yıldızlarda Pulsasyon ve Dönme
15.00-15.45	Ara
15.45-16.30	Prof. Dr. Umur Daybelge Uzay Bilimleri ve Teknolojisi
16.30-17.15	Prof. Dr. Adnan Ökten Güneş ve Yakın Dünya Çevresine Etkileri
17.15-17.30	Kapanış

Bilim ve Ütopya Ankara Bürosu Pazartesi Söyleşileri

5 Şubat 2001

Ekonomide Dönüşüm ve Küreselleşme

Prof. Dr. Sinan Sönmez

12 Şubat 2001

**Osmanlı'dan Günümüze Türkiye'de
Tarım Politikaları**

Prof. Dr. Gürol Erain

26 Şubat 2001

1919-1925 Kemalist İktidarın

Kürt Politikası Işığında Günümüzde

Kürt Sorunu

Mehmet Bedri Gültekin

Söyleşiler saat 19:00-21:00 arası **Bilim ve Ütopya** Dergisi Ankara Bürosu'nda gerçekleştirilecektir.
Adres: Selanik Cad. Hatay Sok. No: 5/3 Kızılay-
Ankara **Tel:** 0312 425 23 99

Yabancı dille öğretim tuzağı

Elbette, bir bilim insanı, incelemelerini çok yönlü sürdürmek için bir ya da daha fazla yabancı dili iyi bilmelidir. Ama derlediği ya da ürettiği bilgileri düzenlerken, bilime yaptığı katkıyı aktarırken, öğrenciyle ve halkla arasındaki ortak dili, anadilini kullanmalıdır.

Hüseyin İçen

Türkiye uzun süredir bir çıkmazın içine girdi. Bu çıkmaz, bir yabancı dili yavaş yavaş ortak bilim dili haline getirme çabasıdır. Yabancı dillerde öğretim yapan orta ve yüksek dereceli okulların sayısı gittikçe artıyor. Bunun bir doğrudan, bir de dolaylı sonucu var: Yabancı dille öğretimin kapsamının genişlemesi, yabancı ülkelere kültürel/bilimsel bağımlılığı artırdığı gibi, ekonomik bağımlılığı da kışkırtıyor. Dolaylı sonuç ise, öğretim dili olarak bir yabancı dilin kullanılması, bilimsel yazı ve tezlerin yabancı dillerde yazılması, Türkçe'nin bilimsel terimleri karşılayacak biçimde gelişmesini engelliyor. Akademik unvan yükselmelerinde yabancı dilde makale aranması, yurtdışında yabancı dillerde basılmış yazıların ülkemiz bilimine ne ölçüde katkıda bulunduğu sorusunu akla getiriyor. Bir Norveçli (ya da Brezilyalı ya da Japon) bilim insanı uluslararası bir toplantıda araştırmasını uluslararası nitelikte bir yabancı dilde sunar, ama ülkesine, ders verdiği sınıfa dönünce ana diliyle dersini yapar, makalelerini ana diliyle yazar. Eğer yabancı dili akıcı ve yeterli değilse, ülkesine döndüğünde "Ben yabancı dilde sunuşu iyi yapamadım, bu ülkede yabancı dille öğretim gerekir" demez; dese de ciddiye alınmaz. Oysa ülkemizde bu, bir yabancı dili öğretim dili olarak kullanmak için bir gerekçe olarak ileri sürülebilir.

Sorunumuz, bir yabancı dili iyi bilmek değil. Elbette, bir bilim/kültür insanı, incelemelerini çok yönlü sürdürmek için bir ya da daha fazla yabancı dili iyi bilmelidir. Ama bilim insanı derlediği ya da ürettiği bilgileri düzenlerken, bilime yaptığı katkıyı aktarırken öğrenciyle ve halkla arasındaki ortak dili, anadilini kullanmalıdır. Türkçe yazılmayan bir bilimsel tez, makale ya da kitap nasıl Türk kültürüne katkı sayılıyor, anlaması güç. Bu, Amerika'da çalışan Türkiye doğumlu bir bilim insanın yaptığı buluşun ülkemiz bilimine katkı olduğunu söylemek ya da bunu ülkemizde bilimin ne kadar ileri gittiğinin bir göstergesi olarak sunmak kadar garip. Düşüncelerimizi destekleyen en önemli olgu, yabancı dilde öğretim yapan okulların sınıflarında görülen "zavallı suskunluk"tur. Yirmi yılı aşkın süre yabancı dilde öğretim yapan bir üniversitede çalıştım. Bu suskunluğu gözledim, çırpındım, ama yabancı dildeki çırpınmalarımın işe yaradığını söyleyemem. Açıkça söylemeliyiz ki, iletişimin, sürekli ve tutarlı bir karşılıklı iletişimin olmadığı yerde ne öğretim ne de bilim yapılabilir. İletişim de ancak anadille sağlanabilir.

Yabancı dilde öğretimin doğal sonucu, hem kültür-sanat hem de bilim ortamımızda görülen özenti ve sıgıktır. Bu sonuç, dilimize soktuğumuz üç beş yabancı sözcükle giderilemez.

Dosyamızda bilim ve anadil ilişkisi iki temel açıdan tartışılıyor: 1) Yabancı dilde öğretim uygulaması. 2) Türkçe'nin bilim dili olarak sorunları. Sorun hem genel anlamda, hem de çeşitli bilim dallarından yola çıkarak irdeleniyor.

Yabancı dille öğretim konusunda yine de olumlu bir gelişme var. Eskiden öğretim dili Türkçe olmalı diyenler ya garipsenirdi ya da, daha kötüsü, böyle "akıl dışı" bir görüşü savundukları için vatan haini gibi bakılırdı onlara. Sorunun ne kadar kapsamlı olduğu ortaya çıkınca, bu ortam neyse ki büyük oranda değişti. Artık konu büyük toplantılarda, gazete ve dergi yazılarında, bilimsel makale ve tezlerde, üniversite sınıflarında yoğun olarak tartışılır oldu. Bu, büyük bir adım. Yani sorun artık "birkaç baldıncıplağın kötü niyetli girişimi" olmaktan çıkıp, ülkemiz kültürünün temel sorunlarından biri haline geldi. Yani tünelin sonunda ışık görülür oldu. Adına "yabancı dille öğretim" denen karanlığın yırtılmasına az kaldı. Dünya ülkelerinin pek azında görülen bu garipliği artık siyasetçilerin bile görebileceğini ve bir şeyler yapılacağını umalım.

Ocak 2001 tarihli sayımızda kuruluşunu duyurduğumuz ve bazı belgelerini yayımladığımız **Bilim ve Ütopya Kooperatifi** büyük ilgi çekti. Çok sayıda okurumuz ve yazarımız kooperatif üyesi oldular. Üye kampanyası devam ediyor. Üye olmak isteyen okurlarımız, dergi merkezimize başvurarak üyelik dosyasını edinebilirler. Kooperatifi elbirliğiyle yaygınlaştıracamız ve Türkiye Aydınlanması'nın odaklarından biri haline getireceğiz.

Aralık ayı sonunda acı bir haber aldık. *Bilim ve Ütopya*'nın da yazarı olan, İstanbul Üniversitesi Fen Fakültesi emekli öğretim üyesi, biyolog Prof. Dr. **Metin Bara**'yı kaybettik. Ailesinin ve tüm Bilim ve Ütopya Topluluğu'nun başı sağ olsun. Değerli bilim insanı Metin Bara'nın anısı bize daima yol gösterecek.

Öz Türkçe davası, Türkiye'nin uygarlaşma davasıdır

Çoğunluğa bir yabancı dili kendi anadili gibi öğretemeyeceğimize göre, tek çıkar yol bu anadili geliştirmektir. Geliştirme özleştirmeden geçer. Böyle olunca, özleştirme, insanlık kervanına daha etken bir biçimde katılma, kısacası uygarlaşma davası ile özdeş bir anlam taşır.

Prof. Dr. Cem Eroğul

(Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi)

Türkiye'de artık bir gerçeği açıkça görme zamanı geldi: Öz Türkçe davası Türkiye'nin uygarlaşma davasıdır.

Şimdiye dek konu hep uluslaşma sorunu çerçevesi içinde ele alındı. Nitekim Dil Devrimi'ni savunanların sık sık yineledikleri Gazi'nin ünlü sözlerinde de aynı anlayış baskın görünüyor. Şöyle diyor Mustafa Kemal: "Milli his ile dil arasındaki bağ çok kuvvetlidir. Dilin milli ve zengin olması milli hissin inkişafında başlıca müessirdir." (1).

Dil bir insanlık sorunudur

Böyle olunca da, dar bir ulusçuluk içinde hapsolmak istemeyen düşünürler, öz Türkçe davasından uzak duruyorlar. Oysa sorun, uluslaşmanın boyutlarını çok aşan bir insanlaşma sorunudur.

Bunun böyle olmasının nedeni son derece yalındır (basittir). Yüzeysel bir yaklaşımla sanıldığının aksine, dil yalnızca bir iletişim aracı değildir. Dili, kendi dışında oluşmuş düşünceleri bir yerden bir yere aktaran bir taşıta indirmek yanlıştır. Dil, bu işlevinin yanı sıra, çok daha önemli bir işlev yüklenir. Dil, düşünceye taşıtlık etmekle kalmaz, ona araçlık gereçlik de eder. Dil, düşüncenin hem yapıtaşı, hem aracı, hem de avadanlığıdır. Dilden soyutlanarak düşünce üretmek, sonra da bu düşünceleri dil aracılığıyla taşımak olanaksızdır. Çünkü dil olmayınca, yalnızca taşıt değil, taşınacak mal da olmaz. Kısacası, düşünce olabilmesi

Okuyacağınız makale, Prof. Dr. Cem Eroğul'un *AÜ Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*'nin Haziran-Aralık 1994 tarihli sayısında (Cilt 49 No: 3-4) yayımlanmış "Anayasa ve Tüzce Dilinin Türkçeleştirilmesi" başlıklı oldukça hacimli makalesinin Giriş bölümüdür. Bu değerli çalışmanın tamamını okurlarımıza sunmak isterdik, ama dergi boyutlarını aşıyor. Sayın Eroğul'un Fransa ve Türkiye örneklerini derinlemesine incelediği diğer bölümleri, tartışmanın seyrine göre önümüzdeki sayılarda yayımlayabiliriz. Makalesinden yararlanmamıza izin veren Sayın Cem Eroğul'a teşekkür ederiz.

için dil de olmalıdır.

Dil, herhangi bir duygu ya da bilgi gibi, kendisinden önce var olan bir düşünce gövdesine eklenecek yeni bir dal değildir. Dil, öncesi ya da sonrası olmadan, her zaman düşüncenin kendisidir. Dil, düşüncenin varlık biçimidir. Böyle olunca da, dil nasıl ise düşüncenin de öyle olması kaçınılmazdır. Çorba gibi bir dille, yüksek bir anlak

**Her yiğidin bir
yoğurt yiyişi olduğu
gibi, her dilin de
düşünceyi bir
oluşturma biçimi
vardır. Bu biçimi
özden koparmak
olanaksızdır. Başka
bir biçime aktarılan
öz, kaçınılmaz
olarak bir şeyler
yitirir.**

(zeka) düzeyi gerektiren bir düşünsel etkinlik gerçekleştirilemez. Örneğin Osmanlıca ile hiçbir yüksek düşünce ürünü yaratılamamış olması rastlantı değildir. Osmanlıca gibi bir dille, ancak daha önce başka bir dille üretilmiş olan düşünceler aktarılabilir. Buna karşılık, yalnızca Osmanlıca ile yoğrulmuş bir kafadan insanlığa katkısı olabilecek bir ürün çıkmaz.

Her varlık türü gibi, dilin de doğasından gelen birtakım belirleyici özellikleri vardır. Bunların en önemlilerinden biri, anlilik ile yetkinlik arasındaki düz orantıdır. 1852'de, on altı ciltlik (2) *Büyük Almanca Sözlüğü*'nü yazmaya başlayan Jacob ve Wilhelm Grimm kardeşler, önsözlerinde şöyle diyorlar: "Sağlık durumları yerinde olduğu sürece bütün diller yabancı sözcükleri içlerine sokmazlar, girmiş olanları da atmak ve bunların yerine kendi öz kaynaklarından türettikleri anlamdaşlarla karşılamak içgüdüünü taşır." (3). Gerçi, tarihsel gelişim içinde, dillere birtakım yabancı öğelerin girmesinin kaçınılmaz olduğu doğrudur. Ancak, şu da tartışılmaz bir gerçektir ki, yabancı

Atatürk, Türk Dil Kurumu toplantısına başkanlık ederken (4 Ocak 1933).

akınına teslim olan bir dil gitgide esnekliğini, kıvraklığını, anlatım gücünü, en önemlisi de öz benliğiyle tutarlı bir biçimde düşünce üretme yeteneğini yitirir.

Bu kural bütün diller için geçerlidir. Dolayısıyla, benliğini koruma titizliği, bütün diller için gösterilmelidir. Gerçi, yeryüzündeki 2800 dolayındaki dilin hepsinin, uygarlığın en ince kavramlarını karşılayacak ölçüde geliştirilmesi olanaksızdır. Kimi diller bu yarışı yitirmişlerdir. Ancak, yarışı yitirenlerin bile korunması ve geliştirilmeye çalışılması bir insanlık borcudur. Bu yarışta bir yer tutabilecek dillerin geliştirilmemesi ise, düpedüz insanlığa karşı bir suçtur.

Bu “borç” ve “suç” sözcüklerini gelişigüzel kullanmıyorum. İnsan, düşünen hayvandır. Düşünme yeteneği ile insanlaşma arasında teke tek bir ilişki vardır. Her dil, bu düşünme yeteneğinin özgül bir varoluş biçimidir. İnsanlık ailesi, bu varoluş biçimlerinin bolluğu ve çeşitliliği ölçüsünde insan olma niteliğini geliştirebilir. Bu aileyi, ne denli alçakgönüllü olursa olsun, herhangi bir dilin özgül katkısından yoksun bırakmak, insanlaşma sürecine bu alandaki borcunu ödememek demektir. En üst düzeyde gelişme, gizilgücünü taşıyan bir dili göz göre göre yozlaştırmak ise, insanlığa karşı açıkça suç işlemek demektir.

Kimileri, dillerin sayısını azaltarak insanlar arasında iletişimin kolaylaştırılabileceğini sanabilir-

ler. Bu büyük bir yanılgıdır. Olen her dil, düşüncenin belli bir varlık biçimini de kendisiyle birlikte gömüte götürür. Düşüncenin gereği olan dil yoksullaştıkça, iletişim aracı olarak dilin varsıllaşabileceğini varsaymak, çok tehlikeli bir yanılsamadır.

Her yiğidin bir yoğurt yiyişi olduğu gibi, her dilin de düşünceyi bir oluşturma biçimi vardır. Bu biçimi özden koparmak olanaksızdır. Başka bir biçime aktarılan öz, kaçınılmaz olarak bir şeyler yitirir. Örneğe, Türkçe’nin “can” sözcüğünü ya da İngilizce’nin “home” sözcüğünü, bu sözcüklerin kapsadığı anlam alanlarını hiç zedelemeyen başka bir dile çevirmek olanaksızdır. Böyle anlam yüklü sözcükler, kendi dillerinde, ilişkide bulundukları deyimlerle, atasözleriyle birlikte yaşarlar. “Cümbür cemaat” başka bir dile taşınmak olanaksız olduğuna göre, her tekil aktarım ister istemez sakatlayıcı bir koparmaya yol açar.

Bunları söylemek, çeviri olanaksızdır ya da çeviri yapılmamalıdır, demek değildir. Nasıl ki, koparılan her çiçeğin ister istemez solacağı gerçeğinden, çiçek koparmamak gerektiği sonucu çıkarılamazsa. Ancak; aynı çiçekler hep koklanmak isteniyorsa, bu çiçekleri yetiştiren bahçelerin korunması gerekir. Diller için de durum aynıdır. Her dil dış dünyayı başka bir gözlemlikle algılar. İnsanlık, bu gözlemlerinin sayısı ile varsıllaşır, insanlaşır. Öyleyse, kendisine insan diyen herkesin in-

sanlığa karşı borcu, elinin erdiği her dil için bu koruma ve geliştirme savaşımını vermektir.

Ne var ki, doğası gereği, kişi bu savaşımı ancak kendi anadilinde en etken (müessir) bir biçimde yapabilir. Öyleyse, şu ya da bu topraklarda yaşayanların insanlığa karşı ödevi, kendi anadillerini korumak ve geliştirmektir. Türkiye’de başlıca iki dilin hatırı sayılır bir toplumsal tabanı vardır: Türkçe ve Kürtçe. Anadili Türkçe olanların görevi Türkçe’nin özleşip gelişmesine, anadili Kürtçe olanların görevi de Kürtçe’nin yetkinleşmesine çalışmaktır.

Görüldüğü gibi, konunun dışlayıcı bir ulusçulukla hiçbir ilişkisi yoktur. Buna karşılık, böyle bir yaklaşımı, geniş anlamda ulusçuluğun gereği saymak olanaklıdır. Ulusçuluk, kendi ulusunu dünya uluslar ailesinin eşit bir üyesi sayarak yüceltmeye çalışmaksa, Türk ulusunun büyük çoğunluğunu oluşturan Türk ve Kürt kökenli insanların anadillerini geliştirmek, böyle bir ulusçuluğun gereğidir.

Böyle bir gereğin Türkçe için daha da ivedi olduğunu söylemenin de dar bir ulusçulukla ilgisi yoktur. Türkçe, Türkiye’nin hem devlet dilidir, hem de Kürt kökenli yurttaşlar dahil, herkes için en yaygın düşünme ve iletişim aracıdır. Dolayısıyla, Türkçe’yi geliştirmek, anadili Türkçe olmayan yurttaşlarımıza karşı da bir borcumuzdur. Ancak, açıktır ki, bu borç ödenirken, yurttaşlarımızın kendi değişik anadillerini geliştirme çabalarına da omuz vermemiz gerekir. Bu hem insanlık, hem de yurttaşlık görevimizdir.

Böyle kucaklayıcı bir ulusçuluk anlayışı, insan sevgisinin ayrılmaz bir parçasıdır. Bu yaklaşımda, örneğin Almanca’yı geliştirmek, anadili Almanca olan İsviçreliler’e de bir hizmettir. Dahası da var. Diyelim Fransızca bilen biri için, Fransızca’nın yetkinleştirilmesi, düşünme yeteneğinin artırılması demektir. Böylece o kişinin daha da insanlaşmasına katkıda bulunmuş olur. Bugün en çok konuşulan arşulusal (beynelmilel) dil İngilizce olduğuna göre, anadili İngilizce olanların bu dili yetkinleştirmek için gösterdikleri çabalar, doğrudan doğruya insanlığa

hizmettir.

Her dil bir dünyadır. Kişi öğrendiği her dille, insanlığın bir boyutunu daha içselleştirmiş olur. Dolayısıyla, edindiği yeni dil ne denli var-sıl olursa, insanlık kazanımının o ölçüde kapsamlı olacağı açıktır. Ancak, kaç kişi ikinci ya da üçüncü bir dili kendi anadili gibi öğrenebilir? Bunu başaranlar, küçük bir mutlu azınlıktır. Bunlar, kendi anadillerinin eksikliklerini, öğrendikleri yabancı dillerle tamamlama; anadillerinin sonucu olan bulanıklıkları, belirsizlikleri aydınlığa kavuşturma olanağını bulurlar. Büyük çoğunluk ise bu olanaktan yoksundur. Büyük çoğunluk için insanlaşmanın enginliğine açılan tek pencere kendi anadilleridir. Bu çoğunlukların anadillerini geliştirmemek, onları insanlaşmanın görece daha aşağı bir düzeye hapsedmek demektir.

Türkiye'de yabancı dil bilen bir bölüm aydının göremediği gerçek budur. Kendileri insanlık çevrenlerini (ufuklarını) genişletmiş olduklarından, bu eksikliğin büyük çoğunluk için ne denli yakıcı olduğunu görememekte-dirler.

Büyük çoğunluğa bir yabancı dili kendi anadili gibi öğretemeyeceğimize göre, tek çıkar yol bu anadili olabildiğince geliştirmektir. Dil denen varlığın doğası gereği de, geliştirme ister istemez özleştirmeden geçer. Böyle olunca, özleştirme, insanlık kervanına daha etkin bir biçimde katılma, kısacası uygarlaşma davası ile özdeş bir anlam taşır.

Dil bir insan hakları sorunudur

Dilin uygarlıkla bu içsel bağı kavranınca, dilde özleşmenin demokratikleşme, yercilleşme (laikleşme), özetle insan haklarını ge-

liştirme ülküsüyle ilişkisi hemen görülebilir. Siyasetçinin "transfor-masyon, vizyon, resesyon, reaksiyon, iletişimasyon, devalüasyon" gibi sözcüklerle konuştuğu bir Türk (!) toplumunda, yurttaş neyi anlayacak ki siyasete katılma hakkını kullanabilsin? Böyle bir ortamda, siyasete katılmanın en düşük basamağı olan "siyasal gelişmelerden haberli olma" hakkı bile gerçekleşemez. Okumuşlar ne olup bittiğini iyi kötü anlarlar; büyük yığınlar ise bulanık birtakım algılarla yetinmek zorunda kalırlar. Fazıl Hüsnü Dağlarca'nın dupduru anlatımıyla: "Anı dil anlama eşitliği demektir." (4). Anlama eşitliği olmayan yerde demokrasi-nin geliştirilebileceğini sanmak,

Büyük çoğunluk ise bu olanaktan yoksundur. Büyük çoğunluk için insanlaşmanın enginliğine açılan tek pencere kendi anadilleridir. Bu çoğunlukların anadillerini geliştirmemek, onları insanlaşmanın görece daha aşağı bir düzeye hapsedmek demektir. Türkiye'de yabancı dil bilen bir bölüm aydının göremediği gerçek budur.

boş bir düştür.

Dil, yercilleşme ülküsüyle de doğrudan doğruya bağlantılıdır. Avrupa'da Yeniçağ'ı başlatan Rönesans ve Reform atılımlarının temel taşlarından biri, kutsal kitapların anadillere çevrilmesidir. İnsanlar neye inanacaklarına kendileri karar vereceklerse, bunun ilk koşulu inanacaklarını anlamalarıdır. Onun içindir ki, Türkiye'de din dilinin uzun yüzyıllar boyunca Arapça olarak kalması, yercilleşmeyi çok güçleştirmiştir. Aynı güçlük bugün de sürmektedir. Bu bakımdan, 1950 yılında Arapça ezana dönme, dil değişikliği kisesi altında, gerçekte yercilik kar-

şıtı bir devrim (hareket) olmuştur. Oysa, açıktır ki, dil engeli nede-niyle yakanların (duaların) bile anlaşılmadığı bir tapınmada, yercilik bir yana, dinsel inanç özgürlüğü bile kof bir kalıp olarak kalır.

Öz dil kullanımı, Fransızlar'ın üsteleryerek belirttikleri gibi, tüketici haklarının korunması bakımından da çok önemlidir. Evrensel pazarı ülke edinmiş günümüz dünyasında, tüketicinin korunması artık önde gelen insan haklarından biridir. Çarşıdan aldığı bir dayanıklı tüketim malının kullanma kılavuzunu okuyan yurttaş, baştan sona yabancı sözcüklerle bezenmiş "açıklamalar"la karşılaşır, tüketici olarak hakkını nasıl koruyabilir? Edindiği malın kullanımını,

bakımını doğru dürüst anlayamamışsa, kendisine zorunlu olarak verilen güvence (garanti) belgesinin ne değeri kalır? Şurası açıktır ki, aldığını verdiğini ayrıntısıyla tanıma olanağından yoksun bırakılmış bir kişi, pazarın ege-men olduğu bir dünyada ikinci sınıf yurttaş olmaya yazgılıdır.

Öz Türkçe, sağlık hakkı ile de doğrudan

doğruya ilgilidir. Eczaneden aldığı ilacın "prospektüs"ü (!) tamamen anlaşılmaz çorba bir dille yazılmış yurttaşın sağlık hakkı saldırı altında değil midir? Sayrıya (hastaya) rahatsızlığını anlama olanağını tanımamak, sağlık hakkı bir yana, insana saygı ile bile bağdaşmaz. Bizde ise durum, ne yazık ki böyledir. Bunun da nedeni, sağlık bilim (tıp) alanında geçerli olan dil bilimsizliğidir. Diyelim mide sancısından yakının bir sayrıya, şu türden bir belge verilmesi, bizde olağandır: "Özofagus, Cardia, Fundus normaldi. Corpus ve Antrum mukozası hiperemikti. Bulbus ve Duodenum ikinci kıtası nor-

Luther, yabancı sözcüklere yer vermediği bir İncil çevirisi yaptı.

maldı. Tanı: Corpus ve Antrumda Gastritis.". Böyle Türkçe olur mu? Bunu okuyan bir sayın, yutaktan mideye sindirim yolunun ve onikiparmakbağırsağının sağlıklı olduğunu, buna karşılık mide ağzı ile midedeki sümük dokuda yangı oluştuğunu anlayabilir mi? Dikkat edilsin: Burada sorun, okumalık düzeyinin düşüklüğü değil, dilin yabancılığıdır. Türkçe'den başka dil bilmeyen biri, istendiği denli "okumuş" olsun, yine de bu yabancı sözcükleri anlayamaz. Herkesin sağlıkbilim terimlerini inceden inceye bilmesi elbette beklenemez. Buna karşılık, bir ülkenin okumuşları bile sağlık dilinin en sıradan anlatımlarını olsun kavrayamıyorlarsa, yabancı sözcük tutkusu yüzünden yığınların sağlık hakkı hiçe sayılıyor demektir. Görüldüğü gibi, öz Türkçe, kimilerinin sandığının aksine, salt bir "aydın merakı" değildir. İnsanların sağlıklı yaşama gibi en temel haklarından birinin gerçekleşmesi bile buna bağlıdır.

Anayasa'ya bakılırsa, "herkes, manevi varlığını koruma ve geliştirme hakkına sahiptir"; "herkes, düşünce ve kanaat hürriyetine sahiptir"; "herkes, bilim ve sanatı serbestçe öğrenme hakkına sahiptir"; "kimse, eğitim ve öğretim hakkından yoksun bırakılamaz". Bütün bunlar güzel de, yabancı sözcüklere boğulmuş yoz bir dille bu hak ve özgürlüklerin hangisi gerçekten kullanılabilir? Düşünce özgürlüğü açısından, herhangi bir düşüncenin yasaklanmasından da önemli olan şey, düşünce oluşturma olanağının bulunmasıdır. Düşünce oluşturulamıyorsa, düşünme

hakkı başlamamıştır ki sınırlanmasının ya da sınırlanmamasının bir anlamı olsun.

Yukarıda belirtildiği gibi dil, düşüncenin hem aracı, hem de gerçektir. Yabancı sözcüklerle gerçeğe şaşı bakan bir dille, düşünce serpilemez. Güdük bırakılmış bir düşünme olanağının özgür olup olmaması, ister istemez ikincil bir sorun düzeyinde kalır. Temel sorun, bu olanağın yaratılmasıdır. Bütün temel bilimleri tepeden tırnağa yabancı terimlerle bezenmiş bir ülkede, tek "suçları" anadillerinden başka dil bilmemek olan insanların "bilimi serbestçe öğrenme" hakkından söz etmek, acı bir

Cicero, Yunanca'ya karşı Latince'yi geliştiren ünlü Romalı.

alaydan başka bir şey değildir.

Onun içindir ki Türkiye'de, bilimde, sanatta ya da yordambilgisinde (teknolojide), gitgide üstelenerek yabancı dil bilgisi aranmaktadır. Bunun bir tek anlamı vardır. Yurttaşlarımıza: "Sen anadilinde yetindiğin sürece, ne bilimde, ne sanatta, ne de yordambilgisinde evrensel ölçülere ulaşamazsın" denmektedir. Türkçe evrensel bir düzeye ulaştırılacağına, anadilleri Türkçe olanlar yabancı bir dille düşünce üretmeye zorlanmaktadır. Yabancı dil öğrenmenin yararlı olduğunda kuşku yoktur. Ancak, bir kere, kendi anadillerinde yetkin olmayanların yabancı dilleri doğru dürüst öğrenmeleri pek güçtür. İkincisi, herkese yabancı dil öğretilmeyeceğine göre, bilimde, sanatta ya da yordambilgisinde, büyük yığınlar bile geri bira-

kılacak demektir. Bilim, sanat ya da yordambilgisi terimlerine öz Türkçe karşılıklar bulmaya karşı çıkanlar ya da bu davayı önemsemeyenler, gerçekte kendi halklarına düşünme hakkını çok görenlerdir.

Kısacası, öz Türkçe davası savsanarak (ihmal edilerek), yurttaş ne siyasette, ne de geçimsel (iktisadi) ilişkilerde bilinçli bir "taraf" durumuna getirmek olanaksızdır. Olanı biteni doğru dürüst izleyemeyen yurttaş "oyuncu" olamaz. Ya kendisine oyun oynanır, ya da düpedüz oyun dışı bırakılır. Dil yozlaşması yüzünden bireysel temel haklarından geçince yararlanamayan yurttaş ise, kişi olarak, "maddi ve manevi varlığını" geliştiremez; tek sözcükle, "güdük" kalır. Onun içindir ki, dil davası, geniş anlamda bir insanlık sorunu olmanın yanı sıra, dar anlamda insan haklarının da temelinde yer alan bir sorundur.

Dil bir siyasal sorundur

Bütün toplumu ilgilendiren her konu gibi, dil de siyasal bir tutum gerektirir. Uygulamada da hep öyle olmuştur. Dilde bir sorun olduğu algılanır algılanmaz, bu alanda siyasal savaşım başlamıştır. Bu savaşımı, yazın adamları önde götürmüşlerdir. Birçok yerde, siyaset adamları onlara omuz vermiştir.

Gerçek şudur ki, bütün büyük diller bilinçli bir çaba ile geliştirilmişlerdir. İlk büyük örnek, Yunanca karşısında Latince'yi geliştiren

Dante, Latince ile İtalyanca arasında gidip geldikten sonra, siyasal anlamı açık bir yeğlemeyle İtalyanca'ya yönelmıştır.

tiren Vergilius, Cicero gibi, MÖ birinci yüzyılın ünlü Romalı yazarlarınca verilmiştir. Aynı işi, daha sonra, Araplar da yapmışlardır. Yunan dilinin terimlerinin çevrilmesi için Abbasi halifesi Elmemun (9. yüzyıl) Bağdat'da "Beytülhikme" adıyla bir "akademi" kurdurtmuş ve böylece, otuz kırk yıl içinde yetkin bir Arapça'nın oluşturulmasını sağlamıştır (5).

On dördüncü yüzyılın başında Dante, Latince ile İtalyanca arasında gidip geldikten sonra, siyasal anlamı açık bir yeğlemeyle İtalyanca'ya yönelmiştir. Aynı tutum, on altıncı yüzyılın başında Luther tarafından sergilenmiştir. Başta Saksonya lehçesi olmak üzere çeşitli Alman lehçe ve ağızlarından yararlanan Luther, yabancı sözcüklere yer vermediği İncil çevirisinde, bilinçli bir çabayla ortalama bir Almanca yazın dili yaratmıştır. Luther'in öğrencisi olan Agricola, aynı yüzyılda, Fin yazın dilinin temelini atmıştır. Aşağı yukarı aynı dönemde yaşayan Shakespeare'in çağcıl İngilizce'nin oluşumundaki payını herkes bilmektedir. On yedinci yüzyılda Komensky, ülkesinde Latince yerine Çekçe eğitime önayak olmuştur. Macarlar da, dillerini geliştirme çabasını, on sekizinci yüzyılın sonundan itibaren, büyük bir direşkenlikle yürütmüşlerdir.

Yirmi beş ülkede dili düzene sokmak için harcanan çabaların özetleyen Agop Dilâçar, Macarlar'ın sözcük türetme yöntemlerini şöyle anlatıyor: "Yenicilerin yöntemi başlıca şu yollardan yürümüştür: eski sözcükleri diriltmek; ağız sözcüklerini yazında kullanmak; sözcükleri kırpma, kısaltma, parçalamak, bitiştirmek, parçalanarlara bağımsızlık vermek; donmuş kökleri bağımsız olarak canlandırmak; ses uyumu sağlamak; eklerle sözcük türetmek; dilde bulunmayan kavramları anlatan yabancı sözleri çeviri yoluyla dile almak ve her şeyden sonra, yeni sözcüklere bir yaşama savaşı hakkı, anlamlara yerleşip durulması için de bir ara süresi tanımak." (6).

Bu ayrıntılı alıntıda da görüldüğü gibi, dil birçok ülkede bir "si-

Shakespeare'in çağcıl İngilizce'nin oluşumundaki payını herkes bilmektedir.

yasal mühendislik" işi olmuştur. Büyük dillerin, bilinçli çabalar olmadan kendiliğinden geliştiğini sananlar çok yanlışyorlar. Sadri Maksudi'nin (1930 Türkçesi'yle) dediği gibi: "Dil daima yaradılır; iptidai halklarda şüursuz yaradılır, medeni olmak isteyen milletlerde ise şuurla yaradılır. Dil yaradılmazdan murat, dillerin esas unsurları, söz kökleri hazinesi ve gramer şekilleri değiştirilemez, demektir." (7).

Dil alanında en tehlikeli olan savlardan (iddialardan) biri de, "dil doğal gelişimine bırakılmalıdır" savıdır. Tehlikesi, bu görüşün ilk anda çok doğru görünmesidir (8).

Türkiye'de, bilinçli olsun ya da olmasın, en yaygın siyasal kavga, dil kavgasıdır. Herkes bunun içindedir. Sorun, bu kavgada, ileriden yana mı, geriden yana mı tutum takınılacağıdır.

Oysa, biraz düşünüldüğünde, bunun aldatıcı olduğu hemen görülür. Dil bilincinin doğmadığı dönemlerde, gerçekten de "doğal" denmese bile "kendiliğinden" diye nitelenebilecek bir gelişim olmuştur. Ancak, dil sorunu bir kez ortaya atıldıktan sonra, artık yansız kalma, işi oluruna bırakma gibi seçenekler kalmamıştır. Hepimiz ister istemez bir yan tutmaktayız. Türkiye'de her aydın, daha ağızını açtığı ya da kalemi eline aldığı anda, dil kavgasında yerini alır. Böylece de ortada "doğal" gelişim diye bir şey kalmaz. Böyle olması için, konuşma ya da yazı konusunun dil olması da gerekmez. Herhangi bir konuda düşünce yürütülmekte olunması yeter. Dahası, kişinin dil konusundaki tutumu bilinçsiz bile olabilir. Örneğin, çok sıradan bir işimize ilişkin olarak "ayakyo-lu" yerine "tuvalet" (ya da "hela", "W.C" vb.) dediğimiz an, yan tutmuş oluruz. Bundan kurtulmak olanaksızdır.

Onun içindir ki, Türkiye'de, bilinçli olsun ya da olmasın, en yaygın siyasal kavga, dil kavgasıdır. Herkes bunun içindedir. Sorun, bu kavgada, ileriden yana mı, geriden yana mı tutum takınılacağıdır. Yoksa, tutum takınmamak diye bir seçenek yoktur. Durum böyle olduğuna göre de, en ussal çözüm, hiç değilse yaptığını bilerek yapmaya çalışmaktır.

DİPNOTLAR

- 1) Atatürk bu sözleri, 1930 yılının sonunda, Sadri Maksudi'nin Türkçe'yi savunmak için yazdığı bir kitap dolayısıyla söylemiştir. Sözün tamamı, Gazi'nin el yazısıyla, kitabın en başında verilmiştir. Bkz. Sadri Maksudi, Türk Dili İçin, Türk Ocakları İlim ve Sanat Heyeti neşriyatından. Milli seri, sayı 1, t.y.
- 2) Bu sözlük, Grimm'lerin ölümünden çok sonra, ancak 1961 yılında tamamlanabilmiş ve kırk cilde ulaşmıştır.
- 3) Aktaran A. Dilâçar, Anadili İlkeleri ve Türkiye Dışındaki Başlıca Uygulamalar, Ankara, Türk Dil Kurumu Yayınları, 1978, s.9 (Tümce düşük olmakla birlikte anlamı yeterince belirgin).
- 4) Cumhuriyet, 29 Eylül 1985, siyasal eki, s.12.
- 5) Sadri Maksudi, a.g.k., s.45.
- 6) Agop Dilâçar, a.g.k., s.14.
- 7) Sadri Maksudi, a.g.k., s.76.
- 8) Bu satırların yazarı da, gençliğinde uzun süre kendini bu aldatmacaya kapırmıştır.

Bilim dili ve anadili

Bilimsel anlayışın, bilim eğitiminin, ona bağlı olarak bilim üretiminin ve bilim etiğinin var olduğu her toplumun dili, bilim dilidir. Bilim ve teknoloji o toplumda üretilmemiş olsa bile, evrensel bilim kavramlarının dildeki karşılıkları o toplumun dil dizgesinin işleyişine dayanarak türetilir.

Prof. Dr. İclâl Ergenç

(AÜ DTCF Dilbilim Bölümü Başkanı)

Insanın fizyolojik ve biyolojik evrimiyle sosyalleşme sürecinin bir bileşkesi olarak beyinde oluşan dil sisteminin, toplumsal ve bireysel olmak üzere iki yönü vardır. Beyninin oluşumu nedeniyle her insan bir dili edinebilmekle yetisiyle doğar ve içinde bulunduğu toplumda konuşulmakta olan dili edinmeye başlar. Beyindeki yapıların gelişmesine koşut olarak da, belirli bir yaştan sonra edinmekte olduğu dili kullanıma döker. İnsanın doğduğu andan itibaren edinmeye başladığı, çevresinde kullanılmakta olan dile ait kavramlardır. Eğitim süreciyle de koşutluk gösteren kavram gelişimi, her edinilen kavramın, o daha önce edinilmiş olanlarla ilişkilendirilmesiyle bir kavramlar ağı biçimine dönüşür. Topluma ait olan dildeki kavramlar, o toplumu oluşturan bireylerin yaşam biçimleri, dünyaya bakış açıları, dış gerçekliği kavrama ve adlandırma biçimleri, gelenekleri, görenekleri, yaşadıkları coğrafi koşullar, tarihsel geçmişleri, dünyadaki konumları, ekonomik koşulları vd. ile biçimlendirdikleri evrenle ilişkilidir. Her toplum, kendi gereksinimlerini karşılayacak bir dil yaratır kendisine ve bu dili gelişimlere, değişimlere uydurarak sürekli yeniler. Bu durum bireyin dil kullanımına da, eğitimine, deneyimlerine ve zihinsel-ruhsal yapısına göre yansır. Dil, bir sözcükler yığını ya da listesi değil, kendi içindeki daha küçük sistemlerin çalışmasıyla devinen bir büyük sistemdir.

Bu bakış açısından yola çıktığınız zaman dilleri, içerdikleri sözcük sayılarına bakarak varsıl ya da yoksul, ilkel ya da gelişmiş, güzel

ya da çirkin (1) diye nitelendirmenin ne kadar öznel ve bilimsel ölçütlerden uzak bir görüşe dayandığını görmek olası. Toplum-düşünce-kültür üçgeninin ortasında dil yer alır ve her birinin varlığı ona bağlıdır. Dil-düşünce ilişkisi, toplumun her kurumunda ve her katmanında üretim boyutunda kendisini gösterir. Üretim önce zihinde, kavramlar ağı ile oluşur. Bunun somuta dökülmesi ise dille olanaklıdır. Üretim ister bir sanat yapıtı olsun, ister görkemli bir bina, sonuçta hepsi, sözcüklerden oluşmasalar da birer dildir.

Toplumdaki kurumlara özgü diller

Her toplumun dili, o toplumu toplum yapan kurumların oluşumunu da sağlar. Genel diyebileceğimiz dilin içinde hukuk dili, sanat dili, yazın dili, onun da içinde şiir dili vardır. Bu dillerin varlığı, kurumların varlığıyla örtüşür. Sözgelimi, bir toplumda el sanatları gelişmişse, gereksinim doğrultusunda

da bu alana ait kavramlar ve onların somuta dökülmüş biçimi olan sözcüklerden oluşmuş el sanatları dili de gelişmiş demektir. Dilin düşünceyle olan bağlantısı kavramlar ve kavram ağları aracılığıyla gerçekleşirken, toplum yaşamındaki değişimlerden ve kültürel öğelerden oluşan etkinin bu düşünce boyutunu nasıl biçimlendirdiği de unutulmamalıdır.

İnsan beyninin en yetkin ürünü olarak kabul ettiğimiz dil sistemindeki çeşitlenmeler ya da bir başka deyişle dilin değışkeleri; bireyin kendi deneyimleri ve bilgi yapısıyla koşut olarak gelişen birey dili, ses dizgesinin işleyişiyle ortaya çıkan konuşma dili, uzlaşımsal imlerden oluşan yazı dilinin yanı sıra, toplumdaki kurumlara özgü sanat dili, hukuk dili, sinema dili gibi görünümlerdir.

Toplumda, dilin yaratıcı-üretici düşünce boyutuyla ortaya çıkan bir başka görünümü de bilim dilidir ve evrensel boyuttaki bilimsel düşüncenin ortaya konması aşamasında kullanılan, kendine özgü kuralları bulunan, toplumsal dile dayanmasına karşılık, kavramları, kavramlarının sınırları ve çağrıştırdıklarıyla ayrı bir dizgedir. A. Kocaman, bilim dilini "Tanımların kesinliğine fazla bel bağlamadan bilim verilerinin, bulgularının, araştırma, varsayım, yargı ve yasalarının anlatımında kullanılan dil değışkesine bilim dili denebilir. Değişik bilim dallarının kendine özgü dilleri olduğu gerçeği görmezden gelinemez, ancak her bilim dalının terimleri dışında, tüm bilimlerin bir derin yapısından söz etmek olanaklıdır. Bu derin yapı tanım, genelleme, sınıflandırma, örnekleme

**Bilimin evrenselliği
yalnızca kavram
boyutundadır.
Bilim üreten her
toplum, bu evrensel
kavramları
karşılayacak
terimleri kendi
dilinde türetebilir.**

gibi iletişim işlevlerini kapsar" (2) demektedir.

Bilim dili-bilim üretimi ilişkisi

Bilimsel nitelikteki bir iletinin aktarıcısı konumundaki bilim dilinin nesnel olma koşulu vardır. Ayrıca, kaynağını toplumda konuşulmakta olan dilden almasına karşın bilim dilinin biçimi de farklıdır, kavramlarının sınırları da.

Hiçbir dil dizgesi, doğasından bilim dili değildir. Bir dilin bilim dili olmasının önkoşulu, o dilin konuşulduğu toplumda "bilim üretimi"nin var olmasıdır. Bilim dili, sosyo-kültürel ve sosyo-ekonomik altyapıya bağlı olarak, toplumdaki eğitim sürecinin yönlendirmesiyle ortaya çıkan bilimsel ürünler çerçevesinde oluşur ve gelişir. Bu durum, bilim üretimiyle bilim dilinin kavramları arasındaki koşutluğu da beraberinde getirir ancak, bilimin evrenselliği ve kültürlerarası etkileşim sonucu ortaya çıkan ödünç alma ve özümseme olgusunu da gözardı etmemek gerekir. Bilimin evrenselliği yalnızca kavram boyutundadır. Bilim üreten her toplum, bu evrensel kavramları karşılayacak terimleri kendi dilinde türetebilir.

Ulusal sınırlar içinde ve ulusal dilin dizgesi aracılığıyla üretilen bilimin evrensel sınırlara taşınması aşamasında seçilecek dil, genellikle alanın en güçlü temsilcisi konumundaki ulusun dilidir. Örneğin, felsefe alanında Almanca, teknik alanda İngilizce gibi. Amaç, belli bir alanda değil de genel anlamda evrensel bilime katkıda bulunmak ise seçilen dil, dönemin egemen dili olur (3).

Bireyin düşünce boyutunda ortaya çıkan bilimsel kavramların bilim üretimi sürecinde biçimlenmesi ancak, anadilinin dizgesiyle olanaklıdır. Bir toplumda ya da başka toplumlarda gerçekleşen değişimlerin dil dizgesini etkilemesi son derece doğal olmasına karşın, her türlü durumlar ciddi akademik çalışmaların varlığını gerektirir. Eğer bir toplum, teknolojik üretimi yapacak bilimsel birikim ve donanımına sahip değilse, o teknolojik ürünün bileşenlerini adlandırmada sorunlar yaşayacaktır. Bu sorunlarla "günlük çözümler" yardımıyla baş etmenin yolu, bizde de son yıllarda sıkça başvu-

Atatürk, Harf Devrimi çalışmalarında Kayseri'de (20 Eylül 1928).

ruduğu gibi, teknolojiyi üretildiği toplumun dilindeki sözcüklerle birlikte almaktır! Kısa süreli ve bir ölçüde bilimin evrenselliğinden destek alan bu çözüm, zamanla önemli sorunların kaynağını oluşturur. Söz konusu kavramı, teknolojiyi gösteren (sözcüğüyle) birlikte kullanan ya da ondan yararlanan insanlar, onu asla içselleştiremezler, çünkü anadilinde var olan sezgisel bilgiler, yabancı bir dil için geçerli değildir ve beyinde çağrışımlar yoluyla ilişkilendirilen kavram ağında yerini bulamayacağından, yeni düşüncelerin oluşumunda rol oynayamazlar. Bilimsel düşünme dilinde yaratıcılığın sağlanması, bilim üretiminin ve eğitiminin anadilinde yapılmasıyla gerçekleşebilir. Bir başka deyişle, kısa süreli, geçici çözümler üretmek, daha uzun süreli ve aşılamaz sorunların ortaya çıkmasına neden olabilir.

Bilim eğitimini bir başka dille, özellikle egemen dil konumundaki dille yapmanın toplumun yetismekte olan bireylerini daha çok bilimsel düşünmeye yaklaştırdığı savının ne denli yanlışlarla dolu olduğu çoktan kanıtlanmıştır. Özellikle, anadili edinim sürecindeki çocukların kavram gelişimi aşamasında kendi anadilleriyle üretici-yaratıcı düşünceye ulaşmaları gerekliliği, bilimsel bir gerçektir. Çocukların, edindikleri kavramları içselleştirmeleri, çağrışımlar yoluyla onu daha önce edindikleri kavramlarla ilişkilendirerek beyinlerindeki kavram örüntüsünü sağlamlaştırmaları, ilerde, düşünce üretebilmeleri ve bilimsel

düşünceye ulaşmalarında tek ve en gerçekçi yoldur. İnsan, anadilinde içselleştirdiği kavramları her zaman, yetkin olduğu bir başka dizgede, yani bir başka dilde "dile getirebilir".

Bu bağlamda kendi bireysel dillerindeki yetersizliği, toplumsal dile yükleyerek "o dille bilim yapılamayacağını, o dilin bilim dili olmadığını, teknolojik gelişmeleri karşılayacak sözcüklerin bulunmadığını" söyleyenlere bir kez daha anımsatmakta yarar var:

Bilimsel anlayışın, bilim eğitiminin, ona bağlı olarak bilim üretiminin ve bilim etiğinin var olduğu her toplumun dili, bilim dilidir. Bilim ve teknoloji o toplumda üretilmemiş olsa bile, evrensel bilim kavramlarının dildeki karşılıkları o toplumun dil dizgesinin işleyişine dayanarak türetilir. Bu türetimler, çağrışımlar yoluyla yeni kavramların da oluşmasına ve yine dille karşılık bulmasına yardımcı olacaktır. Her dil dizgesi, kullanıcılarının gereksinimlerini karşılayabilecek ölçüde yeterlidir. Bireysel yetersizliklerin suçlusu olarak dili göstermek ise hiç de "bilimsel" olmayan bir tutumdur.

DİPNOTLAR

- 1) Ö. Başkan; Bildirişim, Altın Yay., İstanbul, 1988, s.112-117.
- 2) A. Kocaman; Bilim Dili Üzerine Düşünceler: TDD XLIV/363, Ankara, 1982, s.198.
- 3) D. Kırmsoy Kucur; Bilim Dili ve Oluşumu (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, AÜ SBF Türkçenin Eğitimi ve Öğretimi Anabilim Dalı), Ankara, 1999, s.25.

Türkçe bilim sözleri: bir deneyim

Türkçe'nin yapısal olanaklarından, zenginliğinden ve güzelliğinden yararlanılmalıdır. Sözcük gömüsündeki kök ve ek biçimbirimlerin zenginliğiyle, Türkçe bütün diller içinde sözcük türetme olanakları bakımından en önde gelen dil konumundadır.

Prof. Dr. Aydın Köksal

Türkçe bilim dili olur mu? Bunca hızlı gelişen teknik-bilimlerde bilim sözleri ya da terimlerle ilgili sorunu nasıl çözeceğiz?" gibi sorular, Atatürk'ün Dil Devrimi'ne karşın, bugün de Türkiye'deki bilim ve öğretim çevrelerinde gündemdedir. Öğretim düzenimizin yetersizliği dolayısıyla, bilimi, genel yaşamdan kopuk, erişilmez bir "yücelik" gibi görenlerimizin kendi kendilerine sormaları gereken soru şu olmalıdır: Biz Türkler, bilim ve teknikbilimi, başka bir deyişle mesleklerimizi, kendi aramızda doğrudan iletişim kuramadan nasıl uygulayabileceğiz?

Genç bir elektronik mühendisi olarak, 1966'da işe başladığımda, bir dil ve iletişim sorunuyla karşılaştım. **Bilgi işlem** yerine o zaman **malûmat prosesingi** deyimi kullanılıyordu. Konuşma dilinde ise İng. **data processing** ya da **information processing**, **memory**, **computer** gibi evrensel olduğu varsayılan bilim sözleri ya da terimler kullanılıyordu. Bunların evrensel olmadığını Fr. **traitement de l'information**, **mémoire**, **ordinateur** ya da Alm. **Datenverarbeitung**, **Speicher** gibi sözcüklerin varlığından biliyordum. Avrupa'da, Ortaçağ'ın sonunu getiren **Yeniden-doğuş** ve **Yenidenbiçimleşme**'nin temelinde yatan

yönelişin, her ulusun kendi anadilini bilim dili olarak kullanmaya başlaması olduğunu bildiğim gibi, Atatürk'ün Türk aydınlanmasının temelini, Dil Devrimi'yle birlikte attığını da kuşkusuz biliyordum. Böylece mesleğimi Türkçe konuşma isteğiyle, **bilgi işlem**, **bellek konumu**, **işlem**, **komut**, **kütük**, **tutana**, **yazıcı**, **veri**, **iletişim**, **dona**, **mm**, **yazılım** gibi adlandırmaları terim olarak düzenli biçimde kullanmaya başladım.

Bu bir **deneme**'ydi. Belki 20-30, belki 100 kavramın Türkçe karşılı-

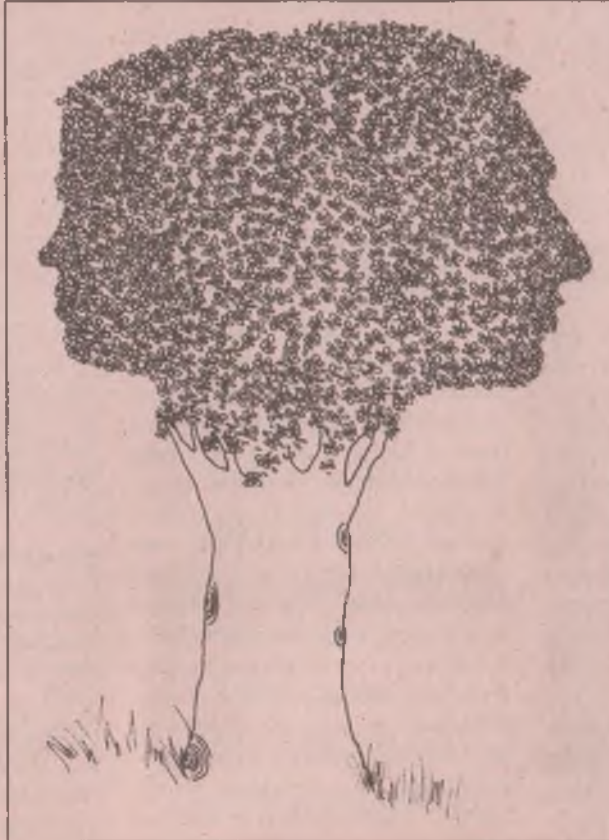
ğını, bütün öteki çağdaş, uygar ulusların yaptıkları gibi, kendi anadilimin sözcüklerinden yola çıkarak türetip çevreme önermek durumundaydım. Bunlardan yalnızca birkaçının tutması bile başarı olurdu.

Bu girişimdeki itici güç, bilişim mesleğini Türkiye'de başarıyla uygulayabilmek, bu yeni mesleği Türkiye'nin kalkınmasını sağlayacak bir kaldıraç gibi kullanabilmektir.

Başlangıçta durum

Çalıştığım bilgisayar firmasının müşterileri **bilgi işlem** sözcüğünü hemen benimsediler. Bununla birlikte, "**memory** demesek bile **hafıza** demeliyiz, **bellek** olmaz" dediler; ama "**bellemek** yerine **hafızlamak** demeyi mi yeğlersiniz?" deyince hemen gerilediler... Müşterilerden oluşan bir çevreye verdiğim ilk kurslarda, birlikte çok büyük bir başarı elde ettik: Sivil ve asker kesimde 3-4 kez bu konularda kurs görmüş yeni meslektaşlarımdan, "**programlama** deyince ne olup bittiğini işte şimdi anladık" diye büyük bir coşkuyla bana sarılmalarını unutamam. Bir yıl içinde bu yeni meslek çevresinin aranan kişisi oldum. Çünkü Türkçe'ye yaslanarak sağladığımız iletişim köprüsüyle, çözümsüz gözüken bütün kavramsal sorunları bir bir çözdük.

Mesleğimiz dışından,

elektronik mühendisi, fizikçi vb. bilim adamlarımızın çoğunluğu ise ürettiğim yeni sözcüklere tepki gösterdiler: “Enformasyon ayrı bir kavramdır, bilgi değildir; üstelik bilgi olsa da bilgi işlem deyimi ev kapı gibi bozuk bir yapı... Evin kapısı, bilginin işlenmesi demek zorundasın; Türkçe’yi bozuyorsun” dediler. Oysa ben bilgi işlemek eyleminden doğrudan ad yaparak terim ürettiğimi savunuyordum.

Bugün bilgi işlem sözcüğü benim için bir mücevher değeri taşıyor. Önerdiğim donanım, yazılım, bilgisayar, bilişim gibi yaklaşık 2.500 sözcüğün hepsi tuttu.

Amaç, kapsam ve sözün bireyselliği

Bu yazının amacı, 1966’da tek başıma giriştiğim, ama 35 yıldır bütün bilişim meslek çevremle birlikte sürdürdüğüm bir deneme’den elde edilen sonuçları, başka mesleklerde uğraş veren çağdaşlarıma ve gelecek kuşaklara aktarmaktır.

Denemenin kapsamını, daha başlangıçta bilgi işlem ya da daha geniş kavram olarak bilişim teknikbilimi’yle iyice sınırlamıştım. Gereğemi “işimizi iyi yapmak” biçiminde dile getirdiğim gibi, başkasının işine de hiç karışmadım. Matematik, elektronik, dilbilim gibi alanlarda, sorulduğunda birkaç önerimi ilgilenenlere söylemiş olsam ya da yazılarımda sırası geldiğinde kullanmış olsam da, doğrudan uygulayıcısı olmadığım konuları titizlikle ve bilinçle, bu deneme

Prof. Dr. Aydın Köksal kimdir?

1940’da İstanbul’da doğan Dr. Köksal, kuruluşuna katıldığı Hacettepe Üniversitesi’nde Bilgi İşlem Merkezi’ni (BİM) kurdu, yönetti (1967-80). HÜ Bilgisayar Bilimleri Doktora Programı’nı başlattı (1974). ÖSYM/BİM’i kurdu, yönetti (1974-87). HÜ Bilgisayar Bilimleri Mühendisliği Bölümü’nü kurdu (1977); Başkanlığını yaptı (1980-85).

Çalışma yaşamı boyunca yoğun biçimde zaman ayırdığı gönüllü hizmetler şunlardır: Türkiye Bilişim Derneği’ni kurdu, yönetti (1971-75; 1981-87); *Bilişim* dergisini yayımladı; Türkçe bilişim terimlerini geliştirdi. Kamu İktisadi Kuruluşlarını Yeniden Düzenleme Komisyonu Bilişim Alt Komisyonu üyeliği (1971); DPT Elektronik Bilgi İşlem Sürekli Özel Uzmanlık Kurulu üyeliği (1975-86) ve Başkanlığı (1977-78) yaptı; Başbakanlık Danışmanlığı’nda (Devlet Durum Merkezi) bulundu (1981-82). Türk Dil Kurumu üyeliğine (1975), Yönetim Kurulu üyeliğine ve Terim Kolu Başkanlığı’na seçildi (1982-83). TÜBİTAK Bilim Adamı Yetiştirme Grubu Yürütme Kurulu üyeliğine seçildi (1984-87). Dil Derneği’nin kurucu üyeliği, Genel Yazmanlığı (1987-88) ve yönetim kurulu üyeliği yaptı (1987-92). Birleşmiş Milletler, UNESCO, SPIN, OECD, IFIP vb. uluslararası örgütlerde, yurt dışında Türkiye’yi 22 kez temsil etti.

Şimdi, Ankara’da 1985’te kurduğu yazılımevi Bilişim Limited’i yönetmektedir.

kapsamı dışında tuttum.

Bir de burada şunu belirtmeliyim: Türkçe bilişim terimleri üretme ve bunları mesleğimi uygularken kullanma çabamı, Türkiye Bilişim Derneği (TBD) Başkanı, Hacettepe Üniversitesi (HÜ) Bilgi İşlem Merkezi Müdürü ya da Bilgisayar Bilimleri Mühendisliği (BBM) Bölüm Başkanı olarak yönetme onurunu taşıdığım hiçbir örgütte, ne de katıldığım ya da yönettiğim herhangi bir başka çalışma takımında, çevreme baskı yaparak benimsetmeye kalkışmadım. Konuya, gereğemi tartışarak, çevremdekileri uyarmaya, inandırmaya, onlara

kendimi ve söyleyimi sevdirmeye çalışarak yaklaştım. Çevremi gücendirmemeye, hiç kimseye saygısızlık, anlayışsızlık etmemeye çok özen gösterdim. Bununla birlikte, kendi Türk kişiliğim gereği, özen gösterdiğim bireysel söz’ümü özgürce kullanmaktan da geri durmadım, bu konuda hiç ödün vermedim. Descartes’ın dört yüz yıl önce yaptığı gibi, “doğru olduğunu açık seçik anladığım yöntemi” bir gün savsaklamaksızın özenle uyguladım.

Başarının vazgeçilmez koşulları ve yöntem

Bilişim terimlerinin Türkçe kök ve eklerden türetilmesi ile ilgili çalışmaların başlangıcında benimsemediğim yöntem, bir mühendis olarak mesleğimizi uygularken ve öğretirken yaşadığımız olaylar ve içinden geçtiğimiz koşullarla sürekli bir biçimde sınıandı, geribildirim ve deneyimle gelişti; sonuçta önerilerimizin bugün tutarlı bir “Türkçe Bilişim Terimbilimi” biçiminde ulusal düzeyde benimsenmiş olmasına bakılırsa, “yetkinleşti” bile diyebiliriz. Öte yandan bu yöntemin gelişme sürecinde, bilim sözleri üretme çabasında “başarının vazgeçilmez koşulları” olarak değerlendirdiğimiz gözlemlerimizi de, bu yöntemi iyice tanımlayabilmek amacıyla, burada açıklamamız gerektiğine inanıyorum.

Atatürk, Çankaya Köşkü’ndeki sofrasında dil ve tarih konularındaki konuşmalara ağırlık verirdi.

- “Bilim sözü” ya da “terim” kavramı doğru tanımlanmalıdır. Terim, yalın ya da çok karmaşık bir bilimsel/teknikbilimsel tanımı, hiçbir belirsizliğin söz konusu olmadığı bir kesinlikte, bütünüyle içinde taşıyan bir sözcüktür. Bir nesne ya da kavramın bilimsel adı olması, bir terimi, dilbilgisi ve sözdizim bakımından, genel dildeki herhangi bir sözcükten ayrı kılmaz. Örneğin **kurşun** sözcüğü hem genel dilin bir sözcüğüdür, hem de bir bilim terimi. Bu sözcüğün halk dilinde bir renk adı olarak kullanılması, bir nesnenin ağırlığını belirtmede **kurşun gibi ağır** deyiminde, bir kişinin sağırlığını belirtmede **kurşun gibi sağır** deyiminde ya da ozanın dilinde durumun önemini, koşulların güçlüğünü anlatmak üzere **hava kurşun gibi ağır** dizesinde kullanılması, bu sözcüğün bir fizik ve kimya terimi olmasına engel değildir. Tam tersine, anadilinin böylesine çok yönlü, derin çağrışımlar yaratabilen sözcüklerini bilim sözü olarak da kullanabilen bir ulus, bilimin inceliklerini de kuşkusuz derinlemesine anlar, iyice özümser. Böylesine bir anlayış olmadan bilimde yaratıcılık olmaz.

- Tutarlı ilkeler başlangıçta doğru olarak saptanmalıdır. Bilişim terimlerini türetirken benimsediğim ilkeleri, aşağıda ayrı başlık altında sunuyorum.

- Başka ulusların deneyimlerinden yararlanılmalıdır. Anadilinin sözcüklerinden terim türetme yolunda Fransızca, İngilizce, Amerikan İngilizcesi, Almanca, İtalyanca, İspanyolca gibi, dillerini bilim dili yapmayı başarmış ileri ulusların bu başarıya ulaşmak için benimsedikleri ilke, yöntem ve yaklaşımları ayrıntılı bir biçimde inceleyerek, bildiğim bu dillerde kazanılmış deneyimden büyük ölçüde yararlandım. Buna ek olarak Macarca, Norveççe, Japonca, Arapça, Elence (Yunanca), İbranca gibi bilmediğim ulusal dillerde yürütülen terim çalışmalarına ilişkin olarak da, yöntem ve ilkeler düzeyinde bilgi edindim. (1, 2)

- Türkçe’nin yapısal olanaklarından, zenginliğinden ve güzelliğinden yararlanılmalıdır. Bilim ve öğretim dili olarak geçmişte Türkçe’nin gösterdiği gelişmenin incelenmesi çok öğreticidir. (3) Sözcük

gömüsündeki kök ve ek biçimbi-
rimlerin zenginliğiyle, Türkçe bütün diller içinde sözcük türetme olanakları bakımından en önde gelen dil konumundadır. (4) Max Müller Türkçe’yi şöyle övmüştür: “Türkçe’nin bir dilbilgisi kitabını okumak, bu dili öğrenmek niyetinde olmayanlar için bile gerçek bir zevktir. Türklü dilbilgisel biçimlerin belirtilmesindeki ustalık, ad ve eylem çekimi sistemindeki düzenlilik ve bütün dil yapısındaki saydamlık ve kolayca anlaşılabilme yeteneği,

**Terim türeten kişi,
hem ilgili bilim
alanının uzmanı
olmalı, hem de
Türkçe’yi (ve örnek
olarak üzerinde
çalıştığı bilim
dillerini) kökenbilgisi,
biçimbilgisi,
anlambilgisi
ve sesbilgisi
düzeylerinde
derinlemesine
incelemiş, öğrenmiş
olmalıdır.**

insan zekâsının dil aracıyla beliren üstün gücünü kavrayabilenlerde hayranlık uyandırır... Türk dilinde her şey saydandır, açıktır. Dilin iç ve dış yapısı, billur bir an kovanı yapısını seyrediyormuşuz gibi ortadadır... Türk dili, seçkin bir bilginler kurulunun uzun bir çalışma ve olaşmasıyla yapılmış sayılacak düzgünlüktedir. Ne var ki, hiçbir kurul... [böyle] güzel bir dil yarata-mazdı.” (5)

- Terim türeten kişi, hem ilgili bilim alanının uzmanı olmalı, hem de Türkçe’yi (ve örnek olarak üzerinde çalıştığı bilim dillerini) kökenbilgisi, biçimbilgisi, anlambilgisi ve sesbilgisi düzeylerinde derin-

lemesine incelemiş, öğrenmiş olmalıdır.

- Terim türetirken, iletişimin sağlanması için önkoşul olan artıklık kavramı göz önünde tutulmalıdır. (6)

- Zayıf, karmaşık, sevimsiz ya da duraksamalı bir çözümü öneri olarak ileri sürmekten kaçınılmalıdır. Yeni terim önerisinin, çok sayıda seçenek üzerinde yoğun bir hazırlıktan sonra açıklanması, ıvecen davranılmaması gerekir.

- Her yeni terim önerisi için, arayış aşamasında, yoklamalarla, her düzeyde çeşitli kullanıcı çevrelerinden geribildirim alınmalıdır. Bu yoklamalarda, terimlerin anadilinin sözcüklerine dayalı olarak türetilmesi düşüncesine karşı çıkanlardan geribildirim almaya çalışmak yanlıtıcı ve umut kırıcı olur. Kendi anadili içinde yabancı sözcükleri yadırgamadan kullanma kolaylığını benimseyenlerle bu konu hiç tartışılmamalı, onlarla iletişimde, arada çeviri köprüleri de kullanılarak herkesin kendi bireysel söz’ünü konuşmasıyla, bilimsel özde anlaşabilmenin sağlanmasına çalışılmalıdır. Bağnazlık dışında, zaman hep anadili çizgisindeki çevirmensiz kolay çözümü geçerli kılacaktır.

- Uygun terim bir kez seçildikten ve küçük de olsa Türkçe’yi seven, sağduyulu, bir çevrede benimsendikten sonra süreklilik ve vazgeçmeme çok önemlidir. Yenilik ancak zamanla yerleşir.

Yerleştirme

Yeni terimlerin, ilkin öneren bilim insanı ya da bilim çevresi olmak üzere, Türkçe’ye özenen öncü bilim adamlarınca kullanılmaya başlamasıyla, standart Türkçe terimler olarak ulusun çoğunluğunca benimsenip yerleşmesi arasında, yeni bir bilim adamları kuşağının yetişmesine olanak verecek biçimde, uzunca bir zaman geçmesi doğaldır. Yeni terimlerin özenle seçilip doğru bilimsel yöntemlerle önerilmesi ne denli önemliyse, bu yerleştirme döneminde doğru yöntem ve yaklaşımların benimsenmesi de o denli önemlidir.

- Yeni terimlerin, ilgili bilim alanının yenilikleriyle birlikte, bütün öğretim ortamları, uygulama merkezleri, meslek dernekleri ve benzeri gönüllü örgütlerle basın-yayın

ortamında, yığınsal iletişim araçları ortamında (ya da medya'da) gündemde tutulması önemlidir.

- Yeni terimlerin, gündelik dilde, sözlü ve yazılı ortamlarda kullanılmaya başlaması, ilk adımda yayınlanacak bir sözlükten daha önemlidir.

- Yeni sözcük/terim listeleri düzenlenip ilgili çevrelere dağıtılabılır ya da bilimsel/teknikbilimsel yazıların, raporların ekinde birer terim listesine yer verilebilir. Yazılı metin içinde yeni terimden sonra ayrıç () içinde yabancı sözcüğe ya da beğenilmeyen eski terime yer vermeyi önermiyorum. Bu, okuyucuyu tembelleğe itiyor, yeni terimin eğreti gibi görünmesine yol açıyor. Bunun yerine yeni terimin tanımını metin içinde vermek, gerekirse ayrıç içinde (Fr. **terme**, İng. **terim**) biçiminde yabancı dildeki karşılıklarını göstermek, kullanılan sözcüklerin ve metnin güvenilirliğini artırıyor.

- Sözlük yayınlamada çok erken davranmamalı, geç de kalınmamalıdır. Yerleşme olasılığı düşük önerilerin sözlüğe doldurulması, sözlüğün güvenilirliğini azaltacağından, sağlam önerilerle yetinilmeli, gerekirse sözlüğün kapsam bütünlüğünde eksiklikler göze alınmalıdır.

- Yeni terimleri kullanan bilimsel/teknikbilimsel bir yazının toplam niteliğinin yüksek olması çok önemlidir. Hem bilimsel/teknik içerik bakımından, hem genel dilin kullanımı bakımından yazının özlü, kolay anlaşılır, iz bırakıcı nitelikte olması sağlanmalıdır. Bu gerçekten çok özenli bir bilim adamlığı ve yazı işçiliği gerektirir. Bu tutarlılığın sözlü iletişimde de sağlanması gerekir.

- Gündelik dilde, iş görüşmelerinde ve söyleşilerde de sözün açıkça anlaşılması amaçlanmalıdır. Dolayısıyla, yeni sözcüğü kullananın, ne demek istediğini bütün olanakları kullanarak (İng., Fr., Latince, Osmanlıca, kökenbilgisi, halk deyişi ve ayrıntılı anlatımla) açıklayabilmesi gerekir. Bundan sonra yeni sözcüğün her geçişi, sözcük iyi bir çözümse, onu belleklere yerleştirecektir.

- Alçakgönüllü olmak, uzmanca yaratıyı, gündelik yaşamda kişisel öneri niteliğinde bireysel söz olarak

her kullanışta yeniden halkın onayına sunmak gerekir. Bu yolda başarı için de, halkın genel dilinden çözümler türetmiş olmak gerekir.

İlkeler

- Olabildiğince Türkçe kök ve ekler kullanılmalı; bir terim ya da sözcük için karşılık aranırken, yabancı dilden gelen karşılıklar yerine doğrudan Türkçe olanlar seçilmeli.

- Üzerinde çalışılan bilim alanında ya da başka bir bilim alanında, araştırılan kavram ya da yakın bir kavram için daha önce önerilmiş uygun bir sözcük varsa, öncelikle bu öneri benimsenerek kullanımı pekiştirilmeli.

Tony Cragg'ın bir çalışması (1984).

- Olabildiğince kolay anlaşılır ve kolay söylenir nitelikte, kolayca benimsenebilecek karşılıklar seçilmeli.

- Bir nesne ya da kavramın adı, genel dilde yaşayan bir sözcük olarak varsa, bu sözcük (olduğu gibi), bilimsel/teknik terim olarak benimsenmeli. Örn. **kütük**, **damga**, **bellek** böyle seçilmiş bilişim terimleridir; kimya terimleri olarak, **asit** kavramı için önerilen **ekşi** sözcüğü yerine doğrudan **ekşi**; **klorhidrik asit** yerine **sulu klor ekşisi** daha

uygun olurdu.

- Türkçe'nin sözcük türetme olanaklarıyla en işlek ekleri kullanılmalı, en yeğni, doğrudan anlatım yeğlenmelidir. Bulunacak karşılık, Türkçe'nin sesbilgisi, anlambilgisi ve biçimbilgisine uymalı; güzel ve dolambaçsız (doğrudan) anlatım özelliği göstermeli. Örn. **belgelen-dirme** değil **belgeleme**, **güncelleştirme** değil **günleme** ya da hiç olmazsa **güncelleme**, **olabilirlik** değil **olurluk**.

- Bir terim ya da sözcük için belli bir anlama gelen birden çok karşılık kullanılmamalı. Örn. **iletişim** sözcüğüyle birlikte **muhabere**, **haberleşme**, **komünikasyon**, **telekomünikasyon**, **telekom** gibi sözcüklerin dilde, başka başka yerlerde eşanlamlı olarak kullanılması insanları şaşırtır, toplumda bilimsel düşüncenin gelişmesini engeller.

- Sözcüklerle birlikte, o sözcüğü içeren tamlamalar, benzer kavramlar, yakın anlamlı kavramlar, karşıt anlamlı kavramlar da ele alınıp bunların tümüne, tutarlı bir dizge içinde karşılıklar bulunmalı.

- Sözcük ve terimlerin günlük yaşamda kullanılan karşılıkları değil, bilişim alanındaki karşılıkları Bilişim Terimleri Sözlüğü'ne alınmalı.

- Karşılık aranırken bire bir çeviriden çok, nesne'yi, kavram'ı ya da işlev'i gösteren bir karşılık seçilmeli.

- Son kullanıcı amaçlanarak karşılık bulunmalı.

- Karşılık saptama sırasında üzerinde uzlaşamayan öneriler bir süre ertelenmeli.

Yaşadığım birkaç olay

Bu konuda çalışacaklar için yol gösterici olabileceğini düşünerek, yaşadığım birkaç olaya aşağıda yer vermek istiyorum.

- DPT Elektronik Özel İhtisas Komisyonu üyesiyim. 1968'de elektronik endüstrisinin yokluğunda "gelecek yaratıcı planlama" diye bir kavramı Türkçe sözcüklerle, ama çekine çekine tartışıyorum. Üyelerden çoğu benden iki kat yaşlı. 5-6 ay sonra yaşlı başlı Komisyon Başkanı Süha Sayman (MKE) son toplantıyı kapatırken şöyle konuşuyor: "Hepinize teşekkür ederek

son toplantıyı kapatıyorum. Bu arada bütün üyelerimizin dikkatini çeken bir konuyu da belirtmeden geçemeyeceğim. İlk toplantıda genç arkadaşımız Aydın Bey'in konuşmasını, kullandığı Türkçe sözcükler bakımından hepimiz çok yadırgamıştık. Biz bildiğimiz gibi konuşmayı sürdürdük. Ama birkaç ay sonra, birdenbire gördük ki, biz yaşlı üyeler, genç arkadaşımızın sözcükleriyle konuşmaya başlamışız. Kendisine teşekkür ediyor, bu özenli çabasının devamını diliyoruz."

- Ankara'da TBD 2. Ulusal Bilişim Kurultayı yapıyor (1978). Birazdan bildirimini sunacağım. Prof. Dr. Nadir Yücel önderliğinde beş değerli profesör beni bir yana çekip bir dilekleri olduğunu, mesleğe verdiğim katkıları överek, sevecenlikle dile getiriyorlar: "Bak, yazılım, donanım, bilgi işlem dedin, ne güzel kullanıyoruz, sana teşekkür ediyoruz; ama bilgisayar diye diretiyorsun. Bu yanlış sözcüğü sen önerdin diye herkes kullanıyor, yine de on yıldır hâlâ yerleşmedi. Lütfen 'artık bu sözcü-

ğü kullanmayacağım' diye açıklama yap... Üstelik, bugün sunacağın metni *Bildiriler* kitabından okuduğumuzda gördük ki İng. *bit* için *ikil*, *karakter* için *damga* gibi yeni sözcükler öneriyorsun. Lütfen artık yeni sözcük üretmekten vazgeç. Bu mesleğe verdiğin büyük katkının saygınlığı için artık dur!"

Bu dileği, kurultaya katılanlara açıkladım. "Kitap basıldı ve ben *ikil*, *damga* gibi yeni önerilerimi artık yazıya geçirmiş bulunuyorum. Ancak bunlar benim *kişisel önerilerim*'dir, kimsenin bunları bir zorlama gibi görüp, tartışılıp görüşülmeden kullanmasını istemiyorum" dedim. Salon beni destekleyen alkışlarla dolup taşı. Bir hafta sonra öğrencilerin, *bit*, *karakter*, *karak-*

ter dizgisi sözcüklerini kullanarak ders anlatan öğretmenlerine *ikil*, *damga*, *damga dizgisi* diye soru yönelttiklerini, çalışma arkadaşlarım bana anlattılar. Genel olarak Türkçe bilişim terimleri geliştirme çabamda beni her zaman desteklemiş olmalarına karşın, çalışma arkadaşlarım da bu sözcükleri beğenmemişlerdi; ama zaman içinde daha genç ve geldikleri çevre dolayısıyla anadili duyarlılığı daha yüksek öğrencilerimizin yeğlemeleri doğrultusunda, zamanla onlar da bu sözcükleri, severek kullandırıldılar.

- *Bilgisayar* sözcüğüne gelince, bu sözcüğün yerleşmeye yüz tutmasına karşın, birçoklarıncı yanlış bulunduğuna tanık oluyordum. Tepkim şuydu: "Bir ulusun yaşamında

olmuştuk ki, Ankara'da Amerikalı meslektaşlarımızla yaptığım yoğun ve akıcı bir konuşma sırasında, *bilgisayar*'ın İngilizcesi neydi diye ta-kıldığımı görüp kendim şaşardım.

- 1970'te önerdiğim *benzetim* sözcüğü (Fr./İng. *simulation*) bilim ve öğretim çevrelerimizce çabucak benimsendi ve kullanılageldi. Başlangıçta, bu sözcüğü yalnızca bir kez *benzetişim* biçiminde yanlış kullanmış, anlamsal bakımdan kavramda dönüşlü/işteş çatıya gerek olmadığını görüp hemen düzeltmiştim. Buna karşın bu yanlış *benzetişim* sözcüğü de, bir *gürültü* ya da *parazit* gibi, zaman zaman kullanılageldi. Terim üretmenin ne denli büyük bir sorumluluk olduğunu, sözlüğe bakmadan yeni terimleri

kullanıvermenin ne denli büyük sorunlar yaratabileceğini, bilim adamı, öğretmen, yazar, öğrenci ya da yurtaş olarak hepimiz bilmeliyiz.

- *Yazılım* s o z c ü ğ ü n ü n (ABD'de "hardware" karşısı bir *jargon* olarak 1960 dolaylarında kullanılmış olan İng. *software* sözcüğünü saymazsak), yeryüzünde herhangi bir ulusun kendi anadilinde

Terimler Türkçe olunca, çalışanlar çok daha rahat anlayabiliyor.

10-15 yıl çok kısa bir süre; bu sözcüğün önümüzdeki 10-15 yıl içinde iyice yerleşmesi için ben çabamı sürdüreceğim." Oysa uzun süre beklememiz gerekmedi. 1980'lerde kişisel bilgisayarın yaygınlaşmasıyla birlikte, *bilgisayar* sözcüğünü gündelik dilde kullananlar da çığ gibi çoğaldı. Öylesine ki yaşlı bir profesör, bir gün, *bilgisayar* sözcüğünün Türkçede öteden beri var olduğunu bile savundu. "Çatal, kaşık, bıçak gibi Türkçe bir sözcük mü?" diye sorduğumda da "evet aynen öyle" diye karşılık verdi.

- 1969'da önerdiğim *bilgisayar* sözcüğünü 1970'lerin ortalarında kendi iş çevremizde öylesine benimsemiş ve gündelik yaşamımızda öylesine doğal bir biçimde kullandır

kullandığı ilk ulusal terim olduğunu yıllar sonra anladım. 1966'da türetilip kullanmaya başladığım *yazılım*'ı, bizden tam 8 yıl sonra 1974'te Fr. *le logiciel*, daha sonra da İt. *i sistemi logici*, İsp. *el logical* sözcükleri izlemişti.

- *Bilişim* sözcüğünü, Fr. *informatique*, İng. *informatics*, Alm. *informatik*, İt./İsp. *informatica* olarak adlandırılan bilim ve meslek alanının Türkçe adı olarak, 1970'te *bilgi*'nin akışkan, devingen durumunu ve bu akışkanlığı sağlayan bilişim dizgelerini tanımlamak üzere, dönüşlü/işteş çatıyı kullanarak *bilmek* eyleminden ad olarak türettim. *Bilişmek* sözcüğünün, Yunus'un bir deyişinde 700 yıl önce de kullanılmış olduğunu yıllarca

sonra öğrendim. 2000'lere girerken 'bu sözcüğün bilgi ve iletişim sözcüklerinden kaynaştırma yoluyla türetildiğini savunanlarla karşılaştım çok şaşırdığımı belirtmeliyim: **Yanaşık** ya da **bitişken** bir dil olan Türkçe'de, kaynaştırma yoluyla sözcük türetmenin örneği olmadığı gibi, bu sözde-kaynaştırma'da **ilet** kökü de yoktur.

1971'de **Türkiye Bilişim Derneği'nin** (TBD) adında da yer verdiğimiz bu sözcük, daha o zaman, görüş ufukumuzda bilişim devrimini iyi algıladığımızın bir kanıtıdır. Bilişim terimlerini Türkçeleştirmemizin gerekçesi, 1968'de açıkladığımız "Bilişim teknikbilimini ulusal bir kalkınma aracı olarak kullanacağız" deyişimizde gizlidir. TBD'nin çalışmalarıyla, bu derneğin yayın organı *Bilişim*'in sürekliliğinin, Türkçe bilişim terimlerinin yaygınlaşmasında ve yerleşmesinde doğal olarak pek büyük katkısı olmuştur. Bu çalışmalarda omuz omuza veren bütün değerli meslektaşlarımın, işbirliği/işbölümü çizgisinde süregelen yurtsever, bilinçli ve özverili çabalarını burada övgüyle anıyorum.

- 1967'den başlayarak İngilizce-Türkçe bilgisayar çıktısı biçiminde düzenleyip meslek çevreme dağıttığım, 1971'de ise yayınlamaya başladığım (7) *Türkçe Bilişim Terimleri*'nin ayrı bir sözlük olarak Türk Dil Kurumu'na basılması, bu terimlerin ulusal düzeyde benimsenip yerleşmeye başlamasından en az on yıl sonra gerçekleşmiştir. (8) Böylece, kesinlikle ıvecen olmayan bu kişisel arayışımı, bir öneriler oluşturma çabası olarak toplumun beğenisine sunmuş olmama karşın, on yıl gecikmeli bu sözlük, kendi kurduğum ve başında bulunduğum HÜ-BBM Bölümü öğretim üyelerince bile, eksik ve yetersiz bulunmuş, henüz basılmaması gereken bir çalışma olarak eleştirilmiştir. (9)

Buna karşılık sözlük hemen tükenmiş ve burada önerilen sözcükler ve tanımlar, daha sonra Türkiye'de yayınlanan birçok bilişim sözlüğünde, çoğu zaman kaynak gösterilmeden aynen alıntılanmıştır.

- 1990'lara girerken, IBM, yazılım ürünlerini dünyada İngilizce, İspanyolca, Fransızca, İtalyanca ve Almanca ile birlikte Türkçe olarak da pazarlamaya karar verdikten sonra, *IBM Sözlüğü*'ndeki yaklaşık 12 bin terime Türkçe karşılıklar

gisayar ortamında tek bir veri tabanında bütünleştirme çalışmasını sürdürürken, 12 Eylül 1980'de yönetime el koyan Kenan Evren Paşa ve arkadaşları, kimi profesörlere listeler hazırlatarak, **olanak**, **olasılık** vb. gibi Türkçe yeni sözcükleri yasakladılar. Sonra da 1983'te "babayla oğlun anlaşmasını engelleyip Türk ulusunu yok etmeye çalıştığını" öne sürerek, Atatürk'ün kişisel kalıtını bırakacağı bir dernek olarak kurduğu Türk Dil Kurumu'nu, Türk

Tarih Kurumu'nu kapatarak, bunların yerine bir devlet dairesi kurdular.

- Kapatılan Türk Dil Kurumu'nun eski üyeleri, 1987'de Dil Derneği'ni kurduk. Ankara Valiliği "dil işine bakan bir devlet dairesi varken, sakıncalı bir dernek kurduğumuz için tutuklanmamız" isteğiyle suç duyurusunda bulundu. Savcılıktaki savunmam şu doğrultuydu: "Ben dilci değilim, elektronik mühendisim. Gençliğimde bilgisayar işine girdim. Terimler İngilizce olduğundan adamlarımla Türkçe konuşamıyor, anlayamıyordum. Bu yüzden bilişim, bilgi işlem ve bilgisayar teknikbilimiyle ilgili kavramlara, dili bozmak gibi hiçbir kötü isteğim olmadan, anadilimin köklerinden türettiğim Türkçe adlar koydum.

Böylece işimizi yapmayı başardık. Bugün bilgisayar, yazılım, bilişim gibi binlerce sözcük dolayısıyla herkes birbirini anıyor; **computer**, **software**, **informatique** dedikimizde kimseyle anlayamıyorduk... Üstelik ben bir dernek olan Galatasaray Spor Kulübü'nün de üyesi, eski bir sporcuyum. Devletin Spor Bakanlığı var diye yurttaşlar bu spor derneklerini kurmasalar, insanlar nasıl spor yapacaklardı?" Sağduyulu, bağımsız bir yargı adamı olan Savcı, aralarında ozanlar, yazarlar, bilim insanları da bulunan Dil Derneği'nin 34 kurucu üyesini, "siz ulusumuz için sakınca-

önermemi istediğinde, bu güç işi, kaçınamayacağım bir görev saydım. Başlangıçta elimde 2.500 dolayında Türkçe terim vardı. Türkçe'nin işlekliliği öylesine eşsiz ki, 75 günde bitirdiğim çalışmada ortaya çıkan sonuç beni bile şaşırttı; bilim ve teknik dili olarak Türkçe'ye olan güvenim bir kat daha pekişti. (10)

- Türk Dil Kurumu beni 1975'te üye, 1980'de de yönetim kurulu üyesi ve terim kolu başkanı seçti. 1983'e değin çeşitli bilim alanlarındaki Türkçe terim önerilerini kapsayan 102 sözlüğün Kurum'ca basıldığını saptadık. Bu sözlükleri bil-

lı değil, çok yararlı bir iş yapıyorsunuz, sağ olun, var olun" diye onurlandırarak özgür bıraktı.

Sonuç

Türkçe'nin ek ve köklerinden Türkçe bilişim terimleri ve bu yeni bilim ve teknikbilim dalında tutarlı bir Türkçe terimbilim yaratma doğrultusunda sürdürdüğüm 35 yıllık **deneme**'de vardığım sonuçlar şunlardır:

- Bilim ve teknikbilimle uğraşmak isteyen bir toplumun, kendi anadilinin sözlerinden türeteceği terimlerle bu işte başarı kazanabileceği varsayımı doğrulanmıştır. Burada başarının bir rastlantı sonucu ya da yetenek nedeniyle değil, doğru ilke ve yaklaşımlar benimsendiği için ve başka uluslardan ve geçmişten çıkarılan **deneyim ve öğrenciler** değerlendirildiği için elde edildiğini özellikle vurgulamak gerekiyor.

- Elde edilen başarı, nesnel birtakım gözlemlerle kanıtlanmıştır. Birçoklarının haksızca uydurma diye karaladıkları terim niteliğindeki bu sözcükleri, genel dilde bugün bütün halkımız anlıyor. Bakkal, kasap, avukat, yargıç, ilkokul öğrencisi, şoför, kapıcı ya da öğretmen herkes **iletişim, bilgisayar, bilgi işlem, yazılım** diyor; demek ki bu sözcükler dilimize, ekimize, bize ne güzel uymuş! Bu sözcükleri kullanarak, kendi öğretim üyelerimizi ve onların eliyle mühendislerimizi, Türkçe derstlerle ve bu sözcüklerle yazılmış Türkçe ders notlarıyla yetiştirdik. Şubat 1974'te HÜ'de Bilgisayar Bilimleri Mühendisliği alanında ilk doktorla programını bu sözcüklerle başlattık. Yetiştirdiğimiz 8 doktorla 1977'de öğrenci alıp, ilk Bilgisayar Bilimleri Mü-

hendislerimizi (Bs. Müh.) 1981'de mezun ettik. Şimdi 2000'de 29 üniversitemizde Bs. Müh. diploması veriliyor. Yalnızca Türkçe yapılan eğitimle yetiştirdiğimiz gençler, Türkiye'de ve yeryüzünün en gelişkin bölgelerinde, endüstride mühendis olarak ya da öğretimde doktora öğrencisi olarak olağanüstü başarılar kazandılar; nice kutlamalar aldık. Bankacılıkta, dokumacılıkta, turizmde, döküm endüstrisinde kazandığımız ulusal başarıların alt yapısını oluşturan bir itici güç olarak bilişimi, Türkiye'nin kalkınmasında en büyük bir verimlilik aracı gibi kullanmayı şimdiden başardık. Başarı için bundan iyi ölçüt olur mu? Bu verimlilik sürecinin büyüyerek yaygınlaşacağından kuşku duymuyoruz.

- Kendi anadiliyle bilim ve teknikbilimle uğraşmak isteyen bir toplumda, anadilinin sözlerinden türetilmiş bilimsel/teknik terim ni-

**Bilim ve
teknikbilimle
uğraşmak isteyen
bir toplumun,
kendi anadilinin
sözlerinden
türeteceği terimlerle
bu işte başarı
kazanabileceği
varsayımı
doğrulanmıştır.**

teliğindeki sözcüklerin (dolayısıyla kavramların) halkın genel dilinde de kolayca kullanılmaya başlamasıyla, bilim ve teknikbilimin halktan kopuk, erişilmez "yüce" bir kavram olarak algılanmak yerine, halkın malı olan, herkesin kullandığı, somut birer uygarlık aracı olarak yaygınlaştığı, Türkiye'de de gözlenmiştir.

- Türkçe'nin eksiksiz bir bilim ve öğretim dili olarak gelişebileceği ve başarıyla kullanılabilceği varsayımı doğrulanmıştır. Türkçe bilişim terimleri denememizin, öteki bilim alanlarında da özendirici bir örnek olarak gelecekte izleneceğini umuyorum. Burada en büyük sorunuz, içine düştüğümüz **yabancı dille öğretim tuzağı**'dır. Yabancı dille öğretim yapan kuruluşlarımızdaki öğretmenlerimizin çoğunluğu da içeride, öğretimdeki niteliksizlik sorununun çözümü için, sekse-nin üzerinde sivil toplum örgütü, **Öğretmen Dünyası Dergisi**'nin öncülüğünde, 1999-2000 döneminde bir kampanya açmış bulunmaktadır. (11) Niteliksiz eğitim koşullarında çocuklarının iyi bir öğretim göremediğini saptayan ana-babaların, her türlü özveriye göze alarak yol açtıkları yabancı dille öğretim çığı-rı, tıpkı kentleşme altyapısını kuramayan ülkemizde, yurttaşların bu sorunu gecekondlu bölgeleri üreterek çözmek istemeleri gibi, aykırı bir **sözde çözüm**'e yol açmıştır. Eğitimdeki niteliksizliği gidermek amacını güden bu **gecekondlu çözüm**'ü yarattıkları için ana-babaları suçlayamayız. Hem çocuklarımızı iyice eğitimsiz bırakmak, hem de Türkçe'nin bilim ve öğretim dili olarak daha uzun süre gelişmesini engellemek anlamına gelen ve kanserleşme eğilimi gösteren bu ya-

bancı dille öğretim sorununu ivedi olarak çözmeye sorumluluğu Türkiye'yi yönetenlerin omuzlarındadır. Bu tür **gecekondu çözüm**'lerle zaman yitiren Türk toplumunda, bütün bilim ve teknikbilim alanları, önderlik yapacak usta öğretmenlerini, yazarlarını ve uygulayıcılarını bekliyor. Böylesine saydam ve düzenli, böylesine işlek ve güçlü bir anadili olan bir ulusun bunu uygarlık yolunda kullanamayacağını düşünmek olanaklı değildir!

- Türkiye Türkçesi'ni de aşan bir bütünlük içinde, Azerice, Türkmence, Özbekçe, Kazakça, Tatarca, Başkırtça, Uygurca gibi Türk dilleri için ortak terim sözlükleri üretmek üzere bir girişim Kazakistan'ın Türkistan (eski Yesi) kentindeki Hoca Ahmet Yesevi Uluslararası Türk-Kazak Üniversitesinde bu amaçla oluşturulan bir komisyon eliyle başlatılmış, 1998 öncesinde tarih, ekonomi ve siyasa alanlarında Türkçe ve Rusça terimleri de içeren üç ortak sözlük yayınlanmıştı. Benzer bir Türk Dilleri Ortak Sözlüğü'nün bilişim alanında da yayınlanması öngörülmüştü.

Türk Dilleri ortak terim çalışmalarında benimsenmesi gereken ilke ve yaklaşımlar konusunda iki aylık bir çalışma için Hoca Ahmet Yesevi Üniversitesi'ne çağrılan, fakat ancak bir haftalık bir çalışma için zaman ayırabilen bu satırların yazarı, bu katkının yanı sıra *Türkçe Bilişim Terimleri Sözlüğü*'nü de, anılan Türk dillerindeki sözcüklerle eşleştirme çalışmalarının başlatılması amacıyla ilgililere sunmuştur.

... ve bir fantezi

Bu denemeyi bitirirken, Türk Dilleri Ortak Terim çalışmalarına katılmak üzere Mayıs 1997'de İstanbul'dan Taşkent'e uçarken yaşadığım bir fanteziyi, *Bilim ve Ütopya*'nın adına uygun düşecek biçimde, okurlarımla paylaşmakta sakın-

ca görmüyorum: Aradan 20-30 yıl geçmiş, yaşlanmayı başarabilmişim. Buenos Aires uçağında, yarımda Eskimo'ya benzer bir yolcu var. "Ben Yakut'um, Sibirya'nın Kuzey Doğu ucunda Yakutsk Üniversitesi'nde bilgisayar profesörüyüm, yazılım öğretiyorum" diyor. "Yakutça Türk dillerindendir, bilgisayar, yazılım nasıl dersiniz?" diye sorunca "Biz Yakutçada bilgisayar deriz, yazılım deriz" diye karşılıyor. "Ben Türküm, biz de j yerine y ile yazılım deriz" diyorum. Bildiğini söylüyor. Yarı düş yarı uyku, tatlı bir gevşeklik içindeyken yerimde birden dikildim... "İster misin" dedim, kendi kendime, "30-40 yaşlarının yaşam sevincini oluşturan Türkçe bilişim terimleri, Asya'nın ucsuz bucaksız orta ve kuzey böl-

En büyük sorunumuz, içine düştüğümüz yabancı dille öğretim tuzağıdır.

gelerine yayılmış ve bilim dili kimliği kazanmış bütün Türk dillerindeki ortak sözcüklerle yaşlılığımın da yaşam sevincini oluştursun?"

DİPNOTLAR

- 1) Dil ile Ekin, Aydın Köksal, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 1980, s.141-159.
- 2) "Bilim ve Öğretim Dillerinden Birkaç Örnek", Yabancı Dille Öğretim: Türkiye'nin Büyük Yanılgısı, Aydın Köksal, Öğretmen Dünyası, Ankara, 2000, s.103-109.
- 3) "Bilim ve Öğretim Dili Olarak Türkçenin Gelişmesi", a.g.y., s.138-144.
- 4) Bilgisayar ortamına aktarılmış Türkçe sözcük gömüsünde 6.496 kök ve 253 ek biçimbirim bulunmaktadır. Bkz. (a) A First Approach to A Computerized Model for the Automatic Morphological Analysis of Turkish, Aydın Köksal, Doktora Tezi, Hacettepe Üniversitesi, 1975; (b) "Türkçenin Özdevimli Biçimbilgisi Çözümlemesi", Bilişim 78, Bildiriler, TBD 2. Ulusal Bilişim Kurultayı, TBD, Ankara, 1978, s.148-165.

5) Lectures on the Science of Language I, F. M. Müller, 1891, yeni bas. 1899, s.421'den aktaran A. Dilâçar, Türk Diline Genel Bir Bakış, Türk Dil Kurumu, 1964, s.39-40.

6) Artıklık (Fr. *redondance*, İng. *redundancy*) iki sözcüğü birbirinden ayırmada tek bir küçük ayrıma güvenmemek gerektiğini belirten kuraldır. Örn. Türkçede karşıt anlam taşıyan ayrı ve aynı sözcükleri sözlü ve yazılı dilde kolayca karışabiliyor (çünkü artıklık yok), oysa ayrı ve özdeş sözcükleri hiçbir biçimde birbirine karışmaz.

7) (a) Aydın Köksal, "Türkçe Bilişim Sözlüğü", Elektrik Mühendisliği, Ağustos-Eylül 1971, Bilişim Özel Sayısı, s.61-68. (b) Aydın Köksal, Bilişim Terimleri ve Öneriler Klavuzu, Türkiye Bilişim Derneği Yayınları, sayı 5, Ankara, 1978.

8) Aydın Köksal, Bilişim Terimleri Sözlüğü, Türk Dil Kurumu Yayınları: 476, Ankara, 1981.

9) Bu eleştirilerde başı çeken Dr. Murat Taylı'ya (şimdi Prof.), Türk Dil Kurumu adına yapıtı inceleyip yanlışları rapor etme görevi, yazarın önerisi üzerine verilmiştir. HÜ'deki çalışma arkadaşlarım, genel olarak bütün işlerimizde olduğu gibi, Türkçe bilişim terimleri geliştirme çabamızda da, bana her zaman destek olmuşlardır. Her birine olan gönlül borcumu burada

dile getirmek isterim. Onların uzun soluklu yardım, destek ve özendirmeleri olmasaydı, bilişim mesleğinde el birliğiyle başardığımız işlerden hiçbirinin üstesinden gelemezdik.

10) IBM, Dictionary of Computing, Information Processing, Personal Computing, Telecommunications, Office Systems, IBM-specific Terms: Eighth Edition, IBM Corporation, Poughkeepsie, New York, 1987. IBM kendi iç kullanımını için yaptırdığı bu çalışmayı Türkiye'de yayınlamadı. 12.000 terimin doğal olarak birçoğu IBM'nin kendi ürünleriyle ilgili özel kavramların adları olmakla birlikte, bu sözlükte yer alan 8-10 bin kavramın Türkçe karşılığının yayınlanması yararlı olurdu.

11) Bu kampanyayı desteklemek üzere benden bu konuyu ayrıntılı biçimde inceleyen bir kitap yazmam istendi: Yabancı Dille Öğretim: Türkiye'nin Büyük Yanılgısı, Aydın Köksal, Öğretmen Dünyası, Ankara, Mayıs 2000 (213 s.). Kitap Öğretmen Dünyası, Sakarya caddesi, SSK İşhanı, A Blok, 8. kat, No. 511-512, Kızılay/Ankara (tel: 312-433 12 83) adresinden edinilebilir.

Dil-düşünme-dünya ilişkisi

Son zamanlarda sık sık ortaya atılan bir soru da şu: “Türkçe bilim dili olabilir mi?”. Türkçe yazın dili olabilmisse, Türkçe’de öyküler, romanlar, oyunlar yazılabiliyorsa, deneme yazıları, felsefe yapıtları verilebilmişse bilim alanında aynı gidiş neden olmasın?

Prof. Dr. Bedia Akarsu

(İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Felsefe Bölümü Emekli Öğretim Üyesi)

Doğanın evriminde yeni bir katman olarak ortaya çıkan insanın, kendisini hayvanlardan ayıran ve insanı insan yapan en önemli öğenin dil olduğu, bugün artık dirim-bilimcilerce de insanbilimcilerce de kabul ediliyor. Dil derken bir iletişim aracı olarak ele alınan dili kastetmediğimi hemen söylemeliyim. Çünkü bir işaretleşme ve iletişim aracı olarak dil hayvanlarda da var. Hayvanlar bütün nitelikleriyle birlikte dünyaya geliyorlar. Yalnız insan kendine özgü niteliklerini, doğuştan sonra bir yılın so-

nuna doğru kazanmaya başlar ve bu nitelikleri ancak toplumsal çevrenin etkisi altında oluşur; bu toplumsal çevrenin yardımı ve aracılığı olmadan tam insan olmaya doğru gelişme başlanamaz. Bu nitelikler de; dik durma, dil ve düşünmedir. İlk yılın sonunda insan olmanın belirtileri biçim alır, bu ilk biçim alma da ancak toplumsal çevre içinde gerçekleşebilir, bu toplumsal çevre yöresinde dünyaya açılma, dünyayla ilişki kurma da gelişir. Buradan çıkan önemli sonuç: İnsanın hem toplumsal, hem de tarihsel bir varlık olduğu, aynı

zamanda bu iki durumun sıkı sıkıya birbirine bağlı olduğu ve dünyayla ilişki kurmayı, dünyayı kavramamızı dilin sağladığıdır. İnsan dili bulmamıştır, doğasında vardır dil, ama yalnızca yatkınlık olarak. Toplum içinde elde edilir ve tarih içinde gelişir. Bunlar 1950’lilerde tartışılıyordu, şimdi yeniden başladı aynı tartışma, biraz başka açıdan, özellikle eğitim dilinin yabancı dilde yapılıp yapılmaması açısından, ele alınarak.

İnsanın dünyaya açılan penceresi olarak dil

Dünyaya açılmayı, dünyayı dil aracılığı ile kavramayı felsefe tarihinde ilkin Herakleitos dile getirmiştir. Kendisinden kalan en önemli parça olan *Fragment I*’de “logos” kavramı üzerinde durur. Şu kısa tümcesi dil felsefesi bakımından çok önemli; “İnsanlar onu anlamadılar, onu işitmeden önce”. Anlamı şudur; “Gerçeği, söz haline gelmeden, başka deyişle, dile dökmeden önce insanlar anlamadılar”. Dil-dünya ilişkisi bakımından çok önemli bir nokta bu. Dünyaya açılma, dünyayla ilişki kurma insanı öteki varlıklardan ayıran ve onu özgür kılan temel nitelik. İnsandan başka hiçbir varlığın bu anlamda dili de yok. Çevresinin dışına çıkabilen, doğanın ve kendisinin bilincine varan insandan başka hiçbir canlı

Dünyaya açılma, dünyayla ilişki kurma insanı öteki varlıklardan ayıran ve onu özgür kılan temel nitelik. İnsandan başka hiçbir varlığın bu anlamda dili de yok.

varlık yok yeryüzünde. İnsan bu nitelikleriyle çevresini değiştirmiş, doğaya bir şeyler katmıştır. Doğaya kattıkları da bugün kültür dediğimiz şeyden başkası değil. İnsanın doğaya kattıkları, binlerce yıl içinde oluşa oluşa bugüne dek gelmiş ve yarınlara gitmekte. İnsanın insan olması da, kendi yolunu kendisinin çizmesi de dili ile olmuştur böylece.

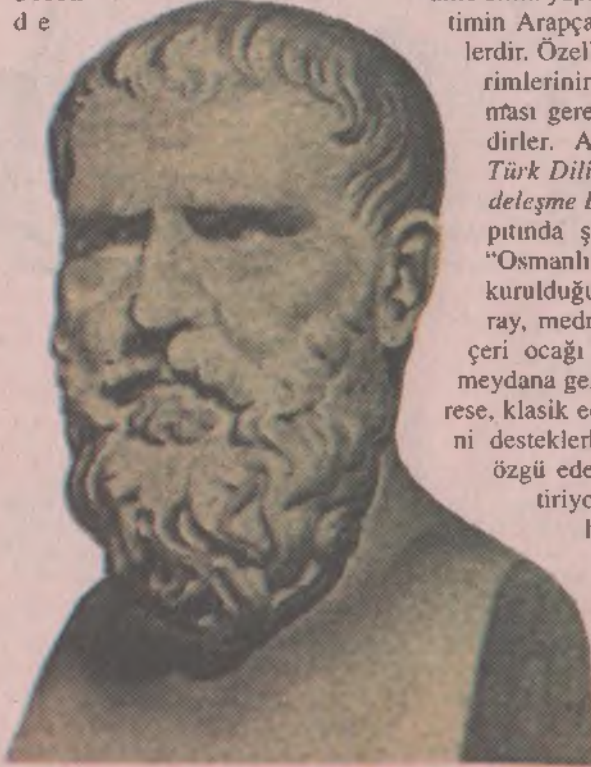
İnsanlık tarihinde de dilin gelişmesinin çok yavaş ilerlediği biliniyor. Nesnelere ad verme, bunlar arasında bağlantılar kurma ve sonunda soyutlama ile kavramlar oluşmuştur. Bu da uzun bir süreci gerektirmiş, düşünme de bu süreçle birlikte gelişmiştir. Düşünme; çıkarımlar yapma, kavramlar ve önermeler arasında bağlantılar kurmadır. Kavram ve önermelerin içinde yer aldığı bağlam da, dilin bütünüdür. Bu kavramlarla insan kendine bir dünya yaratıyor; kültür dünyası. Sanat, felsefe, bilim hep kavramlarla, dile bağlı. Dilin gücü de düşünmeyi yaratmasında. Dile dökmeden, dil kalıbına yerleştirmeden gerçekliği anlayamıyor, üzerinde düşünemiyoruz. Kısaca dünyayı dil yoluyla kavırıyoruz.

Dilimiz kimliğimizdir

Herakleitos *Fragment I*'de ele aldığı logos kavramını "evren yasası", "evren düzeni" olarak belirler. Logos, hem söz demek, hem akıl. "Önce söz vardı" diye başlar Yuhanna İncili de. "Ve Söz Tanrı idi" diye sürer. Yüzyıllar sonra bilimin gidişine yeni bir yön veren Galilei'nin de ünlü ve çok önemli, günümüzde önemi daha da artan saptaması "doğanın kitabı matematik harflerle yazılmıştır" sözüdür. Matematik ise dilden başka bir şey değil. Matematik-mantık-dil üçlüsü matematikçilerle mantıkçıların tartışma konusu: "Matematik mi mantığı içerir, mantık mı matematik içerir?" gibi. Mantık da hem akıl hem sözle bağlı, logos gibi. Dünyayı bunlarla kavırıyoruz. Kafamızı yoğuran, düşünmemizi sağlayan da dil olduğuna göre, insanın kafa yapısını en iyi gösteren de onun kullandığı dildir. Kimliğimizi belirleyen de dil oluyor böylece. Kimliğimiz de dilimiz içinde gelişiyor. Hepimiz bir dil içine do-

ğuyoruz. İnsanın insan olması, insanın kendi olması, kendi kimliğini bulması, kendinin bilincine varması da dile bağlı. Kullandığımız dilimiz kimliğimizdir.

Düşünceyi yaratan ve ileri götüren de dil olduğuna göre, büyük düşünce yapılarının kurulabilmesini de o sağlar. Ancak bunun için dilin

Herakleitos

gelişmiş olması gerekir. Burada karşılıklı bir etki olduğu açıktır. Dilin gücüne karşı, düşüncenin gücü kendini gösterir. Dile bağlı olan insan, sonunda dile egemen olur ve dil üzerine etki yapar. Böylece dil durmadan yaratarak bir kuşaktan öteki kuşağa geçen bir etkinliktir. Boyuna yaratılan bir şeydir. Her birey ve her kuşak ona yeni bir şey katar. Ama kimi zaman kimi engellemeler yüzünden bir ülkede dilin gelişmesi durabilir. Dil gelişemeyince düşüncenin gelişmesi de durur. Dünyayla bağlantıyı kuran dilin gelişmesi engellenmişse, bir ulusun düşünmeye dayanan felsefe alanında, dolayısıyla bilim alanında başarı ortaya koyamayacağı da açıktır.

Türkçe'yi etkileyen, bazen de engelleyen diller

14. yüzyıldan beri Arapça ve Farsça'nın etkisine giren Türkçe,

600 yıl boyunca kendini dünyaya kapamış, Avrupa'da gelişen bilim ve felsefenin dışında kalmıştır. Bu yüzden yüzyıllar boyunca yaratıcı da olamamıştır. Bütün bir Osmanlı döneminde Türkçe hor görülmüş; Tanzimat döneminde dilde sadeleşme yanlısı olanlar bile, özellikle terimler konusunu öne sürerek, bu dille bilim yapılamayacağını, öğretimin Arapça olmasını önermişlerdir. Özellikle "tıp ve fen" terimlerinin Arapça'dan alınması gerektiği düşüncesindedirler. Agah Sırrı Levend *Türk Dilinde Gelişme ve Sadeleşme Evreleri* adlı anıt yapıtında şu bilgileri veriyor; "Osmanlı İmparatorluğu'nun kurulduğu zamandan beri, saray, medrese, tekke ve yenicheri ocağı gibi türlü çevreler meydana gelmişti. Sarayla medrese, klasik edebiyatın gelişmesini desteklerken, tekke kendine özgü edebiyatı meydana getiriyor, yenicheri ocağı ise halk edebiyatını sürdürmeye çalışıyordu. Tekke edebiyatı ile halk edebiyatının dili Türkçe idi. Klasik edebiyatın dili ise Arapça ve Farsça'nın etkisi altında büsbütün

başka bir yol güden yapma bir dildi. 'O halde ilk günden beri yana yana yürüyen, iki ayrı dille karşı karşıya bulunuyoruz demektir'. Bu iki dil yüzyıllar boyunca hep karşı karşıya gelmiş, halk ile aydın birbirinden gittikçe kopmuş." (1). Ama başlangıçtan beri Türkçe'yi savunanlar da seslerini duyurmuşlardır. Örneğin 11. yüzyılda Kaşgarlı Mahmut, Türk dilini tanıtmak üzere *Divanü Lügat-it-Türk*'ü yazmış. 15. yüzyılda Ali Şir Nevai *Muhakemetü'l-Lugateyn* adlı yapıtında Farsça ile Türkçe'yi karşılaştırarak Türkçe'nin üstünlüğünü örnekler vererek kanıtlamış; özellikle sözcük dağarcığının Farsça'dan zengin olduğunu göstermeye çalışmıştır: usanmak, avunmak, kınamak, savrulmak, karalamak, iğrenmek, söndürmek, vb. sözcüklerin Farsça'da olmadığını öne sürmüştür.

Ama yine de 16. yüzyılda Fars-

1928 Yazı Devrimi ile başlatılan, 1932'den beri Türk Dil Kurumu'nca sürdürülmüş olan çalışmalar sonucu Türkçe 50 yıl gibi kısa bir sürede bir kültür dili durumuna gelebilmiştir.

ça'nın etkisi büsbütün artar. Bilim dili olarak Arapça kabul edilmiştir medreselerde, özellikle 14. yüzyıldan sonra. Türk bilginleri yapıtlarını Arapça yazıyorlar, Türkçe yazarken de terimleri Arapça'dan alıyorlardı.

Oysa 13. ve 14. yüzyıllarda *Kuran* çevirileri Türkçe yapılırken, bilim kitapları da sade dille yazılıyor, Türkçe terimler kullanılıyor. Örneğin tıp alanında, 14. yüzyılda İshak bin Murat, Arapça terimlerin karşılıklarını bulmuş; elmaraz yerine sayruluk, elacz yerine güçsüz, elhumey yerine sıtma, dimağ yerine beyin, azm yerine kemik, muh yerine ilik, vb. terimlerini kullanmıştır.

15. yüzyılda Hacı Paşa yine sade dille yazar. Buna karşılık 18. yüzyılda Avrupa ile siyasal ilişkiler başlayınca Batı kökenli sözcükler de yavaş yavaş Türkçe'ye girer. İlk giren sözcük ilginçtir: "status quo". 50 yıl sonra "politique" ve "diplomatie" girecektir.

Yine 18. yüzyılda Arapça'da ve Türkçe'de karşılığı olmayan tıp ve kimya terimleri Latince'den alınır. 19. yüzyılda Batı kaynaklı terimler çoğalır.

Tanzimat Dönemi'nde "Mekte-

bi Tıbbiyyei Mülkiyye" açılınca tıp terimlerinin hazırlanması uygun görülür. 1866'da tıp öğretiminin Türkçe yapılması amacıyla "Cemiyet-i Tıbbiyye-i Osmaniyye" adı altında bir dernek kurulur. Ancak bu derneğin hazırladığı *Lugaat-ı Tıbbiyye*'de terimler Arapça kitaplardan alınmış, birçokları da uydurulmuştur.

Oysa bu sözlükten önce 19. yüzyılın en büyük bilim adamlarından biri olan, yeni tıbbın temellerini kuran Şanizade Ataulлах Efendi, tıp terimlerine Türkçe karşılık arama yolunda büyük çaba göstermiş ve bilimsel çalışmalarını çok açık bir dille yazabilmiştir.

Buna karşın Meşrutiyet Dönemi'nde devletçe bu terimler sorununa el konmuş, zamanın Maarif Nezareti tarafından bir "İstilahatı İlmiyye Encümeni" ile "Tetkikatı Lisaniyye Heyeti" kurulmasına karar verilmiş ve bu kurul tartışmalar sonunda, bütün terimlerin Arapça'dan alınmasına karar vermiştir. 1914'de basılan Rıza Tevfik'in *Mufasssal Kamusu Felsefi* adlı sözlükte kullandığı terimler bu encümenin terimleridir (2).

Günümüzde de kimi aydınlarımızın Türkçe'nin gelişen bilimle-

rin kavramlarını karşılamaya yetmediğini, bilime elverişli olmadığını, yetersiz olduğunu, yine aynı gerekçelerle, öne sürerek İngilizce öğretimi önerdikleri ve ne yazık ki kabul ettirdikleri de bir olgu olarak karşımızda.

Türkçe bilim dili olabilir mi?

Son zamanlarda sık sık ortaya atılan bir soru da şu: "Türkçe bilim dili olabilir mi?". Türkçe yazın dili olabilmişse, Türkçe'de öyküler, romanlar, oyunlar yazılabiliyorsa, deneme yazıları, felsefe yapıtları verilebilmişse bilim alanında aynı gidiş neden olmasın? Türkçe neden bilim dili olarak kullanılmıyorsa? Yeter ki bunu yapabilecek bilim insanları olsun. Herhangi bir bilim dalında uğraş veren, o bilim dalı üzerinde çalışan bir bilgin yeni bir şeyler katabiliyorsa alanına, bu alanın kavramlarının sözcüklerini de kendi anadilinde bulur. Başka dillerde yapılmış olan araştırmalar üzerinde çalıştığı zaman da, o buluşları ve buluşları yansıtan yeni kavramları, yeterince ve gerçekten o kavramlara egemen olacak kadar anlıyorsa ve üzerinde kafa yoruyorsa, yani düşünme tembeli değilse, o kavramların

Türkçe karşılığını da kendisi yaratacaktır. Türkçe zengin ve kullanılmayan olanakları geniş bir dildir. Nitekim 1928 Yazı Devrimi ile başlatılan, 1932'den beri Türk Dil Kurumu'na sürdürülmüş olan çalışmalar sonucu Türkçe 50 yıl gibi kısa bir sürede bir kültür dili durumuna gelebilmiştir (1983'te Türk Dil Kurumu'nun yok sayılması sonucu bu çalışmalar sürdürülemediği ve dilde yozlaşmalar başlamıştır).

Ama yine de kimileri, bilimler geliştikçe yeni terimlerini de birlikte getiriyor ve Türkçe bunları karşılayamıyor gerekçesiyle, bu terimleri olduğu gibi kabul ederek eğitimin artık dünya dili olan İngilizce ile yapılmasını istiyorlar. Terimlerin, olduğu gibi alınmasının sakıncası olmadığını, terimlerin uzmanlık işi olduğunu, bunları herkesin anlamasının pek de gereği olmadığını öne sürüyorlar, Tanzimat Dönemi'nde olduğu gibi. Yanlışlık da burada kanımca: "Çevresi dar olan insanın, dil dağarcığı da dar olur". Ama iletişim

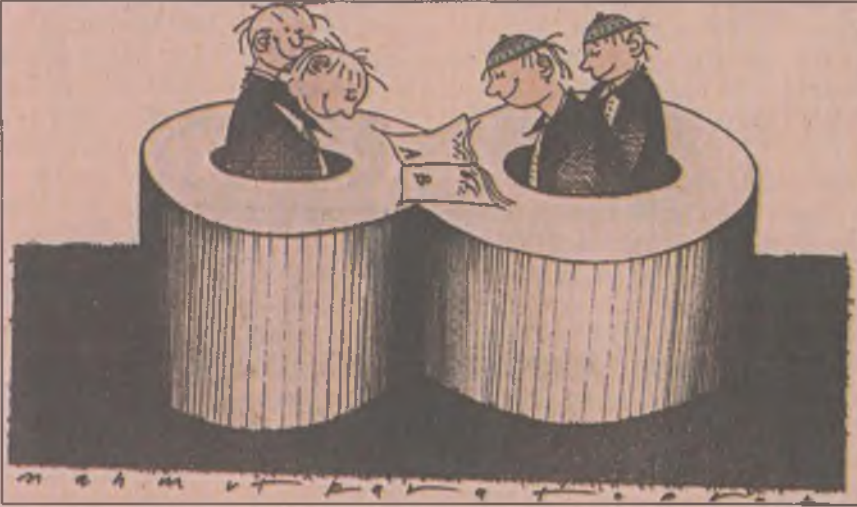
artıkça çevre de genişliyor. Bilim ve teknolojinin ilerlemesi, yaşam koşullarını değiştirdiği gibi zenginleştiriyor da. Bilim ve teknolojinin sonuçları yaşamın içine karışıyor. Yaşamın içine giren bilim ve teknik, terimlerini de birlikte getiriyor günlük yaşama ve günlük dile. Böylece dil de zenginleşiyor; yeni teknik ve sonuçları yeni kavramlar yaratıyor ve bu kavramlara her dilde yeni karşılıklar bulunuyor. Uzmanlık terimleri günlük dilin sözcükleri arasına giriyor. Kavramların ve onların yerini tutan sözcüklerini yaratabildiği ölçüde, o dili kullanan ulus da kültürcü gelişmiş uluslar arasına katılabiliyor. Aslında tam bir gelişme, ancak yaratıcılıkla olur. Yaratıcılık da ancak bilimsel düşünüşle gerçekleşir. "Fel-

sefi bir görüşü ve tarih bilinci olmadan bir insanın yaratıcı olması, yaratıcı olarak bilimde etkin olabilmesi olanaksızdır" diyordu ünlü filozof ve bilgin Einstein. Bizim de bilim ve teknoloji alanında yaratıcı olamayışımızın nedeni, felsefenin, dolayısıyla düşünmenin eksikliğinde yatmıyor mu? Bugün Türkçe'nin yetersizliğini öne sürerek yabancı dilde eğitim yapılmasını önerenlerin yazılı ve sözlü konuşmaları, onların kafa yapısını ve kendi yetersizliklerini açığa vuruyor. Yeni tekniklerin getirdiği yeni kavramların Türkçe'de karşılığını bulamayışları, düşünme tembeli olduklarının ya da o kavramı yeterince anlamadıklarının bir göstergesi. Belli bir konuda çok yönlü ve ayrıntılı düşünen bir kimse, uğraş verdiği konunun kavramlarının

de aydınlarımız, sosyal demokrasinin ne olduğunu bilmeyen sosyal demokratlar, hatta komünizmin ne olduğunu bilmeyen komünistler çıkıyor ortaya. Bir başka uluorta kullanılan sözcük de "üretim". Sanat ve bilim alanındaki yaratmalar üretim sanıldığından ve sayıldığından, yaratma kavramı ve sözcüğü neredeyse kullanılmaz oldu Türkçe'de. Bir üretim sözüdür gidiyor. Sanatçının yapıtını üretim olarak görüyor birçokları. Oysa sanatçı yaratır, üretmez. Ressam bir tablo yapar, o yaratıcıdır. Ama o tablodan yüzlerce röpröduksiyon yapılabilir, o üretimdir; üretim fabrikasyondur, sanat yapıtı ise tektir. Bir başka kavram karıştırması da "dokunulmazlık ve sorumsuzluk" kavramları alanında. Dokunulmazlığı sorumsuzluk sanan milletvekilleri çoğunlukta.

"Anayasayı bir kez delsem ne çıkar" diyen, 200 km hız yapma keyfi için otol yol kapatan cumhurbaşkanımız bile oldu.

Bütün bu yozlaşmalar dil bilincinin ve düşünmenin eksikliği ile bağlantılı. Türkçesi en az gelişen, yabancı söz-

karşılığını da mutlaka bulur, konusuna egemense ve gerçekten anlamışsa. Kavramlar birbirine karıştırılmışsa ya da yanlış anlaşılmışsa kafa da karışır.

Düşünme eksikliği, kavramların yeterince doğru kullanılmamasına ve bunun sonucu olarak hem kafa karışıklığına, hem de kavramlarla birlikte birtakım değerlerin de yozlaşmasına yol açıyor. Bu da bütün toplumun yapısını altüst ediyor. Örneğin; "özgürlük, demokrasi, cumhuriyet, sivil toplum, laiklik" sözcükleri pek kullanılır oldu, hiç de üzerinde düşünülmeden. Örneğin özgürlük başboşluk, herkesin her istediğini yapabilmesi; demokrasi yasadızlık, kuralsızlık; sivil toplum, asker karşısı olmak sanılıyor. Din örgütlerine sivil toplum diyen söz-

cüklerden en az arınmış olan bilim dalı hukuk. Yürürlükteki yasaların diline bağlılık yüzünden, belki de hukuk dili bir türlü tam olarak gelişemediği için, gerçek bir hukuk düzeni de bir türlü kurulamıyor ülkemizde. Bu konuda örnek olabilecek dal, bilgisayar dili. Bilgisayar teknolojinin Türkiye'de bu kadar çabuk yaygınlaşmasının nedeni, sanırım, daha bilgisayar gelmeden bilgisayar dilinin, başta o zaman doçent olan Aydın Köksal gibi, Atatürk'ün kalıtı olan Türk Dil Kurumu'nun üyelerince hazırlanmış olmasıdır.

DİPNOTLAR

- 1) Agah Sırrı Levend; Türk Dilinde Gelişme ve Sadeleşme Evreleri. 3. baskı, TDK, Ankara 1972; s.11-12.
- 2) a.g.y. s.191-193.

Dil, bilim ve kentbilim

Bilim aktarımı yerine bilim üretiminin, ancak bilim dilinin geliştirilmesine özen gösterilerek sağlanabileceği ve bunun en ideal ortamının da anadil olduğu unutulmamalıdır.

Prof. Dr. Ruşen Keleş

(Doğu Akdeniz Üniversitesi Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü,
Atatürk'ün Türk Dil Kurumu Yönetim Kurulu Üyesi 1976-1983)

Dil, insanlar arasındaki etkileşimin başlıca araçlarından biridir. Hiçbir iletişim aracı bu işlevi dil kadar güzel yapamaz. Bilimsel araştırmalar yapmak, bilim üretmek, bilimin verilerini yaymak ve genç kuşakları eğitmekle görevli olan yüksek öğretim kurumlarında çalışanların, anadillerini çok iyi öğrenmiş olmaları, genç kuşakların yetiştirilmesi açısından büyük önem taşır. Üniversitelerimizin ilk sınıflarında bir süredir okutulan Türkçe derslerinin, sorunun öğrenciler yönünden çözümüne belli bir katkı sağladığı söylenebilir. Ne var ki, sorunun boyutları sanıldığından daha büyüktür. Bu nedenle de, bu tür derslerin ve yetiştirici izlenelerin, kendi öğrenimleri sırasında her nasılsa yeterli Türkçe öğrenme şansını elde edememiş olan pek çok sayıdaki öğretim üyeleri ve yardımcıları için de zorunlu kılınması bana kaçınılmaz görünmektedir.

Kuşkusuz, belli alanlarda uz-

manlaşmış olan bilim insanlarının anadillerini doğru dürüst kullanabilmeleri sorunu, salt eski ya da yabancı sözcükler kullanma ya da kullanmama sorunu değildir. Yepyeni, pırl pırl Türkçe sözcükleri art arda sıralayarak, ne anlatmak istediği bir türlü anlaşılamayan içi boş tümceler kurup onlarla konuşmaya çalışan bilim insanlarının sayısı o kadar çok ki. İnsan çoğu kez tümcelerinin özneleriyle fiilleri arasındaki bağlantıyı kurmakta güçlük çekebiliyor. Tümcelerinin başı sonu belli değil.

İlk ve ortaöğretim kurumlarımızda okutulan dilbilgisi derslerinin çok yetersiz olduğunu bilmeyen yoktur. Öğrenci, üniversiteye, o sıralarda öğrenmesi gereken dil bilgisinden yoksun olarak geldiğinde, bu açığını orada kapatmasına elbette olanak kalmıyor. Bu yetersizlik, öğrencilik dönemini izleyen yıllara da taşınmakta; hatta, araştırma görevliliği, yardımcı doçentlik, doçentlik ve profesörlük gibi sanları

aldıktan sonra da sürmektedir. Çünkü, adı geçen sanları kazanabilmek için, adaylar, gerekiyorsa, Osmanlıca da dahil olmak üzere, yabancı dil sınavlarından geçmek zorunda olurlar da, anadillerindeki yeterliliklerini değerlendirmek üzere hiçbir denetimden geçirilmezler. Bu ciddi bir eksikliktir. Sonuçta, bulundukları düzey yükseldikçe, verdikleri zararlar da hem büyür, hem de geri dönüşü olanaksız bir nitelik kazanır.

Türkçe'nin doğru olarak kullanılmasında karşılaşılan sorunlar, gençlerin dilbilgisi eğitimlerinin yetersizliği kadar, zihinlerini erken yaşlarda, henüz anadillerini özümsemeden, yabancı dillere açmakta olmalarından da kaynaklanıyor. İyi bir yabancı dil öğreniminin yararlarından kimsenin kuşkusu olamaz. Ancak, böyle bir eğitimin önkoşulu, bir kimsenin, anadilinin kurallarını çok iyi öğrenmiş, özümsemiş olmasıdır. Bu yapılmadıkça ve yapılmadığı için, özellikle yabancı dilde öğretim yapılan üniversitelerde, anadil bilgisi boşluğu, yetersiz bir yabancı dil bilgisiyle doldurulmaya çalışılmakta ve sonuçta anlaşılması olanaksız, ne idiği belirsiz, dil benzeri bir nesne çıkmaktadır ortaya. Bu olumsuz gelişmenin, orta ve yükseköğretimde öğretim dilinin İngilizce ya da bir başka batı dili olmasının büyük bir hızla yaygınlaşmasından alabildiğince etkilendiğini görüyoruz.

Unutmamak gerekir ki, dil düşünceyi yansıtan bir araçtır. Sokaktaki adamdan üniversite öğrencisine, üniversite öğretim üyesinden parlamento üyesine, bakanına ve parti önderine kadar her kesimden insanın dudaklarından çıkan söz-

cük ve tümceler, karşısındakilere hiçbir şey anlatmıyor, anlatamıyor ya da onlarda eksik, çelişkili ve dağınık çağrışımlar uyandırıyor; böyle bir durum, konuşanların kafalarının içindeki dağınıklığın bir sonucudur. Bunda da dilin ve dil-bilgisinin ötesinde bir yurttaş olarak iyi bir eğitim görmemiş olmanın, bilgi yetersizliğinin ve bir dünya görüşünden yoksunluğun önemli payları vardır.

Buraya kadar söylenenler, hiçbir zaman, sözcüklerin ve belli bilim dallarına özgü terimlerin önemsiz oldukları anlamına gelmez. Üniversite öğretim üyelerine düşen görev, bu sözcük ve terimlerin Türkçe ve Türkçeleştirilmiş karşılıklarını kullanmak ve öğrencileriyle iletişimi kolaylaştırmaktır. Kuşkusuz, bilim insanı yalnız öğrencilerine değil, ne de-

mek istediğini kamuoyu karşısında da anlatabilen bir kimse olmalıdır.

Hiç kuşku yok ki, öğrencinin zihninde, kadastro yerine **yeryazım**, konsensüs yerine **oydaşım**, iletişim yerine **iletişim**, spekülasyon yerine **vurguncu**, ekoloji yerine **çevrebilim**, otobiyografi yerine **özyaşamöyküsü**, provokasyon yerine **kışkırtma** ve konsültasyon yerine **danışım** sözcüklerinin kullanılması daha berrak ve anlaşılır çağrışımlar yapar. Açıklık, tutarlılık ve anlaşılabilirlik, bilim dilinde de vazgeçilmez koşullardır (1).

Terimlerin Türkçelerini yeğlemenin bir yararı da, yabancı sözcük ve terimleri haklı olarak yanlış yazan ve yanlış okuyan öğrencileri bu sıkıntıdan kurtarmasıdır. Günümüzde, pek çok öğrenci ve hatta öğretim üyesi, direk'in doğrusunun **direkt**, doküman'ın doğrusu-

nun **doküman**, şok olmak'ın doğrusunun **şoke olmak**, subvanse etmek'in doğrusunun **sübvansiyone etmek** ve deklarasyon'un doğrusunun **deklarasyon** olarak okunması gerektiğinden habersizdirler. Zaten, neden bilmek zorunda olsunlar ki? Oysa, bunları bırakıp, yerlerine, "doğrudan, belge, çarpılmak, karşılıksız para yardımı yapmak, bildiri" deseler hiç sorun kalmayacak. Benzer ayıklamaları, Osman-

ve on binlerce bilimsel terime Türkçe karşılıklar üretme yolunda önemli adımlar atmıştır. Bu çalışmaların durdurulmasıyla Türk diline ve bilimine hem büyük bir haksızlık, hem de kötülük yapılmıştır. Eski Türk Dil Kurumu o katkıları yapmamış olsaydı bile, bilimin yalnızca batı dilleriyle yapılabileceği savını mantık sınırları içine sığdırmaya olanak bulunmazdı.

Kentbilim ve kent planlaması gi-

bi dallar örnek olarak alınacak olursa, bu alanlarda bilim dili olarak Türkçe'nin kullanılması, olanaklı olduğu kadar gereklidir de. Bu dallarda öğrenim gören, araştırma, öğretim ve yayın yapanlar arasında, Türkçe'yi kullananların başka dilleri kullananlara kıyasla daha az başarılı olduklarını varsaymak için de hiçbir neden yoktur. Bir başka deyişle, Türkçe'de öğ-

Atatürk, Başbakan İnönü ile Dolmabahçe Sarayı'ndaki dil, tarih ve yeni harfler konularındaki toplantılarından birinde (25 Ağustos 1928).

lica sözcüklerin yoğun olduğu ağıdalı bir dili kullanmayı marifet sayan; daha çok din eğitimcilerinin ve Cumhuriyet'in erdemlerini özümseyememiş kimi sözde siyaset adamlarının etkisindeki kimse-lerin dilinde ve yazılarında da yapmak zorunluluğu vardır.

Bilim dili olarak Türkçe

Kanımcı, Mustafa Kemal Atatürk'ün çizdiği doğrultuda, Türkçe'yi yabancı dillerin boyunduruğundan kurtarmak koşuluyla, dilimizi bir bilim dili olarak geliştirmeğe hiçbir engel yoktur. Atatürk'ün Türk Dil Kurumu, Atatürkçülüğü dillerinden düşürmeyenlerce sıradan bir devlet dairesine dönüştürüldüğü 1983 yılına gelinceye değin, yabancı kökenli bilimsel terimlere Türkçe karşılıklar bulma çabaları sonucunda, sayıları 30'u aşkın terim sözlükleri yayımlanmış

retim yapan kurumlardan çıkanlarla, başka dillerde öğretim yapılan kurumlarda okumuş olanlar arasında ikinciler lehine bir üstünlük bulunduğunu savunabilmek için, nesnel kanıtlar yoktur. Durumun böyle olmadığını gösteren örneklerin sayısı ise az değildir. Aralarında kimi farklılıklar bulunsan bile, bunların yabancı dilden başka değişkenlerden kaynaklandığını savunmak çok daha ussal görünmektedir. Örneğin, iyi bir ortaöğretim kurumunda okumuş olmak, ülkenin ve kentlerin somut koşullarını iyi tanımak, kentsel gelişmeyle ilgili verileri kolayca değerlendirebilecek yöntembilimsel birikime sahip olmak ve çağcıl bir dünya görüşünden yoksun bulunmamak, plancıya, salt yabancı dilde öğrenimin sağlayacağından çok daha büyük atılım fırsatları verir.

Kentbilim, başka bilim dalların-

dan çok daha genç bir bilim dalı ve uygulama alanıdır. Ülkemizde kentlerle ilgili planlama çalışmalarının geçmişini 60 yıldan daha öteye götüremiyoruz. Bu özelliği, kuşkusuz, kentbilimi batı kaynaklı sözcük ve terimlerle kirlenmekten bir ölçüde korumuştur. Böyle olmasına karşın, bu alan, Cumhuriyet'in kurulduğu yıllardan beri yabancı uzmanların katkılarına açık tutulmuş ve bu nedenle de, özellikle, Fransızca'nın saldırısına uğramıştır. İmar yasalarımızın ve ilgili yönetmeliklerin Fransızca terimlerle dolu olması daha çok bundandır. Son yıllardaki hızlı kentleşme ve kentleri planlarla geliştirme çabaları, ilk bakışta, bu tür işlerle uğraşanların yerli bir meslek dili geliştirebilmeleri, yanlışları yinelemekten kaçınabilmeleri için bulunmaz bir fırsat olarak görülebilirse de, yabancı sözcük ve terimleri kullanmanın pek çok kimseler için hâlâ bir özenli olmayı sürdürdüğü gözden kaçmıyor.

Kentbilim terimleri ile ilgili sözlüklerin sayısı da parmakla sayılacak kadar azdır ve bunlarda da, Türkçeleştirme ve özleştirmenin başlıca amaç olmadığı görülür (2). Bizim hazırlamış olduğumuz *Kentbilim Terimleri Sözlüğü* adını taşıyan kitapta, çoğu Osmanlıca'dan ve batı dillerinden alınmış kentbilim terimlerine Türkçe karşılıklar üretme çabası vardır. Ama, kentlerle ilgili derslerin okutulduğu öğretim kurumlarında, bu terimlerden benimsenip kullanılmakta olanlar kadar, az kullanılanlar ve hiç kullanılmayanlar da var. Zaten terim üretmede de kural, zorlayıcılıktan uzak olarak, önerilen sözcük ve terimleri ilgililerin beğenisine ve değerlendirmesine sunmaktır. Bilim dilindeki özleştirme çalışmalarına, öğretim ve araştırma kurumlarının yanı sıra, meslek örgütleri de katılmalıdır.

Yabancı dilde ve özellikle İngilizce öğretim yapılan yüksek öğretim kurumlarının ülkemizde hızla çoğalmasının ve yetersiz bir Türkçe temeline oturtulmaya çalışılan bir yabancı dil öğretimine artan istemin, bilim dilindeki ve özellikle kentbilim dilindeki kirlenmeye katkıda bulunan bir etmen olduğunu sanıyorum. Bu kurumlardaki öğretim üyesi ve öğrencilerin bir bölü-

münün, Türkçe ile uzaktan yakından ilgisi bulunmayan, türü kendine özgü bir dil geliştirmekte olmaları, Türkçe'yi bilim dili yapma çabalarına zarar vermektedir.

Bilim adamının dil sorumluluğu

Çoğu bilim adamı, kimi zaman yerli yerine oturtmadığı yeni Türkçe sözcükleri art arda koyarak arı bir dil kullandığını sanıyor. Oysa, bilim söylemi salt sözcüklerden ve terimlerden oluşmaz. Çağdaş dilbilimin öncüsü ve yapısalcı kuramın babası sayılan Ferdinand de Saussure'in de belirttiği gibi, dil bir dizge olarak ele alınmak zorundadır. Dil, dilsel öğelerle öteki öğeler arasında kurduğu bağlantılara göre değer kazanır (3).

Yukarıda da belirttiğim gibi, açıklık, tutarlılık ve özellikle anla-

**Türkçeleştirme
sorumluluğu
herkesten önce
bilimciye düşer.
Bu yapılmaksızın,
özgün düşünce
üretimini artırmaya
olanak bulunamaz.**

şlırlık, bilim dilinin vazgeçilmez ilkeleridir. Bu nedenle, uzmanlaştığı alan ne olursa olsun, bilim insanı, uğraş alanının özelliklerini öne sürerek ya da uzmanlık dalının kuramsal içeriğinin ağır bastığını gerekçe göstererek, bilgilerini öğrencilerine anlaşılır bir biçimde aktarmak sorumluluğundan kaçınamaz. "Ben söyledigimi çok iyi anlıyorum" havasında olamaz. Anlaşılmaz olduğu ölçüde bilimsel olduğunun varsayılacağı anlayışı meslek etikleriyle bağdaştırılamaz. Bu noktada tüzel değil, fakat etik bir sorumluluğu vardır. Söylediklerini yalnız kendisi anlayan, bunu yeterli sayan, düşüncelerini ve bildiklerini karşısındakine anlatmak gibi bir sorunu olmadığına inanan, dil duygusundan yoksun ya da daha çarpıcı

bir deyişle, dil özürü bilim insanlarını kürsüden olabildiğince uzak tutmak gerekir.

Bilim dilinde Türkçeleşme, düşüncenin de saydamlaşmasına katkı yapan bir etmendir. Bu bağlamda, belli dallara ilişkin sözcük ve terimleri Türkçeleştirme sorumluluğu herkesten önce bilim adamına düşer. Bu yapılmaksızın, özgün düşünce üretimini artırmaya olanak bulunamaz.

Görüldüğü gibi, sorun bilim insanının bireysel bir sorunu olmanın ötesinde, meslek etikleriyle bağlantılı, toplumsal boyutları da olan bir sorundur. Bilim dilimizin gerilemesinin en önemli nedenlerinden biri, Atatürk'ün Türk Dil Kurumu'nun başlattığı terim üretme çalışmalarının, 1980'li yılların başlarında askıya alınmış olmasıdır. YÖK, akademik değerlendirmelerde yabancı dilde yayın yapma ölçütünü yeniden gözden geçirmekle kalmamalı, aynı zamanda bilim insanlarının anadillerindeki bilgi ve başarımlarını de değerlendirmeye ölçütleri arasına yerleştirmelidir. Bilim aktarımı yerine bilim üretiminin, ancak bilim dilinin geliştirilmesine özen gösterilerek sağlanabileceği ve bunun en ideal ortamının da anadil olduğu unutulmamalıdır. Kendini kaptırdığı küreselleşme rüzgârları içinde, ulusal parasının yerine yabancı paraları koyan, ulusal dilini yeniden yabancı dillerin boyunduruğu altına sokmakta duraksamayan bir ülkede, gelecekte ulusal varlığın ve toprak bütünlüğünün, ne karşılığında emperyalizme teslim edileceğini kestirmek kolay değildir.

NOT: Bu yazının hazırlanmasında yardımlarını esirgemeyen değerli dostum Prof. Dr. Ahmet Kocaman'a (Doğu Akdeniz Üniversitesi) teşekkür ederim.

DİPNOTLAR

1) Ahmet Kocaman ve Necdet Osam, "Bilim Terimlerinin Anlaşılabilirliği ve Kullanımı Üzerine", Seyfi Karabas'a Armağan, ODTÜ, 2000.

2) Ülgür Önen, Şehircilikte Plan Deyimleri ve Plan Birimler, Mayataş, İst., 1972; Cenal Arkon, Şehir Planlama Terimleri Sözlüğü, DEÜ, İzmir, 1989; Ruşen Keleş, Kentbilim Terimleri Sözlüğü, Türk Dil Kurumu, 1980 ve İmge, 1998, Ankara.

3) Kamile İmer, Dil ve Toplum, Gündoğan, Ankara, 1990, s.10.

ZEISS

Optik ve Mekanik'in Mükemmel Uyumunu

OPMI AMELİYAT MİKROSKOPLARI

- Oftalmoloji
- KBB
- El - Plastik Cerrahi
- Beyin Cerrahi
- Ortopedi
- Jinekoloji
- Ortodonti için

OPMI MUAYENE MİKROSKOPLARI

Duvar, Masa bağlantılı ve yer ayaklı

KOLPOSKOPLAR

Hastane ve Muayenehane tipi Duvar, Muayene Masa bağlantılı veya yer ayaklı Laser bağlantılı

- Manuel veya Motorize ameliyat mikroskopları
- Otomatik odaklama
- Yer ayaklı veya tavan bağlantılı
- Yüksek manevra kabiliyetli
- Gözle aydınlatma
- Geniş aksesuar imkanı
- Dokümantasyon

<http://www.optronik.com>

OPTRONİK

OPTİK VE ELEKTRONİK ÜRÜNLERİ
TİCARET YERİ SANAYİ MÜHÜRÜ
Reşat Galip Cad. 11. Adım Sok. No: 18
G.O.P. 06700 Ankara
Tel : (0.312) 447 47 53 Pbx
Fax : (0.312) 447 55 78

‘İlle bir bilim dili olacaksa, Türkçe çok daha uygun’

İngilizce, bilim dili değildir. Bilim dili, matematiktir. Matematik gibi özellikleri olan bir dil olmalı ki, doğru bir bilim dili ortaya çıksın.

Kuralları matematik gibi açık seçik, keskin olan, milyonlarca kelime türetme yeteneği olan bir tane dil vardır dünyada: Türkçe.

Prof. Dr. Oktay Sinanoğlu ile söyleşi

(YTÜ Kimya Bölümü Öğretim Üyesi)

Söyleşi: Hüseyin İçen

Dünyanın çok az ülkesinde uygulanan bir durum var Türkiye’de. Anadilimizi bilim dili, kültür dili olarak geliştirmeye çalışıyoruz; ama bu arada Türkçe’yi bir yana bırakıp yabancı dillerde öğretimi yerleştirmeye çalışanlar var. Bu epey zaman önce başladı ve hâlâ üniversiteler, orta dereceli okullar anadilini bırakıp yabancı dilde öğretim vermeye çalışıyor. Bu iş, son zamanlarda anaokullarına kadar indi. Bu eğilim Türkiye’de hem anadilimizin hem de bilimimizin gelişmesine ciddi biçimde zarar vermeye başladı. Çok uzun zamandır bu sakıncaları gün ışığına çıkarmak için ter dökmüş bir bilim adamıyla. Sayın Prof. Dr. Oktay Sinanoğlu’yla bu konuyu konuştuk. Sinanoğlu ile yaptığımız uzun söyleşinin, bilim dili olarak Türkçe’nin İngilizce ile karşılaştırmasının yapıldığı bölümlerini sunuyoruz.

- Türkiye’de devrim tarihi dersleri bile İngilizce yapılıyorsa, iş artık güldürüye dönmüş demektir. Yabancı dilde öğretim yanlıları derler ki, “Türkçe bilim dili olarak gelişmedi, teknik terimler yeterli değil. 20. yüzyılda daha önceki yüzyıllarla karşılaştırılamayacak kadar çok bilimsel bilgi elde edildi. Bu araştırmaların çoğu, yabancı dillerden özellikle İngilizce ile yapıp yayımlanıyor. Biz de şimdi bölgesel bile olmayan küçük bir anadile sığınıp, onun içinde bilim yapmaya çalışırsak olmaz. Türkçe ile ancak yürüyebiliriz, koçmamız için İngilizce gereklidir.” Ne kadar doğru bu savlar?

- Bir kere bunların hepsi yalan. Tamamen dışarıdan ayarlı, Türkiye’ye yutturulan bir hikâye. İngilizce birkaç yüzyıllık, yüzde 60’ı Latince bozması olan, kuralı kaidesi, yeni kelime türetme yeteneği olmayan bir dildir. İngilizce, bilim dili değildir. Bilim dili, matematiktir. Bunu her bilimci bilir. Dolayısıyla bir bilime ne kadar matematik girmişse, o kadar bilim olur. Matematik gibi özellikleri olan bir dil olmalı ki, doğru bir bilim dili ortaya çıksın. Kuralları matematik gibi açık seçik, keskin olan, milyonlarca kelime türetme yeteneği olan bir tane dil vardır dünyada. O da Türkçe ve lehçeleridir. Bilim dili olursa, Türkçe olur asıl. Türk diline, nasıl gelişmedi dersiniz? Her dalda bilim sözlükleri vardır, eski Türk Dil Kurumu da bu konuda birçok çalışma yapmıştır. Ben bilimsel bir konuşma yaptığım zaman, fizik, kimya ya da matematik olsun, içinde bir tane yabancı kelime geçmez. Hepsi Türkçe’dir ve çok daha iyi anlaşılır. Ayrıca, söylendiği, okunduğu gibi yazılan, herkesin her şeyi okuyabildiği tek dil Türkçe. Yani bilgisayar meseleleri için en uygun dil. Bazı bilgisayar programları çıktı, konuşuyor, sun bilgisayar yazıyor. Bu işi yapabilmek için 20-30 yıl uğraştılar. İngilizce için bu son derece zor, Türkçe’de ise çok kolay olurdu.

- “İngilizce, dünya dili oluyormuş ya da olmuş” diyorlar. Öyle mi dersiniz?

- Bu da başka yalan. İngilizce öğrenmek başkadır, İngilizce ile öğretim yapmak başka. Dünya dili İngi-

lizce olmuş değildir. Örneğin Avrupa’nın neresinde İngilizce? İngiltere’den başka bir yerde İngilizce göremezsiniz. Avrupa’nın resmi dili Almanca mı olsun, Fransızca mı olsun, ikisi de mi olsun diye, büyük bir tartışma var; İngilizce tartışma konusu bile değil.

Türkçe’nin İngilizce’ye üstünlükleri

- Türkçe ile İngilizce karşılaştırıldığında, iki nokta var dikkati hemen çeken: Bir tanesi, İngilizce’de çok sayıda kural olması; ama çok sayıda kuraldışı da var. Yani hem kuralları ezberlemek zorundasınız, hem de kuraldışı örnekleri. Bu da belleğe büyük bir yük. Öteki nokta, İngilizce’nin yazımı Türkçe’ye göre çok geri. Çünkü onlar hâlâ 500-1000 yıl öncesinin yazımını kullanıyor. Bu herhalde yazı dilinin kalıcılığını sağlayarak kültürlerinin kökeniyle bağlantılarını koparmamak isteğiyle ilgili. Bizde ise Cumhuriyet’in kurulmasından bu yana, konuşulduğu, okunduğu gibi yazma düşüncesi yerleşti. Bu da öğretimde büyük kolaylık elbette...

- Bir kere dünyada en düzgün yazı şekli bizimki. Mesela ş harfi; Alman bunu 3 harfle yazıyor: “sch”; İngiliz 2 harfle yazıyor: “sh”. Bir de İngilizce’de her harf her çeşit okunur.

- Yeni sözcük ve terim türetmede de Türkçe’nin geniş olanakları İngilizce’de yok. Bir köke ek takarak yeni bir sözcük üretme işinde, hem sonneklerin zenginliği bakımından hem

de Dil Devrimi eklerin işlektliğini artırdığı için, Türkçe'nin üstünlükleri var. İngilizce'de bu iş nasıl oluyor?

- İngilizce'de bir kelime 50 ayrı manaya gelir, kelime türetme yeteneği olmadığı için bir kelimeye bir sürü anlam yüklemişler. Bir sözcük her dalda başka anlama gelir, hiç kimse bir şey anlamaz. Türkçe bunların tam tersi. Örneğin biz sözcük türettiğimiz zaman, birbirine çok yakın anlamı olan şeylerin her birine bir karşılık buluyoruz. Tabii kuralına göre yapıyoruz. Böyle türetilmiş teknik bir terimi, sokaktaki bu işlerden haberi olmayan birine söylenen Türkiye'de, aşağı yukarı neden söz ettiğini anlar. Ben Japonlar'ın ne yaptığını gördükten sonra, atom, molekül gibi kavramları da Türkçeleştirdim. Örneğin "elektron" yerine "eksicik". Hiç bilmeyen bir adama eksicik dediğinde, bunun eksi ve küçük tanecik gibi bir şey olduğunu anlar. "Correlation" diye bir laf var. Bu kelime, her dalda başka manaya gelir. İstatistikte başka manaya gelir, nicem (quantum) kimyasında başka manaya gelir. Bunların Türkçeleri açık seçik, keskin ve değişiktir. Mesela "eksicik kaçınıcı" diye Türkçesini türettiğim, "electron correlation" diye bir terim var. Atom ve molekülde, bunların içindeki birçok eksicikler birbirlerini ite kaka dolaşır. Çekirdeklerin çevresinde dolaşırken, bir taraftan da birbirlerini itiyorlar ve hareketlerinde sapmalar oluyor. Bunları hesaplamak çok zordur. Ben bununla ilgili yeni kuramlar oluşturdum, şimdi dünyanın her tarafında okutuluyor. Türkçeleri'ni de ben türettim. Konuyu bilmeyen bir bilim adamına "correlation" desen, adamın aklına bambaşka şeyler gelir, ama "eksicik kaçınıcı" deyince, eksiciklerin birbirinden kaçışmasından söz ettiğini anlaşıyor.

Eskiden İngilizler'in okullarında Latince zorunlu dersti. Dolayısıyla bilim adamları bir miktar Latince, Yunanca biliyordu. Yeni bir şeyin adını koyacakları zaman o dillerden bir şeyler türetirlerdi. 1930'larda Amerikan okullarında da varmış bu. New York'ta öğretmenlik yapan birilerine dedim ki, eskiden Latince,

Yunanca öğretiyordunuz, şimdi ne yapıyorsunuz? "Dalga mı geçiyorsun" diye güldüler. New York Times'da çıkan anketlere göre, Amerika'da halk okullarından mezun olanların çoğunluğu İngilizce'yi dosdoğru okuyup yazmayı bilmiyormuş. Bunu hatırlattılar ve dediler ki: "Ne eğitimi? Okulda öğrenciler birbirini bıçaklamadan ya da öğretmene saldırmadan bir saat geçirebiliyorsa, öğretmeni ödüllendiriyoruz çok başarılı diye". Dolayısıyla bunlar Latince bilmiyor. Buluş yaptı birisi, ne koyacak adını? O zaman bir cümle kuruyor. Her sözcüğün baş harfını alıyor ve terim yapıyor. Örneğin "random access memory":

RAM. Amerika'da sokaktaki cahil bir adama RAM desen, "koç"tan söz ettiğini sanır. Ama "bellek" desen, bir şeyi bellemek gibi bir şeyler çağırıştırır. Dışındaki dilbilimciler der ki, "Böyle baş harflerden yapılmış kelimenin adı 'akronim'dir, yani ölü isim. Bir dilde bundan başka kelime yapma yeteneği kalmamışsa, o dil ölüyor demektir".

Yabancı dilde öğretim, bilimi öldürüyor

- 19. yüzyılda İrlanda asıllı İngiliz yazar Bernard Shaw böyle bir işe girişmiş. İngilizce'de 42 tane ses var, ama biz 26 Latin kökenli harf kullanıyoruz diyor. Üstelik bazı harfler gereksiz, "q" ve "x" gibi;

bazı seslerin karşılığı olacak harf ise hiç yok, bizim "ş" ya "ç" seslerimiz gibi. Shaw bunun üzerine bir yarışma açtırıyor. 42 harften oluşan bir abece yarışmayı kazanıyor ve Shaw'un bir kitabı bu abece ile basılıyor. Abece yenileme ya da düzeltme düşüncesi İngilizler'de hep var, ama bir türlü bu işe girişmeye cesaret edemiyorlar.

- Shaw'ın Pygmalion adlı oyunu bu konu üzerinedir. İrlanda'dan birçok yazar çıkmıştır. Örneğin James Joyce. Onun İngilizcesi'ni Amerikalılar anlamaz.

Bir konu da, bilmen gereken yabancı dilin yaptığın mesleğe göre değişmesi. Mimari okuyorsan, İngilizler'in mimariyle ne ilgisi var, İtalyanca, İspanyolca öğrenmen daha yararlı.

- Şöyle toparlayabilir miyiz, Türkiye'de artık orta dereceli okullarda, hatta anaokullarında bile yabancı dilde öğretim işine girildi. Oysa şöyle olması gerekmez mi, bütün okullarda Türkçe öğretim yapılmalı, ayrıca herkes kendi alanında gerekirse yazıp, gerekirse biraz da konuşacak düzeyde yabancı dil öğrenmeli. Ne dersiniz?

- Benim en az 250 tane yazım var, matematikte, kimyada. Birçok yayıncı birçok dile çevrildi. Ortaya attığım yeni kuramlar var, dünyanın birçok yerinde kullanılıyor. Amerika'daki doktor öğrencilerime, İngilizce bilimsel yazı yazmayı öğretiyordum. Ben İngilizce'yi nasıl öğrendim? Yabancı dilde

öğretim görmüş olsam, bilim adamı olamazdım, düşünme yeteneğim kalmazdı. Atatürk'ün kurduğu okulda ve Atatürk'ün kurduğu şekilde öğrendim. Bütün konuları çok iyi öğrendik, yabancı dili de yabancı dil dersinde öğrendik. Yöntemi budur. İnsanın öğrenmekte olduğu dilde, fiziğin kavramlarını anlaması, öğrenmesi mümkün müdür? Olursa olsa ezberler. Yabancı dilde öğretim, insanları cahil ve kafasız yapmak için bir İngiliz-Amerikan oyunudur. Bu kesinlikle bilinmeli. Yabancı dilde öğretim Türk okullarında başladığından beri, Türkiye'de bilim ilerlememiştir. Bu işlerle uğraşanların sayısı çok artmıştır, ama bilim gerilemiştir.

Atatürk, 1937'de geometri kitabı yazmıştı Türkçe matematik terimlerini Atatürk'e borçluyuz

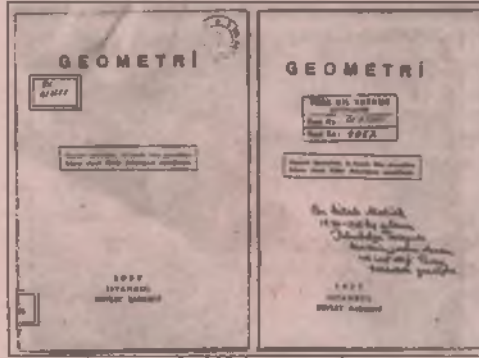
*"Müsellesin, zaviyetan-ı dahiletan mecmu'ü 180 derece ve müselles-i mütesaviyü'l-adla, zaviyeleri birbirine müsavi müselles demektir" yerine
"Üçgenin iç açıları toplamı 180 derecedir ve eşkenar üçgen, açıları birbirine eşit üçgen demektir" dememizi, Atatürk'e borçluyuz.*

Hazırlayan: Nazlı Demirel

Müsellesin, zaviyetan-ı dahiletan mecmu'ü 180 derece ve müselles-i mütesaviyü'l-adla, zaviyeleri birbirine müsavi müselles demektir."

Osmanlıca bilmeyenlerimizin bu cümleyi anlayacağını sanmıyoruz. Bugün kullandığımız Türkçe ile yukardaki cümle şu anlama geliyor: "Üçgenin iç açıları toplamı 180 derecedir ve eşkenar üçgen, açıları birbirine eşit üçgen demektir. "1937 yılından önce öğrenciler matematiği Osmanlıca terimlerle öğreniyorlardı. Daha doğrusu öğrenmiyorlar, ezberliyorlardı. Ta ki, Atatürk'ün bizzat yazdığı *Geometri* kitabında yeni matematik terimler geliştirilene kadar.

1937 yılının Kasım ayında yeni

Atatürk'ün yazdığı Geometri kitabının ön ve arka iç kapak. İç kapaktaki el yazısı A. Dilaçar'ındır.

bir eğitim ve öğretim yılına girilirken, Mustafa Kemal Atatürk, Türk Dil Kurumu'nun çeşitli bilim dallarına ait Türkçe terimleri saptadığını, bu sayede dilimizin yabancı dillerin etkisinden kurtulma yolunda esaslı adı-

mını attığını ilan eder. Aynı yıl okullarda, eğitim Türkçe terimlerle basılmış olan kitaplarla başlar ve bu olay kültür hayatı için önemli bir adım olur. Atatürk, dilde özleşmeyi olanakların son kertelerine kadar zorlamış, bilim ve düşün dilinin sadeleştirilmesinin ve eğitimin Türkçe yapılmasının gerekliliğini önemle vurgulamıştır.

Atatürk'ün geometri kitabı

Bilimsel terimlerin Türkçeleştirilmesinde karşımıza çıkan ilk adım yine, Atatürk'ün 1936-37 kış aylarında kendisinin yazdığı ve geometri öğretiminde yol gösterici olarak tasarlanan 44 sayfalık bir geometri kitabı. Kitap, 1937'de Milli Eğitim Bakanlığı tarafından yazar adı

Agop Dilaçar: 'Atatürk'ün prensipleri doğruydur'

Atatürk'ün dil çalışmalarını yakından izleme olanağı bulan tanınmış dil uzmanı Agop Dilaçar, Atatürk'ün yazdığı geometri kitabı üzerine şunları söylüyor:

"Atatürk hep matematikle uğraşırdı. Eski geometri terimleri çok ağırdı idi. Ben bile uzun uzun bu terimleri okuduğum halde, şimdiki karşımda güçlüğünü daha iyi anlıyorum. Pedagojide bir gerçek var: Fikir yolunun açık olması, bir ipucunun bulunması lazımdır. Yoksa bir külçe gibi çöker. Müselles kelimesini ele alalım. Arapça okullarımızdan kaldırılmıştır. Sü-lüs'ten müstak (türetilmiş) bir kelime olduğunu öğrenci nasıl bilsin? Arapça yoğurucu bir dildir. Örneğin müsteşrik, şark kelimesinden gelmiş bir kelimedir. Ötüne, ortasına, arkasına birtakım heceler eklenmiş.

Bunun aslını bulmak bir Arapça gramer meselesidir. Okullarımızdan Arapça, Farsça kaldırılmış olduğundan, öğrenci "müselles"i kitle kelime olarak karşısında görecektir. "Üç" aklıma gelmeyecektir. Ama müselles yerine üçgen dersek, bir üç var. "Gen", Atatürk'e göre "genişlik"ten alınmıştır. Bir ipucu var. "Dörtgen", dörtten gelmiştir. Bir ipucu vardır. Eşit, denk anlamına gelen eş'ten gelmiştir. Ama müsavi Arapça bir kelimedir. Bu sebeple Atatürk'ün prensipleri burada da doğru idi. Onun için bu en ağırdaki olan bilim dalını ele aldı ve kitabı örnek olarak bıraktı."

(Kaynak: S. A. Terzioğlu; Atatürk 1936-1937 yılında bir "geometri kitabı" yazmıştı. Cumhuriyet gazetesi, 15 Haziran 1971, s.1 ve 7.)

konmadan yayınlanmış, 1971 yılında da ikinci bir bas-kısı Türk Dil Kurumu tarafından çıkarılmış. Kitapta yer alan, günümüzde de kullanılmakta olan pek çok te-rim, Atatürk tarafından türetilmiş. Atatürk'ün türettiği sözcükler ile daha önce kullanılan Osmanlıca sözcük-ler karşılaştırıldığında yapılan işin önemi ortaya çıkı-yor. Tablodan da görülebileceği gibi bugün kullandığı-mız matematik terimlerinin hemen hemen tamamı Atatürk tarafından türetilmiş, başka bir ifadeyle bu sözcüklerin büyük çoğunluğu tutmuş. Atatürk'ün önerdiklerinden sadece "varsayı, pürüzma, dikey üç-gen, dikey açı, tümey açı, imsiy, ökül, yüre" terimleri yerine, bugün sırasıyla "varsayım, prizma, dik üçgen, dik açı, tümler açısı, benzerlik, tüm/bütün, küre" terim-leri kullanılıyor.

Atatürk Sivas Lisesi'nde matematik dersi veriyor

Atatürk, 1937 yılının 29 Mart'ında, ceyb (si-nüs) ve teceyb (cosinüs) terimlerinin karşı-lıklarının bulunması için *Ulus Gazetesi*'ne ilan verdirerek bir yarışma açtı. Daha sonra, hazırla-nan tüm terimler üç aylık *Türk Dili Belleten Der-gisi*'nin Ekim 1937 tarihli sayısında yer aldı. 26 Eylül'de yapılan 5. Türk Dil Bayramı etkinliklerinin de yer aldığı sayıda; matematik, fizik, kimya, bi-yoloji, zooloji, botanik, jeoloji terimlerinin Türk-çe karşılıkları, Osmanlıca ve Fransızca adları bu-lunmaktadır.

Terim çalışmalarının ülkedeki etkilerini Ata-türk, fiili olarak da inceledi. Ülkedeki pek çok okulu ziyaret ederek öncelikle matematik dersle-rine girdi ve öğrencilerin dersteki başarılarını gözlemledi. 1937 yılında Kültür Bakanı Saffet Arıkan, İçişleri Bakanı Şükrü Kaya, Sabiha Gök-çen, İsmail Hakkı Tekçe ve yaveri Naşit Mengü eşliğinde bir heyetle Sivas Lisesi'ne gitmişti. Li-senin 9-A sınıfında programdaki geometri (o za-man ki adıyla hendese) dersine girmiş bu derste bir kız öğrenciyi tahtaya kaldırmıştı. Öğrenci, tahtada çizdiği koşut iki çizginin, başka iki koşut çizgiyle kesişmesinden oluşan açılardan Arapça adlarını söylemekte zorluk çekip yanlışlıklar yap-ınca durumdan etkilenen Atatürk tepki gösterdi. "Bu anlaşılmaz Arapça terimlerle, öğrencilere bilgi verilemez. Dersler, Türkçe yeni terimlerle anlatılmalıdır." diyerek tebeşiri eline aldı, tahtada çizimlerle "zaviye'nin karşılığı olarak 'açı', 'dı-lı'nın karşılığı olarak 'kenar', 'müselles'in karşı-lığı olarak 'üçgen' gibi Türkçe yeni terimleri kul-lanarak, birtakım geometri konularını, bu arada Pisagor teoremini anlattı.

(Kaynak: Ömer L. Örnekoğlu'nun anılan. Bilim ve Teknik, Kasım 1982, Sayı: 180.)

Osmanlıca

Bu'ud
mekan
satıh
kutur
nısf-ı kutur
kavis
muhit-i daire
mümâs
zâviye
re'sen mütekabil zâviyeler
zâviyetan'ı
mütâbâdiletân-ı dâhiletan
kaaide
ufkî
şâkulî
amûd
zâviyetân-ı mütevâfikatân
va'zîyet
muhammes
müselles-i
mütesâviyü'l-adlâ'
müselles-i
mütesâviyü'ssâkeyn
şibh-i münharif
mecmû
nisbet
tenasüb
mesâha-i sathıyye
müştak
müsavi
mahrut
faraziye
hat
mukavves
seviye
dılı
muvazi
menşur
hattı mail
veter
re's
zaviyei hadde
hattı munassıf
muhit
kaim zaviyeli müselles
tamamlayan zaviye
murabba
mümaselet
umumi totale
küre

Atatürk'ün önerdiği

- boyut
- uzay
- yüzey
- çap
- yarıçap
- yay
- çember
- teğet
- açısı
- ters açılar
- iç ters açılar
- taban
- yatay
- düşey
- dikey
- yöndeş açılar
- konum
- beşgen
- eşkenar üçgen
- ikizkenar üçgen
- yamuk
- toplam
- oran
- orantı
- alan
- türev
- eşit
- koni
- varsayım
- çizgi
- eğri
- düzey
- kenar
- paralel-köşut
- pürüzma
- eğik
- kiriş
- köşe
- dar açı
- açıortay
- çevre
- dikey üçgen
- tümey açısı
- kare
- imsiy
- ökül
- yüre

(Osmanlıca karşılıkları,
Türk Dili Belleten Dergisi, Ekim 1937)

Sosyal çalışma disiplini ve mesleğinde kavram sorunu

Sosyal çalışma bilimsel disiplininin ve mesleğinin var olan meslek terminolojisi yanlışlarla dolu, dilbilim ve dilbilgisi kurallarına uymayan bir terminolojidir.

Bu yazıda bunları açıklamaya ve örneklendirmeye çalışacağım.

Prof. Dr. İlhan Tomanbay

(Hacettepe Üniversitesi Sosyal Hizmetler Yüksekokulu)

Bilim ve Ütopya dergisi bu yazıyla yeni bir yaşam, çalışma ve uygulama alanını ve bir mesleği yazı dağarına almış oluyor. Bu yeni alan sosyal hizmetler alanıdır. Bu yeni meslek sosyal çalışma mesleğidir. Bu yeni uygulama sosyal hizmet uygulamalarıdır ve bu mesleğin çalıştığı nüfus grupları da her toplumda var olan özel gereksinim gruplarıdır.

Yukarıdaki paragrafta, biliyorum, özeldir bu dergi okurlarının, genelde Türkiye’de birçok kişinin çok tanışmadığı kavramları kullandım. Bu, bu dergi okurları ve genel okur kitlesi için farklı bir dil.

Nasıl bir meslek?

Bu kavramlardan **sosyal hizmet**, dar anlamda, toplumda yaşayan ve yaşamını kendi başına, özgüçüyle sürdürme olanağına ya doğuştan sahip olamamış ya da bu olanağı geçici olarak yitirmiş kimse- lere yaşamlarını sağlıklı, sorunsuz ya da en az sorunla sürdürebilmele- rini ve toplumla uyumlarını sağla- ma amacıyla veri- len her türlü hiz- metin adıdır. Yani, toplumda tek başı- na yaşamları bir yönüyle aksayan, aksayabilen insan- lara verilen ekono- mik, kültürel ve

psikososyal destek hizmetleridir sosyal hizmetler.

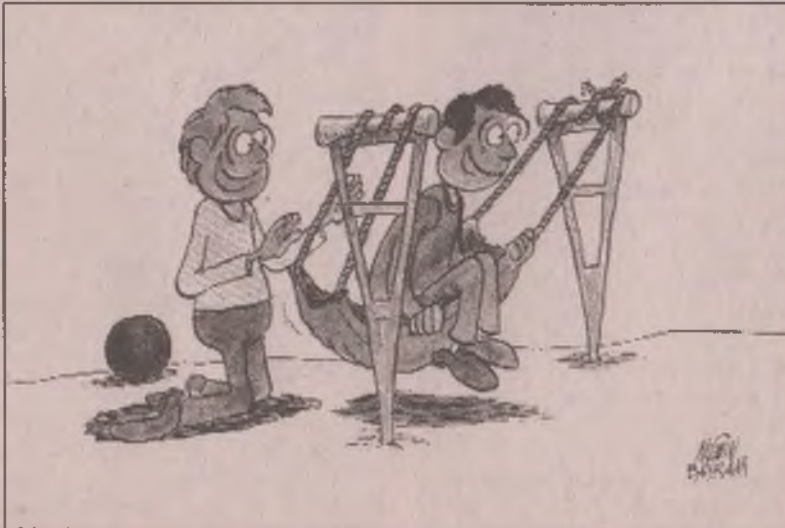
Aynı paragrafta geçen ve sağ- lıklı yaşamları için başka birey- lerin, grupların (yardım grupları- nın), gönüllü kuruluşların, özel kuruluşların ve devletin dizgeli, düzenli, belirli bir disiplin içinde verdiği hizmetler sosyal hiz- metlerdir.

Bu hizmetler zamanımızda bu konuda belli bir eğitimden ve öğ- renimden geçen, bu işlerin disipli- nini almış, bilgisiyle donanmış, beceri kazanmış kimselerle yapıldığında mesleki hizmetler duru- muna geliyorlar. Kentleşmiş top- lumların bireysel, grupsal (aile de- içinde) ve yerel toplumsal (topluluk) boyutta sorunlarının çözümü için tarihsel düzlemde geliştiril- miş olan sosyal çalışma, zamanla meslekleşen yardımların adıdır. Nasıl bir meslek? İnsana her türlü, ekonomik, kültürel ve psikososyal

yardımı bilimsel bilgi ve uygula- ma becerisi içinde, belirli bir bi- limsel disiplin ve mesleksel etik çerçevesinde yapan, bunun için belirli müdahale araçları, strateji- leri, yöntemleri, teknikleri geliştiri- lmiş olan bir meslek.

İlk paragrafta geçen **özel ge- reksinim grupları** deyişi de, ya doğuştan (zekâ özürlüler, ortope- dik özürlüler, akıl hastaları vb.) ya yaşamının herhangi bir dönemin- de (çocuklar, gençler, yaşlılar vb.) ya da geçici bir evresinde (öğren- ciler, hastanelerdeki hastalar, ce- zaevlerindeki hükümlüler, gebe kadınlar, tüketiciler, göçmenler vb.) karşılaştıkları sorunları tek- başına aşma gücünden uzaklaş- mış, toplumda insanca yaşayabil- mek için bir başka kişinin, kuru- mun, kuruluşun sürekli ya da ge- çici yardımını gerektiren insan gruplarını anlatır. Bunlar, toplum- da sürekli ya da geçici olarak eko-

nomik güçleri bulunmayan, üretken ola- mayan, top- lumla uyum- ları bozulmuş insanlardır. Sosyal çalış- ma mesleği- nin deyişle sosyal sağlık- ları bozuk ya da bozulmuş, sosyal sağal- tım, sosyal bakım, sosyal rehabilitasyon ve sosyal yar- dım gereksi-

nimi içinde bulunan insanlardır. Özetle bunlar, çocuklar, gençler, yaşlılar, kadınlar, göçmenler, hastalar, özürllüler, tutuklular ve hükümlüler, AIDS'liler, eşcinseller, uyuşturucu bağımlıları, alkolikler, ana olacaklar, yeni ana olmuşlar, üniversite öğrencileri, sokak çocukları vb.'dir.

Sosyal hizmetler, tarihin eski çağlarından beri, ya bireyler tarafından insani güdülerle ya da kurumsal boyutta (dinsel kurumlar, kilise), ya Tanrı ve cehennem korkusuyla ya cennet dürtüsüyle ya da maddi ve manevi çıkar hesabıyla dizgesiz, düzensiz ve günübirlik yapılmaktaydı. Sanayileşme ve kentleşmenin ortaya çıkmasıyla bu yardımlar meslekleşti ve belirli bir disipline oturdu; eğitimi başladı.

Türkiye'de sosyal çalışma mesleğinin öğrenimi ilk olarak 1961 yılında Ankara'da başlatıldı (Nasıl başladığı ve gelişme süreci ayrı bir öyküdür; başka bir yazının konusudur). O günden bu yana Türkiye'de, 3 bin dolayında sosyal çalışmacı yetiştirilmiştir. Bugün sosyal çalışmacı yetiştiren yükseköğretim kurumu bir tanedir ve bu da Hacettepe Üniversitesi'ne bağlı olan Sosyal Hizmetler Yüksekokulu'dur (1).

Görülüyor ki bu alanda rekabet ortamı yoktur. Sosyal çalışmacı eğitiminde bilimsel rekabet bulunmamaktadır. Teksesli bir yükseköğretim sürdürülmektedir. Bunun sonuçları acıdır ve bu yazının konusu bu acının bir boyutunu ve ancak temel bir boyutunu sergilemektir. Sosyal hizmetin, sosyal çalışmanın bilim ve meslek dili (terminolojisi), öğretiminin başlamasıyla başlayan ve çeviri hatalarından kaynaklanan yanlışlıklarla yüklüdür. Önceki satırlarda özetlediğim nedenlerle de kendisini bulamamıştır, üretememiştir, geliştireme-

miştir ve yenileyememiştir.

Sosyal çalışma bilimsel disiplininin ve mesleğinin var olan meslek terminolojisi yanlışlarla dolu, dilbilim (İng. linguistics, Alm. Sprachwissenschaft) ve dilbilgisi (İng. grammar, Alm. Grammatik) kurallarına uymayan bir terminolojidir. Bu yazıda bunları açıklamaya ve örneklendirmeye çalışacağım (2).

Mesleğin adı sorunu

Sözkonusu mesleğin İngilizce adı "social work"tür; yani "sosyal iş", yani "sosyal çalışma". Almanca da aynı anlamı taşır: "Sozialarbeit", Fransızca da: "social travail". Meslek elemanının adı da, sırasıyla, "social worker", "Sozialarbeiter" ve "social ouvrier"dir; yani, sözcüğe dayalı çeviride "sosyal iş-

çi" ya da Türkçe mantığına daha uygun deyişle "sosyal çalışmacı" (Bunun yanı sıra, Almanya'daki Türk meslek elemanları arasında "sosyal çalışan" da kullanılmaktadır). Meslek, öğretim kurumu ile Türkiye'ye girmeden önce çeşitli yerlerde adının Türkçe'ye çevrilmesi gerektiğinde "sosyal tamirci" ve "sosyal işçi" kavramlarının kullanıldığına rastlanılmaktadır. Kuşkusuz, ne olduğu bilinmeden... Meslek, ABD'de geliştirilen İngilizce literatürü ile Türkiye'ye giriş yaptıktan sonra Amerika'da yayımlanan meslek kitapları hızla Türk-

çe'ye çevrilmiş ve bunlarda "sosyal hizmet", "sosyal çalışma", "sosyal çalışmacı" ve "sosyal hizmet mütehassısı" kavramları kullanılmıştır.

Bu süreçte, Sosyal Hizmetler Akademisi'nden o yıllarda mezun olanlar için "mütehassıs" terimi, daha okşayıcı olduğu için benimsenmiş ve başlangıçta, çevirdikleri kitaplarda doğru bir seçimle sosyal çalışma ve sosyal çalışmacı kavramını kullananlar bile daha sonra "sosyal hizmet" ve "sosyal hizmet mütehassısı" kavramını yeğler olmuşlardır (3).

Yanlışlık nerededir? Baştan beri "social work" karşılığı olarak "sosyal hizmet" kavramı yerleştirilmiştir. Oysa, "sosyal hizmet" İngilizce'de, meslek terminolojisinde kullanılan "social service"nin karşılığıdır. Almanca'da da bu kavram vardır: "sozialer Dienst". İngilizce ve Almanca'da iki ayrı anlam, sosyal çalışma ve sosyal hizmet, iki ayrı kavramla karşılanırken, sanki Türkçe iki ayrı anlamı karşılama zenginliğine sahip değilmiş gibi "social work" ile "social service"nin ikisi de "sosyal hizmet" kavramıyla karşılanmaya başlanmış ve bu böyle sürmektedir. İngilizce ve Almanca'da "Social work/Sozialarbeit" mesleğin adı, "Social service/Sozialer Dienst" mesleğin çalıştığı

alanın adı olarak kullanılmaktadır. "Sosyal hizmetin başlıca sorunları" gibi bir tümce kurduğumuzda da sosyal çalışmayı mı sosyal hizmeti mi, yani mesleği mi hizmet alanını mı kastettiğimiziz anlaşılmamaktadır. Zengin Türkçe'yi bilim dünyasında zenginleştirmek varken her ikisine de sosyal hizmet diyerek daraltmak bilimle uğraşanların da bilimin de gelişmesini güçleştirmektedir.

Bu arada ciddi bir sakatlık da aynı anlamda olup birbirinin tekili ve çoğulu olan "sosyal hizmet" ve "sosyal hizmetler" kavramlarına

farklı anlamlar yüklenmesidir. Yanlış yerleştirmeye göre sosyal hizmet mesleğinin adı, sosyal hizmetler alanının adı olmaktadır. Oysa, Türkçe’de bir çoğul ekiyle bir sözcüğün anlamının farklılaşması olanaklı olmasa gerektir.

Bu çarpık durum başka yanlışları da beraberinde getirmektedir. Örneğin Sosyal Hizmetler Yüksekokulu’nun İngilizcesi’nde (ve Al-mancası’nda) doğru çeviri “School of Social Service” ya da “Fachhochschule für soziale Dienste” olmalı iken okulun adı mesleğin adı ile çevrilmekte ve “School of Social Work” olarak söylenmektedir. Bir okulun adının anlamıyla doğru çevrilmesi önemlidir. Okulun adı meslek adıyla anılmak isteniyorsa mesleği anlatan “Social Work” kullanılmalı, okulun adına Türkçe’de “Sosyal Hizmetler” demek isteniyorsa İngilizcesi de “Social Services” olmalıdır.

Mesleksel kavramlardaki yanlışlar

Sosyal çalışma mesleğinin kullanıldığı birçok mesleksel kavramda da ciddi yanlışlıklar bulunmaktadır. Örneğin, mesleğin üç uygulama yöntemi olarak bilinen ve yıllardır ayrı ayrı ders konuları olarak okutulacak denli ağırlıkları ve önemleri olan “case work”, “group work” ve “community work” kavramları, yaklaşık 40 yıl önce Türkçe’ye yanlış çevrilmiştir. Örneğin “case”, “olgu”, “vak’a” olduğuna göre “case work”, “olgu çalışması” olarak çevrilmeliydi. Ancak, kabul ederim ki, bir dilden başka bir dile sözcüğe bağlı çevirme tek koşul değildir. İçeriksel çeviri daha anlamlı olabilir. “Case

work” ile sosyal çalışmacının tek bir kişi ile yaptığı mesleksel çalışma anlatılmak istendiğine göre yapılan içeriksel çeviri de yanlış olmalıdır. “Case work”, “kişisel çalışma” olarak çevrilmiştir. Oysa

Türkçe’de “kişisel çalışma” kişinin kendisini ilgilendiren, kendisi için yaptığı çalışma anlamındadır. “Bu benim kişisel çalışmam” dediğimiz anda çalışmayı yapanın kendisiyle ilgili olarak yaptığı çalışma anlaşıl-maktadır. “Case work” ise sosyal çalışmacının bir başka kişiyle, kendisine başvuran sorun sahibiyle yaptığı çalışmadır. Bu nedenle, öncelikle, dilbilim açısından “kişisel çalışma” denmesi yanlıştır. Öte yandan, sosyal çalışmacının çalıştığı “insan” ekonomik, sosyal ve psikolojik evreniyle birlikte ele alındığı için, hukukun bu çevrelerden soyutlayarak kullandığı “kişi” yerine, bunu karşılayan terimle, “birey” denmesi doğru olacaktır. Bunun için, sosyal çalışma mesleğinin yönteminin doğru adı “bireyle çalışma” olmalıdır (4).

Sosyal çalışmanın bir diğer yöntemi de “group work”tür ve bu da grup çalışması olarak çevrilmiştir. Oysa grup çalışması da “bir grubun yaptığı çalışma” olarak anlaşılır. Oysa yöntem olarak, sosyal çalışmacının “bir grupta yaptığı çalışma” anlaşılmalıdır ve “grup çalışması”ndan bu anlam çıkmamaktadır. Doğrusu “grupla çalışma” olmalıdır.

“Community work” kavramının

melerle ortaya çıkan “toplumla çalışma” kavramı Sosyal Hizmetler Akademisi’nde de kabul görmüş ve bugün için kavramı doğru olarak kullanılan tek meslek yöntemi **toplumla çalışma** olmuştur.

Sosyal çalışma mesleğinin üç temel uygulama yönteminin doğru adları, öyleyse, “bireyle çalışma”, “grupla çalışma”, “toplumla çalışma”dır. Eğer bunları, eğitimcilerin yaptığı “eğitsel grupla çalışma”, tıpçıların yaptığı “psikiyatrik grupla çalışma”dan ayırmak istiyorsak, “sosyal grupla çalışma” deyişi başka anlam içerdiğinden “grupla sosyal çalışma” denmelidir; “bireyle sosyal çalışma” ve “toplumla sosyal çalışma” denbileceği gibi... (5)

Meslek elemanına verilen ad da yanlış

Bir başka önemli yanlış, meslek elemanının adı olarak kullanılan terimdir. Dilbilim olarak doğru da olsa, dört yıllık lisans eğitimi sonrasında meslek elemanına “sosyal hizmet uzmanı” adının verilmesi doğru değildir. Çünkü uzmanlık dünyanın her tarafında lisansüstü öğretimle verilen bir unvandır. Bu nedenle, belki, yüksek lisans (master) yapanlara bu san verilebilir. Uzmanlık şöyle ya da böyle, mutlaka belirli bir konuda derinleştirilmiş eğitim ister.

Devlet Personel Yasasında 1985 yılında yapılan bir değişiklikle uzun zamandan beri mesleğin kadro adı “sosyal çalışmacı” olmuştur. Ancak HÜ Sosyal Hizmetler Yüksekokulu tarafından “meslek unvanı” olarak “sosyal hizmet uzmanı” ısrarla kullanılmaktadır. Lisans eğitimi alan meslek elemanlarının kendileri için meslek adı olarak “uz-

man” sanını sevip savunmalarını saygıyla karşılıyorum; ancak bilim dünyasında, kavramlarla dans etmeleri gereken bilimcilerin, bilimsel olarak yanlış olduğunu bile bile bu sanı savunmalarını anlamak ola-

1960’lı yıllarda tam karşılığı bulunamamış ve zamanın öğretim kurumunda buna karşılık olarak “toplum kalkınması ve toplum organizasyonu” denmiştir. Yıllar sonra, belki bir başka yazının konusu olacak geliş-

naksızdır. Doğru olan "sosyal çalışmacı" ya da bulunabilecek başka bir addır. Uzmanlık bir meslek adı değil bir "unvandır" ve lisansüstü öğretim dışında, olsa olsa, daha öne çıkmış, üzerinde derinleşilmiş çalışmalarını anlatmak için kullanılabilir. Örneğin gemi kurtarma uzmanı, uçak güvenlik uzmanı gibi (televizyon haberlerinden alınma). Bu tür uzmanların mesleği, örneğin makine mühendisliği, uçak mühendisliği olabilir ve ancak bu meslek sahipleri daha özel bir alanda uzmanlaşmış olabilirler.

Sonuç

Yazıyı fazla uzatmamak için, diğer kavramsal yanlışlıklara girmiyorum. Sonuç olarak denebilir ki, sosyal çalışma yalnız meslek değil bilimsel bir disiplindir de. Bir disiplin (bilim dalı), kavramlarına özen göstermek zorundadır; çünkü kavramlarıyla oluşur, var olur ve kendisini kavramlarıyla anlatır. Bir disiplin ve meslek kendisini yanlış kavramlarla doğru olarak anlatamayacağı gibi, diğer disiplinler ve meslekler arasında saygınlık ve ağırlık kazanamaz.

Oysa sosyal çalışma mesleği ve çalıştığı alanlar, sosyal hizmet alanları, çağdaş ve sosyal bir toplumun (sosyal devlete sahip toplum) olmazsa olmazlarıdır. Bunların net, anlaşılır, açık ve işlerli olmaları gelişmelerinin ilk adımdır.

Bir bilimsel/mesleki disiplin kendine özgü temel kavramları bu denli yanlışsa o disiplinin gelişmesi, mesleğin düşünce ve uygulama ufuklarını geliştirebilmesi olanaksızdır. Bilim dili, mantık ikileminden kurtarılarak, mesleğin, kullandığı bilimsel kavramlarıyla doğru düşünce ufukunu açabilmesi ve genişletebilmesi sağlanmalıdır.

Bir yükseköğretim kurumunda kırk yıldır öğretilen temel kavramlar böylesine yanlışsa ve bu temel kavramsal yanlışlıklar meslek uygulamasına da aktarıla aktarıla sürdürülüyorsa, bilimci olup da bundan rahatsızlık duyulmuyorsa, hâlâ bu yanlışlıklar biline biline ya da farkına varılmadan sürdürülüyorsa, bu durum bilim adına esef vericidir.

Kırk yıl önce başlatılan ve baş-

langıç için belki de hoş görülebi-
lecek bu ve benzeri kavramsal
yanlışlıklara sosyal çalışma mes-
leğinin sahipleri, gelişme yolları-
nın açılması açısından artık son
vermelidirler. Konunun sahipleri
tarafından, konu üzerinde, şimdi-
lik, en azından bir tartışma açıl-
masını iyi niyetle dilemekteyim.

DİPNOTLAR

1) Sadece 1967 ile 1982 yılları arasında bir ikinci yükseköğretim kurumu, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bölümü varolmuş, ancak 1982'de YÖK oluşumuyla birlikte kapatılmıştır.

2) Sosyal çalışma mesleğinin temel kavramlarındaki yanlışlıklar konusunda daha önce iki makale yazmışım. İlgilenmek isteyenler için: "Kavram Duyarlığı" ve "Mesleğin Kavramları" (İ. Tomanbay, Sosyal Çalışmayı Yapılandırmak, Ankara: SABEV Yay. 1999, s. 41-44 ve 45-49) ile SABEM Dergisi, S. 22, Mart 1999)

3) Sosyal hizmet mütehassısı kavramındaki Arapça "mütehassıs" sözcüğünün "uzman" olarak değiştirilmesi önerisini de 1979 yılına değin Sosyal Hizmet Mütehassısları Derneği adıyla anılan derne-

ğin o dönemde genel başkanlığını yapan bu satırların yazarı aynı yıl yapılan dernek genel kurulunda önemmiş ve öneri oylanarak oy çokluğuyla dememiş adı "Sosyal Hizmet Uzmanları Derneği" olarak değiştirilmiş idi. O zamandan beri sosyal hizmet mütehassısı yerine sosyal hizmet uzmanı meslek adı yaygınlaşmıştır. Şimdi, düzeltilmenin bir ileri aşamasının zamanı gelmiştir.

4) Kişi ve birey terimleri arasındaki anlam farkı için bkz: İ. Tomanbay, Sosyal Çalışmayı Yapılandırmak, Ankara: SABEV Yayını, 1999, s.53-56.

5) Son olarak, ABD'de sosyal çalışma mesleğinin geliştirdiği yeni yöntemlerden biri olan "case management"ın Türkçesini karşılayacak terim henüz bulunamamıştır. Bu yöntemi öğreten Hacettepe Üniversitesi Sosyal Hizmetler Yüksekokulu'nda da terim İngilizce olarak kullanılmaktadır. Bunun için de, dile duyarlı bir titizlikle, gerçek karşılığı olan "olgu yönetimi" yerine, bu terimin sosyal çalışma mesleğinin insana değer veren yaklaşımı açısından sık kaçmayacağını düşünerek, "olgu çalışması" (Not: "grup çalışması" denemez ama olgu çalışması denebilir) ya da "olguya çalışma", ya da anlamsal çeviriyle, "çoklu hizmet" terimlerini öneriyorum.

PANEL

Yabancı Dil Öğretimine Evet YABANCI DİLLE EĞİTİME HAYIR

Prof. Dr. Aydın KÖKSAL

Bilişim Uzmanı - Dilbilimci

Prof. Dr. Oktay SİNANOĞLU

YTÜ Öğretim Üyesi

Cihan TUTLUOĞLU

Öğrenci (Boğaziçi Üniversitesi)

Yöneten: Dr. Ömer Karabulut

İst Eğitimciler Derneği Başkanı

Gün: 24 Şubat Cumartesi

Saat: 14:00

Yer: Mecidiyeköy Kültür Merkezi
(Kat Otoparkı Üstü)

Düzenleyen:

Atatürkçü Düşünce Derneği Şişli Şubesi

Tel: (0212) 247 44 93 Faks: (0212) 230 70 77

İstanbul Eğitimciler Derneği

Tel: (0212) 525 13 00 Faks: (0212) 621 32 97

Bilim ve Ütopya'daki yazılarda görülen Türkçe savrukluğu

Bilim dilinin gelişmesi, Türkçe öğelerin kullanılmasıyla doğrudan bağlantılı.

Bu bakımdan bilimsel yazılarda hem Türkçe öğeler kullanma çabası,

hem de bunda tutarlılık ve süreklilik beklememiz doğal.

Bilim ve Ütopya'daki yazıları tarayıp bu nitelikleri aradık.

Yrd. Doç. Dr. Hüseyin İçen

(ODTÜ Modern Diller Bölümü Öğretim Üyesi)

Dilde Türkçeleşme Anadolu devriminin en kökten başarılarından biridir. Yüzde doksandan fazlası Arapça/Farsça kökenli sözcüklerden oluşan bir dil, bu başarının sonucu olarak yüzde doksanı Türkçe kökenli sözcüklerden oluşan bir dile dönüşmüştür. Bilimsel dilde belli gerekçelerle belli alanlarda Türkçeleşme bir sorun yaşıyorsa da (örneğin, hukuk gibi, hekimlik gibi alanlarda) bilim dilimiz de büyük oranda bu gelişmeye ayak uydurmuş, çoğu durumlarda bu gelişmenin öncü motoru olmuştur. Ama dil ve kültürümüze olan baskının yönü şimdi doğudan batıya değişmiştir. Şimdilerde 'basübadelmeyt, hatırşinas, mütecanis' gibi sözcükler yerine 'kardiyoskleroz, produktivite, rehabilitasyon' gibi sözcükler dilimizi işgal etmekte. Bu sözcükler, bir yanda yabancı dilde öğretim, öte yanda iletişim araçları aracılığıyla günlük dilimize ve bilim dilimize sızmaktadır.

Nâzım'ın yarım yüzyıl önce yazdığı şiirler dil olarak nasıl oluyor da sanki dün yazılmış gibi taze, diye hep merak ederdim. Onun 1946'da yazdığı *Şeytan ile Rahip* şiirini okuyunca yanıtı biraz sezebildim. Şu dile bakın:

imha edeceğiz medeniyet için tahripçi bir unsuru

havadaki sihirle efsun alâmetleri daireler çevirip

Şeytan'ın iğvâsıyla hakikati bağırır

Nâzım'ın çok az şiirinde böyle dil bulursunuz. Türkçe olarak bir su gibi durudur onun dili. Bu da büyük olasılık, şiirlerini sürekli olarak dilin gelişmesine uydurmasıyla açıklanır. Yukarıdaki şiir gibi kimi şiirler de onun düzeltilmesinden geçmeden ortaya çıkmış olsa gerek (ünlü şiirindeki 'vatan haini ... yurt haini' sözlerini anımsayın). Yukarıdaki biçim kesin olarak Nâzım'ın, ama sözcük seçimi değil.

Bir konuda herhalde hiçbirimizin kuşkusu yoktur: Bilim dilinin gelişmesi, Türkçeleşme'yle, dolayısıyla Türkçe öğelerin kullanılmasıyla doğrudan bağlantılıdır. Bu bakımdan bilimsel yazılarda hem Türkçe öğeler kullanma çabası, hem de bunda tutarlılık ve süreklilik beklememiz doğal sayılmalı. *Bilim ve Ütopya'daki yazıları tarayıp bu nitelikleri aradık. Sonucu size sunuyoruz.*

Arkadaşım Sayın Çağatay Keskinok'la birlikte, 2000 yılının Mart, Nisan, Mayıs, Temmuz, Ağustos, Eylül sayılarında bulunan, baştaki mektuplar sayfasının ve sondaki tanıtıma ya da özel merak sayfalarının dışındaki imzalı, özgün yazılardaki yabancı sözcükleri taradık. Değerlendirmemizde ya-

zar adı, yazı adı vermedik ve sözcükleri herhangi bir sıraya koymadık, seçilme sırasına göre tuttuk. Bir dış metne bağlı kalarak içinde az ya da çok bir zorlama, sınırlama olacağı düşüncesiyle, çeviri metinlere bakmadık.

Yazılarda aşağıdakilerden çok daha fazla yabancı sözcük var elbette. Ama biz dizelgemizi kesin ve yerleşmiş karşılığı olanlarla sınırladık. Kişisel seçmeye, kültürel beğeniye çok açık olacakları için, dolaşıma çok yenilerde girmiş ya da eski olsa da oturmamış, tutmamış sözcükleri buraya almadık; 'kadar'a karşı 'dek, değin'; 'dâhi'ye karşı 'öke' gibi. Elbette yazılarda daha yeni olan sözcükler de kullanılabilir, hatta öneriler getirilebilir. Bu iş ne yazık ki artık sistemli biçimde yapılamıyor. Atatürk'ün kurduğu Türk Dil Kurumu'nun kapatılıp bütün mal varlığının 12 Eylül Cuntası'nın kurduğu Türk Dil Kurumu adlı bir kuruluşa verilmesi sonucunda Türkçeleşme çabaları büyükçe bir yara aldı. Cuntanın kuruluşu, zaten Türk dilinin tarihini incelemekten günümüz Türkçesi'ne bakmıyor bile.

Atatürk'ün Türk Dil Kurumu, Özleştirme Kılavuzu kitabını ve sayısı yüzü aşan terim sözlüklerini bastığında kimi kesimlerden homurtular yükselmışti, dilde zorlama olmaz diye. Oysa bir gazete ya da dergide şu ya da bu yönde çıkan bir yazı ne kadar zorlama sayılırsa, eski Türk Dil Kurumu'nun yaptıkları da o kadar zorlama sayılırdı. Elinde yaptırım gücü olmayan bir kurum, dili belli biçimde kullanmaya nasıl zorlayabilir ki insanları? Onların yaptıkları bir öneriydi, öneriler demeti... Burada, taramayı birlikte yaptığımız arkadaşım Çağatay Keskinok'la, biz de aynı şeyi yapıyoruz. Bir dizelge sunuyoruz size, belli sınırları olan, belli ölçütler göz önüne alarak derlenmiş. Biz diyoruz ki, Türkçe, bilim dili, sanat dili ve gündelik dil olarak şöyle bir yöne doğru gelişmeli. Bu derlemeyi bir başkası yapsaydı, daha değişik sözcükler derleyebilirdi. Hatta, biz bir başka zaman yapsaydık sözcükler yine değişebilirdi. Burada sunulan, bir yol kılavuzundan çok bir öneri yalnızca. Bizim bunu yapmaya hakkımız olduğu kadar, başkalarının da eleştirmeye hakkı var. Bu çabamız böyle değerlendirilmeli diyoruz.

Bu derlemeye yazar ya da makale adı veremeye karar verdik, ama bir felsefeci dostumuz var ki, onun yazısını bu değerlendirmeye hiç katmadık, çünkü onun belli kavramlara düşkün olduğunu eskiden beri biliyoruz. Bunlar kültürel geçmişi, çağrışım zenginliği olan sözcükler, sevdâ gibi, aşk gibi, mânâ gibi... Dostumuz, bunları, Türkçeleşme'ye karşı olduğu için değil, kültürel bir seçme olarak kullanıyor. Ama,

örneğin, Atilla İlhan öyle değil. O, dilde Türkçeleşme'nin Türkçe'yi kısırlaştırdığını düşünüyor. Onun için sözcük seçiminde Osmanlıca'yı yeğliyor. O yüzden orta yaşlıları bile zorlayan bir dil kanşını ortaya çıkıyor A. İlhan'da. Dolayısıyla onun seçimi, düşünce dünyasının bir parçası; yani ideolojik denebilir.

Bilim ve Ütopya ya da başka dergilerdeki yazıları, dili kullanım bakımından dört kesime ayırabileceğimizi gördük:

1) Doğu kaynaklı sözcüklerin ağır bastığı yazılar (Böyle bir eğilimi özellikle savunanlar, bu sözcüklerin kültürümüzün bir parçası olduğunu, Türkçeleşme'nin asıl Batı'dan gelenlere karşı uygulanması gerektiğini düşünüyorlar).

2) Batı kaynaklı sözcüklerin ağır bastığı yazılar (Bu eğilimi savunanlar, Batı'dan gelen terimleri kullanmanın bizleri Batı kültürüne daha çabuk yaklaştıracığını söylüyor).

3) Her ikisini de bir sorun görmeden kullananlar (Sorarsanız, büyük olasılık, bilimin dil değil içerik sorunu olduğunu, bir kavramın yerini tutan terimin kökeninin değil de anlattığı düşüncenin önemli olduğunu söyleyecekler ve belki de "Sözcüklere pasaport somayın" diyeceklerdir).

4) Özellikle Türkçe terimleri seçip kullananlar (Bunlar da sanıyorum oradan buradan derlenen terim salkımlarıyla bilim yapılamayacağını, ancak Türkçe kökenli terimlerle yaratıcı biçimde düşünebileceğimizi; Türkçe terimlerin, yaratacakları çağrışım bakımından öğrenmeyi, dolayısıyla düşünmeyi kolaylaştırdığını söyleyeceklerdir).

Türkçe'nin bilim dili olarak gelişmesi, yukarıdaki kesimlerde bulunanların aşağıya doğru kaymasıyla olanaklı gözüküyor.

Bilim insanları doğal olarak belli kavramlara çok düşkün. Bunlar, ya bir bilim dalının temel terimlerinden ya da bilim dallarında kullanılan ortak terimlerden olduğu için. Bu yüzden, belli terimlere daha sık rastladık yazılarda: 'astronom/i, analiz, sentez, kriter, tahlil, standart, materyal, partner, global, pratik, kolektif, orijinal, prensip'... Oysa bunların hemen hepsinin yerleşmiş Türkçe karşılıkları var.

Derlediğimiz sözcüklerin daha çok Osmanlıca'dan olduğu görülecek. Bu ne yazık ki kaçınılmaz oldu. Nedeni de Batı'dan gelenlerin karşılığı büyük oranda yok, çünkü bu çabayı gösteren kurum artık yok. Ama diyeceksiniz, Türkçe karşılıkları yerine Osmanlıca sözcükleri kullananlar, Batı kaynaklı sözcüklere karşılıklar bulunsa bunları kullanacaklar mı... 'Tedavi' yerine 'sağaltım', 'beraat' yerine 'aklanma', 'rasathane' yerine 'gözlemevi' demiyorlarsa, 'alfabe' yerine 'abece', 'sembolik' yerine 'simgesel', 'ünite' yerine 'birim' diyecekler mi? Bilim insanlığı bilincinin bu yönde olacağını varsayalım.

Yazılarda iki sözcüğün, aralarındaki ince ayırım göz önüne alınmadan kullanıldığını izledik: 'şeref' ile 'onur'. Çok genel olarak bakarsak, 'şeref', kişinin iyi niteliklerinin başkalarınca tanınmış olması; 'onur' ise kişinin kendine duyduğu saygıdır, 'haysiyet' ya da 'izzetinefis' de denebilir. Yani biri, başkalarının bize bakışı, öteki bizim kendimize bakışımızdır. Onun için bunlar birbirlerinin yerine kullanılmamalı.

Son bir nokta, kendimizce başka kusurlar da gördük kimi yazılarda. Örnek olarak:

- Noktala imi kullanma kusurları
- Yazım yanlışları
- Deyimlerin yanlış kullanılmaları
- Terimsel tutarsızlıklar (örneğin, aynı yazı içinde aynı kavram için hem Doğu hem Batı kaynaklı terimin kullanılması)

Ama bunları, tanışmanın dışında kaldıkları için, belirt-

medik.

Aşağıdaki dizelgede, yazılardan seçtiğimiz yabancı sözcükler ve Türkçe'de var olan yerleşmiş karşılıkları bulacaksınız:

Mart 2000

meşhur
muhteşem

biyografi (doğrusu 'biyografi')
otobiyografi
iddia/tez
tarif
hafıza
tamir / etm.
ihtiyaç / duymak

test
test etmek
trajedi/komedi
kominikasyon
(doğrusu 'komünikasyon')
zikretmek
-in sözünü etmek
doküman
tecrübe etmek
müteahhit
elit
mâbet
bugün dahi
alfabe
tercüme
prensip
nosyon
fikir
tayin etmek

temenni

doktrin
hekim/tabip/doktor
fedakâr
eser
hayat, ömür
teorik
faaliyet
astronom/i
(Aman 'astroloji' karışmasın; bu sondaki -loji eki yüzünden bunu bilim dalı sananlar oluyor. Elbette dergimizin dışında.)
rasathane
üretim tarzı
-dan itibaren

bu itibarla

nevi
tahlil etm.
popüler

mesele/problem
orijinal
idare
cetvel, tablo

ünlü, tanınmış
görkemli,
gösterişli
yaşamöyküsü
özyaşamöyküsü
sav
tanım
bellek
onarım/onarmak
gereksinim /
gereksinmek
deney, sınav, deneme
sınamak, sınava almak
ağlatı/güldürü
iletişim

-den söz etmek,
-in sözünü etmek
belge
denemek
yüklenici
seçkin
tapınak
... bile
abece
çeviri
ilke
kavram
düşünce, görüş
1. atamak
2. belirle(n)mek
dilek

Nisan 2000

öğreti
sağaltman
özverili
yapıt
yaşantı, yaşam
kuramsal
etkinlik
gökbilim/ci

gözlemevi
üretim biçimi
-dan başlayarak,
-dan günümüze
bu bakımdan, bunun
için
tür
çözümlemek
sevilen, beğenilen,
tutulan
sorun
özgün
yönetim
çizelge

liste	dizelge
hoca	öğretmen, öğretim
	üyeyi
mükemmel	eksiksiz, kusursuz
etrafılı/detaylı	ayrıntılı
ispat / etm.	kanıt/lamak
teklif / etm.	öneri / önermek
ihtisas	uzmanlık
eksper	uzman
teşhis	tanılama
şahsi gayret	kişisel çaba
hassas	duyarlı
adapte etm./olm.	uyarla(n)mak
obje	nesne
spesifik	belirli

Mayıs 2000

kelime	sözcük
hata	yanlış, yanlış
diğer	öteki, başka
hikâye etm.	öykülemek, anlatmak
fonksiyon	işlev
aktif	etkin
in/aktive etm.	etkiszileştirmek
farklı/laşmak	başka/laşmak
kayıp	yitik, yitim, yitirilmiş
mahzur ('mahsur'	sakinca
yazılmış, anlamı başka)	
kriter	ölçüt
mümkün/muhtemel	olanaklı /olası
(genellikle karıştırılıyor)	
mümkün olduğu kadar	elden geldiğince
	(olduğunca)
nesil	kuşak
okült 'bilimler'	Karşılık olarak 'yari-bilim' sözüne rastladım, ama doğrusu 'sözde-bilim' olmalı sanıyorum.
normal(de) olarak	olağan olarak
subjektif (doğrusu	öznel
'sübjektif' imiş)	
objektif	nesnel
fark etmek, farkına varmak	sezmek, algılamak,
	ayrımına varmak
şikâyet	yakınma
izolasyon	yalıtım, soyutlama
tedavi/terapi	sağaltım
sosyal	toplumsal
beraber	birlikte
emniyet	güven/lik
teşhir	sergi/leme
tarafsız	yansız
entegre etm./olm.	bütünleş(tir)mek
entegre	bütünleşik
rating	izlenme oranı/yüzdesi

Temmuz 2000

kollektif	ortak
tesadüfi	rastlantısal
temas etm.	değ(in)mek, dokunmak
fasit daire	kısıt döngü
imtiyaz	ayrıcalık
tercih etm.	yeğlemek
ilave etmek	eklemek

tatmin	doyum
proses	süreç
faktör	etken
dijital	sayısal
mahsül (doğrusu 'mahsul')	ürün
tabiat	doğa
tabiatıyla	doğal olarak
net anlamak	kavramak
ihraç	dışsatım
ithal	dışalım
lağv etmek	kaldırmak
tereddüt etm.	duraksamak
statü	konum

Ağustos 2000

multi-disipliner	çok dallı
global	küresel
bahriyeli	denizci
muharebe	savaşma, dövüşme,
	çatışma
talap etmek	istemek
analiz	ayrıştırma, çözümleme
sentez	bireştirme, bireşim
parelel	koşut
partner	ortak
şartlanmak	koşullanmak
literatür	yazın
kalite	(iyi) nitelik
negatif	eksi, olumsuz
gramer	dilbilgisi
lengüistik	dilbilim/sel
fonetik	sesbilgisi
fonoloji	sesbilim
(Ben bu ikisinin karşılıklarının yer değişmesini isterdim. 'Fonetik' daha genel bir bilimdir: dillerde işlevsel olarak kullanılan seslerin çıkarılması, tanımlanması ve sınıflandırılmasını inceler. 'Fonoloji' ise bir tek dildeki işlevsel seslerin dağılımını ve sözcüklerin söyleniş kurallarını inceler. Aralarındaki ilişki, genel olarak, 'dilbilim' ile 'dilbilgisi' ilişkisine benzer.)	
fonetik alfabe/ımla	sesçil yazım
rağmen	karşın
il/legal	yasadışı, yasal
pratik sorunlar	uygulamadaki ...
statüko	kurulu düzen
program	izlençe, yazılım
	(bilgisayar dilinde)
sembol/ik	simge/sel
hipotez	varsayım
sosyoloji	toplumbilim

Eylül 2000

emosyonel	duygusal
bloke etmek	durdurmak,
	engellemek
tolerans	hoşgörü
unite (doğrusu 'ünite')	birim
jeoloji	yerbilim
materyal	gereç/ler
sistem	dizge
meskün (doğrusu 'meskûn')	yerleşilmiş, yerleşik
külliyat	(bir yazarın) bütün yapıtları.

Tıpta bugünden geleceğe -II-

Davranış yönlendirici ilaçlar ve tekniklerle istediğimiz zaman “mutlu”, “dingin” veya “haz düşkünü” olabileceğiz. Cinsellik, aşk ve üreme, niteliksel değişime uğrayacak. Ama kuşkusuz en çarpıcı gelişmeler genetik alanında olacak. Ne dersiniz?

Prof. Dr. Gencay Gürsoy

(İstanbul Üniversitesi Tıp Fakültesi Nöroloji Anabilim Dalı Başkanı)

Birinci bölümde, tıbbın 20. yüzyıl insanı üzerinde kurduğu olağanüstü güçlü egemenlikten söz etmiş, günümüzde bu egemenliğin büyük ölçüde, ilaç ve tıbbi teknoloji üreten sınırlı sayıdaki çokuluslu firmanın eline geçtiğini vurgulamış, bilimsel ve akademik kurumların da bu sürecin dışında kalmadığını belirtmiştim.

Bu bölümde esas olarak, tıp alanında önümüzdeki yüzyılı belirleyecek bilimsel gelişmeleri ve bu gelişmelerin yaşamımızı nasıl şekillendireceği konusundaki öngörülerini ve varsayımları özetlemeye çalışacağım. Ama buna geçmeden önce günümüzdeki popüler tıp kültürü ve hekimler üzerinde biraz daha durmak istiyorum.

Popüler tıp kültürü

Son 20 yıl içinde popüler kültürün medya aracılığı ile en yoğun şekilde beslendiği kanallar iletişim, bilgisayar ve tıp alanında açıldı. Kuşkusuz bu üç alan birbirinden bağımsız değil. Somut maddi ürünler yönünden bakarsak, “cep telefonu” ve “ev bilgisayarı” ile somutla-

şan ilk iki alan gerçekten gündelik yaşamı, dolayısıyla çağdaş popüler kültürü derinden etkiledi ve değiştirdi. Değiştirmeye de devam ediyor. Bunu çeşitli yönlerden sağlıklı, kötü ve zararlı bulabiliriz, ama değişimin boyutlarını görmezden gelemeyiz. İnsanın eline geçen bu iki somut ürünün günlük yaşamı büyük oranda kolaylaştırdığını inkâr edemeyiz. Potansiyel zararlarını kabul etsek de, haberleşme ve bilgiye ulaşma olanaklarının olağanüstü boyutlarda genişlediğini ve yaygınlaştığını kabul etmek zorundayız. Bu olanaklar, başlangıçta daha çok üst gelir gruplarıyla sınırlı iken, hızla orta ve alt gelir gruplarına doğru yayıldığı için, sağladığı kolaylıklar bakımından büyük bir toplumsal eşitsizlik ve adaletsizlik yaratmamıştır.

Tıp alanı için aynı şeyi söyleyebilir miyiz; hiç sanmıyorum. Yatırılan bunca ekonomik kaynağa, medyada durmaksızın pompalanan mucize ilaçla-

ra, tedavi araçlarına karşın, ortada henüz insan sağlığı açısından 20-30 yıl öncesine göre kazanılmış fazla bir şey yok. Hâlâ, mevsimi gelince, nezleden, gripten günlerce sürünüyor, en gelişmiş olanaklara sahip olanlarımız bile AIDS’den, kanserden, hattâ veremden ölüyoruz. Mevcut tıbbi olanaklara ulaşma bakımından sınıflar ve ülkeler arasındaki eşitsizlikleri aklımızda tutarak, gelişmiş ülkelerdeki varlıklı kesimi düşünelim: Evet, ortalama yaşam süresi bu kesimler için belirgin şekilde uzamıştır. Ama bu uzamanın önde gelen nedeni, bugün sağlık alanındaki ekonomik kaynaklardan aslan payını alan mucize ilaçlar ve teknoloji değil, hastalıklardan koruyucu önlemlerdir. Örneğin, orta yaşlardan itibaren düzenli hipertan-

Mevcut tıbbi olanaklara ulaşma bakımından sınıflar ve ülkeler arasında büyük eşitsizlikler var.

siyon kontrolü, ölüm nedenlerinin ikinci sırasında yer alan kalp ve beyin damar hastalıklarını, tek başına yaklaşık yüzde 30 oranında azaltmaktadır. Buna düşük kolesterolü beslenme, egzersiz, sigara tüketimini azaltma gibi birkaç koruyucu önlemleri daha eklerseniz, bu oran yüzde 40'lara ulaşır. Sözümleri ettiğim bu koruyucu önlemlerin yaygınlaştırılması için, ne büyük ölçekli tıbbi teknolojiye, ne de pahalı mucize ilaçlara gereksinim var. Ama gelin görün ki, bu alanın sahibi olabilecek kamusal sağlık kurumları dünyanın her tarafında yavaş yavaş gücünü kaybediyor. Bebek ölümlerinin önde gelen nedenlerinden biri olan enfeksiyon hastalıklarına karşı aşılama önlemleri bile az gelişmiş ülkelerde (ve bölgelerde) göreceli olarak geriliyor, yetersiz beslenmeye bağlı ölüm oranları hızla artıyor.

Kuşkusuz, modern araç-geçer ve ilaç endüstrisine dayalı "tedavi edici" hekimliğin hiçbir işe yaramadığını söylemek istemiyorum. Özellikle organ nakli ve acil tedavi konusunda büyük gelişmeler kaydedildiğini biliyoruz. Ama bu alanda kamuoyunda yaratılan imaj henüz realiteden çok uzaktır. Popüler kültürde tıbbi karşı beslenen aşırı güven duygusu, büyük ölçüde yanılsamalara dayanır. Bugün için uygulamaya geçmiş bulunan gelişmiş tıbbi olanakların başlıcaları en üst gelir gruplarının hizmetindedir ve gelecekte, doğrudan insan yaşamıyla ilgili bu adaletsiz paylaşım daha da belirgin hale gelecektir.

Bugün Türkiye'de, tıp konusunda kültürel endoktrinizasyona fazla maruz kalmamış ortalama bir hastayı bile, hastalığının mekanizmasını tam olarak anlayamadığımıza (kesin tanı koyamadığımıza), ya da tanısı bilinse de tedavisinin mümkün olmadığına kolay kolay inandırmazsınız. Bu durum gelişmiş ülkelerde de aşağı yukarı aynıdır. Nedeni kesin olarak bilinmese de, "her hastalığın mutlaka bir ilacı, ya da ameliyatı vardır" yolundaki yaygın inanç, tıp teknolojisi ve ilaç endüstri-

sinin, çağdaş popüler kültürü derinden etkileyen olağanüstü bir reklam başarısı örneğidir. Hastalık nedenlerini (etiyojoloji), oluş mekanizmalarını (patogenez) ve önleme yöntemlerini (prevansiyon) inceleyen araştırmalara endüstri fazla ilgi

Bebek ölümlerinin önde gelen nedenlerinden biri olan enfeksiyon hastalıklarına karşı aşılama önlemleri bile az gelişmiş ülkelerde (ve bölgelerde) göreceli olarak geriliyor, yetersiz beslenmeye bağlı ölüm oranları hızla artıyor.

duymaz. Çünkü bu dallardaki araştırmaların arkasından çoğu zaman bir ilaç ya da teknoloji ürünü gelmez. Bu yüzden bilimsel araştırmaların ana eksenini, hastalığın nedenini ve oluş mekanizmasını aydınlatıp onun oluşmasını önleyecek, ya da

patolojik süreci tersine çevirecek yöntemleri ortaya çıkarmak yönünde ilerlemez. İlaçlar çoğu zaman, biyolojik süreçleri etkilediği bilinen moleküllerin hangi hastalığa iyi gelebileceğini araştırma yöntemi ile geliştirilir. Yani hastalığa ilaç aramak yerine, önce ilaca hastalık aranır. Bu çarpık mekanizmanın en tipik örneklerini psikiyatri alanında görüyoruz. Bugün, davranışlarımızı, duygularımızı belirleyen biyokimyasal süreçlerin daha pek azı aydınlatılmışken, bunları şu ya da bu yönde etkileyen yüzlerce "psikoaktif" molekül birbiri ardısıra ilaç haline geliyor. Bu yüzden, yaygın kullanımdan sonra ortaya çıkan ve bazıları kalıcı olan yan etkiler, bu kez de o belirtiye iyi gelen ilaçlarla giderilmeye çalışılıyor. Kısaca, bazı temel ilaçlar dışında, bu alanda tam bir kör dövüşü sürüp gidiyor.

Öte yandan, tıbbın bu kaotik durumuna eleştirel yaklaşanlar bile, "ilaç endüstrisinin maceracı yatırımları olmasaydı bu alan böylesine hızlı gelişmezdi. Önemli olan, etkili bir kamu denetiminin sağlanmasıdır" diyorlar. Çünkü "mekanizma çarpık da olsa, ilaç araştırmaları, hastalıklarla ilgili biyokimyasal süreçlerin aydınlatılmasına bir oranda katkıda bulunmuştur". Bu "maceracı" daha az zayıflatılamaz mıydı? sorusu başlı başına ayrı bir yazı konusu. Ama şu kadarını söylemeliyim ki, bugüne kadar kendilerine "sosyalist" kimliğini yakıştıran modellerden hiçbirinin insanın mutluluğunu temel alan, eşitlikçi ama aynı zamanda bilimsel bakımdan gelişmiş ve gelişmeye açık bir sağlık sistemi kuramadılar. Kimi aşırı bürokrasinin, kimi aşırı popülizmin batağına saplanıp kaldı. Ama en kötü model bile "koruyucu sağlık" alanında azımsanmayacak başarılar elde etti.

Özetle, "hastanelerle ilgili" popüler televizyon dizilerindeki düzmece öykülerle ne kadar süslenirse süslenir, çağdaş tıp henüz sağlığını iç rahatlığı ile eline teslim edebileceğimiz kadar güvenilir değildir. Hasta-hekim ilişkisinin insani

sınırları büyük ölçüde aşılmış, ama onun yerini henüz bilgisayarların soğuk ve güvenilir sinyalleriyle donatılmış tıp teknolojisi dolduramamıştır. Teknolojinin bazı alanlarda gerçekleştirdiği mucizeler ise şimdilik ancak varlıklı sınıfların satın alabileceği bir lükstür.

Hekimlik ve hekimler

Hekimliğin her çağda ve her toplumda, oldukça kapalı bir alt kültür alanına sahip olduğu için, bu bakımdan biraz "Masonik" bir yapısı bulunduğundan söz etmiştim. Ünlü Hippokrat yemininde bile bunun ipuçlarını görmek mümkündür: "... Bana bu sanatı öğrencileri ana-babama eş tutacağım, hayatımı onun ortaklığında yaşayacağım, eğer paraya ihtiyacı olursa kazanımın bir kısmını ona vereceğim, onun erkek çocuklarına kendi erkek kardeşlerim gibi itibar edeceğim, eğer öğrenmek isterlerse bu sanatı onlara ücret ve sözleşme talep etmeden öğreteceğim, sözel bilgilerimi, ahlaki tavsiyeleri ve diğer bilgilerimi öğullarımla ve bana öğretmenlik yapanların öğullarıyla ve akti imzalayıp tıp kanununa göre yemin eden öğrencilerle paylaşacağım; haricindekilerle değil..."

Hippokrat yemininde ki birçok unsur zaman içinde yıpranmış, ama mesleğin bu içe kapalı özelliği büyük ölçüde korunmuştur. Tıp alanındaki bilgi birikimi arttıkça, doğal olarak, hekimlik mesleği kendi öznesinden daha da uzaklaşmıştır. Kuşkusuz bu profesyonelleşme süreci bütün meslek dalları için geçerlidir, ama burada tekelleşen bilgi, öznenin (insanın) doğrudan doğruya kendisiyle ilgilidir. Bu yüzden, bilginin tekelleşmesinden doğan egemenlik duygusu nitelik olarak farklıdır. Hekimlik mesleğinin tarihsel kimliğine sınımlanmış olan "kutsallık" ögesinin kay-

nağı, yaşamın özü üzerindeki bu bilgi egemenliğidir. Hekimlerin kendi mesleklerine karşı yöneltilen eleştirilere karşı tahammülsüzlüklerinin temel nedenlerinden biri de budur.

Hekimlerin sahip oldukları tıp bilgisine eleştirel bir gözle bakabilmeleri zordur. "Bilimsellik" sıfatı ile sunulan her bilgi, tartışmasız doğru olarak kabul edilir. Öte yandan, son 20-30 yıl içindeki bilgi birikimi ve teknolojik gelişmeler o derece yoğunlaşmıştır ki hekimler

gibi adım atmaktadırlar.

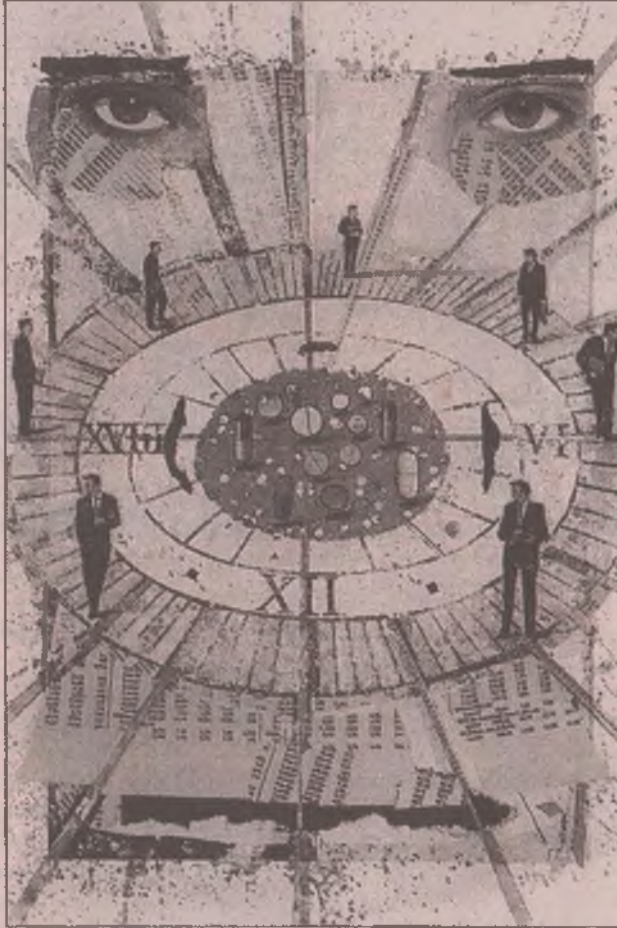
Geleceğin ipuçları

Bundan iki yıl kadar önce, İtalyanlar'ın yayımladıkları bir nöroloji dergisinde "C40 Mikrokomputerinin Kullanımı İle İlgili Etik ve Yasal Sorunlar" başlıklı, heyecan verici bir yazı okumuştum (1). Üretici firmanın (Cybersys Corporation) C40 adını verdiği bu mikrokomputer, beynin davranışlarla ilgili bölgelerine bağlantı kurmak üzere yerleştiriliyor ve şiddet içerikli davran-

ışları daha eyleme geçmeden devre dışı bırakıyordu. Mikrokomputer, uzun hayvan deneyleri aşamalarından geçmiş ve insanda kullanılabilecek hale gelmişti (?). Firma, davranış kontrolü sağlayan bu mikrokomputeri, suç önleyici bir araç olarak "Avrupa Adalet Mahkemesi"nin Etik Komisyonu'na sunuyor ve izin talebinde bulunuyordu. Yazı, bu yöntemin özgürlükleri sınırlayıcı potansiyeli olduğunu ileri sürenlerle, suç önleyici potansiyelini savunanlar arasındaki tartışmayı özetliyordu. Yöntemi savunanlar, esas olarak, ırza geçme, cinayet vb. şiddet suçları işleyenlerin beyinlerine yerleştirilecek bu komputörlerin, şiddet empulslerini daha eyleme geçmeden önleyeceğini, dolayısıyla cezaevlerinin çoğu zaman hiçbir işe yaramayan "islah etme" işlevinin yerini alabileceğini ileri sürüyorlardı.

Yazıyı şaşkınlıkla okurken bu olağanüstü buluşun bugüne kadar

nasıl gizli kaldığını düşünüyordum. Kuşkusuz teorik olarak mümkündü; ama bir sürü teknik ve etik sorun nasıl çözülmüştü ve neden daha önce bu çalışmadan haberdar olmamıştık? İşin içinde mutlaka bir "bit yeniği" vardı. Okumayı bitirince mesele anlaşıldı. Yazının sonunda, makalenin dergiye geliş tarihinin Nisan 2025 olduğu belirliliyordu. Kısaca, bilimsel bir derginin İtalyan

"Her hastalığın mutlaka bir ilacı, ya da ameliyatı vardır" yolundaki yaygın inanç, tıp teknolojisi ve ilaç endüstrisinin, çağdaş popüler kültürü derinden etkileyen olağanüstü bir reklam başarısı örneğidir.

in bu bilginin genel bir değerlendirilmesini ve sentezini yapmak hemen hemen olanaksızlaşmıştır. Çağdaş hekim o derece ağır bir bilgi bombardımanı altındadır ki, neyin doğru, neyin yanlış olduğunu kavramaya artık mecali kalmamıştır. Kısaca hekimler, 21. yüzyıla ve 3. binyıla olabildiğince zengin ve kaotik bilgi yığını içinde kendine yol bulmaya çalışan şaşkın ermişler

usulü bir şakasıydı bu. Ama tutardıydı ve bugün değilse bile yakın (?) bir gelecekte gerçekleşeceği açıktı.

Yazıyı okuduktan birkaç gün sonra, nörolog meslektaşların katıldığı bir bilimsel toplantıda, işin şaka tarafını gizleyerek bu makaleyi özetledim ve ne düşündüklerini sordum. Bunun gerçek olamayacağını ileri süren hiç kimse çıkmadı. Bazı meraklılar, mikrokompüterin bağlantı yerleri ile ilgili teknik sorular sordu. İşin insan özgürlüğüne müdahale boyutu ise kimsenin dikkatini çekmedi. Kuşkusuz bu sınırlı gözlem, hekimlerin tıbbın geleceğine nasıl baktıkları konusunda bir sonuç çıkarmak için yeterli değildi. Belki makalenin özetini dinlemek yerine, kendileri okumuş olsalardı daha eleştirel bir gözle bakabilirlerdi, ama yine de hekimlerin "bilimsellik" ölçütleri içinde, sunulan bilgileri kritik etme alışkanlıklarının olmadığı yolundaki görüşleri bir ölçüde doğruluyordu.

Bilimsel gelişmelerin, önünde sonunda insanlığın yararına sonuçlar doğurduğuna inanmalar için bu tablonun ürktücü bir yanı yok. Buna inanmayanlar ise, "ciddi bir toplumsal denetim mekanizması kurulmadığı takdirde önümüzdeki on yıllar içinde tıp alanında dünyanın akıl almaz canavarlıklara tanık olabileceği" endişesini dile getiriyorlar. Gerçekten de geçmişte, böyle endişeleri haklı çıkaran örneklerin yaşadığını bugün biliyoruz. Nazi Almanyası'ndaki tıp araştırmaları sırasında, bilim adına işlenen cinayetler belleklerden daha silinmedi. Norveç gibi, geçmişte bu tür sabıkalı hiç olmayan bir ülkede uzun yıllar boyunca, doğumsal hastalıkları bulunduğu varsayılan yüzlerce gencin, bilgileri dışında kısırlaştırıldığını daha yeni öğreniyoruz.

Tıp ve sağlık alanında bugünkü durumu eleştirel bir gözle değerlendiren ve kapsamlı bir gelecek perspektifi sunan Prof. Donald Gould. *Tıp Mafyası* adlı kitabında (The

Medical Mafia. Sphere Books Lt. 1987), tıp pratiğinin kirliliği çamaşırlarını geçmiştten ve günümüzden zengin örnekler vererek belgeliyor. Bu örnekler içinde çokuluslu ilaç firmalarının marifetleri önemli bir yer tutuyor. Kitabın sonunda ise gelecekle ilgili öngörüler yer alıyor: Dr. Gould, Huxley'in "bebek fabrikaları"nın er geç gerçekleşeceğini, AIDS, kanser, damar hastalıkları gibi, günümüzün başta gelen ölüm nedenlerinin ileride büyük ölçüde ortadan kalkacağını, çeşitli türde davranış yönlendirici ilaç ve teknolojinin devreye gireceğini müjdeleyen, bütün bu olanakların nasıl

Tıbbın geleceği konusunda ileri sürülen öngörüler arasında yaratılan en parlak imaj, genetik alanında.

kullanılacağı konusundaki endişelerini de dile getiriyor. Örneğin, 100 yılı aşan bir yaşam süresinin bütün bir insan soyu için geçerli olamayacağını ileri sürüyor ve bu olanaktan ancak belli bir seçkinler grubunun yararlanabileceğini, sıradan yurttaşların ise egemen düzenin uygun gördüğü bir yaştan sonra öteki dünyaya gönderilmesinin kaçınılmaz olacağını öngörüyor. Kuşkusuz bu "gönderme işi", tıp teknolojisinin sağladığı en iyi koşullarda ve mutlu bir ölüm vadeden "ötenazi randevuları" ile gerçekleşecek. Doğrusu, büyük çoğunluk için bu kadar "insanîyet" hiç de fena bir kazanım değil...

Nasıl bir gelecek?

Tıbbın bugünkü kaotik durumuna yol açan nedenlerden daha önce söz etmişim. Öyle görünüyor ki bu nedenler yakın bir gelecekte ortadan kalkmayacak. Yani sağlığın metalaşması süreci daha uzun süre

(?) bu yolda devam edecek. Dolayısıyla, eşitsiz gelişme, sağlık alanının ana karakteri olarak geleceğe de damgasını basacak. Ama böyle de olsa, gelişmiş toplumdaki üst gelir grupları için sağlık sorunlarının gelecekte daha kolay çözülebileceğini söyleyebiliriz. Laboratuvar tanı yöntemlerinin yakın bir gelecekte çok kolay ulaşılabilen, basitleştirilmiş işlemler haline geleceğinden, tıp alanındaki teorik bilgi birikiminden bilgisayar ağları aracılığı ile çok daha kolay yararlanılabileceğinden kuşku yok. Herhalde önümüzdeki 20-25 yıl içinde poliklinik kuyrukları ve hastane karmaşası büyük ölçüde ortadan kalkacak. Gelişmiş toplumlarda, sıradan enfeksiyonlar, damar ve kalp sistemi bozuklukları, bunama vb. hastalıklar büyük ölçüde sorun olmaktan çıkacak. Organ nakli, genetik müdahale yoluyla organ üretimi ve kök hücresi üretimi teknikleri, sinir sisteminin onarımını ve yenilenmesini bile olanaklı hale getirecek.

Davranış yönlendirici ilaçlar ve teknikler ruh halimizi yaz boz tahtası haline çevirecek. İstedikimiz zaman "mutlu", istedikimiz zaman "dingin", istedikimiz zaman "haz düşkün" olabileceğiz. Gayri memnun kitleleri uyutmak için televizyon dizilerinden çok daha etkin yöntemler geliştirilecek. Cinsellik, aşk ve üreme, niteliksel değişime uğrayacak. Ama kuşkusuz en çarpıcı gelişmeler genetik alanında olacak:

Tıbbın geleceği konusunda ileri sürülen öngörüler arasında en parlak imaj, genetik alanında yaratıldı. Geçtiğimiz Temmuz ayında, İnsan Genomu Projesi'nin sorumluları Francis Collins ve Craig Venter'in, projenin ana iskeletinin tamamlanmış olduğunu ilan etmelerinden kısa bir süre sonra, ABD Başkanı Clinton ile İngiltere Başbakanı Blair, "dünyanın ve insan soyunun geleceği bizden sorulur" dercesine, insanlığa bu büyük müjdeyi birlikte

verdiler. Uluslararası medya o zamandan beri bu konuyu o kadar çok işledi ki, ortalama kamuoyu bugünden yarına genetik hastalıkların tümüyle ortadan kalkacağına inanır hale geldi. Oysa tamamlanmış (ya da tamamlanmakta) olan, insanın yaklaşık 38 bin gen üzerine yazılmış biyolojik künyesi idi. Şimdilik ve yakın bir gelecekte ancak sınırlı sayıda genetik defekt düzeltilebilecekti. Ama artık biyolojik kaderini değiştirme potansiyeli insanın eline geçmişti. Bu, insanın sadece biyolojik varlığını değil, siyasal, felsefi ve kültürel varlığını da derinden etkileyecek bir ufku açtığı anlamına geliyordu. Açıkçası, müminler dışında, bu noktadan öteye hiç kimsenin doğru bir projeksiyon yapabileceğini sanmıyorum. Şimdi adını anımsamadığım bir bilimcinin dediği gibi, "bugün düşünebildiğimiz her şey bir gün gerçekleşecektir". Bunun öngörülebilir bir sınırı da yoktur.

Daha yakınlarda, popüler bir tıp dergisinde okuduğum bir yazıda, gelecekte çocuk sahibi olmak isteyen çiftler (ya da tekler) için seçilebilecek alternatifler sıralanıyor ve okurlar bunlardan biri üzerinde düşünmeye davet ediliyordu: Doğacak çocuğun herhalde Alzheimer, diabet, vb. hastalıklara yol açan genlerle doğmasını istemezsiniz. Diyelim ki çiftlerden birinde bu hastalıklara ait gen var, ya da en azından bunun kuşkusunu var. O zaman doğal olarak, çocuğunuzun sizin genetik kimliğinizi taşımasını sineye çekeceksiniz. Peki bu çocuğun başka biyolojik karakterleri bakımından ille de size benzemesi neden gerekiyor? Örneğin sizin gibi kısa boylu, şişman, kel kafalı olacağına, idealinizdeki erkek ya da kadın tipine benzemesini neden istemeyesiniz? Ama kabul edelim ki

Down sendromlu bir çocuk. Gelecekte bu tür genetik hastalıklar önenebilecek.

her zevke göre ayrı bir genetik kimlik üretmek zor ve pahalı. Varsayalım ki bir çokuluslu genetik mühendislik firması da uzun araştırmalardan sonra en iyi erkek ve en iyi kadın genetik kimliğini yanyana getirmiş ve piyasaya sürmüş (Kuşkusuz bu bir çokuluslu firma değil de bir sivil toplum kuruluşu, ya da devlet de olabilir). Ondan seçerseniz biyolojik karakterleri mükemmel olacak, ama aynı markayı seçenlerle aynı fiziksel özelliklere sahip olacak. Kuşkusuz onu istediğiniz gibi yetiştirip, kişiliğini istediğiniz gibi

şekillendirebilirsiniz (genetik karakterlerin elverdiği ölçüde). Tercihiniz ne olur? Ben bugün böyle bir "marka" genetik kimliği tercih edenlerin azınlıkta kalmayacaklarını düşünüyorum.

Okuduğum yazıda böyle bir tercihi haklı kılan çok önemli bir varsayım da dile getiriliyor: Bugün kardeşlik duygusu en belirgin olarak tek yumurta ikizlerinde görülüyor. Bu markayı taşıyan kadınlar ve erkekler gerçek biyolojik

kardeşler olacağına göre, bu duyguyu en yoğun şekilde onlar paylaşacaktır. Böyle bir dünyayı tasarlamak bizler için hiç kolay değil.

Ne var ki hizi bu kadar heyecanlandıran bu gelişmeler, bilemediniz bir-iki kuşak sonra sıradan gerçekler haline gelecek. Örneğin bugün dünyanın bir yerlerinde milyonlarca çocuğun açlıktan ölmesi çoğumuza nasıl hiçbir şey ifade etmiyorsa, yarın parası olanların ortalama 120 yıl, olmayanların 80 yıl yaşamaları da hiçbir şey ifade etmeyecek. Daha da ürkütücü olan şu ki,

bugün açlıktan ölümlerin ortadan kalkması fiilen mümkün ve kolayken, yarın herkesin 120 yıl yaşaması fiilen mümkün ve kolay olmayacak gibi görünüyor. Yaşama ilişkin olanaklar sonsuza doğru açılırken, bu olanakların adaletli paylaşılması ancak yeni bir insanlık anlayışının egemen olması ile mümkün hale gelecek. Yani, "ya sosyalizm, ya barbarlık" seçenekleri çok daha çarpıcı şekilde gelecek kuşakların karşısına dikilecek. Ben hangi seçeneğin tercih edileceği konusunda bir tahminde bulunamıyorum.

DİPNOT

1) Ethical and Legal Aspects Relating to the Use of the Neural Microcomputer C40: L. Borca, Rivista di Neuroradiologia 11:173-183, 1998.

Çağdaş bakış o derece ağır bir bilgi bombardımanı altındadır ki, neyin doğru, neyin yanlış olduğunu kavramaya artık mecal kalmamıştır.

27 Mayıs'ın yetim çocuğu

Sağlıkta Sosyalleştirme Yasası

224 sayılı Sağlık Hizmetlerinin Sosyalleştirilmesi Hakkındaki Yasa, 27 Mayıs'ın rüzgârıyla çıkarıldı. Ama daha sonraki iktidarlar tarafından yozlaştırıldı. Sosyalleştirme Yasası 40 yıl sonra yine yürürlükte. Onu uygulayacak ulusal ve halkçı iktidarı arıyor.

Doç. Dr. Kürşat Yıldız

(Marmara Üniversitesi Patoloji Bölümü)

*Sevgili Hocamız
Prof. Dr. Nusret Fişek'in anısına*

5 Ocak 2001, 224 sayılı Sağlık Hizmetlerinin Sosyalleştirilmesi Hakkındaki Yasa'nın yayımlanmasının 40. yıldönümü. "Sosyalizasyon Yasası" olarak bilinen bu yasanın 40 yıllık öyküsü, aynı zamanda sağlık sistemimizdeki sorunların çözümüne ışık tutmaktadır.

Bu Yasa ile ilk kez sağlık hizmetlerinin basamaklı olarak ülke sahında yayılması planlanmıştır. Sağlık ocakları kurulmakta, koruyucu hekimlik anlayışı temel alınmaktadır. Kişiye dönük sağlık hizmetleri yanında, topluma ve çevreye yönelik sağlık hizmetlerine ağırlık verilmektedir. Yasa'nın yıllar sonra Dünya Sağlık Örgütü tarafından örnek gösterilen bir başka yönü de sağlık hizmetlerine toplum katılımının yolunu açan "Sağlık Kurulları'nın" tarif edilmesidir.

Sosyalleştirme Yasası, hekim için de yeni bir çalışma biçimi getirmektedir. Hekim muayenehane açamayacak, zamanının büyük kısmını sağlık biriminde geçirecektir. Büyük özveri ve yaratıcılık gerektiren bu hizmetin ekonomik yönden de özendirici olmasına önem verilmiştir. Nitekim Yasa'nın çıkışındaki temel tartışmalardan biri de, hekimin ücret statüsü olmuştur.

27 Mayısçılar, aynen Cumhuriyet'in ilk döneminde sıtma, tırahom ve veremle mücadele yıllarında olduğu gibi sağlık alanında bir seferberlik kararı verirken, aynı o dönemdeki gibi seferberlikte görev alacak hekim ve sağlık çalışanının ekonomik yön-

den de gözetilmesi konusunda duyarlı davranmıştır.

**Yasanın mimarı kalpaksız
bir Kuvvayı Milliye:
Prof. Nusret Fişek**

224 sayılı Yasa'nın mimarı, dönemin Sağlık Bakanlığı Müsteşarı Prof. Dr. Nusret Fişek'dir. Yasanın önemli bir özelliği de Milli Birlik Komitesi'nin yasama yetkisinin son gününde çıkarılmış olmasıdır. Prof. Dr. Fişek, bu Yasa'nın ilginç çıkış öyküsünü şöyle anlatmıştır:

"Kanun tasarsını Kasım'da sevk

Prof. Dr. Nusret Fişek

ettik sanıyorum. Ses yok. MBK'nın süreleri de bitmek üzere. Bir gün Sami Küçük telefon etti. 'Nusret, kanunun yarın çıkması gerek. Gündeme alacağız. Sen sabahtan gel' dedi. Öğleden sonra Sami Bey Başkan olarak teklif etmiş ve bizimkisiyle başlanması kabul edilmiş. Bütçe Kontrol Genel Müdürlü Hikmet Yağcı hekimlerin mukavele ile istihdamına karşı çıktı. Hikmet'i destekleyen MBK üyeleri de var. Suphi Karaman masaya yumru-

ğunu vurdu: 'Buna bakın', dedi. 'Devlet memuru maaşıyla hekim çalıştıracağınızı sanıyorsanız bu iş yürümez' dedi. 'Ya bu maddeyi kabul edersiniz, ya da kanunun tümünü reddedersiniz. Bu iş burada biter' dedi. Mukaveleyle istihdam fikrini oya koydu Sami (Küçük) ve kabul edildi" (1).

Yasa gece saat 22:00'de kabul edilir. MBK'nın görev süresi ise 24:00'de dolar.

Uygulamaya 1962'de Muş'dan başlanır. 15 yıl içinde ülkenin tamamına yayılması planlanmıştır. Doğu ve Güneydoğu illerindeki uygulama, halkın da desteğini alarak sağlık hizmetlerinde gözle görülür düzelmeye yol açmıştır. Aynı zamanda özellikle halk sağlığı uzmanları olmak üzere, hekimler ve sağlık çalışanları arasında bir seferberlik havası yaratmıştır. The Times muhabiri David Hotham o yıllara ilişkin gözlemini şu sözlerle özetlemektedir: "Türkiye'nin en geri kalmış bölgelerinde doktor, operatör, dişçi, eczacı, ortopedist, çocuk ve sinir uzmanları olan hastanelere, batıdaki zengin bölgelerden daha sık rastlanmaktadır. Türkiye'de gezmeye giden bir yabancınn, hastalanacaksa, Muş ili yankınlarında hastalanması salık verilebilir." (2).

**Uygulama yayıldı ama,
kaynak azaltıldı**

Ancak sağlığa ayrılan bütçe payı 1960'da yüzde 5.27 iken 1965'de yüzde 4.09, 1970'de yüzde 3.07'ye düşmüştür. Bu ekonomik politika ile Sosyalleştirme Yasası'nı uygulamak mümkün değildir. Nitekim 1964'de 6, 1965'de 12, 1970'de 25 il uygula-

ma kapsamına alınabilmiştir. İlk yıllarda sosyalizasyon bölgesinde çalışan hekimler ve sağlık çalışanları için sağlanan ekonomik ayrıcalıklar ve bazı sosyal haklar zamanla ortadan kalkınca, hizmetin özendirici niteliği de kalmamıştır. Bir süre sonra da uygulamanın temel felsefesi olan "tam süre" çalışma ilkesinden geri dönmüştür. 1964 yılında hekim ve hemşire kadrolarının yüzde 80'i dolu iken, bu oran 1973'de yüzde 30'a kadar düşmüştür (3).

İktidarlar, Yasa'nın temel gerçeklerini yerine getirmeyen, uygulamayı bütün Türkiye'ye yaydılar. Sağlık hizmetlerine Genel Bütçe'den ayrılan pay ise yüzde 2 düzeyine indirildi. Bugün sağlık ocaklarımız, en basit günlük giderlerini bile yurttaşlardan aldıkları zorunlu bağışlarla karşılamaktadır. Oysa sağlık ocaklarının topluma ve çevreye dönük hizmetleri yürütebilmesi için araç, benzin başta olmak üzere kaynak gereksinimi vardır. Ana ve çocuk sağlığı hizmetlerinin ücretsiz verilmesi yasal zorunluluktur.

Hükümetin son olarak soruna bulabildiği çözüm ise, bugüne kadar hastanelerde yapılan sermaye uygulamasını sağlık ocaklarına da yaymaktır. Böylece giderlerin zaten düşük gelirli olan yurttaşlardan karşılanması, üstelik de sağlık çalışanlarının kazanılan paraya göre ücret alması gibi, 224 sayılı Yasa'nın ruhuna tamamen aykırı bir yola girilmiştir.

Sağlık hizmetinde felsefe farkı

Türkiye, Cumhuriyetimizin ilk yıllarında olduğu gibi 1960'lı yıllarda da bugünkünden daha zengin değildi. Sağlık insangücü, sağlık hizmetleri için gerekli altyapı, iletişim ve ulaşım araçları bu kadar gelişmemiştir. Buna rağmen sağlık alanında istenen so-

Sağlıkta Sosyalleştirme Yasası, özellikle halk sağlığı uzmanları olmak üzere, hekimler ve sağlık çalışanları arasında bir seferberlik havası yaratmıştır.

nuçların alınmaması, ülke yönetimine hakim olan anlayışa bağlıdır. 27 Mayıs Devrimi'nin rüzgârıyla çıkarılan 224 sayılı Yasa, uygulama için gerekli siyasi kararlılık olmayınca adeta yetim kalmıştır.

Sosyalleştirme Yasası'nın ardından halkoylamasıyla kabul edilen 1961 Anayasası da yurttaşların sağlık güvenmesine kavuşmasını, devletin temel görevleri arasında saymaktadır. Anayasa'nın sağlıkla ilgili 49. maddesi ilhamını İstanbul Tabip Odası'nın hekimler arasında yaptığı bir anketin sonucunda Kurucu Meclis'e Oda Başkanı Prof. Dr. Cemalettin Öner tarafından sunulan tekliften almaktadır: "Devlet, herkesin beden ve ruh sağlığı içinde yaşayabilmesi ve tıbbi bakım görmesini sağlamakla ödevlidir."

1980 Askeri Darbesi'yle yönetimi ele geçirenler ise, "gönüllülük" yerine "mecburi hizmet"i temel alan bir felsefeye sahipti. Üstelik hekimlerin "tam süre" çalışma karşılığında al-

dıkları tazminatları kendilerine hakaret sayan bir anlayıştaydı. 27 Mayısçılar hekimini özendirmenin önemini anlamıştı. Darbe lideri ise, Doğu Anadolu'daki yurttaşlarımıza "hekimleri gerekirse ağaca bağlayın" tavsiyesinde bulundu. 1982 Anayasası ise sağlık konusunda devletin rolünü, yalnızca "düzenleyici" noktasına getirdi.

Eksik olan, siyasi irade

Aradan geçen yıllarda yönetime gelen hükümetler de, programlarındaki vaatlere karşın, koruyucu sağlık hizmetlerini ve sağlık ocaklarını ihmal ettiler. Tedavi edici hekimlik, muayenehanecilik ve özel hekimlik özendirildi. Hekim sayısındaki hızlı artışa karşın, dağılımdaki dengesizlik sonucu geri kalmış yörelerimizde sağlık elemanı açığı kapatılamadı.

Oysa bugün ülkenin dört köşesinde nitelikli ve eşit sağlık hizmeti sunulması belki de geçmişten daha fazla önem kazandı. Ulusal birliğin sağlanması açısından tüm yurttaşlara hizmet sunumunu sağlayan 224 sayılı Yasa daha da fazla anlam kazandı.

Hükümetler ülkemizin özgün koşullarına göre hazırlanan ve başka uluslara örnek gösterilen 224 sayılı Yasa yerine, Dünya Bankası ve yabancı şirketlerin reçetelerinden medet umdular.

Sosyalleştirme Yasası 40 yıl sonra yine yürürlükte. Onu uygulayacak ulusal ve halkçı iktidarı arıyor.

Günümüzden bir sağlık ocağı görüntüsü.

YAZARIN NOTU: Bu yazıyla ilgili görüş, eleştiri ve katkılarınızı aşağıdaki adrese iletmenizi dilerim:

kyildiz@istabip.org.tr

DİPNOTLAR

1) Prof. Dr. Nusret Fişek'in kitaplaşmamış yazıları-III, Ed.: Prof. Dr. Rahmi Dirican, Türk Tabipleri Birliği Yayınları, Eylül 1999.

2) David Hotham, Türkler, Cumhuriyet Yayınları, 2000.

3) Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi, Cilt 7, İletişim Yayınları.

Tonguç'un yakılan bir kitabı ve köy enstitüleri

Enstitüler; Rousseau'nun pratikte pişmiş doğal insanının, Kercshensteiner'in eğitimin yedi ilkesinin, Dewey'in projelerin teorik ve pratik yönlerinin yaşayarak işlenmesinin, Pestalozzi'nin 'kafa, kalp ve el eğitilmelidir' özdeyişinin ülkemiz koşullarına göre en yetkin senteziydiler.

Kemal Sürekli

(Eski Öğretmen Okulu Müdürü, Felsefe Meslek Dersleri Emekli Öğretim Görevlisi)

1956 yılında, köy enstitüsü yıkıntıları üzerine kurulan Akçadağ Öğretmen Okulu'na meslek dersleri öğretmeni olarak atanmışım. İÜ Edebiyat Fakültesi Felsefe Bölümü'nden diploma almıştım (Tezli sosyoloji, psikoloji, pedagoji ve İstanbul Tıp Fakültesi'nden psikiyatri sertifikalarıyla). Köy enstitüleri üzerinde koparılan siyasal fırsatları biliyordum. Fakat, enstitülerin eğitimsel, yapısal ve işlevsel konularını iyice bilmiyordum. Egemen, tutucu ve gerici çevreler neden ürküyordu bu kuruluşlardan?

İlerde değineceğim, yangından kapmış bir kitap, her şeyi açık seçik ortaya koyacaktı.

Akçadağ Köy Enstitüsü

Akçadağ Köy Enstitüsü, Malatya-Antep yolunun altında, Akçadağ tren istasyonunun üstünde, geniş bir bozkır alanında kurulmuş. Eğitim etkinlikleri için ayrılan dış ve iç yapılar; alanlar; yani tarlalar, bağ ve bahçeler, hayvanlar için barınaklar; çok iyi bölümlenmiş. Derslikler, müzik odası, toplantı ve eğlence salonu, öğrenci kantini, atölyeler, matbaa ve pratik etkinlikler için bir-iki katlı bağımsız binalar yapılmış. Yatakhaneler, yemekhaneler, fırın ve mutfak özenle hazırlanmış. Yönetim binası ve elemanlar için lojmanlar çok iyi planlanmış ve yapılmış. Işığı ve suyunu kendi olanaklarıyla sağlayacak biçimde oluşturulmuş (Sultansuyu Irmağı kenarında, küçük bir hidroelektrik santral kurulmuş). Yani kısaca, büyük ölçüde kendi kendine yeter bir kuruluş ve iyi bir eğitim ortamı olmasına özen gösterilmiş.

Bütün bunlar, rasyonel olarak dü-

şünüldü, özenle uygulanan iyi bir iş okulunun nitelikli altyapıları olduğu izlenimini veriyordu. Yani, psiko-pedagojinin öngördüğü modern yöntem ve teknikleri uygulamak için koşul ve ortamın çok iyi hazırlanmış olduğu anlaşıyor. Bilgiyi uygulamayla, teoriyi pratikle bütünlemenin ve pekiştirmenin paha biçilmez fırsatları sağlanmış. Unutmayalım ki, eğitim öyle bir kuştur ki bir kanadı teori diğeri pratik, bir kanadı bilgi diğeri uygulamadır. Bir kanadı eksik olan bir kuş nasıl uçamazsa, bir kanadı eksik eğitim de işlevsel olamaz.

İşte köy enstitülerini kapatmakla, öncelikle kuşun bir kanadını kırdılar. Uçmayan kuştan zarar gelmez, dediler (Hâlâ eğitim sistemimizde kuşun bir kanadı kırıktır).

Ne demek, asırlık uykusunu sessiz sedasız sürdüren köye "öğretmen-lider" göndermek, karanlığı ışığa tutmak. Ne demek, birtakım dogmalarla, kalıplaşmış değerlerle uyuşturulan toplumu sarımsak.

Namusu da biçeceği varsayılan oranın tarladan, kafalara dank etmesinden kuşkulanan çekicinin atölyeden kovulduğu bir dönemde, her yeni etkinlik ve buluşun bu simgelerle bütünleştirilerek suçlanması ve aforoz edilmesi kolay olacaktır.

Ben bu gerçekleri ve olayların anlamlarını tanık olduğum hazin bir olaydan sonra daha net olarak öğrenecektim. Bir gün kampusun ortasında bir çukur açılmış, bir şeyler yakılıyor. Ateşin yanına yaklaştım, bir görevli bazı eskimiş kâğıtları ve muzır sayılan kitapları ateşe sürüyor. "Arşivi temizliyoruz hocam" dedi. Hemen oradan kapağı ateşin hismine uğramış bir kitabı kaptım ve uzaklaştım. Kitap İ.

Hakkı Tonguç'un *İlköğretim Kavramı* adlı kitabıydı. Benim için bir servet oldu, günlerce okudum. Köy enstitüleri üzerinde koparılan fırsatların kaynağını ve nedenlerini daha iyi kavradım.

Kitap, bir eğitim düşünürünün ötesinde, bir "aydınlanma" filozofunun, bir sosyoloğun, bir yürekli devrim elemanının özgün ürünüydü. Öncelikle Avrupa ülkelerinin toplumsal dinamikleri incelenerek "Aydınlanma" dönemine geçiş süreçleri çok iyi analiz ediliyor. Bu süreçte eğitimin, özellikle ilköğretimin işlevleri inceleniyor. Aydınlanma sürecine etki ve katkıda bulunan düşünürlerin ve uygulayıcıların işlevlerine yer veriliyor. Büyük eğitimcilerin eğitim düşünceleri, ilkeleri ve modelleri, uygulamaları ve önerileri özetleniyor. Sonra Osmanlı'dan Cumhuriyet dönemine kadar eğitim durumu (özellikle ilköğretim) inceleniyor. Cumhuriyet döneminde devrimlerin yaygınlaşması ve kökleşmesi, ülkenin hızla kalkınması, çağdaş bir toplum yapısına ulaşması için yapılması zorunlu kalkınma plan ve uygulamaları açıklanıyor. Bu amaçların gerçekleşmesinde eğitim kuruluşlarının (özellikle ilköğretimin) işlevleri, nitelik ve özellikleri ustalıkla belirtiliyor. Bütün bu gerçeklerin sağlanması ve ülke gerçeklerine uygun "lider öğretmenin" yetiştirilmesinin koşulları araştırılıyor ve yasal temellere yer veriliyor. Anlaşıyor ki, köy enstitülerinin kuruluşlarını hazırlayan ve uygulayan düşünürümüz, siyasal kadroların da desteğinde, cumhuriyet devrimlerinin kökleşmesine gönül veren devrimci oluşumun sağlam elemanlarından birisidir. Aydınlanmanın, çağdaşlaşmanın ve uygarlaşmanın özünü

yakalamış ve yöntemini bulmuştur: Köylüyü kente, sanayiye taşıyamayacağına göre, köye uygarlığın ışığını ve kalkınmanın ateşini taşımak. Bunun için de modern teknik ve yöntemlerle yetiştirilmiş ve çağdaş bilgi ve teknikle donatılmış "öğretmen-lider" yetiştirerek en kısa zamanda hizmete sokmak. Açık ki tarımsal nüfusu yüzde 80'lerde, sanayi nüfusu yüzde 10'lar da olan bir nüfus kompozisyonundan, kalkınmış bir ulus-toplum, ulus-devlet, demokratik bir yönetim oluşturmak sosyolojik olarak çok güçtür. Fakat devrimcilerin çok acelesi vardır. Bir an evvel kalkınmak, ulus olmak, uygarlaşmak ve çağdaşlaşmak amaçtır. Onlara göre köylüyü aydınlatarak, uygarlığa ısındırarak sağlanabilir bu büyük amaç.

İşte çıkarıcı, karşı devrimci çevrelerin korktuğu, devrimcilerin bu "azim kararıdır." Elinde fenerle toplumun karanlığına koşan bu adamlar, kemikleşen toplumsal statükoyu sarsabilir, taşları yerinden oynatabilir. Oysa ki vatan ve ulusseverlik, bu kuruluşların eksikliklerini saptayarak daha da gelişmelerini sağlamak ve akademik bir yapı oluşturmalarına olanak hazırlamaktadır.

Ünlü eğitimcilerin görüşlerinin yetkin bir sentezi

Ben Akçadağ Köy Enstitüsü'nde, köyden, kasabadan çarığıyla gelen, fakat son sınıflarda ayakkabıyı beğenmeyen bu öğrenci malzemesinin psiko-pedagojik potansiyellerini gözlemleme fırsatı buldum. Ama ne yazık ki, onlar sınıflara mahkûm edilmişlerdi. Onlarla ders yapmak gene de büyük zevkti.

Gerek öğretmen okulları müdürlüğümde, gerekse eğitim enstitüleri, yüksek öğretmen okulları ve fakülte-lerde sürdürdüğüm felsefe ve meslek dersleri öğretmenliğimde bu zevk düzeyine varamadım.

Müdürlüğümde köy enstitülerinden esinlenerek, öğrencilerimin pratik ve uygulamalı çalışmalarda bulunmaları için çaba gösterdimse de, ayaklarındaki müfredat programı bağı ve dogmatik, skolastik kurallarla örülü yönetmelikler yüzünden başarıyı yakalayamadım (Örneğin Sivas Öğretmen Okulu'nda, yaz çalışmalarında okulumu köylere taşıyarak oralarda pratik ve uygulamalı çalışmalar yapmalarını istedim. Bazı öğrencilerimin de iş merkezlerindeki çalışmalara katılmalarını gerçekleştirdim).

Şunu iyice anladım ki, bu koşullarda çabamız ne olursa olsun, köy enstitüleriyle boy ölçüşmek olanaksızdı. Çünkü onlar, belli bir amacı gerçekleştirmek için sistematik ve pedagojik kurallara göre oluşturulmuşlardı. Yani ünlü pedagoğların görüş ve uygulamalarının bir senteziydiler. J. J. Rousseau'nun pratikte pişmiş doğal insanının, Kerschenshteiner'in eğitimin olmazsa olmaz koşulu yedi ilkesinin, Frobel'in zihin etkinlikleriyle el etkinlikleri beraber yürümeliydi yargısının, John Dewey'in ilgi merkezine göre oluşturulacak projelerin teorik ve pratik yönlerinin, yaparak, yaşayarak işlenmesinin, Pestalozzi'nin "kafa, kalp ve el eğitilmelidir" özdeyişinin ülkemizin koşul ve olanaklarına göre en yetkin bir deney ve senteziydiler.

Köy enstitülerinin zemini sağlamdı, temeller güçlü olarak atılmıştı, yapı iyi kurulmuştu, toplumsal hedefler iyi saptanmıştı, pedagojik kurallar gerçekçiydi, öğrenciler yürekliydi, yöneticiler ve öğretmenler azimliydiler, "öğretmen lider" modeli iyi saptanmıştı. Siyasal ve devrimci kadrolar arkalarında idi.

Gelişmeleri olanaklıyken, ne istediniz bu yerli yapım mucize-den? Bu hoyratça müdahaleye, öncelikle bozkırın doğası isyan etti. Doğa suyunu geri çekti, kaynaklar kurudu, tarlalar kavru-ldu; yolun iki tarafına dizili o güzelim kavaklar buna dayanamadılar, sararıp soldular; kayısı ağaçları adeta küstüler, meyve vermez oldular; bağ ve bahçelere ölü toprakları serpilmişti sanki. Kümesler ve ahırlar viran oldu, atölyeler sustu, müzik odasında ses yok artık. Kitaplıklar bomboştu, hidro-elektrik santrali devreden çıkmıştı, buzdolapları çalışmıyordu, radyolarımız işlemiyordu (testim de suyu artık

soğutmuyordu).

Yalnızca sınıflar doluydu ve öğrenciler buralara tutsaktı. Deneysiz, gözlemsiz, uygulamasız bir bellek öğretimi sürüyordu.

Köy enstitülerinin nitelikleri

Özetle bu kuruluşların niteliklerini şöyle saptayabilirim:

1) Köy enstitüleri aydınlanma, uygarlaşma ve çağdaşlaşma çabalarının özgün ürünüdür.

2) Cumhuriyet devrimlerinin yaygınlaşması ve kökleşmesi idealinin çabasıdır. Cumhuriyetçiler'in, devrimcilerin çağdaş ülke, çağdaş insan oluşturma ideallerinin simgesiydiler.

3) Toplumsal yapıya, onun aydınlanma ve gelişmesine hizmet edeceği düşünülen en uygun "öğretmen-lider" yetiştirme girişimidir.

4) Köy enstitüleri öğrencilerin biyopsikolojik yapılarına en uygun eğitimsel etkinlikler alanıdır. Bir pedagojik olaydır.

5) Köy enstitüleri ülke ve ulus gerçeklerine göre yetiştirmeleri amaçlanan, en iyi öğretmen için bir ortam ve temeldir. Bu temel üzerinde sosyal ve ekonomik değişimlere, hızla büyüyen bilgi birikimine, dijitalleşen teknolojik gelişmelere göre, yeniden düzenlenebilir ve akademik bir kimlik kazandırılabilirdi. Çünkü evrende bir değişmez vardır. O da değişmedir. Köy enstitüleri de değişmeye açıktı. Yukarıda niteliklerine değindiğim bu okullara istekle ve özlemle gelen modern pedagojik yöntem ve tekniklerle yetiştirilen öğretmenlerle, fakültelere geri tercihlerle alınıp biçimsel ve dogmatik yöntemlerle yetiştirilmeye çalışılan "üniversite küskünleri" hiçbir zaman aynı nitelik ve özellikte olmayacaktır. Nitekim uygulamalar ve araştırmalar bunu kanıtlamaktadır.

İsmail Hakkı Tonguç

Türkiye’de kitap okunuyor mu?

Modern toplumun vazgeçemeyeceği özelliğin, yazılı kültürün içselleştirilmesi olduğu varsayımından yola çıkarak, geri kalmışlığımızın gerçek okuma ve yazma süreçleriyle ilgili olduğunu düşündük ve bir araştırma yaptık.

Gül Sılacı / Reyhan Tutumlu

(Bilkent Üniversitesi Türk Edebiyatı Bölümü Yüksek Lisans öğrencileri)

Türkiye, sosyolojik verilere göre, “gelişmekte olan” bir ülke. Cumhuriyet’in ilanından bu yana nüfus artıyor, kentleşme oranı, okuryazarlık oranı ve eğitim düzeyi sürekli yükseliyor. Buna karşın nüfusumuzun kültürel düzeyinin yükseldiğini, nitelikli insan sayısının arttığını söylemek zor. Acaba neden?

Modern toplumun vazgeçemeyeceği özelliğin, yazılı kültürün içselleştirilmesi olduğu varsayımından yola çıkarak, geri kalmışlığımızın gerçek okuma ve yazma süreçleriyle ilgili olduğunu düşündük ve bir araştırma yaptık. Araştırmamızın sonuçlarını sizlere aktarmak istiyoruz.

Cumhuriyet’in ilanından 1999 yılına kadar yayımlanan kitapların yıllık toplamlarını ele alarak, yayın hayatının gelişimini inceledik. Her yıl yayımlanan toplam kitap sayısını saptarken *Türkiye Bibliyografyası* ile *Basma Yazı ve Resimleri Derleme Müdürlüğü’nün* (BYRDM) verilerinden yararlandık. Ancak, bu iki kaynaktaki istatistiksel bilgilerin ne kadar sağlıklı olduğu tartışmalı. Özellikle 1980 yılı verilerinde iki kaynak arasındaki tutarsızlık böyle düşünmemize neden oluyor. BYRDM’ye göre 1980 yılında

Okuyacağınız makale, Bilkent Üniversitesi Türk Edebiyatı Bölümü’nün yüksek lisans öğrencilerinden Gül Sılacı ve Reyhan Tutumlu’nun araştırması. Araştırmayı başlatıp yönlendiren Bilkent Üniversitesi Türk Edebiyatı Bölümü’nün öğretim üyelerinden Dr. Süha Öğuztem, sunuşta şu noktalara dikkat çekiyor: “Araştırma yıllardır zihinlerimizi kurcalayan ve bir türlü yanıtı bulamadığımız bir soruyu yanıtlıyor. Proje başladığında, çıkacak sonucun bu denli vahim olabileceğini hiçbirimiz tahmin etmiyorduk. ‘Türkiye Cumhuriyeti, kültürel bakımdan başladığı yerde’dir” demek insanın içini sızlattıyor. Oysa galiba daha da kötüsünü söylemek zorundayız. Genç arkadaşlarımıza, hepimizi uyardıkları için teşekkür borçluyuz.”

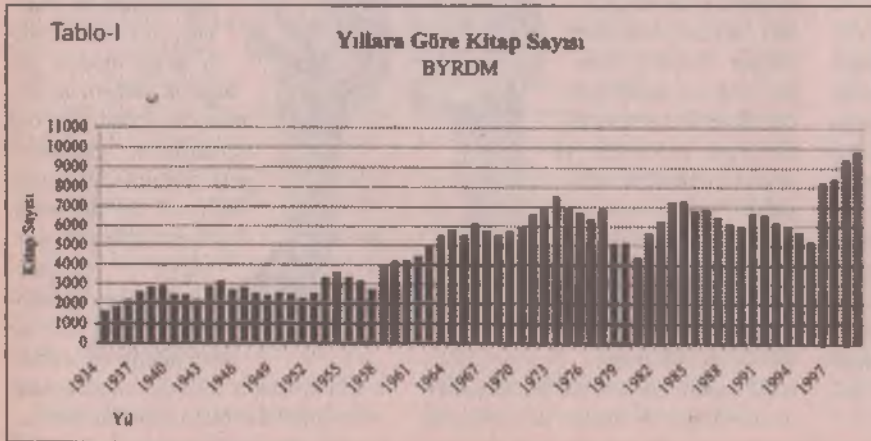
4318, *Türkiye Bibliyografyası*’na göre ise 7818 kitap basılmıştır. Araştırmacı Sami N. Özerdim, *Elli Yılda Kitap* adlı yapıtında bu iki kaynak arasındaki tutarsızlığın nedenini şöyle yorumluyor:

“Türkiye Bibliyografyası ve BYRDM’nin yıllara düşen kitap sayıları ile ilgili olarak verdikleri istatistiklerin birbirini tutmayışının bir nedeni de, herhangi bir yılın fasiküllerinde yer alan kimi kitapların, daha önceki yıla (ve yıllara) ait oluşudur. Böylece, her yıl için (her iki kaynağın da) verdiği sayılar, o yılın kesin toplamı olmayabilir. Bu toplam, sadece o yıl derlenen kitapları sunar.” (s.68).

Araştırmalarımız bizi *Türkiye Bibliyografyası* ve BYRDM’den da-

ha sağlıklı görünen başka bir kaynağa ulaştırmadı. Bu nedenle, araştırmamız *Derleme Müdürlüğü’nün* (Devlet İstatistik Enstitüsü tarafından da kullanılan) verilerine dayanıyor.

Bir yayının ulusal bir istatistikte yer alması için, basılı olması ve o ülkede yayımlanarak halka sunulması gerekli. *Türkiye Bibliyografyası* ve *Derleme Müdürlüğü’nün* verilerinde “kitaplar” başlığı altında yer alan eserler bu tanımlara uyuyor. Ancak, kaç sayfalık bir yayının “kitap” sayıldığı hakkında bilgi verilmiyor. Robert Escarpit, *Edebiyat Sosyolojisi* adlı kitabında UNESCO Genel Meclisi’nin kitap tanımını şöyle yaptığını belirtiyor: “En az 49 sayfayı içeren ve dönüşümlü olmayan yayın” (s.20). Escarpit’in aktardığına göre bu rakam ülkeden ülkeye değişmektedir. Örneğin, Finlandiya ve Norveç yasaları 49, Danimarka yasaları 60, İtalya ve İrlanda yasaları 100 sayfalık yayınları “kitap” saymaktadır (s.20). Türkiye’de ise böyle bir tanımlama yapılmamıştır. *Türkiye Bibliyografyası*’nda “sürekli olmayan yayınlar” arasında broşürler, pullar hatta paralar da sayılmaktadır. Diğer bir deyişle, istatistik verilerinde bunlar da “kitap”

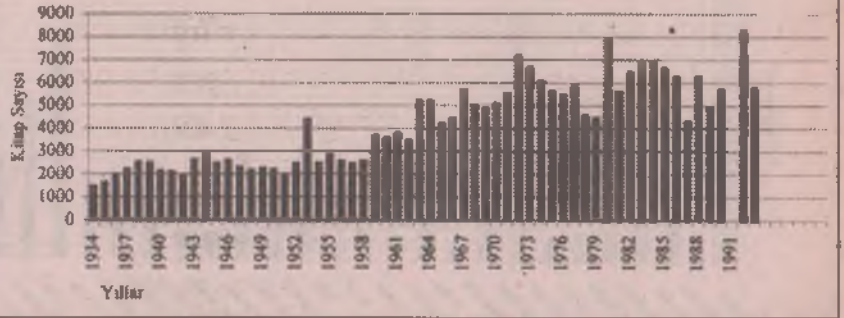
olarak kabul edilmektedir. Derleme Müdürlüğü'nün verilerinde kullanılan ölçütler ise bilinmiyor. Bu kurum, sadece "sürekli yayınlar" ve "sürekli olmayan yayınlar" (kitaplar) ayrımı yapıyor. Belirtilmesi gereken diğer bir nokta da, yararlandığımız kaynaklarda "kitap" ifadesi kullanılırken cilt sayısı değil, eser sayısı esas alınmıştır. Örneğin, 20 ciltten oluşan bir ansiklopedi tek bir kitap sayılmaktadır. Öte yandan, her yıl için verilen kitap sayısının içinde Türkçe telif eserlerin yanı sıra, çeviriler de yer almaktadır. Dolayısıyla, sözü edilen verileri sadece "Türkçe telif eserler" olarak algılamak da yanlış olur.

1923-1933 dönemlerinin verilerine ulaşmak oldukça zor. Araştırmalarda veri toplamları yaklaşık olarak belirtilmiş. Bu nedenle 1923-1933 dönemini tablo dışında bırakmayı uygun bulduk. "Türkiye'de Ne Kadar Kitap Basılıyor?" başlıklı makalede verilen bilgiye göre 1928-1933 yılları arasında toplam 6262 kitap basılmış (s.163). Sami N. Özerdim, *Türkiye Bibliyografyası*'nın 1928-1938 yıllarını kapsayan ciltlerine dayanarak o yıllarda toplam 5443 kitap basıldığını saptıyor (*Elli Yılda Kitap*, s.21). 1934 yılında Basma Yazı ve Resimleri Derleme Müdürlüğü kurulmuş ve *Türkiye Bibliyografyası* yıllık olarak yayımlanmaya başlanmıştır.

1934-1999 yılları arasında yayımlanan kitap sayılarını yorumlarken kullandığımız verilerin güvenilirliği konusunda kuşkularımız olduğunu bir kez daha vurgulamak istiyoruz. 1934-1939 yılları arasında kitap sayısında yavaş ve düzenli bir

Tablo-II

Yıllara Göre Kitap Sayısı
Türkiye Bibliyografyası

artış gözlemleniyor. İkinci Dünya Savaşı (1939-1945) yıllarında bir duraklama olduğu görülüyor. BYRDM verilerine göre, Türkiye'de basılan kitap sayısı 1939 yılında 2831, 1945'de 2621'dir. Savaş başlangıcındaki sayı, savaş sonunda hemen hemen korunmuş. 1958 yılından itibaren kitap sayılarında bir artış gözlemleniyor; bu eğilim, 1973 yılında doruğa ulaşıyor (7479 kitap). Daha sonra ise, 1980 yılına kadar genel bir düşüş görülüyor. 1980 yılında 4318 kitap basılmış. Sonra, 1984 yılına kadar kısmi bir yükselme ve ardından 1995 yılına kadar süren kısmi bir düşme dikkati çekiyor. 1996 yılında ise, 3000 kitabı aşan ani bir artış gözleniyor (8207 kitap).

Hem Derleme Müdürlüğü'nün, hem de *Türkiye Bibliyografyası*'nın verilerine göre, 1934 yılından bu yana Türkiye'de yayımlanan kitap sayısında belli bir yükselme olduğu gözlemleniyor (bkz. Tablo 1 ve 2). Öyleyse, ülkemizdeki kültür hayatının gelişme gösterdiğini, kitaba olan talebin arttığını, insanların giderek

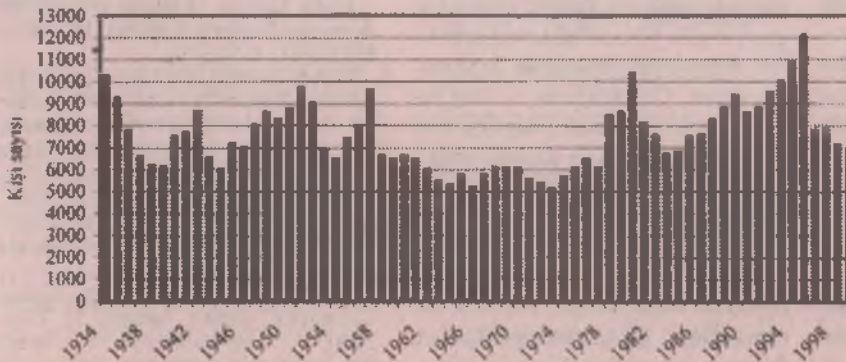
daha çok kitap okuduğunu söyleyebilir miyiz? Ne yazık ki hayır. 1934-1999 yılları arasında yayımlanan kitap sayısı giderek artmaktadır; ancak aynı dönemde ülke nüfusunda büyük bir patlama yaşanmıştır. Toplumumuzun kitapla olan ilişkisini değerlendiren, yayımlanan kitap sayılarına bakmakla yetinmeyiz. Nüfusa göre kitap okuma oranlarını saptamalıyız. Diğer bir deyişle, kaç kişiye bir kitap düştüğüne bakmak zorundayız. "Türkiye'de kaç kişiye bir kitap düşüyor?" başlıklı tablo (bkz. Tablo 3), kitap sayılarının nüfusa oranlanmış halini gösteriyor. Yayımlanan kitap sayıları (DİE verileri kullanılarak) nüfusa oranlandığında, ortada herhangi bir artış olmadığı, tersine 1973 yılından sonra, bazı iniş çıkışlar olsa da, genel bir düşüş olduğu görülebiliyor. Türkiye'de 1935 yılında 1741 kitap basılmışken 1995'de 5172 kitap basılmıştır. İlk bakışta bunun büyük bir artış olduğu sanılabilir. Oysa 60 yılda aslında hiçbir ilerleme kaydedilmemiştir. Çünkü, 1935'de 9280 kişiye bir kitap düşerken, 1995'de 12089 kişiye bir kitap düşmektedir.

Demek ki ilerleme değil, gerileme vardır (Tablodaki sütunlar ne kadar yüksekse, o kadar az kitap yayımlandığı anlaşılmaktadır). Kitap sayılarına ilişkin verileri nüfusa oranladığımızda ortaya şu sonuç çıkmaktadır: Cumhuriyet tarihinde en çok kitap 1973 yılında, en az kitap ise 1996 yılında yayımlanmıştır.

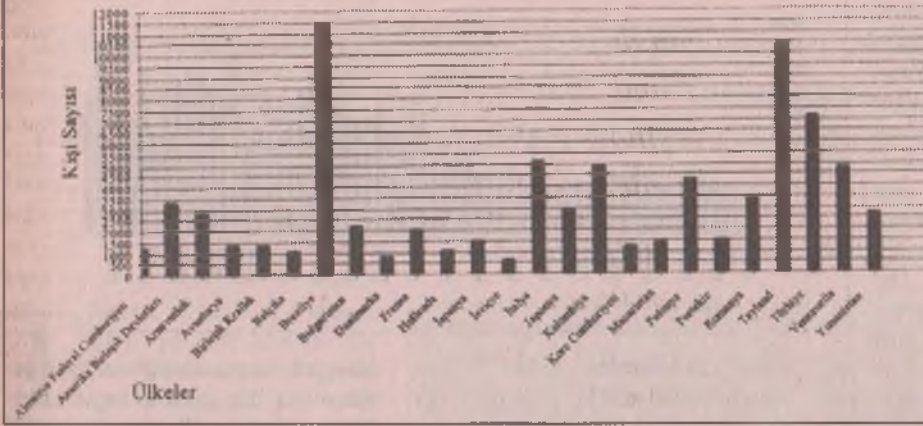
Düşündürücü olan şudur: 1935'den 1995'e kadar 60 yıl içinde ülkemizde okur-yazarlık oranı, okullaşma oranı, kentleşme oranı gö-

Tablo-III

Türkiye'de Kaç Kişiye Bir Kitap Düşüyor?

Tablo-IV

Dünyada Kaç Kişiye Bir Kitap Düşüyor?*Anabritannica*

rülmemiş ölçülerde yükselmiştir. Ulaşım ve iletişimde büyük gelişmeler olmuş, yüksek teknoloji kullanımı yaygınlaşmıştır. Milli Eğitim Bakanlığı istatistiklerinden, ülke nüfusunun yüzde 25'inin öğrenci ve öğretmen olduğunu öğreniyoruz. 1923 yılında 2914 kişi yüksek öğretim kurumlarında okurken, bu sayı 1999 yılında 1.464.740'a yükselmiş, yani yaklaşık 500 kat artmıştır. Bunlar yalnız o yıllara ait verilerdir. Oysa, halihazırda lise ve üniversite mezunu olan milyonlarca kişi vardır. Demek ki, üniversite mezunu olan nüfus bile kitap okumamaktadır.

Şu noktaya da dikkat çekmek gerekir: Gözlediğimiz azalma ya da gerileme, kitap tirajlarında değildir. Son yıllarda, tirajlarda da genel bir düşüş olduğu izlenimi yaygınlaşmaktadır. Ancak bu konuda elimizde veri bulunmamaktadır. Tevfik Çavdar, "Kültürel Gelişmemiz Açısından Sayıların Tanıklığı (s.1)" başlıklı makalesinde şu noktaya dikkat çekiyor:

"Yayınevlerinin uygulamakta olduğu baskı sayısı politikalarına bakarak, toplam baskı miktarında da gerileme olmasa bile bir, yerinde saymanın varlığını ileri sürülebiliyoruz (...)1975'den sonra yayın yaşamında başlayan tekelleşme kitap sayısında belli bir azalmayı doğrudan getirmese bile, küçük ve orta boy yayınevlerinin sarsılmasına hatta tasfiyesine neden olduğu için, yayın yaşamının o kanadında bir gerilemeyi doğurmuştur. Ayrıca bu büyük basın tekellerinin kitap sayısından çok, baskı sayısını artırıcı bir etki yaptıkları ileri sürülebilir." (s.228-29).

Türkiye'deki durumun daha iyi sergilenebilmesi açısından diğer ülkelerle bir karşılaştırma yapmak da yerinde olacaktır. *Anabritannica 1986 Karşılaştırmalı Ulusal İstatistikler* adlı kaynaktan aldığımız 1985 yılı verileri ile seçtiğimiz bazı ülkeler için, kaç kişiye bir kitap düştüğünü hesaplayarak bir tablo oluşturduk (bkz. Tablo IV; bu tabloda da yükseltirler azalmayı gösterir). Tabloda yer verdiğimiz 25 ülke içinde Türkiye sondan üçüncü sırada yer almakta ve Avrupa ülkelerinden çok geride bulunmaktadır. Türkiye'den daha geri düzeyde olabileceğini düşündüğümüz Venezuela, Kolombiya gibi ülkelerle bile aramızda, aleyhimize, yaklaşık 2000 kitaplık bir fark vardır. Tablo, basılan kitapların tirajları konusunda bilgi vermemektedir. Birçok Avrupa ülkesinde ve özellikle ABD'de kitap tirajlarının çok yüksek olduğunu biliyoruz. Bu etmeni de göz önünde bulundurursak, bu ülkelerle aramızdaki uçurumun aslında, tahmin ettiğimizden de büyük olduğunu farkedebiliriz.

Yazılı kültürü, Batılı ülkeler gibi yüzyıllardır içselleştirmeden, medya kültürünün ağına düşmüş bir toplum görünümündeyiz. Televizyon ve bilgisayar gibi yüksek teknoloji ürünlerini bile yalnız "konuşmak" için kullanıyoruz. Cep telefonu ise tam zamanında imdadımıza yetişmiş, bizi, zamanımızın daha da çoğunu konuşmakla geçiren insanlara dönüştürmüştür. Modern bir toplumun gerektirdiği şekilde okumayan, yazmayan, yazı teknolojisiyle yalnız yüzeysel bir ilişki sürdüren bir kitle durumundayız. Okumadan, yazmadan, düşünce üretmeden, bilim ve teknoloji

loji üretimini kurumsallaştırmadan, 21. yüzyılda başarılı olabileceğimizi sanıyoruz. Oysa bu şekilde, yalnızca, kurumsallaşmış niteliksizliğimizi sürdürebiliriz.

Kültürel düzeydeki nitelik düşüklüğü, istatistiksel verilerin sağlıklılığında ve bunlara ulaşmanın zorluğunda da görülmektedir. *Türkiye Bibliyografyası*'nın hazırlanış ve sunulmuş kalitesi bile son yıllarda düşüş göstermektedir. Örneğin, 1991 yılı verileri, okurlara, anlayabi-

lecekleri ve yararlanabilecekleri şekilde sunulmamıştır (Size ilettiğimiz tabloda bu anlaşılabilir verileri kullanmadığımız için özür dileriz). Görevleri, veri toplamak ve halka sunmak olan kurumlar, görevlerini yerine getirmemektedirler. İstanbul ve Ankara gibi büyük şehirlerimizde yaptığımız araştırmalarda da bu konuda yapılmış tatmin edici çalışmalara rastlayamadık. Bütün zorluklara karşın, ulaşabildiğimiz kaynaklardan yola çıkarak genel bir yorum yapmaya çalıştık. Sonuçların bu kadar vahim olabileceğini başta tahmin etmemiştik. Çalışmamızın, bizden sonraki araştırmacılara yardımcı olmasını ve kültür yaşamımıza küçük de olsa bir katkıda bulunmasını diliyoruz.

Bu yazıyı, çözümler önermek için yazmadık. Her kurum kendi çözümünü üretmeli, ortak sorunun çözümüne kendi katkısını sunmalıdır. Son olarak; "Türkiye'de kitap okunuyor mu?" sorusunu yanıtlamaya çalışalım: Kuşkusuz...

KAYNAKLAR

- *Anabritannica 1986 Karşılaştırmalı Ulusal İstatistikler*, İstanbul, Ana Yayıncılık, 1986.
- Tevfik Çavdar, "Kültürel Gelişmemiz Açısından Sayıların Tanıklığı (1)", Varlık 898 (1982), s.226-29.
- Robert Escarpit, *Edebiyat Sosyolojisi*, İstanbul, İletişim Yayınları, 1992. İstatistik Göstergeler (1923-1990), Ankara, Devlet İstatistik Enstitüsü, 1991.
- Sami N. Özerdim, *Ellİ Yılda Kitap (1923-1973)*, Sevinç Matbaası, Ankara, 1974.
- "Türkiye'de Ne Kadar Kitap Basılıyor?", *Türk Kütüphaneciler Derneği Bülteni* 1.2 (1952), s.161-65.
- "Yetmiş Altı Yıllık Dönemde Sayısal Gelişmeler" (2000), İnternet 31 Ekim 2000, ulaşılabilir adres: <http://www.meb.gov.tr>.

Modern köle, sanal özgürlük

Soyutlama, emek yoğun düşünsel uğraşından koparak, görsel yoğun bir boyut kazandı. Estetik kalıcılık, yerini görsel yoğun kusursuzluk paranoyasına bıraktı. Bu da estetiği, özgün bir yaratım sürecinden rutin, bedensel bir kopyalamaya indirdi.

Dr. Hikmet Tan

(Mersin Üniversitesi)

Alman düşün bilimci Max Horkheimer, günümüze ilişkin şu çarpıcı öngöründe bulunur: "Bugün dünyada, her zamandan daha fazla kaynak, onu işleyen daha iyi teknik donanım, daha eğitilmiş işgücü ve daha verimli üretim yöntemleri var. Ancak; üretilenin paylaşımında durum tersine işliyor. Bugünkü durumla ne toplum, ne de birey, oluşum sürecine katkı sağladıkları, zemin ve zaman ayırdıkları üretimden -sözcüğün tam anlamıyla- yararlanacak olanaklılığa sahip değil. Çünkü; ne bilimsel gelişim, ne üretim gücü ve araçları, toplumu ve bireyi amaçlamıyor. İnsanın gereksinimleri bir öncelik oluşturmuyor artık" (Horkheimer; 1980, s.2).

Bireyin, modern çağda, sadece kütleli bir ağırlığa sahip olacağını vurgulayan Horkheimer'in bu öngörüsünü doğrular gelişmeler olmaktadır günümüzde. Birey, uygarlık sürecindeki devinime koşut, yeni hak ve özgürlüklerle tanıştı, ama bunun karşılığında ağır bedeller de ödemeneye başladı. Teknolojideki hızlı tırmanışla olanaklılaşan bu hak ve özgürlükler, bireye bedensel (1) (dışsal) kolaylıklar sağlarken, öte yandan onun düşünsel niteliklerinde bir yitim sürecinin başlamasına neden oldular.

Durum böyle olunca, birey, özgün olma niteliğinden uzaklaştı. Ona, daha özgür, daha rahat olma olanağı sağlamış gibi gözükene bu dışsal kolaylıklarla birlikte, düşünsel özgünlüğü sarsılma sürecine girdi. Sonuçta, özgürlüğü -bir düşünsel gereksinim olarak- algılama yetisinden kopan birey, bedensel rahatlıklar lehine düşünsel özgünlüğünden -iradesi dışında olsa da- vazgeçmeyi kabul ettiğini ilan etmiş oldu; hem de,

bunun ağır bir bedel olduğunun ayrıntısına varamadan.

Mideye dönüşen beyin

Bir anlamda, beyinin mideye dönüşmesinin göstergesi olan bu süreçte modernizmin (2) payı yadsınmaz. Dışsal yaşamı kolaylaştıran teknolojik gelişimle, özgünlüğü sanal (3) boyuta indirgeyen modernizm, bireyi, içsel olarak yiten, sadece bedensel ağırlığıyla var olan modern bir köleye dönüştürdü. Özgünlük ve özgürlüğün temel vazgeçilmezi olan ekonomik ve sosyal olanaklılık, bireysel bir etkinlik olmaktan çıktı.

Günümüz üretim süreç ve araçlarında, bütün çıplaklığıyla gözlemlendiği gibi modernizm, beraberinde getirdiği statik ve tekeliçi üretim süreciyle, bu olanaklılığı öldürdü. Tek başına hiçbir bireysel girişim ve etkinlik, bir üretim sürecini başlatma, sürdürme ve sonlandırma olanağına sahip değil artık. Emek yoğun bireysel yeti ve değerler, sadece önemlerini de-

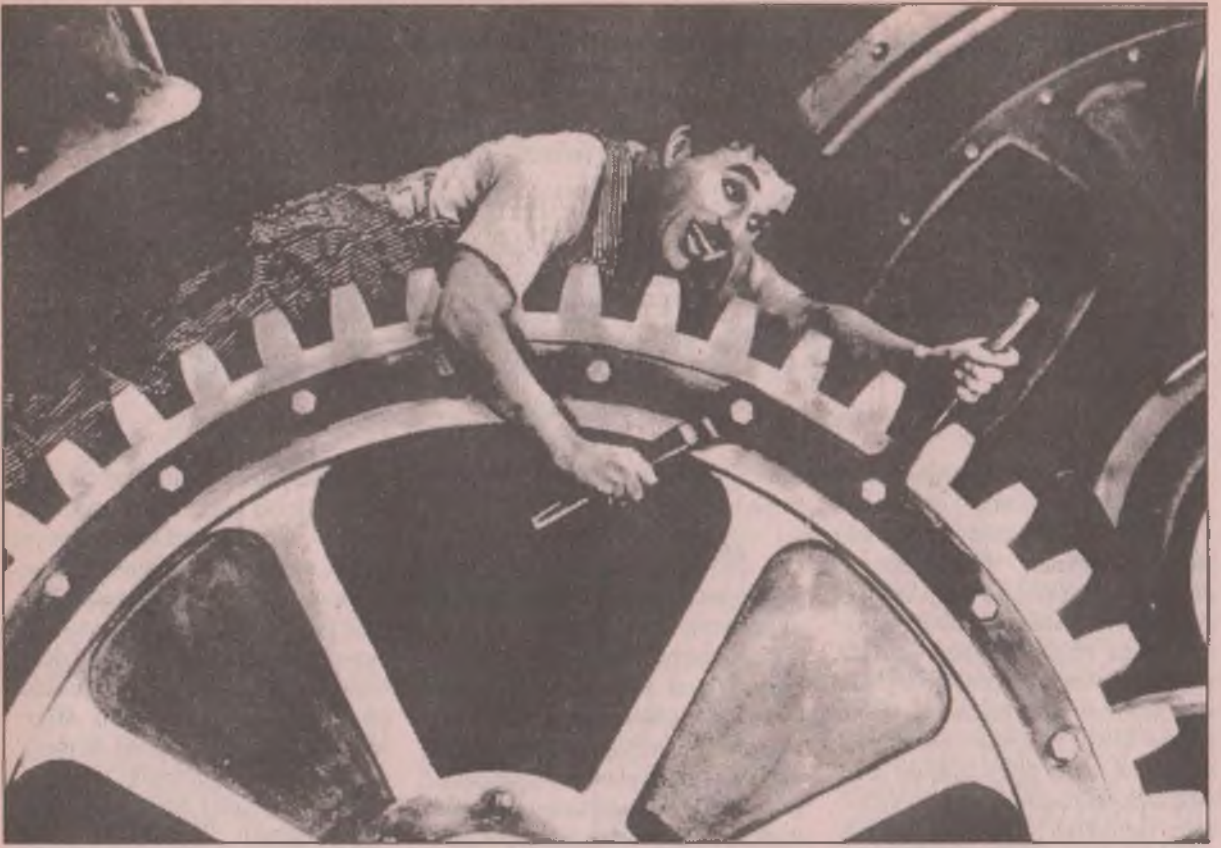
ğil, anlamlarını da yitirince, bireysel özgünlük (4) pratikte anlamsızlaştı. Bireyin, salt bedensel ağırlığıyla yer aldığı, sürüleştiren bir toplum yapılanmasının yolunu açan modernizm, yeşerdiği düşünsel kaynağı -etik açıdan- zehirledi. Uygarlık, böylece, düşünsel boyutlu bir süreç olmaktan çıkarak, kendi içinde tutarlı, dizgelsel bir çelişkiler yumağına dönüştü.

Midenin egemenleştiği bu süreçte, kalıcılık, hiçbir değerinde uzun soluklu olamadı. Toplumsal, sosyal etiği belirleyen doğal uzlaşma zemini, bu yeni yapılanma içinde yitmeye yüz tuttu. Sosyal uzlaşma dizgesi yiten bir dünyanın -ahlaksal pencereden bakıldığında- düşünsel boyuttaki kabul edilebilirliği tartışılmalı hale geldi. Bilgi ve bilimi -insancıl dizgenin korunması, dünyanın ahlaksal yüzünü yitirmemesi adına- denetleyip, yeni durumsallıklar karşısında çözümler üretmeye çalışan etik, dayandığı ilkeleri derinden sarsan bir vahşet sendromu yaşamaya başladı. Bağışıklık sistemi, bu vahşetten üreyen virüslerin saldırısıyla bozuldu.

Masumiyet; mide beyinli paradigmanın işleyişini zorlaştıran engel olarak tescil edilerek, günah sayılmaya başladı. Masumiyetin günahlaşması, bir diğer insanal özgünlük olan "hata" niteliğinin ölümünü getirdi. Bu durum, sosyal uzlaşma dizgesi olarak bağışıklık sistemi bozulan etiğin, beslendiği kaynağın tamamen çürümesiyle, bitimsiz bir felç (5) sürecine girmesine neden oldu. Bundan sosyal kültür de (sanat, edebiyat, felsefe, vd.) alabildiğine etkilendi.

İnsanal özgünlükten soyutlanmış bir yaratım sürecine dönüşen bu alanda da birey, sadece sahip olduğu kütleli konumuyla yer alır hale geldi. Öyle ki; sinema görsel etkiler

Midenin egemenleştiği bu süreçte, kalıcılık, hiçbir değerinde uzun soluklu olamadı. Toplumsal, sosyal etiği belirleyen doğal uzlaşma zemini, bu yeni yapılanma içinde yitmeye yüz tuttu.

dizgesine dönüşürken, roman -anlatım teknikleri bağlamında yeni boyut ve zenginlikler kazansa da- ilk anda belki önemsiz bir ayrıntı gibi duran, ama mesajı anlamlı kılan "insan" odaklı olma niteliğini yitirdi. Birey, artık, kurgunun bir yerinde -öyle ya da böyle- sadece anlamı zenginleştiren bir öğeye dönüştü.

Sanat da nesneleşti

Böylece, sanat, sadece yöneldiği kitleye değil, kendisini üreten akıl ve duygu yoğunluğuna da somut biçimde yabancılaştı; insan, ürettiğini yorumlama ve içselleştirme yetisini -tamamen yitirmese de- unutmaya başladı. Bu da, sanatı düşünsel boyuttan, fiziksel düzeye indirgeyerek, estetiği -bir iç evrime bile olanak tanımadan- tüketilebilir kıldı. Nesnel bir nitelik taşıyan bu tüketilebilirlik, gününbirlik bir estetik beğenin türemesine yol açtı. Her şey bunun üzerine kurgulanıyor olmaya başladı. Soyutlama, emek yoğun düşünsel uğraşından koparak, görsel yoğun bir boyut kazandı. Estetik kalıcılık, yerini görsel yoğun kusursuzluk paranoyasına bıraktı. Biçimde, anlatımda, betimlemede hedeflenen bu kusursuzluk paranoyası, estetiği, özgün bir yaratım sürecinden rutin,

bedensel bir kopyalamaya indirildi.

Soyutlama, düşünsel bir kurgulama olma niteliğini yitirerek, bir biçimsel göstergeler dizinine dönüştü. Tekrarlanabilir bir niteliğe bürünen özgünlük, kalıcı olmaktan çıktı; tüketilebilir oldu. Sanat da böylece, nesneleşti -neredeyse- somut bir tanımlanabilirlik kazandı. Modernitenin doğal sonucu olan bu durumda akla şu soru geliyor: "Sanatın, modern, eskisi olur mu?" Bunun tutarlı yanıtı, sanatın, ahlaksal, eğitsel pencereden bakıldığında (zaman ve mekâna göre değişmeyen), uzlaşılabilir şu tanımında gizli olsa gerek: Sanat, yaşama ilişkin etmenleri özgün bir pencereden yeniden kurgulayarak, koşulları insancılaştırma sürecine katkı yapma etkinliğidir.

Her alan gibi, sanat da, insanı ve onun yaşamını önceler, -en azından- amaçlar, çünkü esin kaynağı orasıdır. Bu kaynak, içselden yoksunlaşınca, estetik süreci hazırlayan olgular, düşünsel anlamlarından hızla uzaklaşarak bedenselleştiler. Birbirini tanımlayan içsel ile bedensel karşıtların uyuşması olan estetik, içselden yoksunlaşınca, karşıtlardan biri öldü.

Tek başına içsellik, salt öykünmeye; tek başına bedensellik de nes-

neleşmeye dönüşünce, sanat, özgün olmaktan koparak, bedensellik üzerine kurgulanır olmaya başladı. Sanatsal göstergelerin, nesneleşerek soyutlanmalarından kaynaklanan bu durum, yaratıcılığı dondurdu. Sanat, bir tür statik üreme sürecine girdi ve seçicilik düzeyinde önem yitimine uğradı; kötü ile iyi, güzel ile çirkin arasındaki farkın anlamı kalmadı.

Bedenselleşme de, bu renk körlüğünün bir sonucu olarak doğdu. Bunun nasıl bir tablo yaratacağı konusunda Alman yazıncı S. Lenz, şu yorumu yapar: "İyi ile kötü, güzel ile çirkin arasındaki fark önemsiz bir ayrıntıya dönüştüğünde, sanat, işlevini yitirir; anlamsızlaşır. Bu da, uygarlığın doruğunda barbarlık demektir." (Lenz, 1985, s.57).

Özgürlüğün sanallaşması

İnsancıl olani, hep, akıl ve etğin sentezi belirledi. Tehlike, belirleyenlerin değişmeye başlamasında; ahlaksalın yeniden tanımlanmaya çalışılmasında. Bu olgunun içeriğini oluşturan iki temel değer yeniden tanımlanabilir mi? Sorun, burada. Bunların içeriğini zenginleştirip çeşitlendirmek ayrı bir şey, yeni bir tanımsal gerekçelendirmeye kalkışmak daha farklı bir şey. Doğal olma-

yan bu.

Modern bireyin sanallığı, bu değerlerden -en azından birinden- yoksunlaşmasından; modern sanatın eksikliği de, bunun üzerine kurgulanıyor olmasından. Bu yeniden tanımlama uğraşı, temel sorgulanmazları tehlikeye soktu. Birey, bu uğraşı sonucu, içselden yoksun, salt bedensel bir kütleye dönüştü.

Özgürlüğün sanallaşması; küteselleşen bireyin, özgün ve özgür olma gereksinimini unutmaya yüz tutmasından. Bu eksikliği, ahlaksal bir sorumluluk olarak duyumsatmaya çalışan Alman yazıncı Martin Walser (6), düşünsel bir süreç olarak özgürlüğün, bireysel özgünlüğün en önemli koşulu olduğunu vurgular. Özgürlük, içsel bir gereksinimdir. İçselden yoksun olan da, E. Canetti'nin *Körleşme* romanındaki baş karakter Prof. Kien (7) gibi özgürlüğü kullanamaz, sadece tüketir.

DİPNOTLAR

1) Dışsal veya bedensel nitemini, düşünsel özelliğinden yoksunlaşarak, salt fiziksel gereksinim ve istemlerini önceleyen bir görünüme bürünen birey için kullandım.

2) Modernite kavramı, burada, bilgi toplumu ve bilgi çağı olarak nitelenen, iletişim teknolojisinin biçimlendirdiği süreci tanımlar.

3) Sanal kavramı, iletişim teknolojisinin gelişmesiyle birlikte, daha çok kullanılır hale geldi. Bir kütlenin, bir olgunun (bilgisayar tekniği kullanılarak) tasarımsal düzeyde canlandırılması anlamına gelen kavram, felsefi bağlamda olumsuz bir anlam yükledi. Kavramı, bu bağlamda, modern toplumdaki bireyin, düşünsel etkinlik ve önemini yitirerek, büründüğü kütesel kimliği vurgulamak için kullandım.

4) Alman yazıncı Heinrich Böll, bu durumu gelişen üretim araçlarının bireysel etkinliği olumsuz biçimde etkilemelerine bağlayarak, her yeni teknolojik gelişimin özgür bir ekonomik etkinliği ve buna bağlı olarak da, özgün bir bireyi yok ettiğini savlar. Böll, örnek olarak, seri üretim sonucu ölen terziliği, bakkallığı, ayakkabı tamirciliği gibi meslekleri anar (Bkz. H. Böll, "Es stirbt täglich Freiheit weg" iç: Inter Nationes, Bonn 1985)

5) Teknolojik gelişmelere paralel olarak, up ve iletişim alanında etik dizgeyi derinden sarsan bir takım yeni durumsallıklar ortaya çıktı. İnsanın özgün varlık olma niteliğini derinden sarsan bu durumsallıklar karşısında, düşünsel ve ahlaksal boyutlu bir paradigma olan etik, bir tür etiksizleşme sürecine girdi; birey, insanlık tarihindeki en korumasız dönemini yaşar hale geldi. Düşünsel tasarımın da ötesine geçen genetik kopyalama, yapay organ üretimi, ötenazi gibi gelişmelerin yanı sıra, iletişim teknolojisinin, bireyin özgün ve özel yaşam alanlarını ortadan kaldırarak boyutlara varması, etik dizgenin sarsılma sürecini hızlandırdı.

6) Bir bürokratin yaşamından kesitler üzerine kurguladığı bir yapıtında Walser, bireysel özgünlük ve özgürlüğün, günümüzde, tehlikede olduğunu öne sürer. Yazar, mesleki kariyeri uğruna bu niteliklerinden vazgeçmeye zorlanan başkarakterini, bu değerler uğruna savaşımını -her şeye rağmen- ahlaksal bir sorumluluk olduğuna ikna etmeye çalışır (Bkz.: Martin Walser: "Finks Krieg", Suhrkamp, 1996).

7) Canetti'nin konuya bakışı, Walser ile örtüşür. Yazar, kurguladığı eteletektüel karakterin kişiliğinde, özgürlük gereksiniminden yoksun bireyin, özgün olamayacağını, kara mizaha örnek bir biçimde anlatır (Bkz. E. Canetti: "Die Blendung", Fischer, 1980).

KAYNAKÇA

- Heinrich Böll: "Es stirbt täglich Freiheit weg" iç: Internationes, Bonn, 1985.
- Elias Canetti: die Blendung, Fischer, Frankfurt, 1980.
- Max Horkheimer: Traditionelle und kritische Theorie, Frankfurt, 1983.
- Otfried Höffe: Ethik im Diskurs von Philosophie.In: Praktische Philosophie/Ethik II, Fischer, 1980, Frankfurt.
- Siegfried Lenz: Elfenbeinturm und Barrikade, Fischer, Frankfurt, 1987.
- Martin Walser: Finks Krieg, Suhrkamp, Frankfurt, 1996.

BÜTÜN ÜLKELERİN İŞÇİLERİ VE EZİLEN ULUSLAR BİRLİĞİN

TEORİ

AYLIK DERGİ

NGO diplomasisi, Avrupa NATO'su ve ırkçılık - dincilik siyasetiyle

Avrupa Birliği

Hasan Yalçın • A. Başer Kafaoglu • Erol Bilbilik
• Ali Mercan • Adnan Akfırat

Şubat 2001 SAYI: 133

TEORİ 17 yıldır kesintisiz çıkıyor.

Kucakladığı seşkin aydın birikimiyle her ay düzenli buluşmak ister misiniz?

Getirdiği gereksiz mali yükten dolayı, TEORİ'nin bayi kanalıyla dağıtımına son vermek zorunda kaldık. Buradan sağladığımız tasarrufu, derginin daha kaliteli, içerikli, dolu dolu çıkması için değerlendireceğiz. Bundan sonra kitapçılardayız ve elden satışa devam ediyoruz. Dağıtımdaki bu yeni düzenleme nedeniyle bazı okuyucularımızın TEORİ'ye ulaşmakta sorun yaşayacağını bilincindeyiz. Hem dağıtıma yardım, hem de daha düzenli ulaşması açısından okuyucularımızın bize yapacağı en önemli destek,

ABONE OLMAK ve çevredeki dostları ABONE YAPMAKTIR.

Arkadaşına doğum gününde bir yıllık TEORİ ABONESİ HEDİYE ET!

Düğün ve nişanlarda dostlarına TEORİ HEDİYE ET!

HER AY KİTAPÇILARDA!

İSTANBUL: Ada, Mephisto, Simurg, Pandora, Kelepir, Arkadaş, Broy, İmagine, Pentimento (İstiklâl C.); Mephisto, Akyüz, Evrim (Kadıköy); Kardeşler Market (Kuzguncuk), Raksotek (Avclar), Uyum (Kartal), Serdar Abatay (Kitapçılar Köprüsü), Uyum (Bakırköy); ANKARA: Dost, Toplum, Şubat, İlhan İlhan, İletişim, Bilim-Sanat, Öteki, Imge, ABC, Geleri Sanat, Arkadaş (Kızılay), Güner-Kelepir (Yenişehir); İZMİR: Devrim, Avni (Bornova); Ercan, Bilim, Duvar (Konak); Kelepir, Zeus, Emek, Renk, Ercan (Buca); Kelepir, Deniz (Alsancak); Baklan (Narlıdere), Pan (Karşıyaka); ADANA: Karahan, Kitapsan; MERSİN: Martı, Kitapsan; BURSA: Can, Ezgi, Kelepir; ANTALYA: Ezgi-Can Müzik, Gençlik; GAZİANTEP: Keskin 1-2, Ada Kitap Kulübü; ESKİŞEHİR: Kibele, İnsancıl; KONYA: Oğuz (Rampalı Çarşı), Nvüe Kitabevi; DENİZLİ: Kibele, Yaprak Kitabevleri.

İRTİBAT İÇİN: İstiklâl Cad. Deva Çıkmazı, 7/5 Beyoğlu
Telefonlar: İstanbul: 0212-292 53 23-24
Ankara: 0312-435 29 99 İzmir: 0232-463 65 79
Bursa: 0224 224 51 25 Adana: 0322-363 60 16
Mersin: 0324-238 02 26 Antalya: 0242-244 36 82
Gaziantep: 0342-220 65 31

Bilim, etik, seçkincilik, "şarlatanlık" -1-

Yaman Örs

Yakın zamanlara dek, *Cumhuriyet*'in Ankara bürosuna girer girmez karşınıza gelen duvarın üstünde bir yazı gözünüze çarpardı: "Yarın daha iyi bir gazete okumak istiyorsanız, ziyaretinizi kısa tutunuz." Gazetemizin başka kentlerdeki çalışma yerlerinde de bu tür bir yazıyla karşıılıyor mu, ya da daha önceden böyle bir anlam var mıydı, bilmiyorum; Ankara'daki yazı neden kaldırıldı, bu konuda da bir bilgim yok. Ben burada, bu anlatımdan yola çıkarak, *Cumhuriyet Bilim Teknik*'te son yıllarda, diyebiliriz ki gittikçe artan bir biçimde son aylarda görülen bir eğilimi, neredeyse bir kimlik değiştirmeyi gündeme getirerek, "Daha iyi bir dergi için ne yapılabilir?" sorusunu gündeme getirmek istiyorum.

Kendi açımdan, böyle bir soruya bu yazının sınırları içinde bir yanıt verme çabası içinde olmayacağım. Buradaki amacım, *Dergi*'de sözünü ettiğim eğilimi, ilgili gözlem, bilgi, deneyim ve izlenimlerimin ışığında ortaya koymak, bunu konuyla ilgilenecek okuyucularla paylaşmaktır. Ancak doğrusunu isterseniz, ülkemizde gittikçe artan edilginliğe, olup bitenleri, koşulları kabullenme eğilimine bakarak, *Bilim ve Ütopya*'nın okuyucularından *Cumhuriyet Bilim Teknik* dergisini de okuyanlar arasında bu konuda bir çaba harcayacaklar bulunacağını beklemek, gerçekçilikle pek bağdaşmayacaktır. *Cumhuriyet*'in dergisinin yazar ve sorumluları arasında bu yazıda kendilerinden söz edileceklerin ise, yine ülkemizde, eleştirel saptamalar ve savlar karşısında "beyin çevrelerinde" de ilkece yaygın olan tutumu göz önüne alarak, ileri sürülenleri anlamaya çalışmaktan çok belki bir tür "karşı saldırıda" bulunacaklarını düşünmek, bir abartma olmasa gerek. Oysa, sanıyorum

genelde yazdıklarını okuyanların da paylaşacağı gibi, ileri sürdüklerimdeki düşünsel/yorumsal haklılık payı bir yana, yazılarımda başkalarıyla ilgili kişisel öğesini en aza indirmeye çalıştığım, ilkece "ilkesel düzeyde" kalmaya büyük çaba gösterdiğim bilinecektir. Burada dile getirileceklerle ilgili olarak böyle düşünmeyen ya

**"Bilim Etiği":
akademik
etkinliklerde
ortaya çıkan her
tür ahlaki
değer sorunuyla,
getirilen çözüm
önerilerinin
tartışıldığı,
eleştirel biçimde
yorumlandığı alan.**

da bu noktayı göremeyecek "yetkililer" olursa, o da "onların kendi bilecekleri iş" diyeceğim.

Bilim, üniversite ve etik

Türkiye Bilimler Akademisi'nin (TÜBA'nın) bilimsel toplantılar dizisinin birincisi, "Bilim, Etik ve Üniversite" konusundaydı. Yurtdışından çağrılı konuşmacı olarak gelen, Hollanda Kraliyet Sanatlar ve Bilimler Akademisi Başkanı Pieter J. D. Drenth'in de "Bilim İnsanın Bilimsel ve Toplumsal Sorumluluğu" başlığıyla bir konuşma yaptığı bu toplantı, sırasıyla şu üç oturumdan oluşuyordu: "Bilimsel Düşünce", "Bi-

lim Etiği", "Bilim ve Üniversite". Buradaki bağlamımızın kavramsal çerçevesi açısından bizi en çok ilgilendirecek sunu başlıkları olarak ise şunları sıralayabilirim: "Çağdaş bilim kavramı", "Bilimsel yanılma ve önlenmesi", "Bilimsel aldatmacalar", "Üniversitede özgün bilim üretimi", "Üniversitede bilimsel performansın değerlendirilmesi". Yazarınız da bu toplantıda bir bildiri sunmuştur (1) ki ben bu bölümde bunun metninin bir özetini vererek, yer yer de ona birtakım eklemeler yaparak konularına girmek istiyorum.

İlkece belli başlı her terim için söz konusu olduğu gibi, "bilim" teriminin de değişik anlamlarının bulunduğunu biliyoruz. Bunlardan en başta gelen ve özellikle bizim bu bağlamımızda geçerli olacak üçünü, anlamı en dar kapsamlı olandan başlayarak şöyle sıralayabiliriz: a) En başta olgular dünyasını anlama ve açıklama çabasını üstlenmiş olan, fizik, canlılık bilimleri, toplum bilimleri gibi Temel Bilimler; b) Bunlara ek olarak, tıp, genelde sağlık uğraşları, mühendislikler gibi, gerekli ya da olmazsa olmaz koşulları temel bilim(ler) olan Uygulamalı Bilimler ya da Alanlar; c) İlk iki kümeden birisinde yer alabileceklerini söyleyemeyeceğimiz, yerine göre de kendi başlarına birer küme oluşturan, Tarih, Felsefe, Matematik, (akademik açıdan) Dil ve Yazın Alanları, İletişim Bilimleri olarak adlandırılan alanlar, Eğitim Bilimleri vb.'ni de içine alacak biçimde tüm Akademik Disiplinler. Özellikle günümüzde, söz konusu alanların burada verilen yalın, bir bakıma ilkesel tanımlarının artık pek geçerli olamayacağı, bu alanların, birtakım yölerden yerleştirildikleri kümelerin sınırlarının dışına çıkabildikleri de söylenebilir. Örneğin temel bilimlerden biyoloji, tıp, en başta kalıtım ve kanser bilimi araştırmalarında çok önlerde yer almaktadır; ilginç olarak felsefe, kurumların iç işleyişlerindeki, insanların günlük yaşamındaki vb. durumların saptanması, eleştirel yorumların ve mantıksal çözümlemelerin yapılması

yluyla, daha önceleri belki düşünülme- yen uygulama alanları bulmaya başlamıştır. Ancak her durumda, buradaki ayırımımızın ilkece geçerli olduğunu belirtmek, temel bir yöntem bilgisi ("metodoloji") açısından yeterli olacaktır kanısındayım.

Yazarınızın tanımlamasına göre, Etik ya da Ahlâki Değerler Felsefesi'nde, (kendimize ve) başkalarına (Biyotikte ayrıca başka canlılara) yönelik tutum ve davranışlarımızla ilgili isteklerimiz, dileklerimiz olan Değerlerimiz ve Değer Çatışmalarımızın yaşandığı Değer Sorunları konu edilmektedir. "Bilim" terimini de onun burada belirtilen tanımlamalarından en geniş kapsamına göre düşünecek olursak, o zaman "Bilim Etiği"nden şunu anlamamız gerekecektir: akademik-uğraşsal etkinliklerin yürütülmeleri sırasında ortaya çıkan her türlü ahlaki değer sorunuyla bunlara getirilen çözüm önerilerinin kavramsal-mantıksal-anlambilgisel düzeyde tartışıldığı, çeşitli bir biçimde yorumlandığı alan. Böyle bir yaklaşım ve kavramsal çerçeveye göre, temel bilimlerdeki araştırmalarda örneğin dürüstlük ilkesinin benimsendiği Araştırma Etiği; sağlık uğraşlarında, mühendislik dallarında vb. verilen hizmetlerin değerlerimiz açısından olabilecek en üst düzeyde yerine getirilmesini gerektiren Uğraş Etiği; örneğin tarih araştırmalarının sonuç ve yorumlanmalarının, toplumda her düzeydeki eğitim, iletişim etkinliklerinin ve tüm öteki akademik alanların da çağdaş değerlerimize göre yürütülmesinin beklendiği Akademik/Uğraşsal Etik, gerek üniversitenin işlevleriyle gerekse uğraşların onun dışındaki etkinlikleriyle ilgili olarak, değer sorunlarının incelenme sınırlarını kabaca çizecektir.

"Bilim Etiği" ve "Akademik Etik" terimleri belki sıkça eşanlamlı olarak, bunun sonucu olarak da birbirlerinin yerine kullanılmaktadır. Burada her ikisi ile ilgili anlambilgisel birer noktayı düşünmek durumundayız. Bir kez, bu terimlerden birincisinin hangi kapsamda kullanıldığını bilmemiz gerekmektedir; bunun yanında

ikincisinin de, temel bilimsel bilgi üretimiyle üniversitede en geniş anlamdaki akademik üretim, eğitim etkinliği ve üretilen her türlü uygulamalı hizmet sırasında ortaya çıkan ahlaki değer sorunlarını kapsadığını unutmamalıyız. Bu durumda, gerçekte bu iki Etik etkinliğinden ikincisinin daha geniş kapsamlı olduğu ve ilkece birincisini de içine aldığı gözden uzak tutulmamalıdır.

Bu bölümde son olarak, etik alanındaki en temel bir nokta olan

Akademik üretimin sonuçlarının yayınlanması sırasında; üniversitelerde öğrenim görenlerle eğitim verenler arasındaki ilişkilerde; çalışanların kendi aralarında ahlaki değer sorunları ortaya çıkabilmektedir.

araç-amaç ilişkisine değinebiliriz. Buna göre, gerçekleştirmek istediğimiz hangi amaç(lar) için neyi, hangi yolları araç olarak kullanacağız? Yazının ilerleyen bölümlerinde, bu çok önemli noktayı doğrudan gündeme getirmesek de o, örtülü bir biçimde ilgili tartışmaların içinde kaçınılmaz olarak yer alacaktır.

Bilimcilik, seçkincilik ve "narsisizm"

Yine bu yazıda birbirine bağlı konuların akışı sırasında göreceğiz ki akademik etiğin de içeriğini, üniversitelerde yalnızca bilgi, yaklaşım, yöntem vb. üretimi, eği-

tim ve varsa uygulama etkinliklerinde ortaya çıkan ahlaki değer sorunlarının tartışılması oluşturmamaktadır. Temel bilimsel, genel olarak akademik-bilimsel araştırmaların ve her türlü akademik üretimin sonuçlarının yayınlanması sırasında; üniversitelerde genel olarak öğrenim görenlerle eğitim verenlerin arasındaki ilişkilerde; çalışanların kendi aralarında; araştırmacı, eğitimci ve uygulayıcılarla toplumun değişik kesimleri, yerine göre belki tümü arasında, ahlaki değer sorunları ortaya çıkabilmektedir. Örneğin yakın zamanda yaşadığımız açlık grevleri, bir yanda hekimleri ve onların örgütünü, öte yanda devlet aygıtının ilgili kesimlerini zaman zaman karşı karşıya getirirken çok önemli ahlaki sorunlar ortaya çıkmıştır.

Yeniden buradaki bağlamımıza dönersek, geçtiğimiz aylarda *Cumhuriyet Bilim Teknik*'e gönderdiğim, ancak çıkmayan bir yazımı buraya olduğu gibi aktarmakla bu işe başlamak istiyorum. Onun çıkmaması beni çok şaşırtmadı da; ama ilgili tüm bağlamı da buraya aktarınca, onun üzerinde durulmaya değer olduğu anlaşılmaktadır kanısındayım. Yazının metni şöyle idi.

[Hasan Yazıcı dostumun Derгимizde bir süre önce çıkan "Cela! Şengör"ün dedikleri..." başlıklı yazısını (697/10, 29 Temmuz 2000) okuyunca, onun gözlem ve yorumlarına eklemeler yapmak gerçegini duydum. *Cumhuriyet Bilim Teknik*'in (seyrek de olsa gazetesinin kendisinde de yazan) bu çok renkli yazarıyla ilgili olarak Sayın Yazıcı'nın yaptığı saptamalar arasında başlıcaları, (daha değişik anlatımlarla da dile getirilmiş olsalar) şunlardır: kendi başarılarından açıkça (ve neredeyse belki sürekli biçimde) söz açmak; kendisini çoğu insandan (ve çoğunluktan) üstün görme eğilimi; (ileri bir) seçkincilik; demokrasiye karşı olumsuz bir tutum; YÖK gibi, üniversitelerin "üstünde" buyurgan bir "bürokratik" güç kaynağına ve Ordu'daki askeri disipline hayranlık duymak.

Kendisini, dostum Yazıcı'nın nitelendirmesiyle "seçkinlerin seçkini bir bilim adamı" olarak

görebilecek Şengör'ün, bilim, akademik yaşam, genelde de insan ve toplumla ilgili birtakım temel yanlışlarının olduğunu görmeliyiz. Birbirine bağlı olan bu yanlışları burada şöyle sıralayabiliriz: Akademik alanların bölümlendirilmesi ve kümelenmesindeki büyük çeşitliliği ve ayrılıkları görmemek; buna da bağlı olarak, "bilim" teriminin en az, sırasıyla birbirinin içinde düşünülebilecek üç tür etkinlik kümesini (temel bilimleri, tıp, mühendislik gibi temel bilime dayalı uygulamalı alanları, akademik uğraştaki tüm dalları) anlattığını bilmemek; örneğin, fizik gibi bir temel bilimin farklılaşmış uzantısı olarak düşünülebilecek yerbilimde (uluslararası) başarı göstermiş bir bilimcinin, kendi alanıyla bile ilgili olsa yöntem bilgisi, felsefe, tarih vb. alanlarda başarısız olabileceğini düşünememek; aşırı bir kuralcılığı benimsemek; insanların bireysel yeteneklerini geliştirip başarı kazanmalarının, toplumla ters düşseler bile ancak toplumsal bir bağlamda gerçekleşebileceğini göz ardı etmek; seçkin yeteneklerin ortaya çıkmasının çok olumlu, bir tür güç odağına yol açan seçkinciliğin ise, en azından eleştirel tutumu ortadan kaldırdığı için büyük olumsuzluk taşıdığını görmemek (seçkin yetenekleri hep öne çıkarmış olan Atatürk seçkinci miydi?); kendisi gibi düşünmeyenlerle "alay etmek", onlara karşı sözel bir saldırganlık içinde olmak; kurumların, onların amaçlarının, dolayısıyla işlevlerinin ve yapılarının arasındaki farklılığı dikkate alamamak vb. Burada son olarak bir soru: İçinde özelleştirinin de bulunması gereken akademik anlayış bir yana, bu sayılan noktaların hangisi, kaçınılmaz olarak toplumsallıkla birlikte düşünülmesi gereken aydın olma konumuyla bağdaştırılabilir?

Yazarınız, konumuzla ilgili açısından tümüyle bir rastlantı sonucu olarak, geçtiğimiz Temmuz ayında Burdur'daki 58. Topçu Er Eğitim Tugayı'nda, oradaki akademik-eğitsel konuşmalar dizisi içinde "Laiklik ve Evrim" başlıklı bir sunuş yapmıştır. Bedelli askerlik yapan ve sayıları beş bine ulaşan erlerden, bizim açımızdan öğ-

rencilerden oluşan dinleyicilerin yanılmıyorsa yaklaşık yüzde onu yüksek öğrenimliydi. Sunuşun sonundaki eleştirel değerlendirmeler ve sorulan sorular konuşmacı olarak benim açımdan doyurucuydu. Öte yandan Burdur'daki gözlem ve izlenimlerim, Sayın Tuğgeneral Ali Rıza Selmanpaşoğlu'nun subaylardan belki genelde beklenen, "buyuran asker" niteliğinden çok, demokrat ve paylaşımcı, bilgiye, deneyime ve akademik anlayışa gerçekten önem veren bir kişi olduğu yargısına götürdü. Benim gözlem ve yorumlarım, son yıllarda genelde Ordu'daki anlayış değişikliği ile

**Bir konuda
düşünülebilecek
olumluluk ve
olumsuzlukların,
artı ve eksilerin
ortaya konması
çabası olarak
özetlenebilecek
eleştirel
değerlendirme
ilkece "narsist"e
yabancıdır.**

ilgili olarak duyduklarımızla diyebilirim ki tümüyle uyushmaktadır. Bütün bunlardan çıkardığım sonuç, bu kurumumuzda artık disiplinin kendi içinde bir amaç olmaktan çok, birey ve toplu olarak insanların başarıya ulaşmasında bir araç konumunda düşünülüyor olmasıydı. Bir gözlemim, dolaylı da olsa bu konuda bir gösterge olabilir sanırım: Atatürk'ün Tugay'da gördüğüm resimlerinin büyük bölümü, onun sivil giysili fotoğraflarıydı.

Dostum Yazıcı yazısını, "Bütün bunları size hatırlatmaktan biraz da sıkılıyor ve üzülüyorum Sayın Şengör." tümcesiyle bitiriyor. An-

cak ben, Sayın Yazıcı'nın bu açıdan boşuna kaygı duyduğu kanısındayım. Sayın Şengör, bu tür eleştirel saptamaları, değerlendirmeleri, (belki dost çevresinin dikkatini çekmesinin dışında) neredeyse hiç dikkate almayacaktır diye düşünüyorum. Ancak övülseydi, kuşkusuz iş çok değişirdi. Genelde sanat çevrelerindeki "narsistik prima donna"ların kendileri ve çevreleriyle ilgili aşırı "ben merkezli" tutumlarının çok benzerlerini, akademik ve uğraş ortamlarımızda da gözlemekteyiz. "Narsistik prima homma"ların da bu konudaki yaklaşımlarının daha ayrı ya da daha az olacağını hangi ruhhilimci söyleyebilir? (Sayın Şengör'ün de çok tuttuğu, üniversitedeki başarıyı çok büyük ölçüde başkalarının yaptığı "atıflara" bağlama anlayışının, ruhhilimsel açıdan kendine güvensizlik ve toplumda büyük ilgi görmeye aşırı bir istekle birlikte gittiğini düşünüyorum).

Benim bu bağlamda sizlerle paylaşabileceğim son bir nokta olabilir: Sayın Şengör'ün ya da onun çok benzeri seçkin bir bilimcinin bir üniversitemize yönetici olarak "atanmış" olduğunu düşünelim. Siz orada çalışıyor olsanız, bu durumda ne yapardınız? İşte sizlere gerçek bir YÖK'sel kurgu... Üzerinde (geceleri olmamak koşuluyla) düşünün lütfen!]

Yayınlanmayan, belki daha açık olarak Derginin yayın sorumlusu tarafından yayınlanması uygun görülmeyen bu yazım, "Bilimcilik, seçkencilik ve narsisizm" başlığını taşıyordu. Yeniden üzerinde durmak gerekirse, narsist eğilimli kişiler, bu eğilimlerinin güçlü olması ölçüsünde, kendi yaptıklarıyla, görüş, düşünce, eğilim ve değer yargılarıyla vb. ilgili eleştirilerin içeriğini neredeyse sürekli göz ardı etmek; eleştirileri daha çok kendisinin takdir edilememesi, yerine göre eleştirenlerin onu "çekememesi", "kışkanması" olarak yorumlamak eğilimindedirler. Onu "öven", ya da ona yönelik olarak övme ile eşdeğer bir tutum içinde olanlar ise, onun değerini anlayan, onun "hakkını veren" kişilerdir. Böylece, içeriği ne olursa olsun bir konuda düşünüle-

bilecek olumluluk ve olumsuzlukların, artı ve eksilerin ortaya konması çabası olarak özelleştirebileceğimiz eleştirel değerlendirme ilkece ona yabancıdır. Böyle bir tutumu kendisine yöneltemediği, yöneltemeyeceği için de, bir özelleştiriden neredeyse tümüyle yoksundur. Bir dostum, bir yazısında Şengör'ün, bilimsel bir makaleyle ilgili olarak (kuşkusuz uluslararası) bir dergiden gelen olumsuz yanıtın söz açtığını söylüyor, bununla onun eleştiriye açık olduğunu anlatmak istiyordu. Ancak burada gözden kaçırılmaması gereken bir nokta var. Bu olay onun bir özelleştiri alışkanlığının bulunabileceğinin değil, "uluslararası bir bilim otoritesinin" varlığını kabullendiğinin bir belirtisi olarak görülebilir. Bu da, narsistlerin gerçekte kendilerine güvenlerinin bulunmamasından, başkalarının kendisiyle ilgili değerlendirmelerini ise, bunlar ister olumlu ister olumsuz olsun, ilkece duygusal düzeyde, "geniş anlamda "tepkisel" olarak algılamalarından kaynaklanmaktadır. Burada sonuçta, çok öz olarak ve akademik olmayan bir anlatımla, "beni (narsisti) sevmeyenler ölsün" gibi bir anlayışın yattığı açık olmalı.

Şu noktayı çok açık olarak vurgulamalıyız. Bir aydın olarak karşı çıktığım öğretiler ya da öğretisel yaklaşımlar arasında neredeyse en başta "popülizm" gelmektedir. Ben bu sözcükle, düşüncelerimizi, değerlendirmelerimizi yönelttiğimiz kesimlere karşı, kendi açım-dan aşırı bağışlayıcı diyebileceğim, tek yönlü, eleştiri süzgecin-den geçirmeden yargılarda bulunmayı, neredeyse hep olumlu sonuçlar çıkarmayı anlıyorum. Bu bağlamda "kesim", öğrenciler, kadınlar, halk, emekçiler, ya da benim içinde bulunduğum örneğin öğretim üyeleri/akademisyenler ya da toplumsal açıdan orta sınıf olabilir. Bunun yanında, temel bir açıdan "popülizmin" tersi bir anlam taşıdığını düşünebileceğimiz seçkinciliğin ("elitizmin") de ilkece karşındayım. Bu bağlamda "seçkin" terimini, yetenekli, belli başlı insan etkinliklerinde yerine göre büyük yetisi bulunan ve başarı gösteren kişi anlamında düşün-

memiz gerektiği anlaşıyor. Ancak kanımca, özellikle "seçkinler" dediğimiz zaman, tek tek yetili, başarılı, yerine göre de çok olumluluk anlatan, olağanüstü nitelikli "büyük" bireylerden çok onların bir araya gelmesinden oluşan bir kesim, neredeyse bir tür toplumsal sınıf anlatılmak istenir gibidir; "seçkincilik" de bir bakıma, sanki bunun onaylandığı bir öğretiyi belirtmektedir. Yetenekli bireylerin bir araya gelmelerinin, işbirliğinde bulunmalarının, etkinlikler göstermelerinin değil sakıncası, gerek kendilerini daha da geliştirmeleri

Genelde, "seçkin" kişinin başarısı, tek bir yetisinin öne çıkartılmasına değil, birden çok ilgili yeteneğinin bir arada işleyişine bağlıdır.

gerekse toplumu aydınlatmaları, ona yönelik güzel işler yapma, ona yararlı olmaları açısından çok yerinde olduğunu düşünmeliyiz. Ancak bu durum onlara, bir "eleştirilmeme", "yanılmama", "hep doğru işler yapıyor olma" konumu getirmemelidir.

Cumhuriyet Bilim Teknik dergisinde konuyla ilgili olarak yazdığım yazılarda şu noktayı vurgulamıştım. Bir süre önce yitirdiğimiz, kanımca seçkin bir piyano öğretmeni olan yakınım Tulga Cezit'in açıkladığı gibi, belli bir konuda yetenekli kişinin birden çok tek tek yeteneğinin bulunması beklenir. Örneğin müzik alanında solist olacak kişinin müzik alanı kulağı, yerine göre (özellikle örneğin piyano ya da keman için olduğu gibi) el-parmak becerileri, düzenli çalışma alışkanlığı vb. gibi en önde düşünülebilecek "teknik" ve "eğitsel" yeteneklerinin yanında, onun heyecanını denetleyebilmesi gerekecektir. Daha açık olarak ve

genelde, "seçkin" kişinin başarısı, tek bir yetisinin öne çıkarılmasına değil, birden çok ilgili yeteneğinin bir arada işleyişine bağlıdır.

Bilim, bilim yayıncılığı ve etik

Aşırı kuralcılık ve disiplin hayranlığı, bilim etkinliğinin "askerleştirilmesini" ("militarizasyonu") benimseme ya da kurumlar olarak orduların iç işleyişlerinde geçerli değerlerin bilim/akademik yaşam ortamına taşınması anlamına gelecektir. Subaylar arasında hiç de az olmayan bir bölümünün, özellikle akademik-bilimsel anlayışla tanışmış, akademik derece almış olanların, buna hazırlananların da böyle bir tutuma, çok yerinde olarak karşı çıkacakları, çıkmaları gerektiği kanısındayım. Ayrıca, yukarda dile getirilenlerin ışığında düşünersek, birkaç kez Nobel bilim ödülünü, ya da kendi alanlarında onun karşılığını almış da olsalar, ne bu alanlarda ne de başka konularda düşündükleri ve yazdıklarından dolayı eleştirilmeyecek kimsenin bulunabileceğini düşünebilir miyiz? Belli bir akademik alanda uluslararası başarı, düşünce yaşamında hiçbir tutumun güvencesi değildir ve başka konularda düşünemeyişin kalkması olmamalıdır.

Bu çok temel noktaların *Cumhuriyet*'in önde gelen sorumlularınca da bilinmesi gerektiğini düşünmek bir abartı olmasa gerektir. Durum böyle iken, Sayın Yazarı'nın söz konusu yazısının çıktığı günü izleyen Pazar günü, Sayın İlhan Selçuk, Derginin sürekli yazarı Celal Şengör'ü öven bir yazı yazdı. İlhan Selçuk'un yazısından çıkarılacak sonuca göre o, başarılı bir bilim adamı olmasının yanında, toplumsal olaylara yönelen duyarlı bir aydıındı. Sayın Selçuk'un böyle bir yazıyı yazmasının Sayın Yazarı'nın Şengör'ün anlayış ve tutumunu eleştiren yazısını izlemesi yazımıza çok ilginç gelmiştir. Burada tümüyle bir rastlantısallık söz konusuysa, o zaman dışardan bir etkinin bulunmayacağı açıktır. Ancak, Sayın Selçuk'un *Cumhuriyet*'te haftada 6 gün yazdığı, Şengör'ün yazılarının da kaç yıldır Dergide her hafta yayımlandığını düşünürsek,

böyle bir rastlantının gerçekleşmesi olasılığının değil oldukça, çok düşük olduğu sonucuna varabiliriz. Sayın Selçuk kuşkusuz böyle bir yazıyı yazma gereğini, derginin bir yazarını "desteklemek" amacıyla kendisi de duymuş olabilir. Ya da, hence biraz daha büyük bir olasılıkla, kendisine Dergi'den gelen bir "telkinle" onu kaleme almış olabilir. Bu nokta, yazının bundan sonraki bölümlerinde dile getirilecek olanlarla birlikte ele alındığında belki daha bir açıklığa kavuşacak ya da anlam kazanacaktır. Ancak her durumda, bu "olayın" yayın sorumluluğu ve yayın etiği açısından ele alınmasının hiç de yanlış olmayacağını görülmüştür.

Cumhuriyet Bilim Teknik'in Yayın Sorumlusu'nun, derginin başlığındaki terimlere yaraşır işler başardığını kuşkusuz yadsınamaz. Bu arada, özellikle üniversitelerdeki eğitim, yetişme, yönetim sorunlarında hazırladığı, değişik zamanlarda yoğunlaşan tartışma ortamı hepimizin dikkatini çekmiştir sanırım. Onun, zaman zaman bilim ve tekniğin en başta ülkemizle ilgili toplumsal, siyasal sorunlarını, dil ve hukuk yönlerini işleyen yazılara, tartışmalara ortam sağladığını görüyoruz. Ancak bütün bu ve ola ki sayılabilecek başka noktaların yanında onun, benim görebildiğim birtakım temel noktalarda yayın etiği ve sorumluluğu konusunda önemli gedikler ya da açıklar verdiği kanısındayım. Bu noktaları şöyle sıralayabiliriz. 1) Çıkmasından sorumlu olduğu yayın, olağan bir akademik dergi/"bilim" dergisi olmadığı için, gelen yazılara "müdahalede" kendisini oldukça özgür bir konumda görmek, ki bunu zaman zaman dile de getirmektedir. Benim bilebildiğim, bunu yaparken de yazarlarla bir bağlantı kurma çabası içinde olmamak. (Burada, Gazete'nin kendisine tanıdığı, belki tanıyabildiği olanakların da oldukça sınırlı bulunması bir etken olabilir). 2) Dergi'deki "Tartışma - Editöre Mektup" köşesinde çıkan yazılarda zaman zaman görülenlerin dışında, bu köşede ya da ondan ayrı olarak yer alacak, en başta belki doğrudan

dergiye, onun yayınlanmasıyla ilgili her türlü önemli noktaya yönelik kısa, ancak çarpıcı içerikli mektuplara/değerlendirmelere yer vermemiş, vermiyor olmak. 3) Kendisini, birtakım temel bilim konularında, gerekçelendiremediği, sanırım gerçekte de gerekçelendiremeyeceği noktalarda düşünce ileri sürmekte yetkili görmek. 4) Celal Şengör gibi, kendi belirli alanındaki başarıları ne olursa olsun, dünya görüşü, siyasal düşüncesi, insana ve kendi ülkesine bakışı, insanlararası ilişkiler, akademik yaşam, bilim anlayışı ve başkaca genel konularda

**Belli bir alanda
uluslararası başarı,
düşünce
yaşamında hiçbir
tutumun güvencesi
değildir ve başka
konularda
düşünemeyişin
kalkanı
olmamalıdır.**

"... -den başka bir şey değildir" dar kalıbının ötesine çıkamayan, olup bitenleri ak-kara ayrımının dışında, tüm boyutlarıyla kavrayamayan tutucu bir kişiyi, Dergi'nin sürekli yazarı konumuna getirmiş olması. (Bu yazar, örneğin özellikle üzerinde çok boyutlu düşünemediği dil konusunda, tutucuların, yerine göre Atatürk düşmanı gericilerin yorumlarını yinlemekte, yine özellikle bu bakımdan, uygun bir anlatım olacağına, Atatürk'ü belirgin biçimde "sağa çekmektedir".) 5) Yine bu yazarın ve birazdan göreceğimiz bir başkasının, kendileri gibi düşünmeyenlere karşı, kullandıkları dil aracılığıyla belirgin duruma gelen açık saldırgan bir tutumları söz konusudur ki, kuşkusuz temelde bu, onların düşünce ve yak-

laşım düzeyindeki katı tutumlarından, bunun da altında yatan "dogmalarından" kaynaklanmaktadır. Yakın zaman önce genç sayılacak yaşta yitirdiğimiz, İngiliz çözümleyici okuluna bağlı felsefecimiz Arda Denkel de böyle bir tutumu yansıtan "bir dil kullanmaktaydı ve kendisi tersini söylemiş olmakla birlikte Evrim konusunda bilimden yana olan akademisyenlere karşı neredeyse bilim düşmanları gericilerin yanında yer almış, onları tartışmalarında bilim insanlarıyla özdeş düzeye koymuştu. Bu arada, Dergi'nin şimdi etik ve bilim felsefesi bağlamında tutumuna yer vereceğimiz fizikçi yazarı da Denkel'e, "onu rahat bırakın" gibi bir tutumla destek vermişti. Öyle görülüyor ki karşımızda, *Cumhuriyet Bilim Teknik*'in yazarlarının arasında değişik alanlardan gelen, ancak en önemlisi yayın sorumlusuna çok yakın ve belli akademik anlayış ve tutum özellikleri bulunan bir "derin düşünmanlar grubu" söz konusudur. Bu nokta, bir sonraki bölümde aktaracağım olayla sanırım daha çok açıklığa kavuşmuş olacaktır.

Burada şu noktaya da değinmeden edemeyiz diye düşünüyorum. Söz konusu yayın sorumlusunun, Dergisinin Gündem köşesinde yayınladığı haftalık yazıları bir yana, yakın zamana dek daha yakından okuyabildiğim Gazetenin kendisinde çıkan toplumsal, siyasal, bilim siyasasıyla vb. ilgili yazılarının genelde çok çarpıcı, aydınlatıcı, yol gösterici olduğunu ve dengeli bir anlayışla kaleme alındığını düşünüyorum. Ancak bunu, bizim bu bağlamdaki konumuzla/konularımızla doğrudan bir ilişkisi bulunmadığı için burada bir yana bırakıyorum.

KAYNAKLAR

1) Yaman Örs, (1994), "Bilim Etkinliğinde Değer Sorunları", TÜBA Bilimsel Toplantılar Serileri: 1: "Dünya'da ve Türkiye'de Bilim, Etik ve Üniversite". Ankara, 26 Mayıs 1994; Türkiye Bilimler Akademisi, Ankara; s. 61-63.

DEVAM EDECEK

Varoluşçu Cinsellik

Varoluşçu Cinsellik

Varoluşçu Seks

Peter Koestenbaum
Türkçesi: Nur YENER

Mavi • Psikoloji/Felsefe

Cinsellik doğal bir dürtüdür, ama sizin yaşamınızda oynadığı rol ve ona yüklediğiniz önem-cinsel dürtünüze karşı tavrunuz- bir özgü seçimi meselesidir. Duygusal yaşamınızdaki dört temel unsur cinsellik, aşk, evlilik ve çocuklardır. Bunların arasında mantıksal bir bağlantı yoktur. Bu dört unsurlardan her biri, ya biyolojik bir olgu, ya psikolojik bir olgu ya da sosyal bir kurum olarak, birbirinden bağımsız varolurlar.

Siz, yaşamınızda anlam yaratma tasarımınızın bir parçası olarak bunlardan herhangi birini, hiçbirini ya da hepsini seçmekte özgürsünüzdür. Bu dört unsur arasında varolan ilişkileri belirlemede de özgürsünüz. Örneğin, aşkın seksten önce gelip gelmediği, cinselliğin aşkı gerektirip gerektirmediği ve aşkın ya da cinselliğin bir evlilik için doğru temeller olup olmadığı, bütün bunlar objektif veya bir uzman gerektirmeyen, bir yanıt olmayan sorulardır ve sizin özgür kendinizi -belirleme gücünüzle çözümlenmelidir. Özgürleşmiş, otantik bir kişi yaşamışında bu önemli kendini-belirleme edimini üstlenebilir ve bu nedenle de "kaderinin efendisi" olur.

OKYANUS

OKYANUS YAYINCILIK

Ankara Cad. Konak Han. 34410 Cağaloğlu-İstanbul Tel+Fax: (0212) 513 42 59

Kapitalist dünyada yeni bir salgın hastalık türü:

Neden chat yapıyoruz?

Neden gerçek yaşamda birbirlerini tanımayanlar, sanal dünyada çeşitli biçimlerde ilişki kurma yolları arıyorlar? Moda? Prestij ihtiyacı? Yedek kişilik rahatlığı? "Sorunsuz" cinsellik? Sonuçta chat, kapitalizmin yarattığı yeni bir bağımlılık türü ve ülkemizde de yayılıyor.

Uzm. Dr. Aysel Yurtsever

Temel dinamiği, sermaye birikimini ve genişletilmiş yeniden üretimi sürekli kılmak olan kapitalizm, bu dürtüyle bir yandan içinde geliştiği toplumların tüm yaşam biçimlerini değiştirirken, diğer yandan da birikimini doruğa ulaştırmak için gereksinimi olan yeni pazarları yaratarak, sürekli genişleyerek dünya sistemi olgusunu pekiştirir. Kapitalizm dünya çapında yaygınlaşırken, kapitalist ilişkileri de yaygınlaştırır. Yaygınlaşma sürecine, etkin iletişim ve ulaşım sistemleri eşlik eder.

Emperyalist egemenliğin aracı: İletişim teknolojileri

Kapitalizm, içinde yeşerdiği üretim biçimlerini, üretim ilişkilerini ve toplumsal ilişkiler bütünü nü tahrip ederken, ortaya çıkardığı yeni toplumsal yaşam ve pratikleri de "gelişme" diye sunmaktadır. Sömürge sistemi son bulmuştur ama emperyalizm hiyerarşik bir dünya sistemi olarak, egemenliğini sürdürmektedir. Emperyalist egemenlikte, siyasal ve askeri güç kullanımı yanında, teknolojik üstünlük bir anlamda belirleyici özellik taşımakta, hızlı yaygın iletişim sayesinde, giderek tekleştirilen maddi

ve kültürel "ürünler" tüm dünyaya model olarak dayatılmaktadır.

Emperyalist-kapitalist ülkeler (kısaca zengin G7'ler) enformasyon üreten, işleyen ve taşıyan araçların üretimini, tasarımı ve geliştirilmesini sağlayan teknolojileri ellerinde tutuyorlar. Bu teknolojilere sahip olmayan ülkeler ise bunları ithal ederken, gelişmiş ülkelere bağımlılıkları pekiyor. Gelişmiş ülkeler teknolojiyi, kendi çıkarları doğrultusunda kontrol edip kullanıyorlar. Gelişmiş iletişim teknolojilerinin az gelişmiş ülkelere girişi, bağımlılığı ve eşitsizlikle daha da artırıyor.

İletişim en genel anlamıyla; duygu, düşünce ya da bilgilerin akla gelebilecek her yolla başkalarına aktarılması sürecidir. Duygular, düşünceler, bilgiler ancak iletişim yoluyla hedef kişi ya da kişilere

aktarılabilir ve çevremizden de bunlar ancak iletişim yoluyla alınabilir (1).

Kitle iletişim araçlarıyla kapitalizm, ideolojisi, değerleri ve her tür metasıyla dünyanın her köşesine bir ağ gibi yayılıyor. Böylece kapitalizm enformasyon teknolojisi aracılığıyla sınıflar, bölgeler ve ülkeler arası çelişkileri de global düzeyde yeniden üretiyor.

Enformasyon ve teknolojinin tek yönlü, eşitsiz yayılışına paralel olarak, yoksul ülkeler Batı kültürü ile bütünleşirken yerel, ulusal kültürel çeşitlilik ve özgünlükler yok oluyor. Kültürel emperyalizm ise yaygınlaşıyor.

Telekomünikasyonun, iletişim teknolojilerinin alt yapısı kültür emperyalizminin taşıyıcısıdır (2). Teknolojinin dev adımlarla ilerlemesi, üretim araçlarındaki gelişme,

"bilgi toplumu" çağında tüketimin ve tüketim kültürünün yükselişini getiriyor. Özellikle tüketim ürünlerinde bolluğun hakim olduğu kuzey ülkelerinde durum böyle. Kuzey ülkelerinin nüfusunun dünya üzerinde yaşayanların üçte birinden az olması dünya genelindeki tabloyu değiştirmiyor. Dünyanın geri kalan kısmında, yoksulluk içinde ya-

şayan insanlığın üçte ikisinde de durum benzerdir. Genel olarak dünya kapitalist küreselleşmenin kıskacındadır.

Küreselleşme (globalizm), aslında nitelik olarak yeni bir olgu değil, doğuştan "dünya tarihsel" olan kapitalizmin, dünya ölçeğindeki bir yeni taarruzudur. Çok uluslu şirketler, iletişimdeki teknolojik ilerlemeler, Sovyetler Birliği'nin çözülüşü bu yeni yayılma dalgasının itici güçleri oldular.

Kapitalizmin insanı: Homo Consumens (Tüketen İnsan)

Bir yandan zengin G7'ler, diğer yandan gelişmekte olan ülkelerdeki fakir milyarlarca insan, küreselleşmenin tüketim çılgınlığında birleşiyor. Olabildiğince çok tüketen insan modeliyle karşı karşıyayız. Hâlâ *Homo Faber* (Üreten İnsan) tipi tamamen yok olmuş değil ama, onun yerini giderek *Homo Consumens* (Tüketen İnsan) almaktadır. Mantığını ve aklını hayatta kalmak için kullanan *Homo Sapiens* tipi insanın varolup olmadığı ise tartışma götürür! Total tüketici insan anlayışı, dünya üzerinde yayılırken, hiçbir ideolojik ve politik engel tanımamaktadır (3).

Tüketmenin kötü tarafı nedir? Üretilenler, tüketilmek için üretilmiyor mu? Hayatta kalabilmek için birçok şeyi tüketmemiz gerek-

miyor mu? Gerçekten de insanlar da her canlı gibi bazı şeyleri tüketmek zorundadır. Karşı çıkılan, bu tip tüketim değil, insani ihtiyaçların giderilmesiyle sınırlı kalmayan, kültürü tüketim metası haline getiren, küreselleşmenin yeni kültür anlayışıdır. Kültür, hem bir gelecekler ve inançlar bütünü, hem de teknolojik ürünler ve araçlar ya da aygıtlar bütünüdür (4). Amerikalı eleştirmen Dwight; McDonalds kültürünü, büyük sermayeli işadamları tarafından istihdam edilen teknisyenler aracılığıyla üretilen ve müşterilerinin bu sürece katılımlarının, bir malı almak ya da almamak düzeyine indirildiği bir kültürel yapı olarak tanımlamaktadır. Demek ki, kitle kültürünün tarihsel temellerini kitlesel üretime, sanayileşmeye bağlayabiliriz. Günümüzde kültür artık kitle kültürüne evrilmiştir (5).

Kültürü tüketim ürünü haline getirmenin birçok boyutu var. Sözümlenmek istediğim boyut, insan ilişkileriyle ilgili olan ve bu ilginin internet dünyası ile bağlantısıdır. Bu kültür her günkü yaşamdan ayrılmış, gerçekdışı-sanal bir dünya ve yedek kişilikler yaratmıştır. Bundan dolayı da, günlük hayatın getirdiği korkuları, zorlukları biraz olsun dengeler gibi gözüküyor.

İnternetteki yedek kişilikler ve yabancılaşma

Gerçek yaşamda şu ya da bu şekilde zorlananlar, kendilerine yeni bir bireysellik icat ediyorlar. Yeni bireysellik karşımıza yedek kişilik olarak çıkıyor. Kapitalist sistem, bireylerin kişiliklerini sadece bozmakla kalmayıp, yedek kişilik satışıyla bundan para kazanabiliyor. Gün-

müzde E-ticaretin değişik yöntemleri artık buna imkân veriyor.

Genellikle, içe kapalı, sıkılgan, yabancılaşmış ve nevrozlaşmış yeni insan tipi, içinde hissettiği korkuları tüketim tutkusuyla dengelemeye çalışırken, yaşamın kolaylaşması, otomatikleşme, fast foodlaşma ile giderek zamanı bollaşıyor. Zamanın bollaşması yeni insan tipine internet dünyasında, boş zamanlarında sıkılmayı ve mutsuz olmayı düşündürmeyecek olanaklar sunuyor. Yapılan geyik muhabetleriyle *Home Consumens* giderek aktif bir şekilde pasifleşiyor.

Sözünü ettiğimiz sanal dünyanın kapısını telekomünikasyon alanındaki dev ilerlemeler açtı. Bu kapı öyle bir kapıdır ki, yakını uzak ederken, uzağı da yakın ediyor!

Chatler, siteler, pörnolar, mesajlar, mailler örneklerden bazıları. Hemen bir yanlış anlaşılmayı düzeltmek istiyorum, internetin zaman kazandıran doğru kullanımına karşı değilim. İnternette, yedek kişilik yaratılmasına, insanların teslim alınmasına karşıyım.

Öyle bir teslimiyet ki insanlar giderek daha da yabancılaşıyorlar. Yabancılaşmanın asıl çekirdeğinin kapitalizm öncesi basit meta üretiminde olduğunu biliyoruz. Ancak ilerleyen kapitalizmle ücretli emeğin yaygınlaşması topyekün yabancılaşmaya neden oluyor.

Yabancılaşma kavramını literatüre kazandıran kişi Hegel'dir. Hegel için insanlık tarihi, aynı zaman-

da insanların yabancılaşmasının tarihidir. Kavram Marx tarafından geliştirilir ve üretim süreci ile ilişkisi ortaya konur. Marx'a göre insanlık tarihi, insanlığın sürekli gelişmesinin ve aynı zamanda giderek hem kendine ve hem de dış dünyaya karşı yabancılaşmasının bir tarihidir. Yabancılaşma kavramı, Hegel için olduğu gibi Marx için de, varlık ve insanın doğası arasındaki ayrıma dayanmaktadır. İnsanın varlığı, kendi doğasına karşı yabancılaşır. Sonuçta insan, kendi potansiyeli doğrultusunda olabileceğinden daha başka bir biçim alır. Diğer bir deyişle, çevrenin yönlendirdiği biri olur, yani kendine yabancılaşır.

Yabancılaşmanın en belirgin özelliği, insanların kendi yaratıkları toplumsal ilişkilerle egemen olmaktan çıkmaları, bu ilişkiler tarafından yönlendirilmeleridir. İnsanlar sanki özgür özneler değil, nesnel yasallıkların işleme koyucuları haline geliyorlar.

Toplumun çeşitli kesimlerine göz atacak olursak; yaşamımızı sürdürmek için okul, büro, fabrika, hastahane, ticarethane vs. gibi işyerlerinden birinde çalışmak zorundayız. Çalıştığımız işyerine ayrıca uyum da sağlamalıyız. Uyum sağlamak da yetmiyor, karşımızdakinin isteğini karşılamamız da gerekiyor. Ortada herkesi içine çeken esir eden bir mekanizma var. Hayatımız sanki kendi elimizde değil. Topluma biçim veren anonim bir gücün elinde gibiyiz. Sanki bu anonim güç tarafından esir alındık. Teslim edilmişlik duygusu, yabancılaşmış hayatımızın temel anlayışı oluyor. Arkasından korku geliyor.

Korku, kapitalizmin ayrılmaz bir parçasıdır. Korku olmadan özel mülkiyet olmaz, rekabet düşüncesi olmaz ve başarı ilkesi olmaz. Kısacası, korkuyu ortadan kaldırmak demek, kapitalizmi ortadan kaldırmak demektir (6).

Her yaş grubunda değişik amaçları ortak, korku türleri ortaya çıkıyor. 5-20 yaş arası okul korkusu, 20-30 yaşları arası hayatta

kendi ayakları üzerinde durabilme korkusu, 30-40 yaşları arasında kadın erkek ilişkilerinde tepe noktasına ulaşma ve başaramama korkusu, 40-50 yaşları arasında zamanla yitirmeye başlanan cinsellik korkusu, 50-60 yaşları arası yaşlanma korkusunu sayabiliriz. Değişik yaş gruplarında ortak olan tek şey korkunun kaynağındaki rekabettir.

Rakip, çevremizde yaşayan tüm insanlardır. İnsan insanın düşmanı oluyor. Gerçeklikler böyleyken, sanallıkta ise korkuları, düşleri, sorunları paylaşacak "dostlar" aranıyor. Dünyanın neresinde olursan ol, özel bilgisayarın varsa evde, yoksa işyerinde veya internet kafede yapı-

lan iş aynısıdır. Sözü ettiğimiz olgu, çılgınlık haline gelen, insanların içine bir virüs gibi giren chat modasıdır.

Chat nedir?

Chat, yazarak konuşmadır. Arkadaş arama motorlarından partner bularak yapılıyor. Telefonda daha ucuz, yazılı olduğu için daha işlevli, interaktif, anında ve karşılıklıdır. Benzer işlevlere sahip bir de elektronik posta var. O da hızlı, ancak interaktif değil. Bu nedenle chat başka gereksinimlere de yanıt veriyor. Chat'in diğer bir yanı kişiden kişiye özel olurken, aynı zamanda anonim de olabiliyor. Diğer bir deyişle hem özel, hem genel.

Chat, sorunları, korkuları paylaşma adına, sorunlardan kaçmanın yolu olurken, yeni sorunları da beraberinde getiriyor. Böylesi durumlarda toplumsal bir fenomen olarak karşımıza çıkıyor. Sorunlu evlilik-

lerde eşleri olumsuz etkilerken, gençlerde de istenmeyen etkilere, okul yaşamında başarısızlığa neden olabiliyor. Bu durumda chat yapanları anlamak da toplumsal bir görev oluyor.

Neden gerçek yaşamda birbirlerini tanımayanlar, sanal dünyada çeşitli biçimlerde ilişki kurma yolları arıyorlar?

1) İhtiyaç

Bu konuyu anlamak için kişiler arası iletişime kısaca bakmakta yarar var. İletişimi kısaca, bilgi üretme, aktarma ve adlandırma süreci olarak tanımlayabiliriz. Genel anlamda iletişimin gerçekleşmesi için iki sistem gereklidir. Bu sistemler, iki insan, iki hayvan, iki makine olabilir. Seçenekleri artırmak mümkündür. Nitelikleri ne olursa olsun iki sistem arasındaki bilgi alışverişini "iletişim" olarak kabul edebiliriz. Burada kişiler arası iletişim ve çatışmayı ele alacağız. Kaynağını ve hedefini insanların oluşturduğu iletişimlerini "kişiler arası iletişim" diye adlandırabiliriz.

Psikoloji terimleriyle anlatırsak, kişiler

arası iletişim çatışmalarının nedenlerinden biri ihtiyaçlardır. Psikolojide "güdü", istekleri, ihtiyaçları, dürtüleri kapsayan genel bir kavramdır. Güdüler genellikle iki ana bölüme ayrılıyor. Açlık, susuzluk cinsellik gibi fizyolojik kökenli güdülere dürtü veya birincil güdüler adı veriliyor. Merak, başarı gibi daha üst düzeyde sayılabilecek güdülere, ise sosyal güdüler adı verilir. Güdülerin, organizmayı davranışta bulunmaya iten güç olduğunu söyleyebiliriz. Güdülerimiz davranışlarımızı yönlendirebilir. Bazı güdülerimizin etkisiyle sosyal onay almak önem kazanabilir (7). Burada prestij ihtiyacı gündeme gelir. Prestij ihtiyacının insan için öznel bir değerinin olduğunu düşünüyorum. İnsanın kendi başına prestiji yoktur. Prestij diğer insanların bakışı ve düşünceleri sayesinde vardır. İnsan ancak başkalarının gözünde prestij sahibi olur. Başka in-

sanlarla birlikte bulunan bütün durumlarda kendimizi güçlü hissetmemiz gerekir. Günlük yaşamda bunun korkusunu, eksikliğini şu ya da bu şekilde hissederiz.

Günümüzde, bu prestij ihtiyacını karşılamamın en kolay yolu, bilgisayar aracılığıyla ve chat dünyasıyla buluşmak oluyor. Başkalarının bakışı, prestijin öznel değeri yüzünden insanları her zaman heyecanlandığı gibi, chat dünyasında da kolayca bu amaca ulaşabiliyor. Yeni heyecanlara yelken açılıyor.

2) Moda

Kitle iletişim araçları, kişiler arası iletişim ve çatışmaları etkileme gücüne sahiptir. Bu etkileme başlıca iki şekilde ortaya çıkıyor. İlk olarak, kitle iletişim araçlarının varlığı, birtakım kişilerarası çatışmalara yol açabiliyor. İkinci olarak da kitle iletişim araçlarının verdiği mesajlar, kişilerarası ilişkileri, çatışmaları etkileyebiliyor.

İnternet olanaklarının imkân verdiği chat, e-mail, mesaj gibi yenilikler bütün teknolojik yenilikler gibi ilgi çekiyor ve çok hızlı yayılıyor. Hızlı yayılmasının nedeni de ortaklık duygumuzun ürünlerin kullanımına dayalı olarak yaşanmasından kaynaklanıyor. Yani insanî ilişkilerden çok, "benim de bilgisayarım, cep telefonum var, ben de chat yapıyorum, mesaj çekebiliyorum, yani ben de herkesin yapabildiğini yapıyorum ve diğerlerinden farklı değilim" psikolojisi önemli rol oynuyor (8).

Kitle iletişim araçları, sosyal yaşamı önemli ölçüde etkilerken, kişilere arasındaki ilişkiler de büyük değişikliğe uğruyor. Okuma yazma oranının düşük olduğu yıllarda, özellikle İstanbul'da, insanlar geceleri bir komşuda toplanır, okuma bilen birisinin okuduğu romanı dinlermiş. Ahmet Mithat Efendi'nin, Hüseyin Rahmi'nin ro-

manları okuma gecelerinde pek rağbette imiş. Daha sonraları sinema altın devrini yaşamağa başladı. Zaman ilerledikçe, sinemanın yerini TV aldı. Günümüzde de TV'nin yerini bilgisayar alıyor. Evinde PC olanlar evde, olmayanlar ise iş yerlerindeki bilgisayarlarda ya da internet kafelerde günün değişik saatlerinde bilgisayarların başına geçiyor. İnternette mesaj alış verişleri, mailler, chatler günlük yaşamımızın parçaları haline geliyor. Kültürün tüketim ürünü olmasıyla birlikte PC kullanmak dünyasal moda haline geliyor.

3) Empati

Bir kişinin belirli bir duygusunu anlamaya ve durumu ona iletmeye **empati** adı veriliyor. Bu terimin iki atası vardır. Bunlar, Almanca'daki **empfindung** ve Eski Yunanca'daki **empathia**'dır. Empfindung, bir insanın, kendisini karşısındaki bir nesneye, örneğin bir sanat eserine yansıtmayı, kendisini onun içinde hissetmesi ve bu yolla o nesneyi kendi içine alarak anlaması sürecidir. Eski Yunanca'da **em** içine, **patheia** ise algılama anlamı taşıyordu. 1909 yılından beri de bu sözcüğün psikiyatrideki serüveni başladı. 1960'lı yıllardan itibaren duygusal boyut da eklendi. Bir kişinin karşı-

çekliğin tam dışına taşıyor.

Buna gerçeklikten kaçış eğilimi diyoruz. Gerçeklikten kaçış, aynı anda iki olguyu yansıtır: Uzaklaşma, içinden çıkma, kaçma isteği uyandıracak kadar sıkıcı ya da üzücü bir gerçeklik ile karşı karşıya olduğumuzu fark ettiğimizi; ve bu bizi sıkı, üzen toplumsal gerçekliği değiştirme konusunda kendimize şans tanımadığımızı (10).

Reel ortamda, aile içinde, arkadaşlarımızla ya da akrabalarımızla özgür ve kalıcı sohbetlerimiz artık çok sınırlı. Oysa sanal dünyada seçenekler oldukça geniş. Yakının uzak, uzağın yakın olduğu dünyada, "sanal dostluklar" internette kendine oldukça geniş yer açabiliyor.

4) Cinsellik

Günümüz toplumu her konuda olduğu gibi cinsellik alanında da yanlışlar içinde. Bastırılan ve yasaklanan cinsellik de insanları mutlu edemiyor, serbest ve "özgür" cinsellik de. Çünkü insanların olaya bakışları yanlış. Karşı cinse bir rakip, düşman ve en önemlisi bir yabancı, yararlanılması gereken bir nesne gözüyle bakılıyor.

Bir yandan kadın erkek eşitliğini savunanların, neo-anaerik anarşist nitelikli girişimleri, diğer yandan rasyonel otoritenin yapısı ve neo-ataerik niteliği arasındaki çelişki, cinsellikte büyük kaos yaratıyor.

Ne insan, ne de onun cinselliği bir mal, bir meta ve tüketim aracı değildir. Ona sahip olunamaz ve o elde edilemez. Yalnızca yaşanılması gereken bir süreçtir.

Cinsellik, yaşama karşı duyulan sevginin bir ifade ediliş biçimidir. Cinsellik sahip olmanın değil, olmanın bir vasfıdır. Yeni bir insan ve yeni bir topluma geçişin tek yolu, her şeyi elde etmek, onlara egemen olmak biçiminde beliren ve kâr tutkusu, aç

sındaki kişi gibi hissetmesine **empati** adı verildi (9).

Sanal dünyada yedek kişiliklerle empatinin değişik olanakları yaratılıyor. Yaratılan **nick name**'ler, yedek kişilikler kimi zaman kişi ile özdeşleşirken kimi zaman da ger-

gözlülük, bir de ihtiras demek olan "sahip olmak" karakterini terk etmekten geçer. İnsanlar, onları huzura, mutluluğa yöneltecek olan "olmak" biçimli bir dünya görüşüne geçemedikleri sürece kurtulmaları mümkün değildir. Kurtulamayanlar sanal dünyanın kapısını çalıyorlar.

Sanal dünya, mutluluğu harca-yan ve tüketen bir insan tipi yaratıyor. Neyin tüketildiği önemli değildir. İnsan yeme, içme, TV seyretme, kitap, sigara, tablo, müzik veya cinsellik tüketebilir. İnsanın yakın çevre- sinde yer alan dünya bir tüketim nesne- sine dönüş- müştür. Sek- sin bir tüke- tim aracı ha- lini alması, ikinci endü- stri devriminin bir fenomeni- dir (11).

K ü r e s e l olarak, cinsel nitelikli zevk- ler, her insan için vazgeçil- mesi ve sınır- landırılması mümkün olmayan hazlar olarak kabul ediliyor. Top- lumumuzda ise cinsellik hâlâ bir tabu. Chatte genellikle, erkekler kadınlarla, kadınlar erkeklerle sohb- et ediyor. Bu da toplumsal olarak bu konuda bir açlığı gösteriyor. Her isteğin temelinde tatmin olma ihtiyacı yatıyor. Normal yaşamı- mızda yabancı bir kadın ve bir er- kek özgürce sohbet edemiyor. Ta- bular, yasaklar, yanlış anlaşılmalara vs. böylesi sohbetleri engelliyor. Sanal dünyada giderek yaygınla- şan sanal seks'in psikiyatrik bir cinsel sapma olup olmadığı tartış- masını psikiyatrist meslektaşları- ma bırakıyorum. Bu konuyu ince- lenmeye değer buluyorum.

5) Nesnellik ve arayış

Günümüzde insanlar, hünerli makineleri canlı varlıklardan daha çok seviyorlar. Çünkü insanlar, karşılarındakilere canlı bireyler

olarak değil, nesneler olarak ilgi duyuyorlar. Tüketim toplumu böy- lesi bir çarpıklık yarattı. Bu konu- da iki tane karikatürü örnek ver- mek istiyorum. Birincisi *New Yor- ker*'dan bir karikatür. Genç bir ba- yan müşteriye, belli bir marka par- fümü satmaya çalışan kız, şu söz- lerle parfümü tavsiye eder: "Yeni bir spor araba gibi kokuyor." Tüke- tim insanı, aynı zamanda mekanik insandır. *Homo Mechanicus*: Me- kanik olan her şeyin çekimine ka- pılan ve canlı olana karşı eğilim gösteren makine adam (12).

Diğer bir karikatürün konusu ise şöyle: Kocası devamlı bilgisayarın başında internetle uğraşan bir ka- dın müşteri "lütfen bana bilgisayar gibi kokan bir parfüm verir misi- niz?" diye tezgâhtar bayana sesle- nir.

İnternet üzerinden iletişim ABD tekelindedir. ABD tekelleri, kulla- nıcıları sanal ortamlara hapsettikçe özgürlüklerin ortadan kalktığını biliyorlar. Çünkü insanları diledik- leri gibi yönlendirdiklerinin far- kındadırlar. Yeni nesil gençler bu nesnellikle yetiştiriliyor (13).

Sanal dünyada arayış dört türlü oluyor. Birincisi, hiç evlenmemiş ya da eşinden ayrılmış, yalnız ya- şayan bir kesim; interneti, chati kendisine eş, ilişki, partner aramak için kullanıyor. İkincisi, evli kişiler heyecan aramak için yapıyor. Üçüncüsü, gençler nesnel olarak

iletişim kültürüyle yetiştikleri için konuşmayı böyle yapmayı daha çok seviyorlar. 09.01.2001 tarihli *Radikal* gazetesinden güncel bir haber okuyoruz: "Kırkkale'de in- ternet kafeye giden 130 çocuk göz altına alındı." Aynı konuda ilginç bir araştırma da bir tez çalışmasın- dan: Chatte tanışan bir grup genç buluşmaya karar veriyorlar. Ancak konuşacak ve gülecek bir şey bula- mıyorlar. Hemen en yakın bir in- ternet kafeye gidiyorlar, her biri bir bilgisayarın başına oturuyor ve başlıyorlar PC'ler aracılığıyla ko-

nuşmaya ve gülmeye. Dör- düncüsü yedek kişilikler aracı- lığıyla, e-ticaret yoluyla seks, sanal dünyada alıp satılan bir konuma geliyor. Bir yandan pro- fesyonelce ya- pılıyor, diğer yandan amatör- ce de karşımıza çıkıyor. Kadın- lar için jigolo, erkekler için de para karşılığı aşk yapan ka- dınlara, sapık ilişkilere de- ği- şik arkadaş site- lerinde rastla- mak mümkün

olabiliyor.

Artık karşımıza "pazar ekono- misi karakter biçimi" çıkıyor. Bi- reyler kendilerini birer mal gibi görüyorlar. Kendi değerlerini "kullanım değeri" olarak değil de diğer mallarla değişim değeri ola- rak algılamaya başlıyorlar. Yani insan kişilik pazarının malı ol- muş gibidir. Kişilik pazarının, de- ğerleme ilkeleri açısından mal ve eşya satılan piyasalardan hiçbir farkı yoktur (14).

İnternet pazarı giderek büyü- yor: Yapılan araştırmalara göre, internet üzerinden ticaret hacmi, 2004 yılında firmalar arasında 7 trilyon, firma ile müşteri arasında ise 1 trilyon doları aşacak. Halen 500 milyon olan e-mail sayısının 2002 yılında 1 milyarı geçeceği tahmin ediliyor. Ülkemizde kitap, kaset, CD, çiçek, elektronik, gi-

yim, bilgisayar, gıda gibi ürünlerin internette müşteriye doğrudan satışını yapan mağazaların, 250'yi aştığı ifade ediliyor (15).

6) Bağımlılık

İnternet ve chat olayının bağımlılık yanma fizyopatolojik açıdan bakmakta yarar vardır. İnsanlarda heyecan ve merak uyandıran hususlar, böbrek üstü bezlerinin aşırı çalışmasına neden olur. Endokrin mekanizmaları harekete geçer ve böbrek üstü bezlerinden böyle durumlarda katekolaminler salgılanır.

Katekolaminlerin (epinefrin, nor epinefrin, metanefrin, vanil mandalik asit) diğer etkileri yanı sıra santral sinir sisteminde nörotransmisyon etkileri vardır. Bu maddeler doğal miktarlarda herhangi bir sorun yaratmazken, aşırı salgılandıklarında, nörotransmisyonu etkiledikleri için vücutta bağımlılık yaratırlar (16).

Yamaç paraşütü, dalga sörfü, kumar ve benzeri aşırı heyecana yol açan sporları yapanlar, devamlı olarak daha çok adrenalin, nor adrenalin salgılayan yeni yeni tutkular ararlar. Başka nedenlerin yanı sıra, yukarda sözü edilen nedene de bağlı olarak, sanal dünyada duyulan heyecan ve merak zamanla bağımlılığa yol açıyor.

Sözünü ettiğimiz nedenlerden dolayı, sorunu olmayan ama modaya uyup chat yapan kişiler de, bir süre sonra chat bağımlısı oluyorlar. Yakın bir zamanda psikiyatrist meslektaşlarımızın chat bağımlısı hastalar için özel tedavi yöntemleri bulmaları gerekecektir.

Yazımı şöyle bitirmek istiyorum: Marx'a göre sosyalizm, soğuk toplumsal gerçeklik içinde, sevginin sıcaklığını yitirmemek için verilen bir mücadeledir. İnsanları kendilerine yabancılaşmaktan kurtarmak ve insanların gerçek anlamda insanı bir öze dönmelerini sağlamak demektir. Tüketim toplumuna, küreselleşmeye ve mekanikleşmeye verilecek en güzel yanıtın bu mücadele olduğunu düşünüyorum.

DİPNOTLAR

- 1) Reklam ve Halkla İlişkilerde Hedef Kitle, Fusun Koçabaş, Müge Elden, Nilay Yurdakul, İletişim Yayınları 1999, s.11.
- 2) İletişim ve Emperyalizm, Funda Başaran, Ütopya Yayınları, 2000, s.47.
- 3) Çağdaş Toplumların Geleceği, Erich Fromm, Arıtan Yayınevi, 1996, s.80.
- 4) İletişim Kuramları Tarihi, Armand ve Michele Mattelart, İletişim Yayınları, 1998, s.25.
- 5) Televizyonda Haberin Magazinleşmesi, Hakan Ergül, İletişim Yayınları, 2000, s.35.
- 6) Kapitalizmde Korku, Diter Duhm, Ayraç Yayınevi, 1996, s.203.
- 7) İletişim Çatışmaları ve Empati, Üstün Dökmen, 14. baskı, Sistem Yayıncılık, 2000, s.103.
- 8) Hijyenik İletişim, Radikal, 27 Aralık 2000.
- 9) İletişim Çatışmaları ve Empati, Üstün Dökmen, 14. Baskı, Sistem Yayıncılık, 2000, s.240.
- 10) Bilim ve Ütopya, Arda Odabaşı, sayı: 77, s.22, Kasım 2000.
- 11) Cinsellik ve Cinsel sapmalar, Erich Fromm, Arıtan Yayınevi, 1998, s.23.
- 12) Sevgi ve Şiddetin Kaynağı, Erich Fromm, Öteki Yayınevi, 1997, s.60.
- 13) Cumhuriyet, 09.01.2001, Sanal dünyada ABD tekeli, Özcan Yayman, s.9
- 14) Sahip Olmak ya da Olmak, Erich Fromm, Arıtan Yayınevi, 1997, s.252.
- 15) Cumhuriyet, 09.01.2001, İnternet büyüyor, s.9.
- 16) Fizyopatoloji, Cilt 2, Sodeman's, Türkiye Klinik Yayınevi, s.1134.

yaşamı kolaylaştırın ...

grafik tasarım,
kitap, broşür, afiş,
sürelî yayın,
basın ilanları,
promosyon ürünleri

REPA

aytine repa limited a.ş.

teşvikiye, kalıpcı sokak 95/3
şişli 80200 istanbul
tel: (0212) 227 26 82 / 83
fax: (0212) 259 10 34

Bedensel acılar, tutkuyla resim ve aşk...

Frida Kahlo

Frida Kahlo yaşamı boyunca, geleneksel giysilerinden, takılarına; özgürlüğe düşkünlüğüne, üretkenliğe, yaşamı dönüştürücülüğe, aşka kadar Meksika kültürünü bir ütopya olarak yeniden kurgulamak ister. Diego ile beraberliği-çatışması, hep bu bütünlüğü arama serüvenidir.

Firdevs Gümüsoğlu

Sanat tarihinde ilk kez bir kadın, tam bir içtenlikle, yalın ve sakinliği içinde acımasız denebilecek bir içtenlikle yalnızca kadını ilgilendiren genel ve özel olguları dile getirmiştir. Çok yumuşak ve zalim olarak da nitelenebilecek içtenliği, bazı şeylerin kesin ve tartışmasız bir biçimde tanıklığını yapmasını sağlamıştır; bunun için kendi doğumunu, meme emmesini, ailesi içinde büyümesini ve her türden korkunç acılarını, kesin olgularla duyguları genelleştirip, onları kosmogonik ifadesine ulaştığı durumlarda bile her zaman yapmış olduğu gibi gerçekçi kalarak, derine inerek resmetmiştir... Frida Kahlo Meksika ressamlarının en büyüğüdür. Geleceğin dünyası için sahip olduğu değeri ölçmek mümkün değildir."

Bu sözler dünyanın en ünlü ressamlarından Meksikalı Diego Rivera'nın; 25 yıllık eşi-sevgilisi Frida Kahlo'nun sanatına ilişkin. Pablo Picasso da Paris'de açtığı serginin ardından, benzeri bir yorum yapar Rivera'ya Kahlo için: "Ne sen, ne Derain ne de ben, Frida Kahlo gibi yüzler çizmeyi biliyoruz". Aynı sergide Wassily Kandinsky, Kahlo'yu gözyaşları içinde kutlar.

Meksika'da herkesin bildiğini, Diego Rivera da sıkça yineler, "O

Frida Kahlo'nun 1938/39 dolaylarında sevgilisi Nickolas Muray tarafından çekilen bir fotoğrafı.

benden daha iyi resim yapıyor."

Frida Kahlo kimdir?

Kimdir Frida Kahlo? Bazılarına göre sürrealist ressam, bazılarına göre Diego Rivera'nın ressam eşi. Kendisini sürrealist olarak değerlendirenlere; "Ben sürrealist bir ressam değilim. Asla hayallerimi resimlemedim. Yalnızca kendi gerçekimi resimledim" der. Dönemin entelektüellerinden Alejandro Gomez Arias da, onun Diego'yla ilişkisini şöyle değerlendirir: "Bir ressam

olarak Frida, Diego'ya hiçbir şey borçlu değildi, yani Diego hiçbir zaman onun hocası olmadı, asla bir resmini düzeltmedi demek istiyorum. Hatta pek çok konuda tersi geçerliydi, çünkü Frida'nın onun üzerinde ahlaksal ve sanatsal olarak güçlü bir otoritesi vardı."

Kahlo'nun resimlerdeki imgelerin, duygu yoğunluğunun, fiziksel ve psikolojik acının en yalın açıklaması, onun yaşam öyküsünde ifadesini bulur. Resimlerinin çoğunda, nesneleşmiş bedeni ile bu bedene ait her organın acı-umut dolu çılgılığı hissedilir. Bu çılgılık, beden ile duyguların bütünlüğünü sağlama mücadelesinde somutlanır çoğu kez. Acı, umudu ve mücadeleyi besler. Nedir bu acının kaynağı? Onun yaşamına şöyle bir göz atalım.

Alman Yahudisi bir babanın, Meksikalı bir annenin çocuğu olarak 1910 Temmuz'unda dünyaya gelir. Adını Magdalena Carmen Frida koyarlar.

Bu, Meksika'da devrim rüzgârlarının estiği yıllardır. Emiliano Zapata Güney'deki köylüleri ayaklandırmakta, gerilla hareketleri artan bir ivme kazanmaktadır. Gazeteler her gün yeni bir eylemi duyurur. 22 Mayıs 1911 tarihli bir gazetede şöyle bir haber yer alır: "İsyancı gruplar Cernavaca şehrine girdiler ve

halk tarafından heyecanla karşılanırlar... Tüm tutuklular kaçtı..”

Ya da 12 Nisan 1919'da, “Önder E. Zapata nasıl öldü?” başlığıyla Zapata'nın ölümü duyurulur. İşte Frida'nın çocukluğu; suikastlerin, darbelerin, gerilla mücadelelerinin dorukta yaşandığı koşullarda geçer.

Babasına göre kızları içinde en akıllı olanı Frida'dır. Bu nedenle en iyi eğitimi görmelidir. 1922'de Frida başanlı bir yüksek eğitim için ön koşul olan Ulusal Hazırlık Okulu'nun sınavına girer ve kazanır. Bu okul, kuşaklar boyu Meksika entelektüellerinin ve yöneticilerinin yetiştiği yerdir. 1910'dan sonra devrimci milliyetçi bir söylemle yeniden yapılandırılır. Okulda öğrencilere, yurtseverlik ve kökenlerini araştırma-değer verme bilinci verilir. Yine bu yıllar, Meksika'da duvar ressamlarının öne çıktıkları, halk için sanat ilkesi çerçevesinde ürünlerini verdikleri yıllardır. Bu ressamların başında; Diego Rivera, Jose Clemente Orozco, Davi Alfaro Siqueiros gelir.

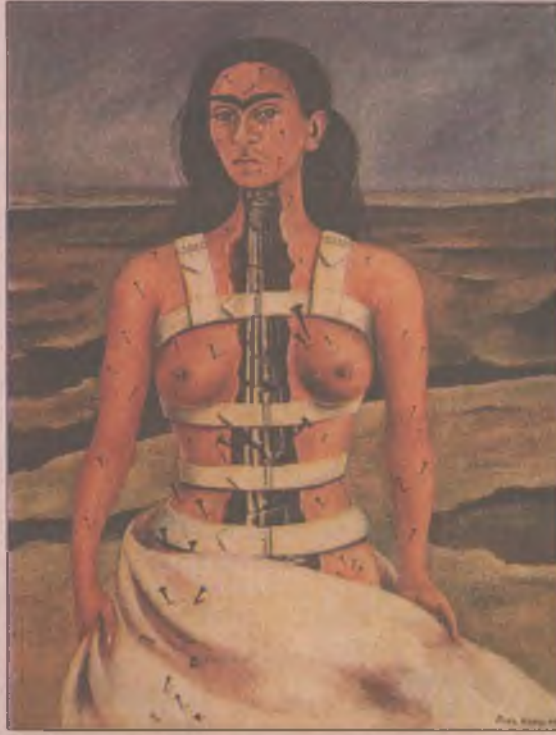
Jose Clemente Orozco'ya göre: “Sanatçılar eyleme geçme durumunda kaldıkları bu tarihsel anın, sanatlarıyla bu sanatı çevreleyen dünya ve toplum arasındaki ilişkilerin tümüyle bilincindeydiler. Hoş bir rastlantıyla, deneyimli bir grup sanatçı ile, kendi paylarının ne olacağını kavrayan devrimci yöneticiler aynı eylem alanında bir araya gelmişti.”

Frida Kahlo işte bu koşullarda Ulusal Hazırlık Okulu'nda öğrenci olur: “Biz bir devrimin çocuklarıydık ve bu devrimin bir yanı bizim omuzlarımızı destek alarak ayakta duruyordu. Devrim bizim süt annemiz, bizleri karında taşıyan gerçek annemizdi.. Kimi yeni yetmelere ege-men olan ‘Ben kimim?’ sorusunun sıkıntısını yaşamak zorunda kalmadım. Attığım her adım bir olguydu; ben onunla birlikte vardım. Yaşamım öylesine kesin bir evrenselliğe dönüktü ki, bacağımı bile unutuyordum.”

Altı yaşında geçirdiği çocuk felcinin ardından bir bacağı aksayan, sürekli yürüme gücünü çeken Fri-

da'ya, kendi sorunlarını gerçekten de unutturan bir ortamdır bu. Frida, öylesine hareketli bir gençtir ki, her türlü taşkınlığın başını çeker. Okulda bir de çetevari bir grup oluştururlar; “Cachuchas” adını verdikleri bu grup en aşırı düşüncelerin ve davranışların savunusunu yapar. Bir yandan da hüyük bir açlık ile çok okuyup, tartışarak dünya entelektüel mirasını kavramaya çalışırlar.

1922'de Diego Rivera, dünya çapında tanınmış bir ressam olarak, Meksika Kültür Bakanlığı tarafından Ulusal Hazırlık Okulu'nda bir duvar resmi yapmak üzere görevlendirilir. Bu yıllarda Rivera, “bur-

Kahlo'nun “The Broken Column” adlı tablosu (1944).

juvalar için resim yapmaktan bıktığını” ilanı eder. Maya ve Aztek atalarının verdiği türden yapıtlar vermeyi amaçlar, sürekli Meksika halkını resimler (Rivera bu sıralarda Meksika Komünist Partisi'ne de üye olmuştur).

İşte bu “dev” ressam, Frida'nın okulunu resimlemeye başlar. “Cachuchas” çetesinin üyesi Frida, muziplikleriyle tanınır. Bir seferinde okulda resim çalışan Diego Rivera'nın yemek sepetini çalar. Bir seferinde de onun geçeceği taraftaki merdivenleri sabunlar ressam düşsün diye. Bu çocukça muzipliklere

rağmen Frida, Diego Rivera'nın çalışmalarını hayranlıkla izler.

Yaşamı değiştiren kaza

17 Eylül 1925'de Kahlo'nun yaşamını tümünden değiştiren bir olay gerçekleşir: “Benim zamanımda otobüsler hiç de güvenilir değildi; henüz yeni kullanıma girmişlerdi ve pek rağbet görüyorlardı. Tramvaylar boşalmışlardı. Alejandro Gomez Arias'la otobüse bindim... Kısa bir zaman sonra otobüs ile Xochimilo hattının treni çarpıştı. Tuhaf bir çarpışmaydı bu; şiddetli değil, ağır ve yavaştı, herkesi sarstı. Beni daha da çok sarstı.

Önce başka bir otobüse binmiş-tik. Ama küçük şemsiyemi unuttuğumu görünce, aramak için indik, beni harabe eden otobüse böylece bindik. Kaza bir kavşakta oldu... İnsanın çarpışmanın farkına vardığı, ağladığı doğru değil. Gözümden bir tek damla yaş akmadı ve demir çubuk, kılıcın boğayı delmesi gibi beni deldi geçti.”

Arkadaşı Arias'ın söylediğine göre Frida'nın çığlıkları, ambulansın sirenlerini bastırır. Kaza sonucu, üçüncü ve dördüncü omurga kemikleri kırılır, kalça kemiğinde üç, sağ ayakta onbir kırık, sol dirsekte çıkık, sol kalçadan giren ve cinsel organdan çıkan demir çubuğun yol açtığı derin yara, cinsel organda sol dudak yırtulması. Şiddetli peritonit tanısıyla, kurtulması için neredeyse bir mucize beklenecek tedaviye alınır. Tam dokuz ay hastanede, bedeninin her dokusunun acısıyla çılgına döner. Parçalanmış organlarına karşın, duygu ve düşüncelerinin bütünlüğünü sağlamaya çalışır. Çocuk felcinin ardından sıkça söylediği şu sözleri anımsar hastanede yattığı sıralar: “Uçmak için kanatlarım varken, niye yürümek için ayaklar iste-yeyim ki?” Oysa, kanatları da kırık bir güvercindir o.

5 Aralık 1925'de şunları söyler: “Başıma gelen en iyi şey acı çekmeye alışmaya başlamam.” Sadece Frida değil, ailesinin de bu duruma alışması oldukça zaman alır. Sürek-

"Henry Ford Hastanesi" adlı tablosu (1932).

li alçı korseyle yatan, acılar içinde haykıran kızlarının karşısında çaresizdirler. Kayınpederinden fotoğrafçılığı öğrenen babası, uzun yıllar fotoğraf çekerek ailesini geçindirir. İşleri giderek kötüleşen babası, Frida'nın bakım masraflarını daha fazla kaldıramaz ve evde değerli olan her şey satılır. Bir tek babasının tutkuyula çaldığı piyanosuna ve kitaplara kıyılmaz. Aile ciddi bir sıkıntı içindedir. Babasının sara krizleri sıklaşır.

Acılara direnmenin yolu: resim

Bir pazar günü aile Frida'nın odasında toplanır. Tahtalar taşınır, alet çantası açılır. Frida'ya yeni bir karyola yapmaya karar vermişlerdir. O günün akşamı karyola bitirilir. Tıpkı kralların sütunlu karyolasına benzer. Annesi Matilde, sürpriz yaparak yatağın tavanına da bir ayna asar, Frida kendini seyredebilsin diye. Frida'nın ilk tepkisi dehşetlidir. Parçalanmış bedeni ve "kendisi" karşı karşıyadır artık. Bir süre sonra aynanın altında yatan bedenine, parçalanmış kimliğine daha az korkarak bakar. Aynadaki Frida'yı çizmeye başlar. Dayanılmaz şiddeteki ağrıların duymamanın bir yoludur bu: "Aslında pek önem vermeksizin, resim yapmaya başladım" der sonraki yıllarda. İlk portresini ilk aşkı Alejandro'ya armağan eder. Oysa o, Alejandro için bir aşk olmaktan çoktan çıkmıştır.

Frida Kahlo hastaneden çıktıktan sonra, bir yıla yakın sokulduğu alçı korse içinde yatar, sürekli resim yaparak ağrılara katlanmaya çalışır.

1927 Kasımı'nda, artık yürümeye hatta çalışmaya başlar. Ağrıları, yine dayanılmazdır ama, uzun ve sancılı sürecin sonunda kendisini yaşamın içinde hissetmenin hazzıyla dolmuştur. Bu yıllarda Meksika'nın sanat çevreleri ile yakın ilişki kurar. Ünlü Kübalı önder Antonio Mella ve sevgilisi ünlü fotoğraf sanatçısı Tina Modotti ile tanışır. Tina Modotti ile yakın arkadaş olur. Birlikte, sanatçıların-edebiyatçıların davetlerine, sosyalistlerin tartışmalarına katılırlar. 1929'da da Meksika Komünist Partisi'ne üye olur. İşte bu sıralar Modotti onu, Diego Rivera ile tanıştır. Frida, Tina Modotti'ye sırrını açıklar; öğrenciliği sırasında Diego Rivera'ya yaptığı muzipliği anlatır.

Sonraki yıllarda Diego Rivera ile aralarında yakınlaşma olur. Diego

Rivera, Frida'nın iki katı yaşındadır ve dünyada gezmediği ülke, ilişki kurmadığı model kalmamıştır. Yaşamı en uçlarda yaşamayı, en uçlarda değiştirmeyi benimseyen biridir. Frida bu şişman, aşkları ve resimleriyle ünlü, "dev adam"la büyük bir aşk ve kutsanmışlık duygusu yaşar:

"O benim gözümde bir devdi.

Sözcüğün hem kutsal hem de gerçek anlamında. Herşeyi dev boyutlardaydı. Üretkendi, canlıydı, yaşam, enerji, söz, hareket, dinginlik, fikir ve resim doluydu. O güne kadarki çalışmalarını yüzlerce kilometrekare olarak ifade etmek mümkündü..

"O daha dışa, toplumsal olana açıldı, bense içe, insanın mahremiyetine dönüktüm. Aynı türden bu yakınlığın, birbirimizin çalışmasına yönelttiğimiz bu bakışın ve bu konudaki eleştirilerinin yaşamımdaki en güzel şeylerden olduğunu düşünüyordum. İlişkimizin en güzel yönlerinden biri de buydu."

Fille güvercinin birlikteliği

İşte bu duygu yoğunluğu iki sanatçıyı, ayrılıklar ve farklı insanlarla kurulan ilişkilere rağmen Frida'nın ölümüne dek bir arada tutar.

"Diego'ya aşık oldum, ailem bundan hiç hoşlanmadı, çünkü Diego bir komünistti ve bizimkiler onu çok çok çok şişman Breughel'e benzetiyordu. Bunun bir fille beyaz güvercinin evlenmesini andırdığını söylüyorlardı. Her şeye rağmen 21 Ağustos 1929'da evlendik. Di-

ego'ya; 'Kızımın hasta olduğunu ve yaşamı boyunca sağlık sorunları olacağını unutmayın. Akıllıdır ama güzel değildir. Bunu aklınızdan çıkarmayın. Her şeye rağmen onunla evlenmek istiyorsanız, rıza gösteriyorum' diyen babam dışında düğüne kimse gelmedi."

Frida ve Diego (1954).

Diego, Fri-

da Kahlo'nun çocukluğunun geçtiği Mavi Ev'e yerleşir. İlişkileri, inişli çıkışlı ama, hep tutkudur. Bu süre içinde Rivera, skandallar yaratan ilişkiler kurar. Frida'nın da "aşk" diye tanımladığı ilişkileri olur. Bunlardan biri de, Rivera'nın Meksika Cumhurbaşkanı'ndan aldığı özel izin sonucu Meksika'ya gelen Troçki'yedir. Troçki, Kahlo'nun evine yerleşir. Aralarında engellenemez bir yakınlık olur. Gizlilik koşullarında bir süre devam eden ilişki, Troçki'nin karısı tarafından fark edilir. Frida, Troçki'den ayrılır.

Frida'nın sağlığı sık sık bozulur. Dayanılmaz ağrıları teklarlar. Buna rağmen bütün gücüyle resim yapar. Amerika'da, Fransa'da sergiler açar. Başarıdan başarıya imza atar. Ama içindeki boşluk duygusundan kurtulamaz. Üç gebeliği de düşükle sonuçlanır. Bebeğe yaşam vererek, bir anlamda bedenindeki ölümle yaşam arasındaki mücadeleden, yaşamı doğurmak ister. Öylesine büyük bir acı duyar ki bundan, kaza ile ilgili kâbusları tekrarlar. Gücünü topladığı an, yeniden resim yapmaya yoğunlaşır. *Henri Ford Hastanesi* adlı tablosuyla birlikte, bir dizi resim yapar. Düşük sonrası bebeğini yitirmenin acısını anlatır bu resimlerde. Resimde kendisi ayakta, boynunda bir kolye, gözlerinde iri yaşlar vardır. Resimde iki fetüs yer alır. Bunlardan biri karnında, diğeri

karnın dışında göbek bağıyla kendisine bağlıdır. Cinsel organından bacağına doğru kan akar. Toprağa süzülür oradan da kökler ve bitkilerin ortaya çıkmasına yol açar. Gökyüzünde hilal şeklindeki ay, Frida'ya bakarak ağlar. Oysa Frida yaşama ilişkin umutlarını korumaya çalışır: "Şeyleri, yaşamı, insanları çok seviyorum... Ölümünden korkmuyorum ama yaşamak istiyorum. Ama acıya gelince, hayır, artık acıya dayanmıyorum."

Frida'nın Diego'yla ilişkisinde de sürekli canı yanar, onun yaşadığı ilişkileri daha fazla kaldıramaz, 1939'da ayrılmaya karar verir. Boşanmanın ardından bir süre birbirlerini görmezler. Büyük çalkantılar yaşadıkları ilişkileri boyunca da, ayrıldıklarında da birbirlerini tutkuyla severler. Sanatçı bu dönemde dayanılmaz fiziksel acısına ve Diego'ya olan özlemine karşın sürekli resim yapar. Frida için Diego'nun anlamını, günlüğüne yazdığı şu sözlerden izlemek olanaklı:

"Başlangıç Diego / Yapıcı Diego / Çocuğum Diego / Ressam Diego / Babam Diego / Oğlum Diego / Sevgilim Diego / Kocam Diego / Dos-tum Diego / Anam Diego / Ben Diego / Evren Diego"

Rivera, Kahlo açısından farklı anlamalar-duyarlıklar taşır. O kadınla erkeğin bütünlüğünün, erkek egemen sistem tarafından parçalanmadığı günlerin özlemini aktarır resimlerine. Frida Kahlo yaşamı boyunca, geleneksel giysilerinden, takılarına; özgürlüğe düşkünlüğüne, üretkenliğe, yaşamı dönüştürücülüğe, aşka kadar Meksika kültürünü bir ütopya olarak yeniden kurgulamak ister. Diego ile beraberliği-çatışması, hep bu bütünlüğü arama serüvenidir. Aslında Diego bir bakıma kendisidir. Resimlerinde de Diego hep önemli bir yere sahiptir, kuş olup uçmak isteyen kaşlarının üzerinde oturan gerçek-simgesel bir bütünlüktür: Maddeyle-aşkın, gelecek bin yılların bütünlüğüdür. Diego

Kahlo katıldığı son mitingde (1954).

onun "binlerce yıllık aşkı"dır.

'Çıkış yolu güzel olacak...'

1944'de Frida'nın sağlığı kötüleşmeye başlar. Amerika'da ameliyat olması gerekmektedir. Diego, onu havaalanında karşılar. Frida, Diego'ya; "Endişeyle aşk birbirine bağlı mıdır? Bana olan bağlılığın ölüme yaklaştığımda doruğa mı çıkacak?" diye sorar. "Bağlılık doğru, ama tek doğru olan bu" diye yanıtlar. Ameliyat sonrasında Frida biraz toparlar. Bu arada Diego onu sık sık arar, yeniden evlenmeye ikna eder. 8 Aralık 1944'de Diego'nun yaşgününde evlenirler. 1950'de çelik korse, yüksek dozda ağrı kesicilerle bir yandan resim yapar, diğer yandan da yaşama katlanmaya çalışır. Bir yıl içinde omurgasından yedi ameliyat geçirir. Doktorlar 1953'de kangren olan bacağına kesmeye karar verirler. 11 Şubat 1954'de "Altı ay önce bacağımı kestiler. Bu aylar benim için işkenceyle dolu yüzyıllar gibiydi, zaman zaman aklıma yitiriyordum" diye yazar günlüğüne. Buna rağmen, 2 Temmuz 1954'de komünistlerin örgütledikleri büyük bir gösteriye katılır. 13 Temmuz 1954'de hastanedeki yatağında ölü bulunur. Günlüğüne yazdığı son cümlesi; "Çıkış yolunun güzel olacağını ve asla geri dönmeyeceğimi umarım" olur.

KAYNAKLAR

- 1) Rauda Jamis, Frida Kahlo, Afa Yayınları, 1985.
- 2) Diary of Frida Kahlo.

"Diego ve ben" adlı tablosu (1949).

Bereketli Hilal'in kültür mirası kurtarılıyor

Fırat ve Dicle'nin arasındaki, "Bereketli Hilal" denilen bölgenin kültür mirası, bugün yapılmakta olan barajlar nedeniyle yok olma tehlikesiyle karşı karşıya.

Uygarlık tarihi açısından büyük önem taşıyan mirasın belgelenmesi, bilgisinin aktarılması ve korunması amacıyla kurtarma projesi başlatıldı.

Doç. Dr. Numan Tuna ile söyleşi

(ODTÜ Tarihse Çevre Araştırma ve Değerlendirme Merkezi Yöneticisi)

Güneydoğu Anadolu'da, son araştırma ve kazılar, bölgenin uygarlık tarihi açısından taşıdığı önemin Mezopotamya'nın bir parçası olmakla sınırlı kalmadığını gösterdi. Güneydoğu Anadolu'nun yaylalarında, kazılarla ortaya çıkan Neolitik kültürleri ile, Fırat ve Dicle'nin kıyılarındaki ovalarda bulunan kültürler sürekli bir ilgi odağı olmaya başladı. Yukarı Mezopotamya'nın bir parçası olan, Fırat ve Dicle ırmakları'nın suları arasındaki bu bölge, kültür ve uygarlık tarihinde "Bereketli Hilal" olarak adlandırılmaktadır. GAP Projesi çerçevesinde barajların ve pek çok yapılanma çalışmalarının sürmekte olduğu Bereketli Hilal'deki kültürel ve arkeolojik miras, yok olma tehlikesiyle karşı karşıyadır. Uygarlık tarihi açısından çok önem taşıyan mirasın belgelenmesi, bilginin aktarılması ve korunması gerekmektedir. Yapım çalışmaları sürmekte olan Karkamış ve Ilısu Barajları'nın göl alanı altında kalacak arkeolojik merkezlerin kurtarılma çalışmalarına başlanmıştır. Orta Doğu Teknik Üniversitesi tarafından yönetilen "Ilısu ve Karkamış Baraj Alanları'nda Arkeolojik

Kültür Varlıklarını Kurtarma Projesi", ODTÜ Tarihse Çevre Araştırma ve Değerlendirme Merkezi (TAÇDAM), Kültür Bakanlığı ve Devlet Su İşleri arasında 1998'de gerçekleştirilen bir protokolle yürütülüyor. Türkiye'den değerli bilim insanlarının yer aldığı ve yabancı üniversite ve kuruluşların da katıldığı projede şu an; arkeolojik kazılar, ayrıntılı yüzey araştırması ve sondaj çalışmaları olarak, 3 tanesi bu yıl başlayacak toplam 28 çalışma sürdürülmektedir. Projenin yöneticisi Doç. Dr. Numan Tuna ile, projenin oluşumu ve işleyişi üzerine konuştuk. Söleşinin yanı sıra, projede yer alan kazı ve araştırmaların kısa tanıtlarına da yer veriyoruz. ODTÜ-TAÇDAM'da projenin yüzey araştırması çalışmalarını yürüten araştırma görevlisi Jale Velibeyoğlu, bizim için projenin bu kısmını tanıtan bir yazı hazırladı. Yoğun çalışmaları sırasında bize zaman ayırdıkları için Sayın Tuna'ya ve yazısını Diyarbakır'dan gönderen Jale Velibeyoğlu'na çok teşekkür ediyoruz. Projenin her kazı çalışmasını, bu sayfalarımızda ayrı ayrı konuk etmeyi diliyoruz.

Sayın Tuna, Güneydoğu Anadolu son yıllarda, gerek barajların yapımı nedeniyle gerekse yeni kazılarla, uygarlık tarihi açısından önemli tartışmaların ve teorilerin merkezi haline geldi. Güneydoğu'nun kültür ve uygarlık tarihi açısından taşıdığı öneme değinir misiniz?

- Keban kazıları öncesinde bu bölge önemli bulunmuyordu. Birkaç bilim adamının bazı makalelerinde önemi vurgulanmasına rağmen, genel olarak uygarlığın beşiği olarak Bereketli Hilal'le ilişkili bir sürü teori vardı. Güneydoğu'nun daha yuka-

rıdaki yaylalarında, daha marjinal kültürlerin var olduğu düşünülüyordu. Keban projesi başlangıçta küçümsendi, oraya gidenler de önemsenmedi.

- Keban projesi derken, yine OD-

TÜ'nün yönettiği Keban, Atatürk ve Karakaya Barajları'nın yapımı sırasında kurtarma kazılarını mı kastediyorsunuz?

- Evet, kurtarma kazıları başladığında, "burada ne kazıcağısınız, birkaç kamyon seramik kırıntısından başka bir şey çıkmaz" gibi, küçük gören bir bakış açısı vardı. Tabii bunun böyle olmadığı, kazılarla çıktı ortaya. 1960'ların sonunda başlayan Keban kazılarından önce de, özellikle Diyarbakır ilinde bir ön çalışma vardı. Ama Keban'la başlayan ilgi, giderek arttı. Sonra Aşağı Fırat'ta yapılmakta olan

Seraga Höyük, Karkamış Barajı sularının altında kalacak.

barajların, su altında kalacak bölümlerinde devam etti bu kurtarma kazıları. Soruya yanıt olarak, özellikle son yıllarda Nevalı Çori'de, Göbekli Tepe'de olsun; bizim projenin dışında bulgular da var. Bunlar, bilinen Neolitik ilk yerleşmelerle ilgili olarak, kültür tarihimizin önemli bir döneminin çok daha eskiye gidebileceğini gösterdi. Bu eskilik, Bereketli Hilal'in dışında gelişen merkezlerin başka koşullara bağlı olarak; coğrafi ve çevre koşullara bağlı olarak geliştiğini gösterdi. Çok basit olmayan, daha karmaşık sosyal olguların burada var olabildiğini gösterdi. Bilinen teorilerin dışında birtakım yeni tartış-

Ziyarettepe, Ilısu Baraj Alanı'ndan etkilenecek.

maları ortaya çıkardı.

- Burada bir şey sormak istiyorum. Önceden, Yukarı Mezopotamya olarak adlandırılan Güneydoğu Anadolu için, Mezopotamya kültürlerinin devamı ya da o kültürlerle özdeş kültür-

ler deniyordu.

- Hatta Mezopotamya'nın taşrası deniyordu. Bunun böyle olmadığı, hatta tersi olduğu; Yukarı Mezopotamya'nın gelişmeleri ateşlediği, daha olgunluk dönemini yarattığı teorileri, yaklaşımları konuşulmaya başlandı. Bu teoriler on yıldan beri güç kazandı. Daha önce bu, ancak bir fantezi düşünce olarak görülürken, şimdi somut bulgulara dayanan, ciddi çevre bulan bir görüş.

'Bilemediğimiz kadar kültür varlığı yok ediliyor'

- Keban ve Atatürk Barajları'nın yapımı sırasında yapılan araştırmaya

Ilısu ve Karkamış Baraj Alanları'nda Arkeolojik Kültür Varlıklarını Kurtarma Projesi

Proje, 1998 yılında Kültür Bakanlığı, Devlet Su İşleri ve Orta Doğu Teknik Üniversitesi arasında imzalanan protokol çerçevesinde, ODTÜ Tarihî Çevre Araştırma ve Değerlendirme Merkezi (TAÇDAM) eşgüdümünde "Ilısu ve Karkamış Baraj Alanları'nda Arkeolojik Kültür Varlıklarını Kurtarma Projesi" çalışması olarak yürütülmektedir.

Karkamış ve Ilısu Barajları göl alanlarında, ilk belirlemelere göre, doğrudan ve dolaylı etkilenecek 250 arkeolojik yerleşim yeri saptanmıştır. Proje çalışmaları başladığında, Karkamış Baraj Gölü altında kalacak bölümde, bilinen arkeolojik yerleşim yerlerinden önemli olan 16 merkezde kurtarma kazılarının sürdürülmesi için, ne yazık ki 2 yıl gibi bir süre kalmıştı. Bu durum göz önüne alınarak, projede yer alan uluslararası ekiplerin 2001 yılına kadar sözkonusu bölgede faaliyetlerini yoğunlaştırmaları, daha sonra ise sadece Ilısu Baraj Bölgesi'ndeki merkezlerde çalışmaları öngörülmüştür.

Karkamış Barajı etkilene alanlarında kalan arkeolojik merkezlerdeki kurtarma kazıları ve yüzey araştırmaları

Zeytinlibahçe Höyük: Prof. Dr. Marcella Fraugipane, Roma Üniversitesi

Fıstıklı Höyük: Dr. R. Bembeck ve Dr. S. Pollock, Binghamton Üniversitesi

Seraga Höyük: Gaziantep Müzesi Müdürlüğü

Savi Höyük: Prof. Dr. Reinhard Dittmann, Wilhelmshaven Üniversitesi

Teleilat Höyük: Prof. Dr. Mehmet Özdoğan, İstanbul Üniversitesi

Akarçay Tepe: Doç. Dr. Nur Balkan-Atlı, İstanbul Üniversitesi

Gre Vrike: Doç. Dr. Tuba Ökse, Hacettepe Üniversitesi
Mezraa Höyük: Dr. Derya Yalcıkkı, Hacettepe Üniversitesi

Akarçay Höyük: Doç. Dr. Ebru Parman, Anadolu Üni-

versitesi

Geleneksel Konut. Araş.: Doç. Dr. Mustafa Akpolat, Hacettepe Üniversitesi

Köy Mimarisi Araş.: Prof. Dr. Nur Akın, İTÜ

Ilısu Barajı etkilene alanlarında kalan arkeolojik merkezlerde kurtarma kazıları ve yüzey araştırmaları

Ziyarettepe: Dr. Timothy Matney, Akron Üniversitesi
Gredimse Höyük: Dr. Norbert Karg, Bilkent Üniversitesi

Kenan Tepe: Prof. Dr. Bradley Parker, Utah Üniversitesi

Hasankeyf: Prof. Dr. Oluş Arık, Ankara Üniversitesi, DTCF

Salattepe: Doç. Dr. Tuba Ökse, Hacettepe Üniversitesi
Aşağı Salat: Dr. Yücel Şenyurt, Gazi Üniversitesi

Gricano Tepe: Dr. Andreas Schachner, L. Maximilians Üniversitesi

Müslüman Tepe: Dr. Eyüp Ay, Kırıkkale Üniversitesi
Kortik Tepe: Doç. Dr. Vecihi Özkaya, Dicle Üniversitesi

Kavuşan Tepe: Doç. Dr. Gülriş Kozbe, Ege Üniversitesi

Yapılar Höyük: Yrd. Doç. Dr. Halil Tekin, Hacettepe Üniversitesi

Demircihöyük: Dr. Michael Rosenberg, Delaware Üniversitesi

Garzanhöyük: Doç. Dr. Petr Charvat, The Oriental Institute, Prag

Paleolitik Yüzey Araş.: Doç. Dr. Harun Taşkıran, Ankara Üniversitesi, DTCF

Kervansaray Araş.: Prof. Dr. Aysiy Yavuz, ODTÜ
Ilısu Yüzey Araş.: Öğr. Gör. Jale Velibeyoğlu, ODTÜ

TAÇDAM
Ambarköy Neolitik Araş.: Dr. Brian Peasnell, Delaware Üniversitesi

Karkamış Barajı etkilenme alanı altındaki araştırma ve kazılar

Paleolitik yüzey araştırmaları, Karkamış Baraj Alanı'nın Şanlıurfa alanına giren bölümünde gerçekleştirilmiştir. Karkamış Bölgesi'nde Anadolu arkeolojisi bakımından önemli sonuçlar elde edilmiştir. Özellikle Teleilat Höyük ve Akarçay Tepe merkezlerinde gelişmiş mimarisi ele açığa çıkarılan Çanak Çömleksiz Neolitik kültür katmanları, Mezopotamya-Anadolu ilişkilerini daha anlaşılır kılmıştır.

Teleilat Höyük

Teleilat Höyük, Birecik ilçe merkezinin 5 km kadar güneyinde, Fırat'ın sol yakasında, Mezraa Köyü'nün içindedir. Araştırmalar Prof. Dr. Mehmet Özdoğan tarafından yapılmaktadır. Teleilat Höyük'ün Çanak Çömlekli Neolitik Dönem'in bütün evreleriyle temsil edilen büyük bir yerleşim bölgesi olduğu anlaşılmıştır. Neolitik Dönem üzerine oturan, Asur ve Pers Dönemi saraylarına ait oldukça iyi korunmuş mimari ve diğer kültür verileri, bölgenin az bilinen dönemlerini aydınlatmıştır.

Akarçay Tepe

Akarçay Tepe Fırat'ın derin vadisinin güneyinde yer alan Birecik Platosu üzerinde, Fırat'ın bir yan kolu olan Akarçay Deresi'nin hemen güneybatı kıyısındaki alçak aluviyal bir sekinin üzerinde yer almaktadır. Akarçay Tepe yüzey araştırmaları Doç. Dr. Nur Balkan Atlı sorumluluğunda yürütülmektedir.

Zeytinlibahçe Höyük

Bölgenin en önemli Bronz Çağı merkezlerinden biri olan Zeytinlibahçe Höyük'de ön stragafik veriler derlenmiş, tepede ise Erken Demir Çağı'nda bölgeye özgü toplu gömünün yapıldığı anıtsal tümülüs kısmen kazılmıştır.

Birecik İlçesi'nin yaklaşık 3 km güneyinde, Mezraa Köyü'nün 1.4 km kuzeyinde yer alır. Çalışmalar Roma

Üniversitesi'nden Marcella Frangipane tarafından yürütülüyor.

Fıstıklı Höyük

Zeytinli Höyük'ün hemen bitişiğinde yer alan Fıstıklı Höyük'de küçük boyutlu halaf yerleşimine ait yapı katları, örneklemeye kazılmıştır. Çalışmalar, Binhamton Üniversitesi'nden Dr. R. Bernbeck ve Dr. S. Pollock tarafından yapılmaktadır.

Gre Vrike

Gre Vrike'de, Erken Bronz Çağı anıtsal kültür yapısı geniş ölçüde açılmıştır. Akarçay Köyü'nün 1.1 km kuzeybatısında, Birecik'den güneye inen Fırat Nehri'nin doğu kıyısını izleyen yol üzerinde, Mezraa ve Akarçay Köyleri arasında yer alan Gre Vrike'deki çalışmalar, Doç. Dr. Tuba Ökse tarafından yürütülmektedir.

Harabebezikan Höyük

Harabebezikan Höyük'deki çalışmalarda daha çok üstyapı katmanları kazılabilmektedir. Roma Çağı'nda, önemli bir garnizon yerleşmesi olan Harabebezikan'da, Erken Demir Çağı'na ait yapı katları ise yeterince çalışılmadan sular altında kalmıştır. Sular altında kalan höyük, Birecik İlçesi'nin yaklaşık

17 km güneyinde Harabebezikan Köyü'nün kuzeybatısında, Fırat Nehri kıyısında yer almaktaydı.

Seraga Höyük

Fırat Nehri'nin hemen batı kıyısında, Karkamış ören yerinin 5 km kadar güneyinde, Keloğlu Köyü'nün birkaç yüz metre doğusunda yer alan Seraga Höyük'ün Kalkolitik ve Erken Bronz Çağı yapı katları belgelenmeden sular altında kalmıştır. Orta Bronz Çağı yapı katları ve kamu yapıları kompleksi ise, iki ayrı alanda çalışılmıştır. Çalışmalar Gaziantep Müzesi'nce yürütülmektedir.

Üstte, Zeytinlibahçe Höyük sırlı keramikleri. Altta ise, Harabebezikan Höyük batı profili.

göre, barajlar çevresinde 643 yerleşim alanı varmış. Bu yalnızca sular altında kalan yerleşim sayısı mıydı? Siz şimdi aynı şekilde, Dicle ve Fırat Nehirleri üzerinde yapılan barajların sular altında bırakacağı kültür mirasını korumak ve kurtarmak üzere yeni bir proje yönetiyorsunuz. Sizin projenizdeki durum nedir?

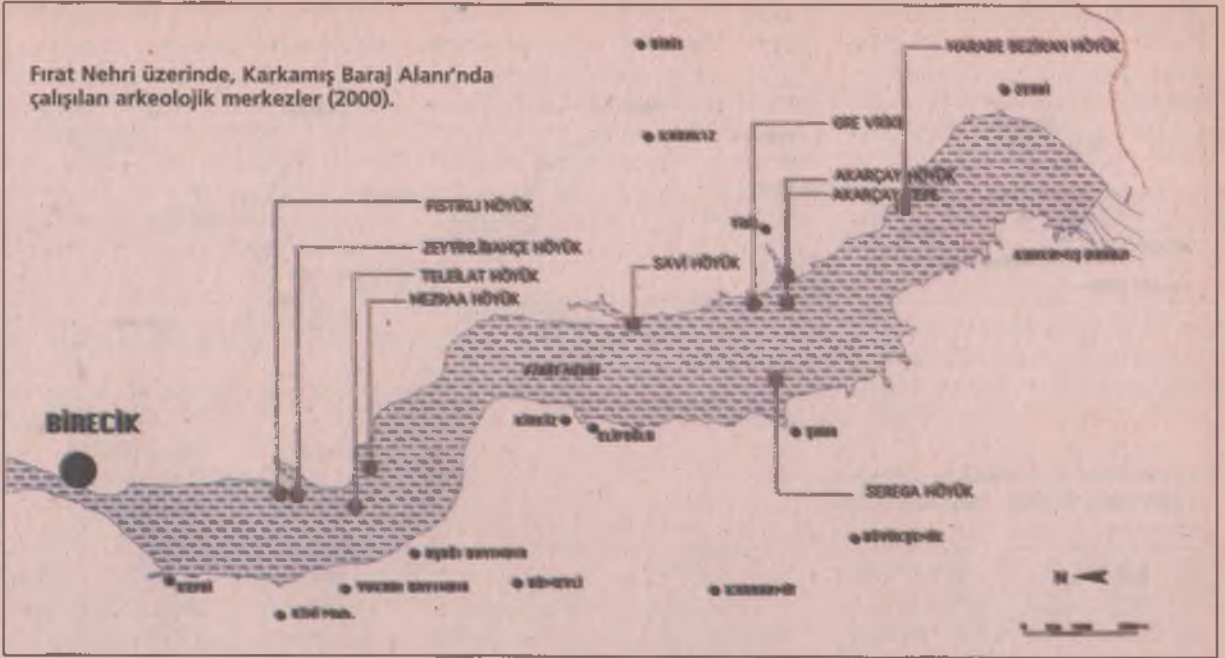
- Yapılan taramalarda o kadar saytı-

da merkez saptandı. Bunların bir kısmı örneklemeye seçilerek ayrıntılı çalışıldı. Bir kısmı kısmen çalışıldı. Sondaj çalışması yapıldı. Hatta çoğunluğu da, yüzey araştırması toplanarak belirlendi. Buradaki kültür tarihi, kültür yerleşim tarihinin bir profili ortaya çıkarıldı.

Büyük bir kısmı, yarisından fazlası diyelim, doğrudan su altında kalan

merkezler ama, sadece su altında kalan merkez olarak düşünmemek lazım. Bölgede barajla beraber birçok yatırımı doğuyor. Çevre düzenleniyor. Baraj nedeniyle, mevcut yerleşim su altında kaldığı için, yeni yerleşimler doğuyor. Yol ağı değişiyor. Ve tabii rezervuar alanındaki yerlerde müthiş bir hareketlilik yaşanıyor. Tabii bu hareketlilik, her türlü modern proje,

Fırat Nehri üzerinde, Karkamış Baraj Alanı'nda çalışılan arkeolojik merkezler (2000).

buradaki kültür varlıklarında bilemediğimiz kadar merkezi yok ediyor. Türkiye'de, doğru dürtüst yapılmış bir kültür envanterimiz yoktur. Dolayısıyla hep başka şey yaparken ortaya çıkıyor. O da ancak, göze çok bariz görünen, amatörlerin görebileceği niteliktekiler ortaya çıkıyor. Ama bizim esas aradığımız, her türlü kültür kalıtıdır. İnsanoğlunun her türlü kalıtı belgelenebilir arkeolojik veridir ve kültür mirasının parçasıdır; ki bu, Avrupa Konseyi'nin Arkeolojik Miras Sözleşmesi'nde yer alır.

- Buna bugün orada bulunan köyler de giriyor...

- Evet. Köylerin dışında, her türlü maden ocağı, taş ocağı, antik teraslar, yollar, yol izleri, tarım terasları, bunlar ancak uzmanların tanımlayabileceği kültür varlıklarıdır. Dolayısıyla bilimsel anlamda tarama yapılmadıkça, asla nelerin gittiğini bilemeyiz.

Problemimiz şu: Kültür envanteri yapabilmek için arazi teşkilatı olması lazım. Eski Eserler Teşkilatı'nda bunu yapabilecek yeterli sayıda adam olmadığı, arazi teşkilatı gibi çalışan bir bürokratik organizasyon olmadığı için bu bir sorun. Müzeler var. Müzelerin de birçok işi var, dolayısıyla bu işleri yapamıyorlar. Sonuç olarak, böyle olaylar çıktıkça gidip bakılan, rastgele yapılan birtakım işler

var. Hele büyük projeler olduğunda, yasalara göre koruma kurullarına başvuruyor. Resmi olarak tescil yapılmış merkezlerin sayısı çok az. Türkiye'de Koruma Kurulu'nda arkeolojik tescilli bulunan yerlerin sayısı, aşağı yukarı 3 bini yeni aştı. Halbuki Macaristan'da bile 60 bin. İngiltere'de çok daha fazla. Bütün büyük projelerde başvuru aşamasına geldiğinde, o bölgenin daha önce taranmış olması lazım. Baraj, kara yolu olsun, gelişen büyük kentler olsun, buralardaki kültür varlıklarına en az zarar verecek alternatiflerin seçimi yapılmalı. Böyle bir veritabanı olmadığı için, Koruma Kurulu'nun kapısına bir projeye dayanıldığında; tescilli bir şey görülmedikçe, işe başlanıyor. İşin gelişme sürecinde, diyalim inşaat sırasında, dediğim gibi göze görünür bir biçimde ortaya çıkarsa, bir şey yapılıyor. Göze görünmeyen, farkına varılmayan birçok kültür varlığı var, yok olup gidiyor. Böyle bir

süreç içerisindeyiz Türkiye'de. Şimdi Keban'da, Aşağı Fırat'da halen yapmakta olduğumuz çalışmalarda, bu projeler yapılmış zaten. İnşaat ön aşamasına gelinmiş. Bu duruma gelindiğinde, buna "kurtarma" deniliyor. Arkeolojik kültür mirası tanımına girebilecek her türlü yerin belgelenip, bilgisinin alınması. Ama arzu edilir ki burada; Zeugma gibi büyük anıtsal yapıların sit alanlarının bulunduğu böyle bir alanda, önce hangi kültür varlıklarının insitu (yerinde) korunması, hangisinin belgelenip kaldırılabilir, taşınabilir ya da bilgisi alınabilir olduğunun tescili çıkarılsın. O zaman projede yapılabilir. İnsitu korunması gereken sit alanları olduğunda, projenin alternatifleri araştırılır, ona göre değişiklik yapılabilir.

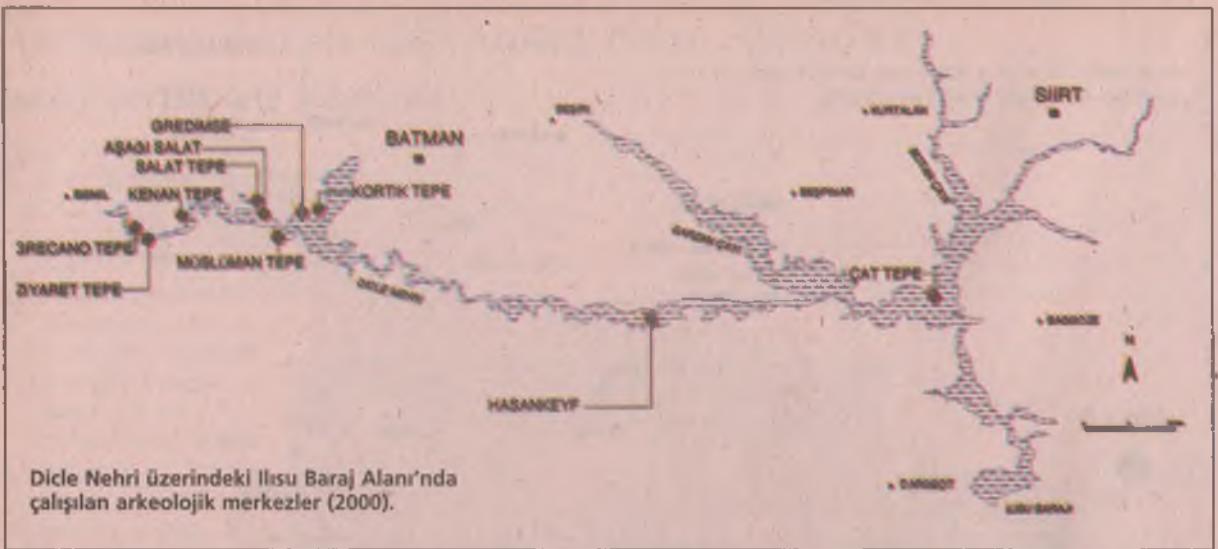
Ilisu ve Karkamış Barajları

- Ama GAP için düşünülürse, tüm bunların önceden yapılmaması olmasından dolayı sorunlar çıkıyor...

- GAP, bölge için müthiş hareketlilik getiren bir kalkınma projesi. Bu proje kapsamında büyük altyapı yatırımları yapılıyor, birtakım kentsel gelişme projeleri var. Şu an GAP idaresi bölgenin kültür boyutunu göz önüne alan bir yaklaşım içerisinde. Benim görüşüm, hazır böyle bir yaklaşım varken, hızla bölgenin bir envanteri-

Akarçay Höyük, Karkamış Barajı'nın etkisi altında.

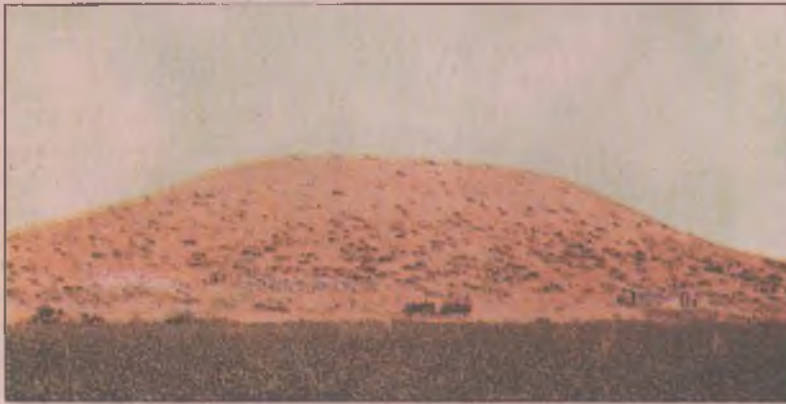

nin çıkarılmasıdır. Öncü rolü üstlenmiş olur bu anlamda. Bölge tarandıktan sonra, neyin nerede yapılacağı aşağı yukarı belli olan yatırımlar, kütür varlıkları açısından gözden geçirilir. Yapılabiliriyorsa insitu korunması gerekenler için, alternatifler geliştirilebilir. Böyle bir yaklaşımla, GAP bölgesinde gerçekten Türkiye'ye model olabilecek bir çalışma başlatılmış olabilir, diye düşünüyorum. Bu bağlamda, kurtarma çalışmalarımız gecikmiş, ama ne kurtarılsa kârdır diye yaptığımız çalışmalarımızdır. Ama, biz bu projeleri başlatmadan önce, bölgede yapılan yüzey araştırmaları vardı. O yüzey araştırmaları sayesinde yapıldı bu çalışmalar. Yoksa bu kadar kısa sürede çalışmaya başlayamazdık.

- Ilisu ve Karkamış iki ayrı baraj projesi. İki ayrı nehirde yer alıyor. Konumları ve şu anki inşaat aşamaları nedir?

- Karkamış, Fırat üzerinde. Burada planlanan barajların sonuncusu belki de. Öbüri Dicle üzerinde, sınırın ilk büyük baraj olan Ilisu. Baraj yapılsa da yapılmasa da, bu bölgede kültür envanterinin çıkarılması lazım zaten. Bu bir fırsattır. O anlamda bölge tarandı. Taranmayan yerler var. Yüzey araştırması anlamında, önemli olanların kazılarına başlatıldı; bazıları başlanmadı ama, planlarını yaptık. Aşağı yukarı 8-9 yıllık ön çalışması var.

- *Kurtarma ka-* Gredimse, güneyden görünüş.

zısı anlayışı ilk ne zaman oluştu?

- Kurtarma çalışmaları aslında terminoloji olarak, Avrupa'da özellikle savaş sonrasında, daha sonra 60'lı yıllarda kent merkezlerinde, büyük yeniden yapılanma, yenilenme çalışmaları sırasında ortaya çıkan arkeolojik katmanların bir an önce belgeleyip, bilgisini kurtarma anlayışıyla ortaya çıkan bir kavram ve yaklaşım. Tabii, bu yeni enformatik tekniklerin geliştiği bir dönem; bilgisayarların veritabanlarına katkısının başladığı dönem. Bunların da yardımıyla, kurtarma kazı teknikleri de gelişti.

Biz Keban'la başladık. Bunun şöyle bir faydası oldu. Bütün Türkiye'de 20-30 kazı çalışması yürürken, birdenbire bir bölgede 15-20 kazının başlamasının birbirine sinerjik etkisi oldu. Yeni tekniklerin anlaşılması, uygulanması bakımından, Türkiye arkeolojisine çok büyük etkisi oldu bunun. Sonra, daha başka bilimlerin, fen ve doğabiliminin arkeolojide kullanılmaya başladığı bir dönem. Bir başka katkısı da, dar bir bölgede, birbirine yakın olduğundan, olumlu anlamda

yanışma doğdu. Bu çok büyük bir ivme kazandırdı. Gençler yetişti buradan. O yetişen gençler bugünün profesörleri. Hem yeni tekniklerin gelişmesi açısından, hem de modern arkeolojiyi bilen kadroların yetişmesi açısından çok olumlu katkıları oldu. Örnek bir veritabanı gelişti. Günümüzde çok daha gelişkin veritabanı sistemleri var. Coğrafya bilgi sistemini biz burada uyguluyoruz. Düzenli yayın yapıyoruz. 1999 yılı çalışmaların bir hafta sonra çıkacak.

Arkeoloji enstitüsü için bir model oluşturmak

- Bu projede yüzey araştırmalarının-
da kullanılan teknikler hakkında bilgi
verebilir misiniz?

- Eskiden 25 bin ölçekli askeri haritalar üzerinde, ören yerlerini, buluntu yerlerini işliyorduk. O zaman hassasiyeti olmayan çalışmalar ortaya çıkıyor ya da herkes o harita bilgisine sahip olmayabiliyordu. Ama şimdi gelişmiş teknikler sayesinde iki şeyimiz var. Bir tanesi arazi çalışmalarında, bilgileri hemen orada girebildiğimiz

bilgisayarlarımız, diğeri de yeri tayin eden son derece hassas elektronik aygıtlarımız var. Tabii bunları kullanıp uygulayacak kadro yetiştirme amacımız da var. Hem önemli kültür varlıkları için bir strateji çizmek, kimin kazabileceğini bulmak, kaynağını bulmak, talep etmek ve bunların

yayınını yapmak; hem de bir alt kadro yetiştirmek. Bu bağlamda bölgede bir merkezimiz var. Burası da, bu işleri yapabilecek öğrenci, teknik eleman, uzman yetiştirme gayretinde. Bir yandan da bölgedeki potansiyele yön veren Dicle Üniversitesi Arkeoloji Bölümü'nün, sürekli adam yetiştirecek bir çekirdek projesi var. Türkiye'de ensti-

tüler yok. İşte bunun bir ön modeli oluyor bu. 12 ay sözleşmeli arazi arkeoloğunun yetişmesi ve böyle bir kurumda sürekli yaşamını temin ederken bir anlamda profesyonelleşmesi. O bölgenin taranmasının, bu projeden sağlanması lazım. Bir şey çıkarsa oradaki müze gidiyor. O da ilgilenemezse, belgelenmeden gidiyor bilgi. Hal-

buki arazi teşkilatları bu tür profesyonel bir işleyişe girebilir.

- Burada önce yüzey araştırmaları yapılıyor. Araştırmaları yapanlarla kazıları yapanlar aynı bilim adamları mı? Bunlar projede nasıl işliyor?

- Bazen aynı, bazen farklı. Daha önceki yıllarda bölgede yüzey araştırması yapanlar, şimdi kazı yapıyor. Fa-

İlisu Barajı etki alanında kalan merkezlerdeki araştırmalar

Müslümantepe (Şahintepe)

Dr. Eyüp Ay'ın yürüttüğü çalışmalar, tepe ve etek olmak üzere iki alanda yürütülmüştür. Tepedeki kazı çalışmalarında, yüzey toprağın hemen altında, çok sayıda Ortaçağ mezarıyla karşılaşmıştır. Alt tabakada Roma Dönemi'ne ait bir mezarlık ortaya çıkarılmıştır. Höyüğün eteğinde yapılan açmalarda İlk Tunç Çağı'na ait kerpiç döşeme üzerinde bir fırın ile cevher zenginleştirme ve külçe maden elde etmekle bağlantılı olduğu düşünülen yuvarlak biçimli bir kalıp açığa çıkarılmıştır.

Ziyarettepe

Bölgedeki en önemli Asur eyalet merkezi olduğu varsayılan Ziyarettepe, Fırat'ın güney kıyısında, bugün Tepe Kasabası ile, bilinen modern yerleşimin hemen doğusunda ve Dicle ile Batman Nehri'nin birleştiği yerin 20 km batısında bulunmaktadır. Kazılar sırasında Asur Dönemi'ne ait döşemeler, kerpiç duvarlar ve tandırlar açığa çıkmıştır. Yüzeyden 4 m aşağıda bulunan, 1 m yüksekliğinde kerpiç duvarın Orta Asur Dönemi'ne ait olduğu sanılmaktadır. Höyüğün baraj gölünden etkilenen olan aşağı kısmında yapılan kazılarda, olasılıkla aşağı şehrin sur duvarı ortaya çıkmaya başlamıştır. Çalışmalar Akron Üniversitesi'nden Dr. Timothy Matney tarafından yapılmaktadır.

Salattepe

Dicle Nehri'ne kuzeyden kavuşan Salat Çayı'nın doğuya doğru kıvrım yaptığı kesimde yer alan Salattepe, Bismil İlçe merkezine 14 km, Batman İlçe merkezine 35 km uzaklıktadır. Dr. Tuba Ökse tarafından yürütülen kazı çalışmalarında büyük yapılara ait taş ve kerpiç duvarlar, mekânlar, ocaklar, tandırlar ve 5 tane basit toprak gömü bulunmuştur. Ortaya çıkarılan mimari yapılarla ilişkili olarak bulunan çanak çömleğe göre, Helenistik, Roma ve Bizans Dönemleri'ne aittir.

Aşağı Salat

Dr. Yücel Şenyurt tarafından yapılan, Aşağı Salat'daki kazılar sonucunda Ortaçağ'a ait iki tabaka ortaya çıkarıldı. Yerleşmenin kuzeydoğu tarafında yapılan açmada ise,

İlk Tunç Çağı I'e ait toplam dört adet taş sandık mezar bulunmuştur. Bu mezarlardan gömü hediyesi olarak, kaplar, bronz iğneler ve dağ kristalinden boncuklar açığa çıkarılmıştır.

Kenan Tepe

Utah Üniversitesi'nden Prof. Dr. Bradley Parker'ın yürüttüğü Kenan Tepe kazılarında, bu yıl 15 açma yapılmıştır. Hemen hemen bütün açmalarda üst tabakalarda Helenistik Dönem'e ait döşeme, duvar parçası, tandır gibi değişik mimari öğelere ve çanak çömleğe rastlanmıştır. Dört açmada, Helenistik Dönem tabakalarını Erken Demir Çağı tabakaları izlemiştir.

Gredimse

Gredimse yerleşmesi Diyarbakır'ın Bismil İlçesi'nde, Batman'ın 15 km güneybatısında, kuzeyden gelen Batman Suyu ve batı-doğu doğrultusunda akan Dicle Irmağı'nın kesiştiği üçgen içerisinde yer alır. Kazılar 7 ayrı aç-

mada yürütülmüştür. Asur Dönemi'ne ait çanak çömlekler, Demir Çağı'na ait döşeme, fırın, tandır, kerpiç ve taş duvarlı bir kuyu ortaya çıkarılmıştır. Kazılar Dr. Norbert Karg tarafından yürütülmektedir.

Kortik Tepe

Doç. Dr. Vecihi Özka-ya'nın yürüttüğü Kortik Tepe kazılarında, höyüğün kuzeybatı yönünde yapılan üç açmada, toprak yüzeyinin 30 cm altında, Neolitik Dönem'e ait 12 adet toprak mezar bulunmuştur. Kazıda bölgedeki diğer Neolitik

merkezlerden bilinen, öğütme ve sürtme taşları, hayvan elleri, obsidiyen aletler, taş kaplar, çakmaktaşı aletler bulunmuştur. Kortik Tepe, bölgenin Neolitik Dönem'e tarihlenen tek kazısıdır.

Gricano

L. Maximilians Üniversitesi'nden Dr. Andreas Schachner'in kazdığı Gricano Tepe kazılarında, höyüğün eteklerinde açılan açmalarda, yerleşmenin taş temelli savunma duvarı ortaya çıkarılmıştır. Erken ve Orta Uruk Dönemi'ne ait (MÖ 4200-3500) çanak çömlek parçaları ile, kerpiç ve taş mimariye rastlanmıştır. Bir kap içerisinde 15 adet Asurca cıvı yazılı tablet ele geçmiştir. Tabletlerin okunması sonucunda Orta Asur Dönemi'nde buranın isminin "Dunu-şa-Uzubi", yani, "Uzubi'nin Müstahkem Çiftliği" olduğu anlaşılmıştır. Bulunan tabletler Ahuni isimli bir adamın, bir yıl içindeki ekonomik faaliyetlerinin arşividir.

Salattepe "metalik seramik" parçaları.

Hasankeyf

Kuşkusuz sulanın altında kalacak bölgenin en önemli ve anıtsal yerleşimi Hasankeyf, başta Artuklular olmak üzere, birçok Ortaçağ devletine başkentlik etmiş olan merkezdir. Çalışmalar Prof. Dr. Oluş Arık tarafından yürütülmektedir. Tarihsel kentsel sit olarak Hasankeyf'deki kazılarda, önce 5 ana bölge belirlenmiştir. Bunlar Karşıyaka Bölgesi, Kale ve Yukarı Şehir, Aşağı Şehir, Merkezi Kazı Alanı, Mardin tarafına doğru devam eden transit yolun Hasankeyf çıkışının güneyindeki bağ-bahçe semti olan Salahiye Bahçeleri.

Hasankeyf sit alanında, su altında kalacak kesime ilişkin kurtarma çalışmaları alt-projeler halinde tanımlanmış, öncelik sırasına göre üç alt-proje başlatılmıştır: Haritalama çalışmaları, tarihi İpek Yolu Köprüsü belge-

leme çalışmaları ve Ilısu Baraj Gölü'nün olası etkilerinin korunmasını sağlayacak önlemler için arazi çalışmaları.

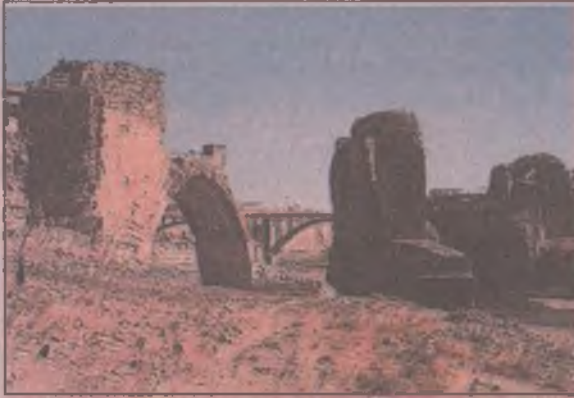
Bu yıl kazı çalışmaları, Aşağı Şehir bölgesinde, Koç ve Süleyman Cami çevresinde oluşturulan kazı çevresinde ve yamaçta saray olduğu düşünülen harabelerin olduğu yerde sürmüştür.

1998 yılında kazısına başlanan Koç Camisi'nin doğusundaki iki avlulu han yapısının, planı ortaya çıkacak şekilde kazısı tamamlanmıştır.

Süleyman Camisi'nin avlusunda yapılan kazı çalışmalarında, düzgün taş zemin döşemeleri, avlu ortasında bir havuz ve avlu res-

vaklarının ayak temelleri ile gerisindeki odalar tespit edilmiştir.

Merkezi kazı alanı dışında, dik yamaçlarda, Salahiye Bahçeleri'nden bir sur duvarı ile ayrılan arazide, saray olduğu düşünülen yerde kazılara başlanmıştır.

Hasankeyf, Anıtsal Köprü, Ortaçağ.

kat eksik yerler var. Bir de bizim kültür envanterini çıkarma çalışmaları var. Bu anlamda bir survey (yüzey araştırması) yapıyoruz. Ortaçağ ya da Neolitik Dönemi kazmak için, yeni birtakım tematik yüzey araştırmaları var. Daha önceki verilerle, bir başkasının yüzey araştırmalarını toplayıp, üzerine kültür envanterini ekleyen bir veritabanı çalışmamız var. Böylece kazısına başlanıyor. Bütün bunların ortak bir dile geçirilmesi için de bir çaba gerekiyor. Onu da biz yapıyoruz.

-*Şu an kaç proje var? Bir de sanıyorum, bu barajların birinin tamamlanmasına çok kısa bir süre kaldı...*

- Şimdi iki bölge de dahil 24 proje var. Karkamış'da seddeyi geçen sene başlatıldılar, 2001 yılında bitirmeyi planlıyorlar. Ama bazı yerleşimler dediğim gibi su altında kalmıyor, fakat burada oluşan büyük bir hareketlilik sonucu, biz orayı terk ettiğimiz an, farkına bile varmadan gidiyor. Karkamış'da durum bu. Ilısu için de, uluslararası finans kuruluşlarından para bekleniyor. Uluslararası kuruluşların finans sağlamaları için, birtakım kriterleri var. O kriterlerin bir

tanesi de, kültür varlıkları açısından etkisi. Böylece bu bölgenin kültür envanteri yapılmış olacak.

Anıtsal kent Hasankeyf

- *Hasankeyf, Ilısu Barajı'nın etki alanında yer alıyor. Hasankeyf'i buradaki merkezlerin içinden sıyrıp çıkaran nedir?*

- Keban'da olsun, Karakaya'da olsun, buralarda anıtsal yer yoktu. Birecik'de Zeugma vardı. Ama Aşağı Fırat'da Samsat vardı. Kommagene Krallığı'nın merkezi. Birecik'de Zeugma kurtarılrken, Samsat bütün kültür varlığıyla yok oldu. İyice kazılamadı. Zaman da, para da vardı. Hiçbir etki de yaratmadı. Zeugma'dan çok daha önemli bir kenti. Hatta Zeug-

ma'daki mozaikleri yapan ustaların birçoğu da Samsatlı.

Burada anıtsal merkez olarak Hasankeyf var. Her ne kadar, önemli bir bölümü su kesiminin üstünde kalsa da... Onu inceliyoruz. Barajdan etkilenir mi etkilenmez mi; etkilenirse ne kadar etkilenir; eserleri nasıl taşınır; taşınırsa önemi ne kadar kaybolur? Hasankeyf herkesin bildiği bir Ortaçağ Beylik Merkezi. Önemli ticaret yolları üzerinde olması bakımından, epeyce önemli bir bölge merkezi. Gerçekten de bölgede en gözde anıtları olan Ortaçağ kentlerinden biri. Böyle bir görkem, bu bölgede yok. Biz daha önceki bilim insanlarının araştırmalarına göre, bir strateji geliştirdik.

- *Bu yalnızca bir arkeolojik proje değil, aynı zamanda kültür projesi demiştiniz. Projenin bu yönünden söz eder misiniz?*

- Bu bir kültür projesi aynı zamanda. Her türlü anlamda, maddi olmayan tüm sosyal ilişkiler. Günümüzde oradaki ilişkiler kültürüyle hâlâ sürüyor; etno-arkeolojik olarak o tür araştırmaların yapılması lazım ki, buradaki arkeolojik belgeler anlam ka-

Hasankeyf, Merkezi Kazı Alanı'nın doğu kenarındaki üç kemerli yapı.

zansın. Yoksa eksik kalır. Bir de yöresel mimarlık. Mevcut köyler var. Yeni yerlerine gittiklerinde, bunlar parçalanıyor. Bunun geri dönüşü yok, onun için şu anki haliyle belgelenmesi lazım. İşin o tarafı henüz başlamış değil. Belki de sesimizi duyuramadık. Belki de sizin derginiz ya da başka yayınların aracılığıyla, araştırmacıların ilgisini çeker. Biz onları da desteklemek istiyoruz.

- *Buluntular nasıl belgeleniyor ve nasıl saklanıyor?*

- Kazılanlardan müzeli olanlar müzeye, diğerleri bilimsel olarak araştırılması için kazı depolarına gidiyor. Etütüklerin sayısı daha çok. Eser nitelikte olanların sayısı ise daha az. Ama örneğin çok hoş bir fırın

ocak çıktı, o da kaldırılabilir.

- *Son olarak eklemek istediğiniz bir şey var mı?*

- Bu çalışmalar temelde, DSİ'nin projeye kaynak sağlamasıyla yürüyor. Yabancı proje ekipleri, kendi araştırma kaynaklarını kullanıyor. Ama bunlar yetmiyor, hele şimdi Hasankeyf çok büyük kaynaklar gerektiriyor. Bu projenin, çok değişik platformlarda yapılması gereken, çok değişik işleri var. Hepsinde başarılı olamıyoruz. Özellikle kamuoyuna bu projenin aktarılması, anlatılması lazım. Sadece para temin etmek açısından değil, kamuoyuna kültür mirasını aktarmak açısından da önemli. Bu yüzden bunları belgesel film çalışmalarıyla yap-

mak istedik. İlk TRT'nin yaptığı 30 dakikalık bir çalışma, diğeri ise yönetmenliğini Hakan Aytekin'in yaptığı iki bölümlü bir çalışma. Sadece maddi kalıntılar değil, etle kemik gibi ayrılmadığı antropolojik yönleriyle birlikte de aktarmak istedik.

Zeugma anıtsal kent idi. Apamea ikiz kentiydi, onun karşı tarafında, Apamea'yı kimse alıp yapmadı. Birecik'te yalnızca üç kent çalışıldı. Fakat Karkamış'ta kazılması gereken 18 tane merkez vardı. Bunun 14'ünde çalışılmaktadır. Karkamış'ta toplam Hasankeyf'le beraber 9 kazı var, bu sene 12 olacak. Bunlara yüzey araştırmaları ve mimarlık araştırmaları eklendiğinde,

Bölgenin Kültür Envanteri Araştırması

Projenin ODTÜ-TAÇDAM Yüzey Araştırmaları ve Kültür Envanteri Çalışması'nı yürüten Jale Velibeyoğlu'nun yazısını sunuyoruz.

İlisu ve Karkamış Baraj Gölleri Altında Kalacak Arkeolojik Kültür Varlıklarını Kurtarma Projesi kapsamında, 2000 yılından itibaren Ilisu Baraj Gölü etkilenme alanında yüzey araştırmaları yapılmaya başlanmıştır.

Bu bölgede 1989-1991 yılları arasında Chicago Üniversitesi'nden G. Algaze tarafından geniş kapsamlı yüzey araştırmaları yapılmıştır. Yapılan bu çalışmalar sonucunda, Ilisu Baraj Gölü etkilenme alanında 173 adet kültür varlığının (Çanak Çömleksiz Neolitik Dönem'den, yani MÖ 8. binden günümüze değişik kültürel dönemleri içeren yerleşimler) etkileneceği ortaya çıkmıştır. Bu

bölgede 2000 yılında yapılmış olan yüzey araştırmasının amaçları şunlardır: G. Algaze'nin 10 yıl önce yapmış olduğu çalışmaları güncelleştirmek; inceleyemediği bölgeleri taramak; etkilene alanında yapılması gereken kültür envanteri çalışmasını gerçekleştirmek ve etkilene alanında öncelikle kazılması gereken yerleri belirlemek.

Kapsamlı olarak gerçekleştirilen yüzey araştırması sonucunda, riskli bölgeler yeniden belirlenmiş, uygarlık tarihinde önemli olduğu düşünülen höyükler belirlenerek ileriki yılların kazı stratejileri oluşturulmuştur.

Yapılması planlanan kültür envanteri kapsamında, sadece prehistorik ve arkeolojik yerleşim yerleri saptan-

makla kalmamıştır; kervansaraylar, hanlar, köprüler, türbeler gibi İslami Dönem eserlerinin yanı sıra, eski ticaret yolları da araştırılmaktadır. Ayrıca bölgede yöresel mimari üstüne çalışacak olan mimarlar içinde ön incelemelerde bulunulmuştur. İnterdisipliner olarak yürütülen bu projede ileride çalışma yapacak sosyolog ve antropologlar için de, örneğin bölgede var olan göçerler mümkün olduğu kadar ayrıntılı şekilde tanımlanmaya ve belgelenmeye çalışılmıştır.

Burada yapılması hedeflenen; eğer Ilisu Barajı yapılırsa, 10 yıl sonra neleri kaybedeceğimizin ayrıntılı bilgisine sahip olmamızın yanı sıra; baraj oluncaya kadar kentleşme ve tarım faaliyetleri ile, elimizdeki kültür varlıklarının ne kadarını kaybedeceğimizi anlamaktan ibarettir. Örneğin 2000 yılında gerçekleştirdiğimiz yüzey araştırması sonucunda, G. Algaze'nin tes-

Çat Tepe, Bothan; Ilisu Barajı'nın etkilediği diğer bir merkez.

pit ettiği 173 yerleşim yerinin yüzde 20'sinin tarımsal faaliyetler ve kentsel gelişme ile yok olduğu saptanmıştır.

Aslında olması gereken, Türkiye kültür envanterinin yapılması, fakat bu mümkün değilse, barajlar gibi büyük yatırımların yapılacağı yerlerde kültürel risk alanlarının belirlenmesi, gerektiğinde büyük yatırım projelerinin kültürel risk alanlarına göre yeniden planlanmasını sağlamaktır. Ayrıca kültür envanteri ile tanımladığımız kültür varlıklarının da her türlü tahribattan korunması, insan ögesi unutulmamak kaydı ile yaşamın içinde yer alması gerekmektedir. Ancak böylelikle kültürel mirasımıza ve geçmişimize sahip çıkabiliriz.

Böcekler nasıl görür?

Dört gözün iki gözden daha iyi gördüğü gerçektir. Acaba çevresini 6 bin gözle gören at sineği ya da göz sayısı bakımından böcekler arasında rekor kıran 28 bin gözli yusufçuk dünyayı nasıl görür? Fakat göz sayısının bu kadar fazla olması, böcekler olağanüstü bir görüş sağlamaz. Böceklerin gözleri de insanın mercekli gözüne benzeyen bir ilkeye dayanarak çalışır. Işık ışınları merceklerden geçerek böcekler özgü değişik yüzeyli gözlerle gelir ve bir resim halinde birleştirilmek üzere beyine gönderilir. Fakat bütün benzerlik burada biter. İnsan gözünde bütün ışık ışınları birbirine paraleldir ve ağ tabakasında kenarlara doğru bir görüntü meydana getirirler. İnsanın birkaç yüz milyon sinir hücresi olmasına rağmen, böcekler yaklaşık yüz bin kez daha azla yetinmek zorundadırlar.

Bu altı köşeli tek gözlerin her birinin (bunlara fasetler veya omnatidler de denir) insanın fotoğraf gözüne karşılık, ışık izlenimlerini alan ve ileriye ileten çok az görme hücresi vardır; hatta ariya gelince, onda her parça göz için bir tek hücre bulunur. Bir gözün, şekil ve kenar çizgilerini iyi görüp nüansları fark etmesi, fasetlerin ve görme sinirlerinin sayısına bağlıdır.

Bu yüzden göz sayısının fazla olması onlara bir görüş üstünlüğü sağlamaz.

Madem bizden iyi göremiyorlar, o halde muhtemelen onlar kendi ihtiyaçlarını daha iyi karşılayacak şekilde görüyorlardır. Oysa resmin noktalardan bir araya gelmesi bu küçük hayvanların görüş netliğini oldukça zayıflatır ve yakın çevreleri fazlasıyla büyütülmüş kaba taneli bir fotoğrafı andırır. Aslında

zararlı olabilecek bu netsizlik, böceğe, önündeki cismin hareketlerinin bizden daha iyi fark edilebilme olanağını vermesi bakımından yararlı olmakta ve böylece bir taraftan kaybettiğini, başka bir yandan fazlasıyla kazandırmaktadır. Çünkü onlar her şeyi zaman büyütücü temposunda yavaşlamış olarak görürler. Faset gözleri, ayrıntıları daha kuvvetle büyüttüğü için, yakın çevrelerindeki en küçük değişiklikleri hızlı bir tarama sayesinde hızla fark edebilirler. Bu etki bir taraftan da küçük birer gözetleme kulesi gibi dışarıya

fırlayan ve böylece görüş alanını büyüten "pırlak gözler" tarafından daha da fazla kuvvetlenir. Gözleri herhangi bir yaralanmaya karşı bir oyuk içerisine yerleştirilmiş olan insaninkine hiç benzemeyen faset gözleri, yusufçukta olduğu gibi, başın bütün yüzeyini kaplar. Bunun sonucu görme açısının çok büyük olmasıdır.

Göçmen kuşlar neden "V" şeklinde uçarlar?

Bir kuş kanatlarını aşağı doğru çırptığında, kanatları arkasında kalan hava yukarı doğru yükselir. Onu izleyen kuşun bu hava yükselişlerinden yararlanması mümkündür. Ancak aynı zamanda birbirlerinin yoluna çıkmamaları için de öndeki kuşun kanatlarının birinin ucu hizasında uçuşması gerekir. Bu bakımdan göçmen kuşlar için en avantajlı uçuş biçimi "V" şeklinde olmalıdır. Böylece harcadıkları enerji miktarını en aza indirirler. Bu da yaşamlarını sürdürmek için çok uzun mesafeler kat etmek zorunda olan göçmen kuşlar için çok yararlıdır. Bu kuşlar böyle bir şeyi nasıl öğrenmiş olabilirler? Bu sorunun cevabı doğal seçilime dayanan evrim süreci olabilir. Yani ge-

rekli içgüdüyle geliştiremeyen türler yaşamlarını sürdürememişler.

Yerçekimi ortadan kalkarsa yağmur yağar mı?

Okuyucularımızdan Veteriner Hekim Hüseyin Kırıkkaya'nın sorusunun yanıtını, Doç. Dr. Rennan Pekünlü'den aldık.

Yer çekimi" veya "uzay eğriliği" aynı bir etkiye iki farklı bağlamda verilen adlardır. Birincisi Newton mekaniğinin, ikincisi de Einstein'ın Genel Görelilik Kuramı'nın kavramlarıdır. En geneli uzay eğriliği olduğundan bu bağlamda düşünmek daha doğru olacaktır. Eğer kütle varsa, bu kütle yakın komşuluğundaki uzayı bükecek ve kendisini bu çekimsel çukur içinde bulan diğer kütleli cisimler de, bu yasaya uygun devinim içine gireceklerdir. "Çekimsel çukurun" çekici etkisini motorlarından aldığı güçle geçici olarak yenebilen bir uçak, havada ta ki yakıtı bitene dek istediği gibi uçacaktır. Su buharı soğuk bir katmanla karşılaşınca dek bulut olarak süzülecektir, tersi bir durumda uçak ya inecek ya çakılacak ve bulut da yağmur olup yağacaktır. Yer'in "çekimsel çukuru" kütlelerinin bir işlevidir. Bu çukur ancak Yer'in kütlelerini havada döver, homojen bir duruma getirir ve uzaya homojen olarak dağıtırsanız ortadan kalkar. O zaman ne bulut ne yağmur olacaktır; "Bulutsuzluk özlemi" çekenler de olmayacaktır!

Telefon nasıl çalışır?

Sorumuzu ODTÜ Elektrik Elektronik Bölümü Öğretim Görevlisi Dr. Serhat Özyar yanıtladı.

Telefon, en basit anlatımıyla, bir mikrofon bir dinleyici ve bu aygıtların telefon hattıyla bağlantısını kuran elektrik tellerinden oluşur. Telefon telleri olarak adlandırabileceğimiz bu tellerden geçen ses (konuşma) bilgisi, mikrofon aracılığıyla ses titreşimlerinin elektrik akımına dönüştürülmesi sonucunda elde edilir. Benzer biçimde, karşı taraftan aynı hat boyunca bulunduğumuz tarafa iletilen elektrik akımı da dinleyici aygıt aracılığıyla ses bilgisine (titreşimine) dönüştürülmektedir. Mikrofon ve dinleyici aygıtları, fiziksel anlamda birbirlerine benzer ilkelerle çalışırlar.

İletişimin son dönem gelişmeleri sonucunda ortaya çıkan kablosuz cep telefonu sistemlerinde ise, ses işaretlerinin elektrik işaretlerine dönüştürülmesi (ve tersi) aynı ilkeler temelinde gerçekleştirilir. Ortaya çıkan elektrik işaretinin iletilmesi ise kabloların oluşturduğu bir ağ üzerinden değil, gökyüzünde değişik noktalarda konumlandırılmış uydu vb. sistemler aracılığıyla, havadan yapılır. Burada elektrik işaretlerinin üretilmesi ve taşınması elbette ki sayısal (dijital) yöntemlerle ve havanın taşımasına uygun frekanslarda olur.

Tarihi kentler nasıl ayakta durur?

Okuyucularımızdan Erdem Ersöz'ün bize yönelttiği bu soruyu, AÜ Önsya Arkeolojisi Anabilim Dalı Başkanı Prof. Dr. Hayat Erkanal yanıtladı.

Eski yerleşimler erozyon sonucu üzerlerinde biriken toprak örtüsü sayesinde korunabilmektedir. Eğer inşaat malzemesi olarak, Babil ve Sümer kentlerinde olduğu gibi, kerpiç kullanılırsa koruma daha etkili olmaktadır. Terk edilen yerleşim yerlerinde zaman içinde kerpiç duvarlar erimekte ve yapılan bir yorgan gibi örtmektedir.

Yerleşim yerleri üzerindeki toprak örtünün karakteri de özellikle buluntuları, olumlu veya olumsuz yönden etkilemektedir. Eğer örtü Sibiry'a da olduğu gibi donmuşsa veya Mısır'daki gibi sıcak kumlardan oluşmuşsa, organik maddeler dahi gayet iyi korunabilmektedir. Özellikle Anadolu ve Mezopotamya'da bu örtü nemli olduğundan toprak içindeki çeşitli bakteriler ve elementler, başta organik maddeler olmak üzere buluntuların bozulmasına ve hatata yok olmasına neden olmaktadır.

İnsanlar neden farklı gülerler?

Emre Yarcı'nın Bilim ve Teknik Dergisi'nde (Ocak 2001, s.103) yer alan sorusunu, İstanbul Üniversitesi Cerrahpaşa Tıp Fakültesi Psikiyatri Anabilim Dalı'ndan Prof. Dr. Kerem Doksat yanıtladı.

Bireysel farklılıklar, her şeye olduğu gibi gülmemize de yansır. Herkes ayrı şekillerde güler. Gülmek, bildiğimiz canlı türleri arasında *Homo sapiens sapiens*'e yani bize özgüdür. En yakın akrabalarımız olan maymungiller ve onların da en evrimleşmiş türü olan şempanzelerde gülme benzeri grimaslar, yüz hareketleri vardır. Fakat duyguların eşlik ettiği gülme eylemi sadece insanda bulunmakta.

Nadir rastlanan bazı epilepsi krizlerinde kişinin duygularının eşlik etmediği boğulurcasına bir gülme tablosu ortaya çıkar. Demek ki beyinde bu aktivitenin tetiğini çeken bir organizasyon da var. İnsanlar bir aradayken duygular paylaşılır. Gülme uyarısını, örneğin bir komedycenin yaptığı komediyi, tek başına almakla, grup içinde almak arasında çok farklı dinamikler söz konusudur.

Bütün duygular gibi gülmek de bulaşıcıdır. Depresyon, hüznün nasıl bulaşırsa, mizah duygusu da öyledir. Bu yüzden grup halinde çok daha fazla gülmür. Bu durumda insanların gruba uyma mecburiyeti hissetmeleri de etkilidir. Bu da evrimsel geçmişimizden ge-

len bir şey. Bir grupta çoğunluğun sergilediği davranışlar, o an için o grubun normal ve beklenen davranışı kabul edilmektedir. Bunun zıt ve vahşiyane örneğini maçlarda görebiliriz. Normalde tek başmayken kavga gürültü etmeyecek akıllı başında ya da çekingen bir insan, o kitle psikolojisi içerisinde rahatlıkla demir sopalarla, taşlarla kavgaya karışabiliyor. Daha sonra ben bunu nasıl yaptım diyerek kafasını taşlara vursa bile.

Kişinin gülme şekli de aynı şekilde, kişilik yapısıyla ilgili. Bazısı kahkaha atar, bazısı gülümser geçer. Duygularını yoğun yaşayan ve dışı vuran insanlar da, içine atan insanlar da vardır. Bazı insanlar ise duygusal açıdan biraz künttürler. Gülme, uyarılarla uyumlu bir şekilde, kişiden kişiye, o kişinin hayatındaki hatıralara, yaşantılara, örneğin seyrettiği filmdeki mizahi bir sahnenin onun kendi kişisel geçmişinde gıdıkladığı birtakım anı parçacıklarına nasıl dokunduğuna bağlı olarak değişecektir.

Varoluşçuluk ve feminizmin düşünürü: Simone de Beauvoir

Simone de Beauvoir, sonradan servetini yitirecek olan, Fransız burjuvazisine dahil bir ailenin iki kızından büyüğü olarak, 9 Ocak 1908'de Paris'de doğdu. Başarılı bir öğrenim hayatından sonra, Sorbonne Üniversitesi'ne girdi. Üniversitede, ünlü yazar ve düşünür Jean Paul Sartre ile tanıştı ve bir daha ondan ayrılmadı. Mezun olduktan sonra, bir süre felsefe öğretmenliği yaptı.

Sartre ile birlikte, modern varoluşçuluk felsefesini şekillendirdi. Bu felsefe, anlamı ve tanırsız bir evrende görecelik, bireysel özgürlük, seçim hakkı ve kişisel deneyime vurgu yapar. Seçme özgürlüğü kişiyi kendi eylemlerinden sorumlu kılmaktadır.

Beauvoir yapıtlarında, kendisinin de dahil olduğu Fransız aydın kuşağının entelektüel yaşamının tarihçesini verir ve varoluşçuluğun temel konularını değinir. Örneğin, *Konuk Kız* adlı romanında, her bilincin temelde bir başka bilinci yıkarak

var olabildiği görüşünden hareket eder, bir bilincin "öteki" ile ilişkisi gibi güç bir sorunu ele alır. *Başkalarının Kanı*, özgürlük ile sorumluluğun karşılığı sorununu tartışır. Kendi ülkeleri uğruna başkalarının kanını dökemez hale gelen roman kahramanı, sonunda kendini ortaya koyar. Beauvoir, Nazi işgali sırasında Fransız direnişine katılır ve daha sonra bu deneyimleri Goncourt Ödülü aldığı *Mandarinler* adlı romanında anlatır. Yaşama ölümün biçim ve anlam verdiği yolundaki varoluşçu inancın ele alındığı *Tous les hommes sont mortels* (1944; *Sevenler de Ölür*) adlı yapıtı, eleştirmenlerce romandan çok bir tez olarak başarılı bulunmuştur. Didaktik bir üslup taşıyan *Les Bouches inutiles* (1945; *Yararsız Ağızlar*) adlı oyunda, genelin yararı için bazı bireylerin feda edilip edilmeyeceği

sorununu tartışır. Beauvoir'ın felsefi denemeleri, *Denemeler*, *Pyrrhus ile Cinéas* ile *Pour une morale de l'ambiguïté* (1947; *Belirsizlik Ahlakı Üzerine*), varoluşçu etik konusundadır.

Beauvoir'ın 1949'da yayımladığı *İkinci Cins* adlı kitabı muhafazakârları ayağa kaldırırken, Kadın Kurtuluş Hareketi'nin manifestosu sayılır. "Kadın doğulmaz, olunur" ifadesiyle sloganlaşan kitapta Beauvoir, erkeklik ve kadınlığı tanımlar, erkek egemen toplumda kadınlara yönelik baskıyı formüle eder ve kadınların ikincil konumlarının biyolojik ya da psikolojik etkenlere indirgenemeyeceğini savunur. Aşkın ve cinselliğin eşitlik temelinde yaşanması gerektiğini söylerken, ekonomik olarak erkeğe bağımlılık sürdüğü sürece romantik aşkı ve duygusal bağlılığı aşağılar. Simone de Beauvoir'ın yaşamı, tezini destekler. Ona göre kadın ve erkek meslek yaşamlarında eşit olmalı, bu eşitlik ortak bir varlık temelinde ve cinselliklerinden bağımsız olmalı, bireyin temel seçimleri de buna göre belirlenmelidir.

Yaşlılık üzerine de kitaplar yazar. Bunlardan *La Vieillesse* (Yaşlılık, 1970)'de yaşlıları yok sayan Batı toplumunu şiddetle eleştirir. Bir dünya gezgini olan Beauvoir, Yunanistan, İtalya, Orta Avrupa, Afrika, Birleşik Amerika, Çin ve Latin Amerika ülkelerini gezmiştir. Yaptığı gezilere ilişkin anıların bir bölümü *L'Amérique au jour le jour* (1948; *Günü Gününe Amerika*) ve *La Longue Marche* (1957; *Uzun Yürüyüş*) adlı kitaplarında yer alır. Sartre'in ölümünden sonra, onunla yaptığı konuşmaları *La Cérémonie des adieux* (1981; *Veda Töreni*) kitabında yayımlar.

78 yıl boyunca son derece verimli bir hayat süren Simone de Beauvoir, 4 Ağustos 1986'da, ömrünü doğduğu kente tamamlar.

Türkçe'deki yapıtları

- *Konuk Kız*, Çev. Bertan Onaran, Payel Yayınları, Kasım 1989, 477 s.; Beauvoir'ın, 1943 yılında ya-

yımlanan ve kendisine büyük bir ün kazandıran ilk kitabı. İşlenen konu, bir genç kızın uzayan misafirliğinin, bir çiftin ilişkilerinde yol açtığı çözümler. Konunun, Beauvoir-Sartre ilişkisine, Simone'un öğrencisi Olga Kosakievicz'in 3. kişi olarak katılmasıyla oluşan durumdan esinlendiği genel kanıdır.

- *Başkalarının Kanı*, Çev. İpek Babacan, Payel Yayınları, Mart 1990, 263 s.; "Her birimiz her şey için ve herkese karşı sorumluyuz." Beauvoir bu yapıtında, bu görüşten hareketle, kahramanlarını toplumsal-tarihsel gerçekliğin içinde ele alır.

- *Mandarinler*, Çev. İlkay Kurdağ, Liz Behmoaras, Afa Yayınları, Nisan 1991, 752 s.; İnsanlık durumunun temel ikilemlerini özetleyen *Mandarinler*, II. Dünya Savaşı ertesinde aydınların mandarin konumunu terk edip politik etkinliğe katılma girişimlerini anlatır. Kahramanları arasında Arthur Koestler'i, Jean-Paul Sartre'i, Albert Camus'ü ve yazarın kendisini görür gibi olduğumuz kitap, bir dönem mücadelesine ışık tutmasıyla bir belgesel; duyguları, hayal kırıklıklarını ele alışıyla benzersiz bir aşk romanıdır. Simone de Beauvoir bu yapıtıyla, Goncourt Ödülü'nü almıştır.

- *Denemeler* - "Pyrrhus ile Cinéas"; Çev. Asım Bezirci; 1. Baskı De Yayınevi, Aralık 1963; 4. Baskı Payel Yayınları, Kasım 1989; 139 s.; Beauvoir bu yapıtında, insanın durumu, başkalarıyla olan ilişkileri, eyleminin sınırları, varoluşunun koşulları ile özgürlük, bağlanma, mutluluk, tanrı, ahlak, çevre, sonsuzluk, insanlık vb sorunları irdeleyen denemelere yer vermiştir.

- *Sade'yi Yakmalı mı?* - *Günümüzde Sağcı Fikirler*; Çev. Cemal Süre-

ya; Birinci Baskı Fahir Onger Yayınları, 1966; 2. Baskı Broy Yayınları, Mayıs 1991, 192 s. (Ayrıca Yapı Kredi Yayınları'nda, Güz 1997, 72 s.) İki ayrı denemesini bir araya getiren bu yapının ilk bölümünde Beauvoir, Sade'i bütünlüklü olarak inceler, onun çağımız düşüncesindeki yerini ve ruhbilimsel değerini belirler. Öte yandan Sade'in şiddete yönelik eğilimlerinin çarpıtılarak, sağcı düşüncede "şiddetin insan doğasındaki mutlaklığı" sonucuna vardırılması'nın altını çizer. 20. yüzyılın sağcı düşüncesini otopsiye yatırdığı ikinci bölümde ise; Bergson, Nietzsche, Jaspers, Scheler, Spengler, Toynbee, Aron, Maulnier, Monnerot, Sepender v. düşünürlerin aynı özde nasıl buluştuklarını ve Sade'a uzanan damarlarını ironik bir dille ortaya koyar.

- **Bir Genç Kızın Anıları.** Çev. Seçkin Selvi, Payel Yayınları, 5. Baskı Mart 1994, 409 s.: Beauvoir'in başlı başına büyük bir yapıt olan öz-yaşamöyküsünün ilk bölümü, *Bir Genç Kızın Anıları* adlı bu kitaptır. Çocukluk ve ergenlik dönemlerini kapsayan sınırlı ve bağımlı bir varoluşun anlatıldığı bu yapıt, aynı zamanda, Beauvoir'in bu sorunlu dönemi geride bırakışının ve Sartre'la karşılaşmasıyla başlayan yeni bir evreye adım atışının öyküsüdür.

- **Kadınlığının Hikâyesi,** Çev. Erdoğan Tokatlı, Payel Yayınları, 1. Baskı Kasım 1969, 5. Baskı Haziran 1997, 167 s.: Beauvoir bu yapıtta, *Bir Genç Kızın Anıları*'nda kaldığı yerden yaşamını anlatmaya devam eder. Sartre ile kurdukları ortak yaşantıyı, kadınlığın çeşitli sorunlarını, tanıdığı insanları, tutkularını, yazarlığını ve dünyamızı geçirdiği buhranlı dönemleri ayrıntılarıyla verir. Bu yapıt, daha sonra iki cilt halinde yayımlanan *Olgunluk Çağı*'nın bir özeti niteliğindedir.

- **Olgunluk Çağı Cilt: 1,** Çev. Betül Onursal, Payel Yayınları, Mart 1991, 313 s. (Cilt: 2, Çev. Betül Onursal, Payel Yayınları, Ekim 1991, 234 s.: Beauvoir'in bu yapıtı, dilediği gibi yaşamak ve çok az tanıdığı yetişkinler dünyasının keşfetmek özgürlüğünü elde etmiş bir kadının ve varoluşuna kattığı/katıldığı bir genç

erkeğin, yani kendisi ve Sartre'in olgunluk çağının öyküsüdür. Kitap, Sartre ile olan alışılmadık yaşam arkadaşlığının ilk yıllarını kapsamaktadır. Varoluşçu felsefenin doğuşu ve gelişmesinin yanı sıra, yazarın yaşamına katılan kişilerin birer birer sahneye çıkışı, yaşantısında yer alışı ve gerçekliğin parçaları olarak birer roman kahramanına dönüşmesi de izlenmektedir.

- **Koşulların Gücü**

Cilt: 1, Çev. Betül Onursal, Payel Yayınları, Nisan 1995, 292 s.; (Cilt: 2, Çev. Betül Onursal, Payel Yayınları, Hazir. 1996, 379 s.): Beauvoir'in öz-yaşamöyküsü, Türkçe'de 2 cilt halinde yayımlanan bu yapıtla tamamlanır. Bu yapıt, Beauvoir'in en büyük

yazınsal başarıları sayılan *İkinci Cins*'le *Mandarinler*'i yazdığı yılları kapsayan dönemin içtenlikli bir dökümünü oluşturmaktadır. Genet, Leduc, Moravia, Giacometti, Koestler, Aron gibi Avrupa'nın önde gelen sanatçılarının kişilikleri ve fikirleri bu sayfalarda bir araya gelmekte, Sartre'la Camus arasındaki tartışmaya yeni bir ışık tutulmaktadır. Bu kitap ayrıca, Berlin hava saldırısı, Vietnam, Süveyş ve - Beauvoir'in devrimin baharında ziyaret ettiği- Küba'yla Cezayir kurtuluş mücadelesine kendisini korkusuzca adayışının da öyküsüdür.

- **Güzel Görüntüler,** Çev. Dilber Can, Gül Yayınları, Aralık 1992, 219 s.: Beauvoir bu yapıtında, Paris yüksek tabakasının, Amerikanlaşmış, gösterişli yaşantısından görüntüler sunar.

- **Sessiz Bir Ölüm;** Çev. Bilge Karasu; 1. Baskı Bilgi Yayınevi, 1966; 3. Baskı İletişim Yayınevi, Eylül 1993; 96 s. Ölüm karşısındaki korkusunu, kaygısını, sık sık dile getirmiş olan Beauvoir, ölümcül hasta annesinin başında ölümü bambaşka bir gözle görmeye başlar, başkalarının ölümüne bir seyircinin uçul davranışı içerisinde bakmaktan vazgeçtiği için de bu kitabı yazar.

- **Kadın "İkinci Cins" 1, Genç**

Kızlık Çağı. Çev. Bertan Onaran, Payel Yayınları, 1. Baskı Nisan 1970; 7. Baskı Ocak 1993, 418 s. (**Kadın "İkinci Cins" 2, Evlilik Çağı,** Çev. Bertan Onaran, 1. Baskı Haziran 1970, 7. Baskı Ocak 1993, 247 s.; **Kadın "İkinci Cins" 3, Bağımsızlığa Doğru,** Çev. Bertan Onaran, 1. Baskı Mart 1969, 8. Baskı Kasım 1993, 189 s.): Daha önce de söz ettiğimiz gibi, Simone de Beauvoir'in *İkinci Cins* adlı bu yapıtı, Fransa'da ilk yayımlandığı zaman büyük yankı yaratır, farklı kesimlerden eleştiri ve tepkiler alır, iki yıl içinde tam 97 kez basılır. Beauvoir bu yapıtında, kadın konusunda biyolojinin, psikanalizin ve tarihsel maddeciliğin görüşlerini ele alır ve tartışır. Olgulara dayanarak "kadınlık gerçekliği"nin nasıl oluştuğunu, kadının neden "öteki varlık", "öteki cins" diye tanımlandığını, erkeklerin bakış açılarının ne gibi sonuçlar doğurduğunu göstermeye çalışır. Kadınlar açısından kendilerine sunulan dünyayı ve bundan kaçmaya çalışan kadınların karşılaştıkları güçlükleri anlatır. Türkçe'de, *İkinci Cins*'i tam metin olarak üç cilt halinde yayımlandı: *Genç Kızlık Çağı, Evlilik Çağı, Bağımsızlığa Doğru* adını alan bu ciltler, hem bir bütün olarak, hem de her biri belli bir konuya ayrıldığı için, ayrı ayrı da okunabilir.

Simone de Beauvoir üzerine

- **Ben Bir Feministim** -Alice Schwarzer ve Simone de Beauvoir'in Konuşmaları-; Çev. Ayşe Düzkın, Sedef Öztürk, Minu İnkaya; 1. Baskı Kadın Çevresi, 1986; 2. Baskı Pazarı Yayınları, 1996; 70 s.: Bu kitap, Simone de Beauvoir'le, ölümünden kısa bir süre önce yapılmış, kadın sorunu, feminist akımın gelişimi ve kadın hareketinin dünyadaki durumuna değinen geniş bir söyleşiden oluşuyor. Kitabın önsözünde bu söyleşide, "feminizmin açmazlarını, eksikliklerini ve üstünlüklerini bulmanın mümkün olduğu" söyleniyor.

- **Simone de Beauvoir,** Christiane Zehl Romero, Çev. Canan Şöhret Dövenler, Alan Yayıncılık, Ağustos 1990, 151 s.: Simone de Beauvoir'in öz-yaşamsal yapıtlarına da dayanan, bir başka yazarca kaleme alınmış yaşamöyküsü."

Kitapçı rafı

Kahkahanın Zaferi -Yıkıcı Tarih
Olarak Gülme-, Barry Sanders, Çev.
Kemal Atakay, 2001, 360 s.: Barry

Sanders, kahkahanın gücünü yabana atarlara, bu neşeli eylemin ardındaki yaratıcı ve bozguncu potansiyeli açığa çıkararak, entelektüel bir nanik yapıyor. Yazar gülmeye ilişkin tutumlardaki kültürel değişimleri izlemeye Batı Uygarlığı'nın en başından başlıyor. İsrailoğullarının öfkeli Tanrısı'yla başlayan araştırma (Tanrı Eski Ahit'te kaç kere gülmüştür?), Antikçağ, Ortaçağ, Rönesans ve Aydınlanma'yı kat ederek günümüze, Freud'a ve stand-up komediye kadar uzanıyor. Tarih boyunca durmadan anlam değiştirmiş olsa da, Sanders'a göre kahkaha her zaman "köylülerin ve kadınların" dünyasıyla bağlantılı olmuştur; gülmeye aslında bir "yeraltı hareketidir", sesini duyuramayanların sesidir.

Alice Kuantum Diyarı'nda -Bir Kuantum Fiziği Alegorisi-, Robert Gilmore, Çev. Filiz Kaynak, Güncel Yayıncılık, Aralık 2000, 221 s.: Alice'in Harikalar Diyarı'ndaki serüvenleri herkesçe bilinir. Alice bu kitapta başka bir yolculuğa çıkıyor. Yine küçülecek, üstelik nükleer bir parçacık kadar olacak, ama bu defa bir tavşan deliğinden düşmeyecek. Gideceği yer Kuantum Diyarı. Bir atomdan bile küçük olan, entelektüel bir eğlence parkı düşünün. Bu eğlence parkındaki her düzenek, her oyun ve ilgi çekici nesne, kuantum mekaniğinin değişik bir özelliğini açıklıyor. Doğaya ve nesneye ilişkin konularda çoğumuzun aklını karıştıran olay ve süreçlerin kuramsal çerçevesi, doğru ve anlaşılır açıklamalarla bu eğlence parkında bulunuyor. Briston Üniversitesi Fizik Bölümü'nden Robert Gilmore, Alice'in yolculuklarının alegorisini kullanarak kuantum dünyasının önemli noktalarını kolay anlaşılır bir zemine oturtuyor.

Reklamların Dili: Reklamlarda Anlamı ve İdeoloji, Judith William-

son, Çev. Ahmet Fethi, Ütopya Yayınları, Ocak 2001, 187 sayfa: "Kapitalizmin ideolojik süreçlerinin kurnazlığı artarken, aynı şekilde onları anlamamızda kurnazlığa olan gereksinim de artıyor" diyen yazarın, bir popüler kültür çalışması olarak yola çıktığı bu kitabı, biçimsel reklam çözümlemesinin ötesinde, teorik bir çalışma. Zengin ve çarpıcı örneklerle "sahte bilince" karşı mücadelenin en keskin, en gizli alanının reklamcılığın içinde olduğunu söyleyen yazar, eserini; "bombardımana tutulduğumuz ideolojiyle uğraşmanın paylaşılabılır bir yöntemini bulma çabası" olarak tanımlıyor.

Televizyonda Haberin Magazinellesmesi, Hakan Ergül, İletişim Yayınları, 2000, 199 s.: Kitle iletişim araçlarının işlevleri ve etkinliği denildiğinde akla ilk gelen "haberler"dir. Günümüzde haberlerin içeriğinde ya da sunumunda meydana gelen, haberi tanımından uzaklaştıracak bozulmalar arasında öne çıkan en önemli olgu "magazinellesme". Magazinellesme süreci, liberal ekonomik politikalar aracılığıyla güçlenen sermaye gruplarının, toplumsal ve siyasal düzlemde varlıklarını süregelen kılmak amacıyla kitle iletişim araçlarının sahipliğine sorunmalarının ardından çok daha somut olarak yaşanmaya başladı. Dergimizin geçen sayısında, bu konuda bir makalesi yayımlanan Hakan Ergül, bu çalışmasında, Türkiye'de özel televizyon kanallarının haber içeriğinde gözlemlenen magazinleşme eğilimini, anahar bültenleri çerçevesinde incelemeye amaçlıyor.

Frankfurt Okulu -Eleştirel Teori-, Doç. Dr. Sezgin Kızılcık, Anı Yayıncılık, Kasım 2000, 295 s.: Almanya'da, 1923'de, I. Dünya Savaşı sonrasında yaklaşan Alman faşizminin ayak seslerini duyan bir grup düşünür, toplumu yeniden bilinçlendirme giri-

şiminin gerektiği görüşü etrafında toplanmaya başlamışlardı. Eleştirel Teori yandaşları, Marx'ı yeniden incelemek, Marksizm'i süzgeçten geçirmek, tarihle hesaplaşmak ve zamanın düşünce akımlarını eleştirmek üzere Frankfurt Okulu'nu başlattılar. Doç. Dr. Sezgin Kızılcık *Frankfurt Okulu* adlı yapıtında, Frankfurt Okulu'nun biçimlenişini; tarihsel gelişimini; Aydınlanma'ya, pozitivistizme, modernlik ile modern topluma, "kültür endüstrisi"ne, Marksist teoriye ve sosyoloji bilimine yönelik eleştirilerini ayrı bölümler halinde inceliyor.

İpek Yolu -Çin ve Roma Arasında Eski Dünya Kültürü-, Helmut Uhlig, Çev. Alev Kırım, Okyanus Yayınları, 2000, 395 s.: Çin'den başlayıp Akdeniz kıyılarına kadar devam eden kervan yolu olan İpek Yolu, 15 yüzyıl boyunca doğuyla batı arasında önemli bir ticaret yolu olmuştur. Adını Çin'de yetişen ve kervanlarca taşınan başlıca mal olan ipekten alan bu yol, Roma ile Çin gibi iki büyük

uygarlığın arasında aynı zamanda din, kültür ve sanat alanında da köprü görevi görmüştür. Hindistan'da doğan Budacılık, bu yol üzerinden Orta Asya'ya ve Uzak Doğu'ya yayılmıştır. Yine Yunan ve Roma dinleri, Nasturi Hristiyanlığı, Türkler'in eski dinleri Şamanlık ve Mani Dini, Mazdehizm ve daha sonra İslamiyet'in yayılma ortamı bulduğu bölge de, bu yol olmuştur. İşte, uygarlıkları buluşturan bir köprünün, İpek Yolu'nun tarihi öyküsünü, bu kitapta bulacaksınız.

Çağdaş Felsefe Sözlüğü -Terimler, Öğretiler, Filozoflar-, Cemal Yıldırım, Bilgi Yayınevi, Ağustos 2000, 232 s.: "Çağdaş Felsefe Sözlüğü", felsefede yerleşik sözcük ve deyimleri tanımlamanın yanı sıra, temel öğretilere açıklık getirmeye, ünlü filozof ve bilginlerin görüşlerini ana çizgileri çerçevesinde özetlemeye yönelik bir çalışmanın ürünüdür. Başlıca amacım felsefeye ilgi duyan aydın kesime, özellikle felsefe öğrencilerine felsefeyi anlaşılır bir dille tanıtmak, bu alandaki okuma ve çalışmalarında başvuru-

rulabilen güvenilir, içerik yönünden doyurucu bir rehber sunmaktadır.”

İdeoloji Kuramları, Sinan Özbek, Bulut Yayınları, 2000, 160 s.: Yazar bağımsız bir ideoloji konseptine sahip olan ve kendinden sonraki tartışmalar için kaynak niteliği taşıyan düşünürleri araştırdığını belirttiği kitabının, “İdeoloji Kavramının Tarihsel Arka Planları” başlıklı birinci bölümünde, Francis Bacon, Adrien Helvétius, Dietrich Holbach, Destutt de Tracy ve Napoléon Bonaparte’a; “19. ve 20. Yüzyılda İdeoloji Anlayışı” başlıklı ikinci bölümünde, Karl Marx, V. İ. Lenin, Georg Lukács, Antonio Gramsci ve Louis Althusser’e yer veriyor.

Ortodoks İkonaları -Genel Bir Bakış- Tayfun Akkaya, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, 2000, 172 s.: Genellikle Doğu Ortodoks dünyasında çeşitli ölçülerdeki ahşap panolar üzerine yapılmış dini konulu tasvirlerle ikona ismi verilmiştir. Kökeni Grekçe “eikon” olan bu sözcük, her türlü dini tasviri de tanımladığından, Bizans Resim Sanatı’nda dini konulu tüm tasvirlerle geniş kapsamlı olarak ikona denmiştir. İkonalar, Ortodoks dünyasında yaygın olarak kiliselerde, manastırlarda, saraylarda, aziz ve şehit mezar anıtlarında, dükkanlarda, okullarda, askeri alanlarda, evlerde ve bazen de dindar kişilerin üzerlerinde yer almaktadır. Bu kitapta, Ortodoks ikonalarının ikonografyası, ikonolojisi, Ortodoks inancındaki yeri, önemi, sınıflandırılması ve tarihsel süreci içerisindeki durumu üzerinde durulmuştur.

Rubaiyat-ı Ömer Hayyam, Haz. İsmet Nadir Atasoy, Berfin Yayınları, Ocak 2001, 413 s.: Bu yapıt, İsmet Nadir Atasoy’un, Dr. Abdullah Cevdet’in 1914 yılındaki çalışmasından yararlanarak hazırladığı, 400 Ömer Hayyam rubaisinden oluşuyor. Daha önce *Bilim ve Ütopya*’nın 66. sayısında, ülkemizde fazla bilinmeyen yönleriyle, yani bilimsel çalışmalarıyla, özellikle matematikteki katkılarıyla tanıtılan Ömer Hayyam’ın rubailerini bu kitapta, aynı zamanda Farsça asılları ve Türkçe açıklamalarıyla da yer alıyor.

Yaşamın Ortasından -Askerlerin ve Sivillerin Öyküleri-, Ambrose Bierce, Çev. Dost Körpe, İthaki Yayınları, 2001, 252 s.: Kısa öykü alanında kendine özgü bir üslup yaratmayı başaran, birçok çağdaşını ve kendinden sonra gelen pek çok yazarı etkileyen, yazarlığı Edgar Allan Poe’yla kıyaslanan Ambrose Bierce, uzun bir aradan sonra yeniden Türkçe’de. *Yaşamın Ortasından* adlı kitabının, Askerler üstbaşlıklı birinci bölümünde, kişisel savaş deneyimlerinden yola çıkarak (yazar, Amerikan İç Savaşı’nda Kuzey Ordusu’nda savaşmış) yazdığı öyküler yer alıyor. Bierce bu öykülerinde, önce düz, sürprizsiz bir yolculuğa çıkardığı okuru, finalde hiç beklenmedik bir “son”la gafil avlamayı başarıyor. Siviller başlıklı ikinci bölümde ise, doğaüstünün, tuhaflığın, gerilimin harmanlandığı, “korku” kutbuna daha yakın öyküler var.

Bilim Cumhuriyetinden Manzalar, Osman Bahadır, İzdüşüm Yayınları, Eylül 2000, 75 s.: Mustafa Kemal, Cumhuriyet’le birlikte dünyada ilk kez olarak, devletin temel çizgisinin ve yönlendirici ikesinin müspet bilim olduğunu açıklıyordu. Bu ilkeye bağlı olarak 1920’li yıllarda tüm ülkede bilim rüzgânı esiyordu ve bilimin anlaşılması ve yayılabilmesi için uygun bir atmosfer doğmuştu: 1923-28 arası dönemde ülke yönetiminin yöneldiği hedef, bir bilim toplumunun koşullarını yaratmak olmuştur.

bilim Cumhuriyeti’nin sonudur. *Bilim Cumhuriyeti’nden Manzalar*, ülkemizin bu çok özgül evresinden bazı bilim manzaraları sunmaya çalışmaktadır.

Galileo’nun Kızı, Bilim, İnanç ve Sevgi Üstüne Tarihsel Bir İnceleme, Dava Sobel, Çev. Bahadır Sina Şener, İş Bankası Yayınları, Aralık 2000, 325 s.: *Galileo’nun Kızı* başlığını taşıyor, ama bu sizi yanıltmasın; çünkü Dava Sobel okuru çekim alanına alan yapıtında Galileo’nun mücadelesini anlatıyor. Yazar Dünya’nın Güneş etrafında döndüğünü savunduğu için engizisyon mahkemesinde yargılanan Galileo’nun yaşamını, (evlilik dışı ilişkilerinden dünyaya gelen ve bir manastıra kaptan) kızı Maria Celeste’nin mektuplarıyla zenginleştirerek unutulmaz bir öykü sunuyor. Gökkubbe teleskobuyla yaptığı keşifler nedeniyle dinsizlikle suçlanan; “dünya dönüyor” dediği için alay edilen, saldırılara hedef olan Galileo’nun yaşamını okumak, bir Batı uygarlığı ders kitabını okumakla eşanlamalı.

125 yıl sonra yeniden Jules Verne!

Vedat Çorlu

(İthaki Yayınları Yayın Yönetmeni)

Ne yalan söyleyeyim, aslında şu günlerde üzerinde büyük bir heyecanla çalıştığımız projeyi daha ileri bir tarihte duyuracaktık. Ne var ki, son iki ay içerisinde, iki farklı dergide birden konu edilince, bu projemizi şimdiden duyurmanın yararlı olacağını düşündük.

Evet, Türkiye’de yayımlanmaya başlamasından tam 125 yıl sonra, yeniden Jules Verne yayımlayacağız. Neden mi? Çünkü gerekli, çünkü yok, çünkü yetersiz, çünkü şart! Ya da kısaca, yeniden okunsun diye!

Geçtiğimiz günlerde Jules Verne -nedeni ne olursa olsun- en az iki kez gündeme geldi, ya da konu edildi. En geniş değini *Kitaplık*’taydı. Derginin “Vesikalık” bölümü sayfalarını Jules Verne’e ayırmıştı; gözüme çarpan ikinci değini *Bilim ve Ütopya*’nın 79. sayısında idi. Her iki dergi de bizim bugün, yani Jules Verne’in kitaplarının Türkiye’de yayımlanışından 125 yıl sonra, neden Jules Verne yayımlamak istediğimizi anlatıyor.

Jules Verne’in Türkiye’de daha önce yayımlanmış kitaplarının hemen hemen hepsini -belki de fazlasını- yeniden, özettelemeden, kısaltmadan, yeni çevirilerle yeniden yayımlayacağız. İlk kitap bu yıl Haziran’da yayımlanmış olacak. Proje tam üç yıl sürecek: ilk iki yılında Jules Verne’in en az otuz yapıtını yayımlamış olacağız. Üçüncü yıl, onun Türkçe’de daha önce hiç yayımlanmamış yapıtlarına yer vereceğiz. Şimdilik bu kadar diyelim.

TDK'nin terim sözlükleri

TDK dilde özleştirme, bilim dilini Türkçeleştirme çabalarının yoğun döneminde, farklı alanlarda terim sözlükleri yayımlamaya ağırlık vermişti. Kurulduğu tarih olan 1932'den, anayasa değişikliğiyle özerkliğinin kaldındığı 1983'e kadar, toplam 59 tane terim sözlüğü yayımladı. Bu sözlüklerle, yabancı terimlere Türkçe karşılıklar önerdi. Yeni TDK ise, 1983-2000 arasında 3 tane terim sözlüğü yayımladı. Hazırlıkları süren 4 tane daha sözlük çalışması var.

Aşağıda, TDK'nin terim sözlüklerinin, yayımlanış tarihine göre bir listesini bulacaksınız. Listenin sonuna, TDK'nin, yine özleştirme ve terim çalışmalarıyla ilgili olduğunu düşündüğümüz bir kısım yayını da ekledik. Bu listeyi hazırlarken, Doç. Dr. Süreyya Ülker'in *Ülker Tıp Terimleri Sözlüğü'nün* kaynakçasından yararlandık. Bir diğer kaynağımız da, TDK Terim Kolu Çalışma Betül Eyöğve'nin verdiği bilgiler ve eksiklerimizi tamamlayan listesiydi. Sayın Hatice Yazıcı'ya yardımlarından ötürü teşekkür ediyoruz.

Eski TDK'nin 59 terim sözlüğü

- Türkçe Hekimlik Terimleri Üzerine Bir Deneme; Dr. İ. Ş. İşçil, A. U. Elöve; 1944.
- Dinbilim Terimleri, 1948.
- Dilbilim Terimleri Sözlüğü, 1949.
- Edebiyat ve Söz Sanatları Terimleri Sözlüğü, 1949.
- Tanım Terimleri I, 1949.
- Ortaöğretim Terimleri Kılavuzu, 1963.
- Zooloji Terimleri Sözlüğü, Doç. Dr. Sevinç Karol, 1963.
- Medeni Hukuk Terimleri Sözlüğü, Prof. Dr. İ. Sungurbey, 1966.
- Yasa Dili Sözlüğü, A. R. Önder, 1966.
- Ağaçları Terimleri Sözlüğü, Nazım Şanıvar, 1968.
- Güzel Sanatlar Terimleri Sözlüğü, Adnan Turan, 1968.
- Uçantopu, Alantopu, Masatopu Terimleri Sözlüğü, Sinan Erdem, 1968.
- Yumrukoyunu Terimleri Sözlüğü, Nihat Işıman, 1968.
- Cimnastik Terimleri Sözlüğü, Cemal Alpman, 1969.
- Döşem Terimleri Sözlüğü (Gaz, su, ısıtma, havalandırma), Cavit Sidal, 1969.
- Gökbilim Terimleri Sözlüğü, Prof. Dr. Abdullah Kızılırmak, 1969.
- Sepettopu Terimleri Sözlüğü, Cem Atabeyoğlu, 1969.
- Asalakbilim Terimleri Sözlüğü, Mehmet Turan Yazar, 1970.
- Çifteler Terimleri Sözlüğü, Hakkı Bekensir, 1970.
- Kılıçoyunu Terimleri Sözlüğü, Sait Yay-

la, 1970.

- Yapım İyelği Terimleri Sözlüğü, Muzaffer Uyguner, 1971.
- Yapıt Hakları Terimleri Sözlüğü, Muzaffer Uyguner, 1971.
- Yerbilim Terimleri Sözlüğü; Ord. Prof. Dr. H. N. Pamir, Doç. Dr. Ö. Öztunalı; 1971.
- Ceza Yargılama Yöntemi Yasası, Ahmet Erdoğan, 1972.
- Dilbilgisi Terimleri Sözlüğü, Vecihe Hatiboğlu, 2. bası 1972.
- Gümrük Terimleri Sözlüğü, İrfan Kızıllı, 1972.
- Metalbilim İşlem Terimleri Sözlüğü, Dr. Erdoğan Tekin, 1972.
- Tecim, Maliye, Sayışmanlık ve Güvence Terimleri Sözlüğü; M. Uyguner, H. Tuner; 1972.
- Aydınlatma Terimleri Sözlüğü, Şazi Sirel, 1973.
- Budunbilim Terimleri Sözlüğü, Prof. Dr. Sedat Veyis Ömek, 1973.
- Ayaktopu Terimleri Sözlüğü, 1974.
- Güreş Terimleri Sözlüğü, İhsan Harmandalı, 1974.
- Kitaplıkbilim Terimleri Sözlüğü, Doç. Dr. Berin U. Yurdadoğ, 1974.
- Yazın Terimleri Sözlüğü; T. N. Gencan, H. Edisün, B. Dürder, E. N. Gökşen; 1974.
- Felsefe Terimleri Sözlüğü, Prof. Dr. Bedia Akarsu, 1975.
- Atletizm Terimleri Sözlüğü, Öğr. Alb. Nurettin Alkanat, 1976.
- Mantık Terimleri Sözlüğü; Doç. Dr. Teo Grünberg, Dr. Adnan Onart; 1976.
- Zanaat Terimleri Sözlüğü, Prof. Dr. Orhan Acıpayamlı, 1976.
- Halkbilim Terimleri Sözlüğü, Prof. Dr. Orhan Acıpayamlı, 1978.
- Fiziksel Kimya Terimleri Sözlüğü, Prof. Dr. O. Sinanoğlu, 1978.
- Madencilik Terimleri Sözlüğü; E. Ediger, T. Dündar, T. Güyağüler; 1979.
- Coğrafya Terimleri Sözlüğü, Sami Öngör (R. İzbirak), 1980.
- Dilbilim ve Dilbilgisi Terimleri Sözlüğü; B. Vardar, N. Güz, E. Özokut, M. Rifat, O. Senemoğlu, E. Sözer; 1980.
- Hekimlik Terimleri Sözlüğü, 2. Bası 1980.
- Ruhbilim Terimleri Sözlüğü; Doç. Dr. Mithat Enç; 1. Bası 1972, 2. Bası 1980.
- Kentbilim Terimleri Sözlüğü, Prof. Dr. Ruşen Keleş, 1980.
- Otomobil ve Motor Bilgisi Terimleri Sözlüğü; İ. Kuyumcu, Dr. Y. Beşorak; 1980.
- Toplumbilim Terimleri Sözlüğü, Prof. Dr. Özer Ozankaya, 2. Bası 1980.
- Uygulayım Terimleri Sözlüğü; K. Türkay, S. Koçak, S. Ünal; 2. Bası 1980.
- Bilişim Terimleri Sözlüğü, Doç. Dr. Aydın Köksal, 1981.

- Eğitim Terimleri Sözlüğü, Dr. A. *erhan Oğuzkan, 2. Bası 1981.

- Kimya Terimleri Sözlüğü; Prof. Dr. S. Üneri, Doç. Dr. Ö. Kulçli, Dr. O. Gürel; 1981.
- Sinema ve Televizyon Terimleri Sözlüğü, Nijat Özön, 1981.
- Tarih Terimleri Sözlüğü; Prof. Dr. Bekir Sıtkı Baykal; 1. Bası 1974, 2. Bası 1981.
- Yöntembilim Terimleri Sözlüğü, Dr. Muzaffer Sencer, 1981.
- Fizik Terimleri Sözlüğü; R. Nasuhoğlu, G. Bingöl, H. Gür, D. İnan, N. Ünal; 1983.
- Gösterim Sanatları Terimleri Sözlüğü, Prof. Dr. Özdemir Nutku, 1983.
- İstatistik Terimleri Sözlüğü; C. İnal, Ö. Esensoy, M. T. Sözer, M. Erar, B. Çetinel, H. Kutluk; 1983.
- Matematik Terimleri Sözlüğü; T. Karacay, D. Çoker; 1983.

Yeni TDK'nin çalışmaları

- Nükleer Enerji Terimleri Sözlüğü; Mazhar Boyla, Yılmaz Canküyer, 1995.
- Biyoloji Terimleri Sözlüğü; Sevinç Karol, Zekiye Suludere, 1998.
- Matematik Terimleri Sözlüğü; Hilmi Hacısalıhoğlu, Arif Sabuncuoğlu; 2000.
- Fizik Terimleri Sözlüğü, Atilla Özmen, (2001 yılında basılacak).
- Kimya Terimleri Sözlüğü; Ahmet Yaşar, Güler Somer; (2001 yılında basılacak).
- Malzeme Bilimi Terimleri Sözlüğü, Nihat Kınıkoğlu (Hazırlanma aşamasında).
- Bilgileme Terimleri Sözlüğü, (Hazırlanma aşamasında).

Öbür çalışmalar

- Geometri, M. K. Atatürk, 1. Bası Kültür Bakanlığı 1937, 2. Bası TDK 1981.
- Türkçe Sözlüğü Ömek Basımı, 1942.
- Türkçe Sözlük, Dr. M. A. Ağakay, Lûgat Kolu, 1945.
- Anadolu'da Türkçeleşme Cereyanları ve Türkçe İlk Tıp Yazmalarındaki Terimler, B. N. Şehsuvaroğlu, 1960.
- Şişkiye'de Halk Ağzından Derleme Sözlüğü I-XII, 1963-82.
- Resmî Yazışmalar Sözlüğü, C. Öztelli, 1969.
- Batı Dilleri Sözcüklerine Karşılıklar Kılavuzu, K. Demiray, 1972.
- Batı Kaynaklı Sözcüklere Karşılık Bulma Denemesi I; Prof. Dr. S. Sinanoğlu, T. Saray, E. Özdemir; 1972.
- Terim Hazırlama Kılavuzu, Emin Özdemir, Tanıtma Yayınları Dil Konuları Dizisi, 1973.
- Tartışılan Sözcükler, Prof. Dr. D. Aksan, Tanıtma Yayınları Dil Konuları Dizisi, 1976.
- Batı Kaynaklı Sözcüklere Karşılık Bulma Denemesi II, 1978.
- Özleştirme Kılavuzu, 1978.
- Yabancı Kelimelere Karşılıklar, 1996.

NE OKUYORLAR? NE ÖNERİYORLAR?

Sorularımızı, Bilkent Üniversitesi Ekonomi Bölümü Öğretim Üyesi matematikçi Prof. Dr. Semih Koray'a yönelttik.

- Sayın Semih Koray, bu aralar neler okuyorsunuz?

- Uzun zamandır mesleki okumanın dışında herhangi bir şey okuyamıyordum ama, yine uzun aralar girmekle birlikte şu sıralarda, Kafka'nın *Bir Savaşın Tasviri* (Çev. Kamuran Şipal,

Cem Yayınevi) kitabını okuyorum. Kafka'nın çok kitabını gençliğimde okumuştum, hoşuma gitti; yeniden dönmek güzel oldu.

- Neden Kafka'nın bir yapıtını tercih ettiniz?

- 1. tercihim, 2. tercihim gibi bir sıralama yok. Şu anda Kafka'yı okuyor olmam, hep tercihim budur manasına gelmiyor, ama Kafka çok keskin bir gözlemci. Kafka'yı okurken her seferinde dikkatimi çeken iki tane çok önemli unsur var. Özellikle *Bir Savaşın Tasviri*, bitmemiş, taslak halindeki yazılarından oluştuğu için, diğer kitaplarında üstü daha ustalıkla örtülmüş olan gözlemcilik niteliği, burada çok daha açık biçimde ortaya çıkıyor. Bu iki unsurdan biri; Kafka, âdetleri, toplumsal kurumları sürekli sorguluyor. Bunların doğal karşılanması, "Hep böyle olageliyordu, bunun için doğaldır, garip nesi var, bunun dışında bir dünya düşünülebilir mi?" gibi, dünyayı hazır paket program şeklinde algılayanları çok yadırgatıcı bulması, çok keskin bir gözlemci olduğunu gösteriyor. Her şeyi sorguluyor, bütün alışkanlıkları, âdetleri... Ama tabi diğer unsur da şu, bunu tek başına yaptığı için ciddi bir güvensizlik de duyuyor. Bunları sorgulayan, doğal karşılamayan insanlar, diğer insanların, yani bunu benimsemiş olan geniş bir kitlenin çok ciddi tepkisine neden oluyor. Hatta suç işlemiş gibi, çok ciddi bir tepkiye. Onun için kendisini güvensiz de hissediyor. Tek başına olmanın, bunlara tek başına karşı çıkmanın, sorgulamanın güvensizliğini de yaşıyor. Bu da çok öğretici bir taraf aynı zamanda. Gıpta da duyuyor. Kendisi nedenini sorguluyor, onun için benimseyemiyor; ama bunu büyük bir rahatlıkla benimseyen, rahatsızlık duymayan insanların o ruhsal dengeli durumu na karşı da çok gıpta duyuyor. Bence bu iki unsur keskin bir gözlemin sonuçları ve Kafka çarpıcı biçimde de aktarıyor o duygulanımlarını.

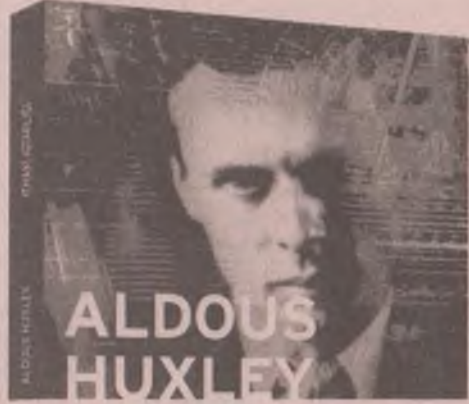
- Bilim ve Ütopya okurlarına ne okumalarını önerirsiniz?

- Bilim ve Ütopya okurları okunacak önemli şeylerden birini keşfetmiş durumdalar zaten, *Bilim ve Ütopya*'yı. Aslında okuma konusunda bir şey önermek zor. İnsanın kendi okudukları biraz tesadüfî bir yelpazeyi oluşturuyor. Ama belki okuma cinsi konusunda bir-iki şey söylemek mümkün. Kafka'nın bu âdetleri, alışkanlıkları, kurumları sorgulaması gibi, belki kitapları da sorgulayarak okumak, etkin bir okuyucu olmak, kendiliğinden olmaması okumanın, yazara baştan teslim olarak okumamak; herhalde en yararlı ve keyifli okuma biçimi bu. Ben isterseniz önerimi bu biçimde yapayım.

- Bilim ve Ütopya'yı da böyle okumalarını mı öneriyorsunuz?

- Özellikle *Bilim ve Ütopya*'yı. Yani *Bilim ve Ütopya*'ya da en fazla katkıda bulunacak olan, aktif okurlardır.

Cesur Yeni Dünya Bir karşı-ütopya... Bir başyapıt!

Cesur Yeni Dünyayı Ziyaret

Cesur Yeni Dünyayı Ziyaret Bir başyapıtın sorgulanması; yine Huxley'den!

İlk kez Türkçede...

İTHAKİ

Aldous Huxley
Cesur Yeni Dünyayı Ziyaret
Çeviren: Savaş Kılıç

13,5x21 cm., 154 s.
ISBN 975-6902-31-0

www.ithakiyayinlari.com

Bu köşemizde her ay, bilim, düşün, sanat, politika ve spor alanlarının ünlülerinden beş kişiyi tanınmanızı istiyoruz. Beşini de doğru olarak yanıtlayan okurlarımız arasından Kurayla belirleyeceğimiz üç kişiye George Thomson'un Kaynak Yayınları'ndan çıkan *Kapitalizm ve Sınırsız* adlı kitabını armağan edeceğiz. Yanıtların en geç 23 Şubat'a kadar posta, faks veya e-posta yoluyla elimize geçmesi gerekmektedir.

1) "İnsan insanın kurdudur"...

1588-1679 yılları arasında yaşamış ve daha çok siyaset felsefesi alanındaki görüşleriyle tanınan İngiliz düşünürdür. Temel eserleri, *De Cive* (1642) ve *Leviathan* (1651)'dir. Bilginin kaynağı ve sonuçları itibarıyla deneysel olduğunu, tüm bilgilerimizin temelinde duyuların, duyu deneyinin bulunduğunu, zaman ve mekânın yalnızca hayali tasarımlar olduğunu ileri sürer. Yaşadığı süre içinde, biri entelektüel, diğeri siyasi olan iki devrime tanıklık eder. Bu devrimlerden siyasi olanı, yani mutlak monarşinin sınırlanması söz konusu olduğunda tam bir karşı devrimcidir. Buna karşın entelektüel devrim, yani Ortaçağ'ın Tanrımerkezli ve Aristotelesçi dünya görüşünün bırakılarak, yeni doğa bilimcileriyle, mekanik açıklamanın ve deneysel yöntemin benimsenmesi söz konusu olduğunda, o tam bir devrimcidir.

Siyaset felsefesindeki büyük ününü, sözleşmecî devlet anlayışıyla, mutlak iktidarı sağlam bir temele oturtmasından almıştır. Devlet, barış ve güvenlik için gerekli koşulları oluşturmak ve insanların korunmalarını sağlamak için sözleşmeyle meydana getirilmiş yapay bir yaratıktır. İnsanların doğal yaşama halindeyken, cehennem hayatı içinde olduklarını, birbirleriyle sürekli bir savaş içinde olduklarını öne sürmüş, böyle bir durumda gelişme ve ilerlemenin olmayacağını savunmuştur. Bu düşüncesini şu ünlü sözleriyle özetler: "insan insanın kurdudur". Buradan çıkışın tek yolu, insanların bir sözleşmeyle kendi sınırsız özgürlüklerine son vermeleridir. Ona göre bu yapay insan, bu ejderha, onları temsil edip, yönetecektir.

O, bu yüce egemen gücün, bu ejderhanın, insanların yaptıkları sözleşmeyle bağlanmış olmadığını söylemiştir. Ejderha ya da devletin çok geniş yetkileri vardır. Hukuk, din, mülkiyet ki-

sacası her şey sınırsız yetkilerle bezenmiş bu üstün güce bağlı olmak durumundadır. *Leviathan*'da bütün bu siyasal ve psikolojik öğretilerin izlerine rastlanır. Filozof'un bu görüşleri kral yanlılarının da kral karşıtlarının da tepkisini çeker. Son yıllarında ülkesinde birçok düşman kazanan düşündür, yurtdışında ise o sırada hiçbir İngiliz'in elde edemediği bir üne ve saygınlığa sahipti. Devlet ve toplum teorileriyle farklı çevrelerin tepkisini toplamış bu ünlü filozof kimdir?

2) Orleanslı Bakire

1412-1431 yılları arasında yaşamış, Fransa'nın ulusal kadın kahramanıdır. Tanrı'dan aldığına inandığı esinle Yüz Yıl Savaşları'nda Fransızlar'a görkemli bir zafer kazandırmıştır.

13 yaşına geldiğinde Tanrı'nın ve azizlerin kendisine seslenerek, İngilizler'i Fransa'dan kovması için çağrıda bulunduklarını söylemeye başlar. O sıralarda, Fransa'nın kuzeyi İngilizler'in işgali altındadır ve İngilizler prens Charles VII'nin taht üzerindeki haklarına son verirler. Şubat 1429'da erkek kılığına girerek, Charles'in huzuruna çıkmayı başarır ve ona Fransa kralı olarak taç giydirmek üzere Tanrı tarafından görevlendirildiğini ve İngilizler'e karşı savaşmak istediğini anlatır. Kiliseyi kendine inandırır ve emrine verilen askeri birlikle Mayıs 1429'da İngilizler'i yenilgiye uğratarak yedi aydır kuşatma altında bulunan Orleans kentini kurtarır ve Charles'e 17 Temmuz 1429'da Fransa kralı olarak taç giydirir. 8 Eylül'de Paris'e saldırı başlatılır. O, çarpışmalarda yaralandığı hal-

de, askerlere cesaret vermek için savaşmayı sürdürür. Ama saldırı başarısızlıkla sonuçlanır. Kral Charles ona ve ailesine soyluluk unvanı verir. Mayıs 1430'da Burgonya dükünün kuşattığı Compiègne'i kurtarmak üzere harekete geçer, fakat

tutsak düşer. İngilizler onun 10 bin Frank karşılığında kendilerine verilmesini isterler. 3 Ocak 1431'de piskoposa teslim edilir ve heretiklik (Hristiyanlık'da kilise otoritelerince reddedilmiş dinsel öğretilere inanmak) suçlamasıyla mahkeme önüne çıkarılır. 30 Mayıs 1431'de Vieux-Marche Meydanı'nda diri diri yakılarak idam edilir. Tutukluluğu sırasında hiçbir çabada bulunmayan Charles, 1450'de kararın yeniden gözden geçirilmesini ister. Papa 1456'da onu suçsuz bulduğunu açıklar. 1920'de Fransız Parlamentosu Mayıs ayının ikinci pazar gününü, onun onuruna ulusal bayram ilan eder.

Cesareti ve asla vazgeçmediği inancından dolayı, Orleanslı Bakire lakabını alan bu ünlü kadın kahramanı tanıdınız mı?

3) Değerli bilim felsefecimiz

1925'de Diyarbakır'da doğan bilim felsefecimiz ve bilim tarihçimizdir. İlköğrenimini Kulp İlkokulu'nda, ortaöğrenimini Akçadağ Köy Enstitüsü'nde, yükseköğrenimini Yüksek Köy Enstitüsü'nde tamamlar. Köy okullarında üç yıl süren denetim görevinden sonra, 1950'de Milli Eğitim Bakanlığı'na uzmanlık öğrenimi için İngiltere'ye gönderilir. İki yıl sonra, Londra Üniversitesi Eğitim Fakültesi'nden diploma alarak yurda döner. Bir süre Ankara Ticaret Yüksek Öğretmen Okulu'nda eğitim felsefesi dersleri verir. 1960'da doktora öğrenimi için ABD'ye gider ve Indiana Üniversitesi'nde eğitim felsefesi ile bilim felsefesi alanlarında doktora

öğrenimini tamamlar. 1963-85 döneminde ODTÜ'de mantık, bilim felsefesi öğretim üyesi olarak çalışır. 1983-85 yıllarında California Devlet Üniversitesi'nde konuk öğretim üyesi olarak iki yıl çalışır. 1985 sonunda ODTÜ'den kendi isteğiyle emekli olur.

Yerli ve yabancı dergilerde çıkan çok sayıda inceleme yazılarının yanında, çoğu İngilizce'ye çevrilmiş 15'in üzerinde kitabı bulunmaktadır. Türkiye Felsefe Kurumu'nun kurucu üyelerinden olan felsefecimiz, *Bilim ve Ütopya* dergisinin de yazarlarındandır.

Çağdaş Felsefe Sözlüğü'nde felsefe etkinliğini şöyle ifade eder: "Felsefe, özünde bilgelik sevgisidir. Bilgelige açılan dikenli yolda, bu sevgiyi yüreğinde taşıyan, yaşamın anlamını gerçekliği kavramakta bulan kişi ancak yürüyebilir." Felsefenin uğraş konusu olarak şu üç sorunu belirler: Varlığın doğasına ilişkin sorunlar; bilginin kaynağına, oluşumuna ve geçerlik ölçütlerine ilişkin sorunlar; doğruluk, iyilik ve güzellik gibi evrensel değerlerle sosyal davranış normlarına ilişkin sorunlar.

Halen çalışmalarını sürdüren bu değerli felsefecimizi tanıdınız mı?

4) Anadolu'nun yeni yitirdiği kalemi

1921-2001 yılları arasında yaşamış, şair, öykücü, roman ve oyun yazarıdır. Ürün verdiği türlerin hepsinde başarı göstermiş ve haklı bir edebiyatçı ününe sahip olmuştur. Oyunları en çok sergilenen Türk yazarlarından biridir. Ortaöğrenimini İzmir Atatürk Lisesi'nde, yükseköğrenimini Ankara Hukuk Fakültesi'nde tamamlar (1941).

1965'e kadar, avukatlık, memurluk ve son olarak redaktörlük gibi çeşitli işlerle uğraşır. Daha sonra tamamen edebiyata yönelir. İlk şiiri 1939'da yayımlanır. Garip akımı ve 1940 Kuşağı'nın öbür şairlerinden kendisini ayıran yalın, aydınlık anlatımlı, lirik şiirleri vardır. Sevgi, sevinç, özlem gibi bireyin güncel kaygılarıyla birlikte, çağın toplumsal sorunlarını da ele alır.

1955'den sonra öykü, roman ve tiyatro türlerine yönelir. Şiirsel dili ve ayrıntıları ustaca kullanmasıyla kendini kolayca okutturan edebiyatçı, roman ve öykülerinde özellikle Ege yö-

Ocak sayısının yanıtları ve kazananlar

1) Bireysel psikolojinin mimarı: **Alfred Adler**

2) Yön'ün kurucusu: **Doğan Avcıoğlu**

3) Varlık, hiçlik, iç sıkıntısı, boğuntu...: **Martin Heidegger**

4) Klasik bale müziklerinin unutulmaz bestecisi: **Peter İliç Çaykovski**

5) Orta mesafe koşularının büyük ismi: **Sebastian Coe**

Kura sonucu belirlenen şanslı okuyucularımızdan: **Orhan Eren** (Bartın), **Evren Şengül** (İstanbul), **Ulaş Şengül** (Erzincan) Muazzez İlmiye Çığ'ın *Sumerli Ludingirra* adlı kitabını kazandılar.

Doğru yanıt veren diğer okurlarımızın isimleri şöyle: **Tunç Akkoç** (Almanya), **Yurdagül Aksungur** (Denizli), **Hüsametdin Ataman** (Denizli), **Ergül Aykol** (Denizli), **Dani Bahar** (İstanbul), **Huriye Beltekin** (Denizli), **Abdullah Berberoğlu** (Denizli), **Erkan Beycan** (Ankara), **Melike Dalkaran** (Çanakkale), **Perihan Ertuğ** (İstanbul), **Ender Eylenceoğlu** (Ankara), **Şuayben Güneş** (Denizli), **Şule Güneş** (Denizli), **Zekeriya Güneş** (Denizli), **Gökhan İnce** (İstanbul), **Zeki Kaplan** (Denizli), **Gazanfer Kaya** (Sivas), **Yalçın Kaya** (Antalya), **Semra Larçın** (Antalya), **Lerzan Metin** (İstanbul), **Uğur Öztürk** (İstanbul), **Halil Polat** (Eskişehir), **Gülşay Sarı** (Ankara), **Serap Songur** (Eskişehir), **Seyhan Songur** (Eskişehir), **Kahraman Şafak** (Eşak), **Yusuf Talaz** (Balıkesir), **Ercan Tatlı** (Mardin), **Hikmet Uğurlu** (Antalya), **İbrahim Ulaşır** (İzmir), **Zeki Uslu** (Denizli), **Fikri Yılmaz** (İzmit).

resindeki kasa-ba ve kırsal kesim insanlarının sorunlarını işler. *Tütün Zamanı* (1959), *Yağmurlar ve Topraklar* (1973), *Acı Tütün* (1974) adlı romanları oldukça ilgi görmüştür. *Susuz Yaz* gibi diğer

öykü, roman ve oyunlarından bazıları sinemaya da uyarlanmıştır. Eserleriyle pek çok ödül de almıştır.

Köylüyü, tütün işçisini, aydını işleyen ve toplumumuzdaki özgürleşme ve aydınlanma özlemini ateşleyen yapıtlarıyla, edebiyatımıza büyük katkılarda bulunmuş, geçtiğimiz günlerde kaybettiğimiz bu değerli ismi tanıdınız mı?

5) Jimnastiğin altın kızı

1961'de Romanya'da doğan sporcu, olimpiyat oyunlarında, jimnastikte ilk kez 10 tam puanı alan jimnastikçidir.

6 yaşında jimnastiğe başladı. İlk kez 1969'da Romanya Gençler Şampiyonası'na katıldı ve 13. oldu. 1970'deki şampiyona da ise birinci oldu. 1972'de yalnızca sosyalist ülkelerin katıldığı olimpiyat-öncesi

gençler yarışmalarında üç altın madalya kazandı. 1973 ve 1974'de yarıştığı bütün dallarda gençler şampiyonu oldu. Büyükler kategorisindeki uluslararası yarışmalara, ilk kez 1975'de katıldı. Daha önce beş kez Avrupa şampiyonu olan Sovyet Lyudmila Ivanova Turisçeva'dan daha iyi bir derece elde etti ve dört altın, bir gümüş madalya kazandı. 1976'da New York'da Amerika Kupası'nı kazandı. Bu yarışmada asimetrik

paraleldeki hareketini tamamlarken geriye doğru çift salto atan ilk bayan jimnastikçi oldu. Montreal'de yapılan 1976 Olimpiyat Oyunları'nda yedi kez tam puan aldı, dengede ve asimetrik paralelde altın madalya kazandı. Bu olimpiyatlardan sonra Sosyalist İşçi Kahramanı unvanını aldı. Moskova'daki 1980 Olimpiyatları'nda, dengede ve yer hareketlerinde altın madalya kazandı. 1984'den sonra yarışmalara katılmayan sporcu, 1989'da

ABD'ye iltica etti.

R o - m a n - y a ' n ı n , jimnastikte büyük başarıları imzasını atmış bu ünlü ismi kimdir?

Yoksa matematiiksiz tatil yapmayı mı düşünüyordunuz?

Gerçekten tatil yapmakla, biraz düşünmenin aykırı işler olmadığını düşünüyorsanız, işte size fırsat. Sizlere tatilinizde uğraşabileceğiniz projeler sunuyoruz. Yazılı çözümlerinizi gönderirseniz, değerlendirmeye hazırım.

Safak Alpay

(ODTÜ Matematik Bölümü Öğretim Üyesi)

Gerçekten tatil yapmakla, biraz düşünmenin aykırı işler olmadığını düşünüyorsanız, işte size fırsat. Sevgili Nalân Mahsereci ile ortaklaşa geliştirdiğimiz bir fikir doğrultusunda sizlere tatilinizde uğraşabileceğiniz projeler sunuyoruz. Yazılı çözümlerinizi gönderirseniz, değerlendirmeye hazırım.

Bu yazı boyunca, doğal sayılar ile $\{0, 1, 2, 3, \dots\}$, tamsayılar ile $\{\dots, -2, -1, 0, 1, 2, \dots\}$, kesirli (rasyonel) sayılar ile de, p ve q tam sayılar olmak üzere p/q biçiminde olan sayıları düşüneceğiz. Kesirli ve kesirli olmayan ($\sqrt{2}$, e , π) gibi sayılardan oluşan gerçel sayıları her zamanki toplama ve çarpma ile düşüneceğiz.

1. a gerçel sayısı, n doğal sayısı için a 'nın kendisi ile n kez çarpımı, a.a. $\dots a$ sayısı a^n ile gösterilir.

a ve b gerçel sayıları; m, n doğal sayıları için aşağıdaki özellikler tümevarımla kanıtlanır.

- (i) $a^m \cdot a^n = a^{m+n}$
- (ii) $(a^m)^n = a^{mn}$
- (iii) $(a \cdot b)^n = a^n \cdot b^n$
- (iv) $a < b$ için gerekli ve yeterli koşul $a^n < b^n$ dir.

$a^0 = 1$, $a^n = 1/a^n$, yani a^0 sayısının çarpımsal tersi olan sayı olarak tanımlanır. Özetlersek, a gerçel sayısı 1 ve her x tamsayısı için a^x sayısını tanımlamış olduk.

Yukarıdaki (i)-(iv) özelliklerinin, m ve n sayılarının doğal sayılar olmasının yanı sıra (yukarıdaki gibi) m ve n 'nin tamsayılar olduğu durumunda da doğru olduğunu gösterebilirsiniz.

İlk amacımız x kesirli sayı olduğu zamanda a^x i tanımlamak ve bu tanımın yukarıdaki tanımı genişlettiğini ve benzer özelliklere sahip ol-

duğunu göstermek (Her tamsayı, kesirli bir sayıdır, genişlemeden anlaşılması gereken budur!).

Şimdi adım adım bunun nasıl yapılacağını görelim. Aşağıda a ve b gerçel sayıları 1'den büyük alınacaktır.

a) $r=m/n$ kesirli sayısı için ($0 < n$) $S_r(a) = \{x \text{ gerçel ve } 0 \leq x^n \leq a^m\}$

sağlayan sayılar ise, bu küme boş değildir ve öğelerinin hepsi bir sayıdan küçüktür (Hangi sayı?) Dolayısı ile gerçel sayıların üstten sınırlı (yukarıdaki gibi) her alt kümesinin sup ile göstereceğimiz en küçük üstsınırlı olacağından $\sup S_r(a)$ sayısı vardır ve bu sayı a^r olarak tanımlanır.

b) $z=a^r$ sayısı, $z^n=a^m$ eşitliğini sağlayan en küçük pozitif sayıdır.

c) Yukarıda tanımlanan a^r sayısı $r=m/n$ gösteriliminden bağımsızdır. Örneğin $r=1/2$ ise

$a^{1/2} = a^{2/4} = a^{3/6} = \dots$
d) r, s kesirli sayılar ise, $a^r \cdot a^s = a^{r+s}$ ve $(a^r)^s = a^{rs}$ dir.

e) $a^r \cdot b^r = (a \cdot b)^r$ gösteriniz.

f) r kesirli, $0 < r$ ise $a < b$ gerekli ve yeterli koşulun $a^r < b^r$ olduğunu gösteriniz.

g) r, s kesirli sayılar ise, $r < s$ için gerekli ve yeterli koşulu $a^r < b^r$ gösteriniz.

h) $c, 0 < c < 1$ sağlayan bir gerçel sayı ise, $c^r = (1/c)^{-r}$ olarak tanımlanır. Böylelikle tanımlanan u^s için (d) ve (e) savları ile (g) deki eşitsizliğin ters yönde değiştiği benzerini gösteriniz.

2) Şimdi de yukarıda kesirli x sayıları için tanımlanan a^x gerçel sayısını, her x için tanımlayalım. a ve b 1'den büyük sayılar olsun. u gerçel sayısı için

$T_u(a) = \{a^r : r \text{ kesirli ve } r \leq u\}$ kümesi ise, bu küme gerçel sayıların

boş olmayan ve üstten sınırlı bir alt kümesidir.

Yani, $a^u = \sup T_u(a)$. u sayısının kesirli sayı olması durumunda, yukarıdaki tanımın, daha önce tanımlanan a^u ile aynı olduğunu gösteriniz.

Yukarıda (d)-(g) de verilen özelliklerin, bu özelde de doğru olduğunu gösteriniz.

Böylelikle $a^u = \exp_a(u)$ ile tanımlanan, a tabanına göre üstel fonksiyon tanımlanmıştır. $\exp_a(u)$ fonksiyonunun farklı tanımları da vardır.

3) Yukarıda tanımlanan üstel fonksiyonun tanımlı olduğu yerler tüm gerçel sayılar, aldığı değerler ise sıfırdan büyük gerçel sayıların $\{y : 0 < y\}$ kümesidir. Üstel fonksiyon farklı sayılara, farklı değerler veren, yani bire-bir fonksiyondur. Başka deyişle, $1 < a$ varsayımı ile $x < u$ için $\exp_a(x) < \exp_a(u)$ sağlanır. Bire-bir her fonksiyon gibi $\exp_a(x)$ fonksiyonu da tersinirdir. $[\exp_a(x)]^{-1}$ fonksiyonunun tanım kümesi, $\exp_a(x)$ 'in değer kümesi olan, $\{y : 0 < y\}$ değer kümesi ise $\exp_a(x)$ 'in tanım kümesi olan tüm gerçel sayılardır. $\exp_a(x)$ 'in tersi olan fonksiyona a tabanına göre logaritma der ve $\log_a(x)$ ile gösteririz.

$0 < u$ için $\exp_a(\log_a(u)) = u$ ve her u gerçel sayısı için $\log_a(\exp_a(u)) = u$ sağlanır. $\log_a(1) = 0$, $\log_a(a) = 1$ özelliklerinin yanı sıra, $u < 1$ için $\log_a(u) < 0$ ve $1 < u$ için $\log_a(u) > 0$ sağlanır. Diğer yandan $0 < u, w$ için $\log_a(uw) = \log_a(u) + \log_a(w)$ ve $0 < u, x$ gerçel sayıları için $\log_a(u^x) = x \log_a(u)$ doğrudur.

Gösterebileceğiniz son özellik ise $\log_a(x)$ fonksiyonunun artan bir fonksiyon olduğudur.

Iki kişi arasında ve üç kâğıtla oynanan bir oyunu ele alacağız bu yazımızda.

O kadar güzel bir oyun ki, orta-okullarda ve liselerde çok güzel bir matematik dersi konusu olur. Çocuklar aşkla, şevkle matematik yaparlar...

Oyun şöyle:

Oyunculardan biri sizsiniz.

Oyunda üç iskambil kâğıdı var. Birinin her iki yüzü de mavi. Buna MM kartı diyelim.

Öbürünün her iki yüzü de kırmızı. Buna KK kartı diyelim.

Sonuncusunun bir yüzü mavi, bir yüzü kırmızı. Buna MK kartı diyelim.

Öbür oyuncu kâğıtları masanın altında karıştırıyor. Bakmadan, hile yapmadan...

Sonra üç kâğıttan birini rastgele seçip masanın üstüne koyuyor. Kâğıdın üst yüzünün rengini görüyorsunuz, alt yüzünün rengini göremiyorsunuz. Kâğıdın alt yüzünün rengini tahmin etmelisiniz. Tahmin ederseniz kazanıyorsunuz, yoksa kaybediyorsunuz.

Diyelim ki üst yüz mavi. Demek ki kâğıt KK olamaz. Ya MM ya da MK olabilir. Dolayısıyla öbür yüz ya kırmızı ya da mavi, yüzde elli olasılıkla mavi, yüzde elli olasılıkla kırmızı... Kazanma şansınız "fifty fifty" yani...

Öte yandan, $2/3$ olasılıkla MM ya da KK kâğıdı düşecek masaya. Dolayısıyla üstte görünen rengi söylerseniz kazanma şansınız $2/3$ olur. Demek ki üst yüz mavi olduğunda alt yüzün de mavi olduğunu tahmin ederseniz, kazanma şansınız, $1/2$ (yüzde elli) değil, $2/3$ olur.

Yukardaki hesaplardan hangisi doğru? Öbürü niye yanlış?

İkinci hesap doğru ve birinci hesap yanlış.

İkinci hesabı başka türlü açıklayalım. O zaman birinci hesabın neden yanlış olduğu daha kolay anlaşılacak.

Oyunda iki renk ve üç kâğıt var ama bu üç kâğıdın altı yüzü var... Kâğıtları,

MM, KK, MK

diye adlandıracamıza,

M_1M_2 , K_1K_2 , M_1K_2

olarak adlandırılalım. Eğer görü-

Bir sınav sorusu

Ödüllü Soru

Geçenlerde derse girerken öğrencilerimi sınıfta aralarında tartışırken, ben-siz matematik ve gürlütlü yaparken yakaladım! Şu ifadeyi duydum: İlk yüz sayıdan 51 sayı seçersen, bu sayılardan biri öbürünü bölmek zorundadır...

İlgimi çekti.

Kanıtını bilmiyorlarmış, arıyorlarmış. Bir hoca arasınayda sormuş bu soruyu. Hiçbiri yapamamış!

Tam iki saat yedi öğrenci, bir asistan ve bir hoca (ben!) bu soruyla uğraştık... Altından girip üstünden çıktık, sağından girdik solundan çıktık, öyle aldık olmadı, böyle aldık olmadı. Yapamadık! Olmadı olmadı olmadı...

Soruyu soran hocaya kızdım ve söyledim içimden... Benim bile yapamadığım bir soruyu öğrencilere nasıl sorar! Üstelik birinci sınıf öğrencilerine...

Rezil oldum!

Akşama evimde bir parti verdim bölümümüze gelen bir konak konuşmacının opuruna. Konuşmacımız İsrail'den geliyor ve konusunun uzmanı, dünyaca tanınmış bir matematikçi. Soruyu soran hocamız da orada. Öğrenciler de...

Herkesin çakır keyif olduğu bir anda soruyu attım ortaya. Zaten altından çıkmıyordu. Konuşmamız attığım soruya takıldı. İki saat boyunca düşünüldü... Altından girip üstünden çıktı, sağından girdi solundan çıktı, öyle aldı olmadı, böyle aldı olmadı. Yapamadı! Olmadı olmadı olmadı... O da bulamadı.

Soruyu soran hocamız da kıs kıs gülüyordu köşesinde.

Sorunun cevabını daha sonra biri söyledi de öyle öğrendim. Çok basitmiş. Bakalım *Bilim ve Ütopya* okurları kanıtlayabilecekler mi?

Doğru yanıt bulanlar arasında çekilecek kurayı kazanan üç talihli okura, Aziz Nesin'in *Toros Canavarı* adlı kitabı ödül olarak verilecektir. Yanıtlar, en geç 15 Mart 2001 tarihine kadar posta, faks veya e-posta ile dergi adresine ulaştırılmalıdır.

nen renk maviyse, o zaman o yüz M_1 , M_2 ya da M_3 yüzü olabilir. Öbür yüz ilk iki şıktaki mavidir, son şıktaysa kırmızı; demek ki $2/3$ olasılıkla mavi, $1/3$ olasılıkla kırmızı...

Birinci hesaptaki yanlış nerede? Olay kümesi yanlış gösterilmiş. Üstteki yüz maviyse, kâğıdın MM ya da MK olabileceği söyleniyor. Doğru ama, üst yüzün mavi olduğunu bildiğimizde, o kâğıdın MM kâğıdı olma olasılığı ($= 2/3$), MK kâğıdı olma olasılığından ($= 1/3$) daha fazla.

Doğru yanıtlar

Adını ne yazık ki tam okuyamadığım (Derya Kakinç olabilir mi?) bir arkadaş doğru yanıt bulmuş ve çok güzel açıklamış. Mektubu şöyle bitiyor: "Fifty fifty" yanıtı "üç kâğıtçılık" içerdiğinden yanlıştır. Üst yüzün K olması du-

rumunda, üç olasılık varken (KK, KK, KM), iki olasılık (KK, KM) varmış gibi gösterip, sade vatan-daşın kumar şevkini kırmakta ve de girişimciliği baltalamaktadır.

Arkadaşın duyduğu infiale aynen katılıyorum.

Hüseyin Salık da doğru yanıt bulmuş, açıklaması da güzel ve sade.

Bu iki arkadaş ödüllü hakettiler.

Cevdet Nacar arkadaşımız birinci yanıtın doğru olduğunu söylemiş ama daha sonra ikinci yanıtın neden yanlış olduğunu açıklamak isterken (kendisi farkında mı bilmiyorum), aslında ikinci yanıtın neden doğru olduğunu açıklamış!

UA, tam benim istediğim hatayı yapmış, teşekkür ederim!

(*) İstanbul Bilgi Üniversitesi
Matematik Bölümü Başkanı

34. İstanbul Satranç Olimpiyatı

Beyaz: B. Gelfrand (İsrail)

Siyah: A. Mikhalchishin (Slovenya)

3. tur, 30 Ekim 2000 Baylar

1. masa

Açılış: İspanyol Partisi,

1. e4 e5 2. Af3 Ac6 3. Fb5 a6 4. Fa4 Af6 5. 0-0 Fe7 6. Kel b5 7. Fb3 d6 8. c3 0-0 9. h3 Fe6 10. d4 Fxb3 11. axb3 cxd4 12. cxd4 Ab4 13. d5 c5 14. dxc6 (e.p) d5 15. e5 Ae4 16. Ac3 Axc3 17. bxc3 Axc6 18. Vd3 Vd7 19. Ka2 Ve6 20. Fg5 Kfd8 21. Fxe7 Vxe7 22. Kae2 h6 23. e6 Kd6 24. exf7+ Vxf7 25. Ae5 Axe5 26. Kxe5 Kd7 27. Kle3 Kd6 28. Ke7 Vf6 29. Kb7 Kf8 30. Kf3 Vd8 31. Vd4 Kg6 32. Kxf8+ Vxf8 33. Vxd5+ Şh7 34. Ve4 Vc5 35. Kd7 a5 36. Kd5 Vc6 37. h4 Şg8 38. Vd3 a4 39. Vxb5 Vxc3 40. bxa4 Vel+ 41. Şh2 Vxf2 42. Ve8+ Şh7 43. Ve4 Vg3+ 44. Şgl Vg4 45. Kd4 Vxe4 46. Kxe4 Kg3 47. Şf2 Ka3 48. g4 Şg6 49. Kf4 Kh3 50. a5 Ka3 51. Kf5 Şh7 52. Kb5 Ka4 53. Şf3 Şg8 54. h5 Şf7 55. Kb7+ Şf6 56. Kb6+ Şe5 57. a6 Ka3+ 58. Şe2 Şd4 59. Kd6+ Şe4 60. Şd2 Şe5 61. Kg6 Şd5 62. Şc2 Şc4 63. Şb2 Ka5 64. Kxg7 Kxa6 65. Kg6 Ka4 66. Kxh6 Şd5 67. Kg6. Siyah terk eder. 1-0.

Beyaz: A. Gallyamova (Rusya)

Siyah: H. Hunt (İngiltere)

3. tur, 30 Ekim 2000 Bayanlar

1. masa

Açılış: Sicilya Savunması,

1. c4 c5 2. Af3 d6 3. d4 cxd4 4. Axd4 Af6 5. Ac3 a6 6. Fe3 e5 7. Ab3 Fe6 8. f3 Fe7 9. Vd2 h5 10.

Fe2 Abd7 11. Ad5 Axd5 12. exd5 Ff5 13. 0-0 a5 14. f4 a4 15. fxe5 axb3 16. Kxf5 bxa2 17. e6 Af6 18. exf7+ Şxf7 19. Fd4 Vc8 20. Fd3 Kf8 21. Ve2 Kh8 22. b3 Vd7 23. c3 Ka3 24. Kxa2 Kha8 25. Vxh5+ Şg8 26. Kxf6. Siyah terk eder. 1-0.

Beyaz: V. Cmilyte (Litvanya)

Siyah: N. Jukova (Ukrayna)

3. tur, 30 Ekim 2000 Bayanlar

1. masa

Açılış: Alckhine Savunması,

1. e4 Af6 2. e5 Ad5 3. d4 d6 4. Af3 Fg4 5. Fe2 c6 6. 0-0 Fxf3 7. Fxf3 dxe5 8. dxe5 e6 9. Ad2 Ad7 10. Kel Vb8 11. Ac4 b5 12. Ad6+ Fxd6 13. exd6 Vxd6 14. b3 Vc5 15. c4 bxc4 16. bxc4 Vxc4 17. Fa3 A7f6 18. Kbl Va6 19. Vcl Ad7 20. Vb2 Kg8 21. Fxd5 Kb8 22. Fb3. Siyah terk eder. 1-0.

Beyaz: R. Dautov (Almanya)

Siyah: J. Polgar (Macaristan)

4. tur, 31 Ekim 2000 Baylar

3. masa

Açılış: Vezir-Hint Savunması,

1. d4 Af6 2. c4 e6 3. Af3 b6 4. g3 Fa6 5. Va4 Fb7 6. Fg2 c5 7. dxc5 Fxc5 8. 0-0 0-0 9. Ac3 Ae4 10. Vc2 Axc3 11. Vxc3 d5 12. Kdl Ad7 13. Fg5 Ve8 14. cxd5 Fxd5 15. b4 Fe7 16. Fxe7 Vxe7 17. Kacl Kfd8 18. Ad4 Af6 19. b5 Fxg2 20. Şxg2 Kd5 21. Ac6 Vd7 22. Vc2 Vb7 23. a4 h6 24. e4 Kc5 25. Vd3 Kxcl 26. Kxcl a6 27. Kc4 axb5 28. axb5 Vc7 29. Kd4 e5 30. Kc4 Vd7 31. Axe5 Ve6 32. Ac6 Ka2 33. e5 Vd5+ 34. Vxd5 Axd5 35. Kd4 Ac3

36. Kd8+ Şh7 37. Kd7 Axb5 38. Kxf7 Kc2 39. Ab4 Ke2 40. Ad3 Aa3 41. Şf3 Kc2 42. e6 Kc8 43. Şe4 Ke8 44. Şd5 b5 45. Kb7 Ac2 46. e7 Şg6 47. Şe6. Siyah terk eder. 1-0.

Beyaz: R. Kempinski (Polonya)

Siyah: H. Ni (Çin)

4. tur, 31 Ekim 2000 Baylar

4. masa

Açılış: Grünfeld Savunması,

1. d4 Af6 2. c4 g6 3. Ac3 d5 4. cxd5 Axd5 5. Fd2 Fg7 6. e4 Ab6 7. Fe3 0-0 8. Fe2 Ac6 9. Af3 Fg4 10. e5 Ab4 11. 0-0 A4d5 12. Fd2 Axc3 13. Fxc3 Ad5 14. Fd2 c6 15. a4 a5 16. Ka3 Vb6 17. Kb3 Ab4 18. Fe3 Vc7 19. Fc4 Vd7 20. h3 Fe6 21. Fxe6 Vxe6 22. Fd2 Vc4 23. Kc3 Va6 24. h4 Ad5 25. Kc5 Vb6 26. Vc2 Ac7 27. Kc3 Ac6 28. Fe3 Vd8 29. Ve4 Vd7 30. h5 Kfe8 31. Kfel Ac7 32. Kb3 Ad5 33. Fd2 e6 34. Ag5 h6 35. Af3 g5 36. Kc5 b6 37. Kcl b5

38. Fxg5 bxa4 39. Ka3 hxg5 40. Axd5 f5 41. exf6 (e.p) Fxf6 42. Kg3 Şh8 43. Kxc6 Kg8 44. Kd6 Vc7 45. Kc6 Vd7 46. Kd6 Vc7 47. Kc6. Berabere 1/2-1/2.

Satranç ve savaş

Bir satranç partisinde yenilen ve yenilginin kendi hatasından ileri geldiğine içtenlikle inanan iyi bir oyuncu, oyunun başında yapmış olduğu hatayı arayıp bulur. Ama her taşı sürüşünde, tüm oyun boyunca buna benzer hatalar yapmış olduğunu, hiçbir hareketinin tam anlamıyla mükemmel olmadığını unutmur. Dikkatini çeken hata, sadece

karşısındaki oyuncu, o hatadan yararlandığı için gözüne çarpmıştır. Belirli bir zaman süresi içinde meydana gelen ve bir değil binlerce insanın yönettiği makinelerin de katıldığı savaş, herşeyin sayısız kötüyü kullanılmasından, çatışmasından doğan savaş ise, ondan ne kadar daha karışık bir oyundur...

(Savaş ve Satranç, Lev Tolstoy, 3. cilt, 2. bölüm-Çeviri: Leyla Saykul, Cem Yayınevi, 1988)

Ödüllü soru

Bu çok ilginç konum, Z. Ta-brash'ın partilerinde birinde oluşmuş. Yaşadığı dönemde, Dünya Satranç Birinciliği Maçı oynamış olan bu oyuncunun, Beyazlarla nasıl kazandığını bulmanızı istiyoruz.

Yanıtlarınızı, 18 Şubat 2001 tarihine kadar İstanbul dergi adresine posta, faks ya da e-posta yoluyla gönderebilirsiniz. Doğru yanıt gönderenler arasından çekilecek kurada, bir kişi FİDE (Uluslararası Satranç Federasyonu) normunda satranç takımı, bir kişi de Richard Roberts'in *Satranç Kılavuzu* (Evrım Yayınevi, 1986) adlı satranç kitabını kazanacaktır. Ayrıca, bir kişiye de eski sayılardan *Satranç ve Hayat* dergisi ödül olarak verilecektir.

Ocak ayı ödüllü sorusunun çözümü:

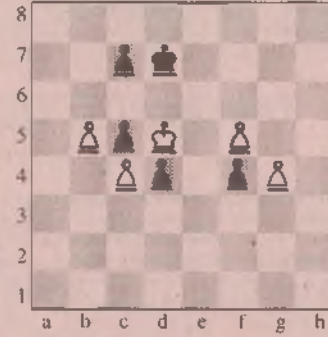
1. Kf7+!! Şxf7 2. Vxh7+ Şf8 3. Vh6+ Şg8 4. Vxg6+ Şf8 5. Vh6+ Şg8 6. Fh7+ Şf7 7. Vg6+ Şf8 8. Vg8 mat.

Ocak sorusuna 16 tane yanıt geldi. Doğru yanıt gönderen 11 okur arasından (B. Çetin, Z. Dur, Ö. Özer, V. Dilber, E. Susuz, T. Akyel, Ü. Türkmenoğlu, Ö. Kipmen, S. Çimen, Ş. Kaya, E. Bay-sal) satranç takımını kazanan, Si-rin'den Zekeriya Dur; satranç kitabı kazanan Mersin'den Erdal Susuz ve satranç dergisini kazanan, Uşak'dan Ümit Türkmenoğlu'dur.

Yorumsuz piyon oyunsonu

Beyaz: Judit Polgar (Macaristan)
(Bayan oyuncu)
Siyah: A. Anastasiyan (Ermenistan)
(Erkek oyuncu)

34. İstanbul Satranç Olimpiyatı
11. Tur, 8 Kasım 2000 Baylar,
3. masa

Hamle Beyaz'da

65. Şe4 Şe7 66. Şxf4 Şf7 67. g5
Şe7 68. f6+ Şe6 69. Şe4 Şd7 70. 17
Şe7 71. g6 Şf8 72. Şf5 Şe7 73. Şg5.
Siyah terk eder. 1-0.

Yorumsuz parti

Beyaz: L. Van Wely (Hollanda)
Siyah: M. Krasenkov (Polonya)
34. İstanbul Satranç Olimpiyatı
11. Tur, 8 Kasım 2000 Baylar,
1. masa

1. d4 d5 2. c4 e6 3. Ac3 c6 4. e4 dxe4
5. Axe4 Fb4+ 6. Fd2 Vxd4 7. Fxb4
Vxe4+ 8. Fe2 Aa6 9. Fa5 f6 10. Vd8+
Şf7 11. 0-0-0 b6 12. Fc3 e5 13. Fh5+ g6
14. Ff3 Vf4+ 15. Kd2 Vxc4 16. Ae2
Vxa2 17. Kd6 Kb8 18. Khd1 Fe6

19. Kd7+ Fxd7 20. Kxd7+ Şe6 21.
Kd6+ Şf7 22. Kd7+ Şe6 23. Fg4+ f5 24.
Kd6+ Şf7 25. Kd7+ Şe6 26. Af4+ exf4
27. Kd6+ Şf7 28. Kd7+ Şe6 29. Kd6+
Şf7 30. Vd7+ Ae7 31. Kf6+ Şg7 32.
Vxe7+ Şh6 33. Kxg6+. Siyah terk eder.
1-0.

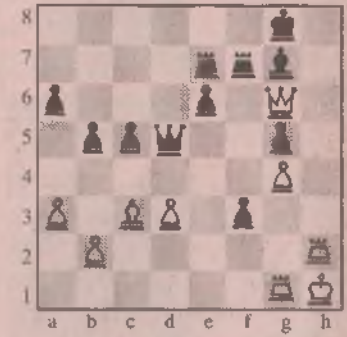
Problem

Mihail V. Matrenin
"Problecmblad", 1979

Üç hamlede mat

Kombinezon

Beyaz kazanır

Etüd

N. Kuznetsov ve
B. Saharov (etüdü sonu)

Beyaz berabere yapar

Geçen sayının çözümleri

Problem: 1. Fh2 Şd5 2. Fd7
Şc4 3. Fe6 Şf3 4. Ff5 Şg2 5. Fg4
Şxf1 6. Fh3 mat.

Kombinezon: Beyaz vezir
"e4" karesinde olacaktır. 1.
Kxf7!! Şxf7 2. Vxg6+ Şf8 3.
Vxh6+ ve Beyaz kazanır.

Etüd: 1. Ah2! Şe3 2. Ag4+
Şf4! 3. Vf1+ Şe4 4. Af6+ Şd4 5.
Vd1+ Şe4 6. Vxd5 Şc3 7. Va8!! ve
8. Ad5 ile Beyaz kazanır.

TOPLU
ALIMLARDA
%60'a VARAN İNDİRİM
ÜCRETSİZ TESLİMAT

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20	21	22	23	24	25	26	27	28	29	30	31	32	33	34	35	36	37	38	39	40	41	42	43	44	45	46	47	48	49	50	51	52	53	54	55	56	57	58	59	60	61	62	63	64	65	66	67	68	69	70	71	72	73	74	75	76	77	78	79	80	81	82	83	84	85	86	87	88	89	90	91	92	93	94	95	96	97	98	99	100
---	---	---	---	---	---	---	---	---	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	-----

'Müşkül' durumlar

Briç masasında bazı durumların üstesinden muhakeme ile, bazılarınıninkinden ise yeni yöntemler öğrenerek yahut geliştirerek gelinir; ancak çözümü mümkün olmayan ya da o an için mümkün görünmeyen durumlarla karşı karşıya gelmek de az rastlanır hallerden değildir. Bir takım maçı ve şu konuşmalar geçiyor:

Batı Kuzey Doğu Güney

- - 1 Karo 1 SA

Pas 2 Kör Pas 2 Pik

Pas 2 SA! Pas 4 Pik!

Doğu'da oynayan İ. Kandemir'in konuşması her zamanki iyimserliğine uygundu; ben kaybı bol, ancak "kontrol"u fazla 3-4-3-3 dağılımlı elimle 4 pike sıçramakta cüretkâr davrandım:

♠	V8753
♥	99
♦	88
♣	RV109
K	
B	D
G	
♠	1096
♥	A1083
♦	AR9
♣	A75

Batı küçük karo çıktı, küçük, Doğu D ve A. Yere doğru trefl, R; yerden V trefl ve Doğu'dan D ve A. Şimdi R karo ve yere karo çakası, herkes uydu. Kilit hamle: yerden 3. trefl; Doğu trefl D'ı "hile" için vermiş olabilir! Doğu 3. trefle uymuyor,

ancak çakmıyor da. Yerden koz, Doğu A ile kazanıp D ile devam ediyor ve nihayet 9. el oynandığında savunma çaresiz kalmıştı: Doğu, "el çaka, yer çaka" karo oynadı. Doğu'nun eli şöyle idi:

♠ AD / ♥ R762 / ♦D10643 / ♣ D6

Doğu'dan D trefl gözük-tükten sonra tekrar trefl oynadım, çünkü, iyi bir savunmacı üç parça D'dan da D'ı verir ve sonra kozla eli tuttuğu zaman alıcı 2. kozunu da çekip 3. treflisiyle elden çıkardı! Doğu kör dönerse yerin D'ı kazanıyor. "Müşkül" durum? Batı koz çıkışını bulabilmeliydi: Güney'in çaka lövesi kazanmasını önlemek maksadı ile değil fakat Doğu-Batı'nın kozdaki "blokasyonu"nu çözmek amacıyla!

Eliniz, ♠ 74 / ♥ 97654 / ♦ ARD83 / ♣ 5 ve güneydesiniz. Şu konuşmalar geçiyor:

Batı Kuzey Doğu Güney

- - 1 SA 2 Pik 3 Karo

Pas 3 Kör Pas 4 Karo

Pas 4 Kör...

3 karo en az 5 kör gösteren bir "transfer" konuşması, 4 karo ise doğâl:

♠	D3
♥	A108
♦	976
♣	ARDV6
K	
B	D
G	
♠	74
♥	97654
♦	ARD83
♣	5

5-3 karoya, 5 karoda sorun yok, hatta 5-1'e 5 trefle de; ancak 5-3 köre 4 kör olanaksız! 5 karoya ulaşabilecek bir yöntem olanaksız görünüyor.

Ve son el...

Son el, Uluslararası Briç Basın Birliği (The International Bridge Press Association) yayın organı *Bulletin*'in Kasım 2000 tarihli 430. sayısından. İngiltere ulusal takım seçmeleri, 10 masanın ikisinde aynı konuşma oluyor ve her ikisinde de aynı hamlelerle 6 Trefl yaptırılıyor...

♠	76
♥	RDV76
♦	83
♣	D432
♠	DV83
♥	1082
♦	V9852
♣	
♠	R94
♥	A8654
♦	AR1074
♣	
♠	A1062
♥	
♦	D
♣	ARV109865

6 Trefl Doğu tarafından kontre edilmişti ve her iki Batı da D piki çıktı. Güney bağısladı. Batı'lar pike devam edince Güney kör "expas"ı yaparak el açtı. Aslında ortada "müşkül" bir durum bulunduğu söylene-mez: 1) Doğu'da A ve R pik olsaydı lövelerini alırdı. 2) Eğer, Güney'in kör renginden kaybı varsa bunu yok etmek için bir yol bulamaz; fakat karo rengindeki kayıp sağ veya sağlanan körlere gidebilir.

Ödüllü Sözcük Bulmacası ilk ayında beklediğimizden de fazla ilgi gördü. Dğün daha da yoğunlaşacağını umuyoruz. İlk ödüllü bulmacayı doğru yanıtlayan okurlarımızdan, Meltem Doğan (Uşak), Orhan Eren (Bartın) ve Nejat Koş'un (Uşak) adreslerine kitapları postalandı. Şubat ayı bulmacasını doğru olarak yanıtlayan okurlarımız arasından kurayla belirleyeceğimiz üç kişi, Sigmund Freud'un Kaynak Yayınları'nın yayımladığı *Bilim ve İman* adlı kitabını kazanacak. Çözümlerinizin değerlendirmeye girebilmesi için, en geç 20 Şubat tarihine dek, posta, faks ya da e-posta yoluyla bize ulaşması gerekmektedir. Derginizi kesmek istemiyorsanız (eski bulmacamız Levent Uluger'in kulakları çınlasın!) bulmaca sayfasının fotokopisini çekebilirsiniz.

Soldan sağa:

1) "İnsanlar bugün akıl yoluyla savaşırsız, ihtilalsiz, buhransız yeni bir düzen kurabilmek için gerekli bütün bilgilere, tecrübelere sahiptirler. Aklın egemenliğini kurabilirler ve hayvani hırslardan kendilerini kurtarabilirlerse yaşayabilirler; yoksa dünyanın sonunun gelmesi kaçınılmazdır" fikrini, çıkardığı *Bariş Dünyası* adlı aylık dergide işleyen, *Atatürk'le Üç Ay. Değişen Dünya, Demokrasi Yolunda Nereye Gidiyoruz* gibi kitapları da üreten düşün insanımız.

2) Dört Halife devrinde geliştirilen bir kufi yazı türü.- Elektronik posta.- Trabzon yöresinde "kent, şehir" anlamında kullanılan sözcük.

3) Bir koy ya da lagünün dar girişi, boğaz.- Zekâ.- "Gülelim oynayalım ... alalım dünyadan." (Nedim).

4) Sodyum'un simgesi.- Halk dilinde "çürük".- Germanyum'un simgesi.- "Nazlı ..." (Ah Bayım Ah, Pasifik Günleri, Orphée gibi yapıtları olan yazarımız.)

5) Gümüş'ün simgesi.- Voznesenskiy'nin 1964'de yayımlanmış şiir kitabı.- İçinde katı madde erimiş olan sıvı.

6) Boyu 15-20 metre olabilen, yaprakları açık el biçiminde, unlu meyvesi hekimlikte kullanılan, çiçeği güzel kokulu bir ağaç.- Akşam ezanı ile yatsı ezanı arasında ki zaman dilimi.

7) "... Güler" (fotoğrafçımız).- Eski Mısır'da güneş tanrısı.- Yarışma ya da sınav yoluyla en iyileri seçmek.

8) Gemi halatının gevşetilerek boşa bırakılması.- Eziyet.- Güzellik.- "... düştüğü yeri yakar/ Değme dalda gül mü biter" (Karaca-

oğlan).

9) İvan Gonçarov'un "düşçü" bir insan tipini anlattığı ünlü romanı.- Faiz geliriyle geçinen kimse.

10) "... Yolu Macerası" (Stanley Kubrick'in 1968'de yaptığı film.- Güney Afrika'da yerli köyü ya da sürü hayvanları için çitle çevrilmiş alan.- Asya'da bir göl.

11) Rize yöresinde "ot yığını" anlamında kullanılan sözcük.- "Cümlesi giyinmiş namert postuna/ Avrat belli değil ... belli değil" (Ruhsati).- İsviçre'de bir ırmak.

12) Göçme, göç.- Aşağı yukarı.

Yukarıdan aşağıya:

1) *Afrikan Leo, Semerkant, Tanios Kayası, Ölümçül Kimlikler* gibi yapıtları üreten, Lübnan asıllı, Fransızca yazar, gazeteci, yazar.

2) Halı, kilim ya da bez dokuma tezgahı.- Doğu Karadeniz yöresinde yetiştirilen büyük yapraklı, ince dokulu ve sert içimli tütün çeşidi.

3) Bir uzunluk ölçüsü.- Drenaj.

4) Çile durumunda bulunan ipliği masuraya sarmak ya da yumak yapmakta yararlanılan çıkırcık.- Karalarda akarsu aşındırmasıyla oluşmuş, bir yöne doğru eğimli, uzunluğuna çukurluk.

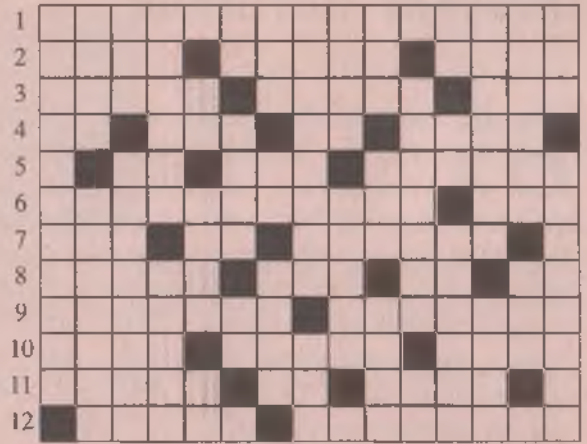
5) Eskiden kullanılan bir Japon hacim ölçüsü.- Nükleer başlıklı ve kısa erimli, havadan karaya güdümlü füze.- Nikel'in simgesi.

6) Kabaca "evet".- Uygun durum, fırsat.- Divan şiirinde sevgilinin aşıkta uyandırdığı dert.

7) Japonya'da Buda rahibesi.- Güney Afrika Cumhuriyeti'nin plaka imi.- Bir olayın her bir aşaması.

8) Doğada oksit durumunda bulunan, çok sert ve kırılğan çeliği

1 2 3 4 5 6 7 8 9 10 11 12 13 14 15

sertleştirmekte kullanılan, beyaz, gri renkte, parlak bir element.- Bir şeyin görünmeyen yönü.

9) "... Gelseler" (Vedat Günyol'un bir deneme kitabı).- Jüpiter gezegeninin 1905'de bulunan yedinci uydusu.

10) Nijerya'da bir kent.- Fırın temizliğinde kullanılan ucu bez sarılı sırk.- *Kuran*'da bir sure.

11) "... Halis Ece" (Soyadını Atatürk'ün verdiği, 1932'de Dünya birincisi olan güzelimiz).- Utanç duyma.

12) "Benim yarım gelişinden bellidir/ ... elleri deste deste güllüdür." (Karacaoğlan).- Endonezya'nın plaka imi.- Bir kadın giysisi.

13) 16. yüzyıl Osmanlı çini ve seramiklerinde kullanılan bezeme motifi.- Eski dilde "hile, düzen, oyun."

14) Gösteriş.- "... Baydar" (Geçtiğimiz yılın en çok konuşulan, *Sıcak Külleri Kaldı* adlı romanıyla "hütün kaleleri düşmüş, hiçbirini koruyamayan" bir kuşağın yaşamını anlatan yazarımız.)

15) Boyun eğme.- Öner Yağcı'nın bir yapıtı.

Ocak bulmacasının yanıtı

SMF

DERSHANELERİ

Anadolu - Fen Liseleri
Askeri Liseler
Anadolu Meslek ve
Özel Yabancı Liselere
Hazırlık

Avcılar: Marmara Cad.
Caferoğlu İş Merkezi
Kat: 4-5
Tel: 590 54 64 - 65

B.Çekmece: Adnan Kahveci Cad.
No: 30
Tel: 882 10 52 / 882 28 49

*Her dilde deneyimli, yeminli
çevirmen kadromuzla çeviri ve editörlük
alanında özenli, hızlı ve doğru çözümler*

Hizmetler

- ✓ **Konferans çevirmenliği**
(simultane, ardıl vb.)
- ✓ **Yazılı metin çevirmenliği**
(dergi, kitap, rapor)
- ✓ **Dergi, kitap ve**
yayınevi editörlüğü
- ✓ **Uluslararası toplantı**
hostesliği, mihmandarlık
- ✓ **Ses kasetleri çözümü,**
dizgisi ve redaksiyonu

Almanca	İsveççe
Arapça	İtalyanca
Arnavutça	Japonca
Boşnakça	Korece
Bulgarca	Lehçe
Çince	Norveççe
Danimarkaca	Osmanlıca
Ermenice	Portekizce
Farsça	Romence
Flamence	Rusça
Fransızca	Sırpça
İngilizce	Türki Diller
İspanyolca	Yunanca

Selanik Cad. Hatay Sok. 5/3 Kızılay Ankara

Tel: (312) 418 81 67 Faks: 425 69 22

İstanbul Büro Tel: (212) 292 43 90 Faks: 292 43 91

www.marti-ltd.com.tr E-posta: marti@marti-ltd.com.tr